

**DERS KİTAPLARININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ:
TESPİT VE ÖNERİLERİ
II. CİLT**



EBSAM STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

ARAŞTIRMA DİZİSİ: 34 / NİSAN 2024

Sahibi	: Eğitim-Bir-Sen Adına Ali YALÇIN Genel Başkan
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	: Muammer KARAMAN Genel Başkan Yardımcısı
Yayın Kurulu	: Talat YAVUZ Mesut ÖNER Abdülaziz AYDIN Muammer KARAMAN Ramazan ÇAKIRCI Ali DENİZ
Proje Yöneticisi	: Ali DENİZ Genel Başkan Yardımcısı
Grafik Tasarım	: Ertan Güldibi
Baskı	: Semih Ofset
Baskı Tarihi	: 30.04.2024
Adet	: 500
ISBN	: 978-625-7955-43-0 (Tk) 978-625-7955-45-4 (2.c)
Adres	: Zübeyde Hanım Mahallesi Sebze Bahçeleri Caddesi No: 86 Kat: 14-15-16 Altındağ-Ankara/TÜRKİYE
Tel	: (0312) 231 23 06
Faks	: (0312) 230 65 28
Web Sitesi	: www.ebs.org.tr
E-posta	: ebs@ebs.org.tr

Eğitim-Bir-Sen'in ücretsiz yayınıdır. Para ile satılmaz.

Gezdim Halep ile Şam'ı.
Eyledim ilmi talep.
Meğer ilim hiçbir şeymiş.
İlla edep illa edep.

Girdim ilim meclisine,
Eyledim kıldım talep,
Dediler ilim geride,
İlla edep illa edep.

Yunus Emre

Eğitim kurumları öğrencilere bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, insanlığın sahip olduğu değerlerin aktarılmasına hizmet eder. Eğitim süreçlerinde bu bağlamda en belirleyici rol öğretim programlarına aittir. Ancak ülkemizde geleneksel olarak bilgi merkezli bir program anlayışı hâkim olagelmiştir. Yunus'un yukarıdaki dizelerde de belirttiği üzere bilgi, ancak değerlerle birlikte aktarıldığında kıymet kazanmaktadır.

Öğretim programları aracılığıyla öğrencilerde geliştirilecek değerler arasında farklı coğrafyalarda kabul gören evrensel değerlerle birlikte bir toplumun öncedelediği milli ve manevi değerler yer alır. Evrensel değerler sorumluluk sahibi, duyarlı (çevreye, farklı kültürlere), saygılı ve etik dünya vatandaşları yetiştirmek için önemliyken, milli ve manevi değerler toplumumuzun varlığını sürdürmek ve kültürümüzü gelecek nesillere aktarmak bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla değer aktarımı, öğrencilerin karakter gelişimi ve arzulanan bir toplum düzeni için elzemdir.

Ders kitapları, eğitim yolculuğu boyunca milli, manevi ve evrensel değerleri şekillendiren, pekiştiren ve aktaran kaynaklar olarak öğrencilerde değerlerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Ders kitapları adalet, dürüstlük, hoşgörü, kul hakkı, sorumluluk, alçakgönüllülük, milli bağımsızlık gibi soyut değerlerin pratik

uygulamalarını ve bağlamsal ilişkilerini aydınlatmada önemli bir rol oynar. Gerçek dünyadan örnekler, vaka çalışmaları ve hikayeler aracılığıyla öğrencilerin bu değerleri somut deneyimler, ikilemler ve toplumsal meselelerle ilişkilendirmelerine yardımcı olur.

Ders kitaplarının yazıldıkları sınıf düzeyi dikkate alındıklarında yerine göre bir çocuk ve yerine göre bir gençlik kitabı olduğu göz ardı edilmemelidir. Çocuğun ve gencin gelişiminde bilgi, varlık ve etik değerler açısından hangi kaynaklardan beslendikleri, kimlerin onlara rol model olarak sunulduğu, karakter gelişimlerinde hangi erdem ve ahlaki değerlere vurgu yapıldığı önem arz etmektedir. Öte yandan tabii olarak diğer basılı materyallerde olduğu gibi ders kitapları da doğrudan (açık) ve dolaylı (örtük) mesajlar içerecektir. Ders kitaplarında değerlerin gerek örtük gerekse açık bir biçimde yer alması, eğitim sürecinde değerlere ayrılan yeri anlayabilmek açısından önemli bir ölçüttür. Değerlerin ders kitaplarında ele alınma biçimi, yöntemi, değerlerin hangi formatta (etkinlik, görsel ya da metin gibi) verildiği ve evrensel-millî-manevi değerlerle çelişen içeriklerin varlığı ise eğitim sürecinde değer aktarımının niteliği hakkında fikir verir. Ders kitaplarında hangi değerlere ne kadar ve ne şekilde yer verildiğinin anlaşılması hâlihazırdaki durumu ortaya koyacaktır.

Öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor becerilerinin geliştirilmesi sürecinde etkin rol oynaması beklenen ve istisnasız ülkedeki tüm öğrencilere ulaşan tek öğretim materyali olarak ders kitaplarında ortaya çıkacak nitelik sorunu gelecek nesillerin eğitimi bakımından önemli kayıplara yol açacaktır. Oysaki yenilenen öğretim programlarına ve ders içeriklerine rağmen her toplumun ve kültürün ders kitabı yazım süreçlerine ilişkin kültürel, millî ve manevi hassasiyetleri de kapsayan bilimsel arka planı olan bir temel felsefesinin olması, bu anlamda bir sistemin ve geleneğin çoktan oluşturulması gerekmektedir.

Eğitim Bir-Sen olarak daha önce 14 dersin öğretim programını “Değerler Eğitimi” bağlamında değerlendirdiğimiz özenli ve kapsamlı bir raporu kamuoyuyla paylaşmıştık. Öğretim programlarının kaynaklık ve kılavuzluk ettiği ders kitaplarının da benzer bir bakış açısıyla değerlendirmesinin daha önceki çalışmayı güçlendireceği, aynı zamanda da ülkemizdeki ders kitabı yazımı süreçlerinin özellikle değerler eğitimi ayağına yönelik genel bir perspektif oluşturacağı düşüncesiyle 13 ders kitabı yine alanında uzman bir kadro tarafından analize tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın, Millî Eğitim Bakanlığının “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” kavramsallaştırması altında eğitim sistemimizde yeni bir anlayışla öğretim programlarını yenilemeye çalıştığı bir dönemde yayınlanıyor olması nedeniyle, yeni öğretim programları doğrultusunda hazırlanacak olan ders kitaplarının yazımı süreçlerine özellikle değerler eğitimi noktasında katkı sunması arzu edilmektedir.

Bu rapor, sendikamızın başta ders kitapları olmak üzere eğitim materyalleri bağlamında değerler eğitimine ilişkin nitelikli eserlerin geliştirilmesine yönelik adanmışlığının bir kanıtı niteliğindedir. Projenin yürütülmesi ve raporlandırılması süreçlerine verdikleri dönütlerle katkı sunan yönetim kurulumuza, raporun analiz ve yazım süreçlerinde emeği geçen alanlarında uzman yazarlarımıza ve EBSAM ekimize titiz çalışmalarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

ALİ YALÇIN

Eğitim Bir-Sen ve Memur-Sen Genel Başkanı

Eğitim süreçlerinde hangi değerlere yer verildiğini anlayabilmek için öğretim programlarının sahip olduğu felsefe ve kazanımlar önemli göstergelerdir. Değerlerin müfredatlarda yer alma durumuna ilişkin raporumuzu daha önce “*Öğretim Programlarının Değerler Yönünden İncelenmesi: Tespit ve Öneriler*” başlığı ile kamuoyuna sunmuştuk. Bu raporda ise ülkemizde en yaygın kullanıma sahip öğretim materyalleri olması sebebiyle ders kitapları ele alınmıştır.

Ders kitapları eğitim sürecinde etkin olarak kullanılan materyaller olup ulaşılabilirliği ve ülke genelindeki yaygınlığı ile eğitim sistemimizin önemli bir bileşenidir. Bir dersin öğretim programı kapsamında çizilen içeriği ile (bir dereceye kadar) öğretim etkinliklerinin derli toplu bir şekilde uygulanması, ortak doğrultuda hareket edilmesi ve eğitimde fırsat eşitliği ilkesini gerçekleştirme sürecine sunduğu katkılar nedeniyle ders kitapları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitim sistemlerinin vaz geçilmez unsurlarındandır. Geçmiş milattan önce dört binli yıllara kadar götürülebilecek bir öğrenme materyalleri olarak ders kitabı, bilginin öğrenci elinde veya çantasında taşınmasına, zaman kısıtlaması olmadan günün istenilen her anında kendisine başvurulabilmesine imkân sunar.

İçinde bulunduğumuz günlerde okul öncesinden 12. sınıfa kadar öğretim programı ve ders kitabı güncellemeleri söz konusu olduğundan, mevcut kitapların değerler perspektifinden analiz edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle eğitim bilimlerinin ilgili alanlarındaki akademisyenler tarafından hazırlanan bu rapor “*Ders Kitaplarının Değerler Yönünden İncelenmesi: Tespit ve Öneriler*” başlığı ile sunulmuştur. Rapor, Millî Eğitim Bakanlığınca 2018 yılında yenilene öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitaplarının analizinden oluşmaktadır. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasından çıkan hayat bilgisi (2. sınıf), Türkçe (2. ve 6. sınıf), müzik (6. sınıf), sosyal bilgiler (6. sınıf), din kültürü ve ahlak bilgisi (6. ve 10. sınıf), fen bilimleri (6. sınıf), Türk dili ve edebiyatı (10. sınıf), tarih (10. sınıf), coğrafya (10. sınıf), biyoloji (10. sınıf) ve T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük (12. sınıf) ders kitapları analiz edilmiştir. Bu kitapların seçilmesinde hazırlanmakta olan yeni müfredatın kademeli olarak uygulanacak olması ve bu çerçevede 1, 5 ve 9. sınıf düzeylerindeki ders kitaplarının yeni müfredata göre hazırlanacak olması etkili olmuştur. Ders

TAKDİM	3
ÖNSÖZ	7
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	17
YÖNETİCİ ÖZETİ	19
GİRİŞ	27

2. SINIF HAYAT BİLGİSİ DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

43

ÖZET

43

GİRİŞ

43

1. BULGULAR

43

- 1.1 Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular 44
- 1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular 45
- 1.3. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular 47
- 1.4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatına İlişkin Bulgular 49
 - 1.4.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı 50
 - 1.4.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı 51
 - 1.4.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı 51
 - 1.4.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı 52
 - 1.4.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı 52
- 1.5. Değer aktarımına ilişkin sorunlar 52

SONUÇ VE ÖNERİLER

54

2. VE 6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

61

ÖZET

61

GİRİŞ

61

1.BULGULAR

62

- 1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular 62
- 1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular 62

1.2. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değer Aktarım Yöntemlerinin Durumu	65
1.3. Kök Değerler	67
1.4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	68
1.4.1. Ders Kitabında Edebi Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	70
1.4.2. Ders Kitabında Görsellerim Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	71
1.4.3. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	73
1.4.4. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	73
1.4.5. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	74
1.5. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerler	74
1.5.1. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	74
1.5.2. Ders Kitabında Değer Aktarım Yaklaşımlarının Durumu	79
1.5.3. Kök Değerler	81
1.5.4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	82
1.5.4.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	87
1.5.4.2 Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	88
1.5.4.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	90
1.5.4.4. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	91
1.5.4.5. Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	92
SONUÇ VE ÖNERİLER	93
6. SINIF MÜZİK DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	103
ÖZET	103
GİRİŞ	103
1. BULGULAR	104
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular	104
1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	105
1.3. Kök Değerler	108

1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	108
1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	109
1.5.1. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	111
1.5.2. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	113
1.5.3. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	114
SONUÇ VE ÖNERİLER	115
6. SINIF FEN BİLİMLERİ VE 10. SINIF BİYOLOJİ DERS KİTAPLARININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	119
ÖZET	119
GİRİŞ	119
BULGULAR	120
1.1. 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabına Dair Bulgular	121
1.1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular	121
1.1.2. 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	123
1.2. 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabına Dair Bulgular	125
1.2.1. 10. Sınıf Biyoloji Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular	125
1.2.1. 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	127
SONUÇ VE ÖNERİLER	130
6. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	137
ÖZET	137
GİRİŞ	137
1. BULGULAR	138
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular	138
1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	141
1.3. Kök Değerler	142
1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	143

1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	145
1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	146
1.5.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	147
1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	148
1.5.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	149
1.5.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	149
SONUÇ VE ÖNERİLER	150
6. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	155
ÖZET	155
GİRİŞ	155
1. BULGULAR	156
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumuna İlişkin Bulgular	156
1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	158
1.3. Kök Değerler	162
1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	163
1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	164
1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	166
1.5.2. Ders Kitabında Edebî Ürün, Ayet ve Hadislerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	167
1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	169
1.5.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	171
1.5.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	173
1.5.6. Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	175
SONUÇ VE ÖNERİLER	175
10. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	183
ÖZET	183
GİRİŞ	184

1. BULGULAR	184
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	185
1.2. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler	187
1.3. Öğretim Programında Verilen Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	190
1.4. Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımlarına İlişkin Bulgular	191
1.5. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı	192
1.5.1. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	194
1.5.2. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Edebî Ürünlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	195
1.5.3. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	197
1.5.4. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	198
1.5.6. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	201
1.5.7. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	203
2. SONUÇ VE ÖNERİLER	204
ORTAÖĞRETİM T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	211
ÖZET	211
GİRİŞ	211
1. BULGULAR	212
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumuna İlişkin Bulgular	212
1.2. Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler	215
1.3. Kök Değerler	216
1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	217
1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatına İlişkin Bulgular	218
1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	220

1.5.2. Ders Kitabındaki Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	220
1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	221
1.5.4. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	222
1.5.5. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	223
1.5.6. Ders Kitabında Bilgi Kutularının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	224
SONUÇ VE ÖNERİLER	225

10. SINIF TARİH DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

235

ÖZET

235

GİRİŞ

235

1. BULGULAR

236

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya İlişkin Bulgular	237
1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	238
1.3. Kök Değerler	247
1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	248
1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	252
1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	254
1.5.2. Ders Kitabındaki Bilgi Kutularının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	255
1.5.5. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	256
1.5.6. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	257
1.5.7. Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	258

SONUÇ VE ÖNERİLER

260

10. SINIF TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	269
ÖZET	269
GİRİŞ	269
1. BULGULAR	270
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular	270
1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	271
1.3. Kök Değerler	275
1.4. Ders Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	275
1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	276
1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	279
1.5.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	280
1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	281
1.5.4. Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	282
1.6. Değer Aktarımına İlişkin Sorunlar	283
SONUÇ VE ÖNERİLER	284
10. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	291
ÖZET	291
GİRİŞ	291
1. BULGULAR	292
1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular	293
1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular	295
1.3. Kök Değerler	297
1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular	298
1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular	300
1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	301
1.5.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	302

1.5.3. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	304
1.5.4. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	305
1.5.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı	306
SONUÇ VE ÖNERİLER	306
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	312
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	313
4.1. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Frekans Bakımından Yer Alma Durumu	314
4.2. Kazanımlardaki Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	315
4.3. Kök Değerler	316
4.4. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Çeşit Bakımından Yer Alma Durumu	317
4.5. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Doğrudan ya da Dolaylı Yer Alma Durumu	319
4.6. Ders Kitaplarında Değer Aktarım Yöntemleri	320
4.7. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı	321
4.8. Ders Kitabında Dezavantajlı Bireylere Yönelik Yapılan Referanslar	323

Şekil 1.	Değer eğitimi yöntem/yaklaşımları sınıflandırması	30
Şekil 2.	Bir ders kitabı içeriğinin değerlendirmesine esas olacak kriterler ve açıklamaları	35
Şekil 3.	Örnek Değerler Beyan Tablosu	37
Şekil 4.	İncelenen Ders Kitapları	38
Şekil 1.	6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Bölümleri	138
Şekil 2.	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Değerler	143
Şekil 1.	10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının Organizasyonu	292
Tablo 1.	2. Sınıf Hayat Bilgisi Programdaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	44
Tablo 2.	2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu	46
Tablo 3.	2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımları	48
Tablo 4.	2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı	50
Tablo 1.	İlköğretim 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Dağılımı	63
Tablo 2.	2.Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Aktarım Yaklaşımları	66
Tablo 3.	2. Sınıf Türkçe Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	68
Tablo 4.	2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Aktarım Sürecinde Yararlanılan İçerik Tipleri	69
Tablo 5.	6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Dağılımı	75
Tablo 6.	6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Aktarım Yaklaşımları	80
Tablo 7.	6. Sınıf Türkçe Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	82
Tablo 8.	6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Aktarımında Yararlanılan İçerik Tipleri	83
Tablo 1.	6. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programındaki Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	104
Tablo 2.	6. Sınıf Müzik Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Alma Durumu	106
Tablo 3.	Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı	110
Tablo 1.	6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler	121
Tablo 2.	10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler	126
Tablo 3.	10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı	127
Tablo 1.	6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programdaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	139
Tablo 2.	6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu	141
Tablo 3.	6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımları	144
Tablo 4.	6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı	146
Tablo 1.	6. Sınıf DKAB Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu	157

Tablo 2.	6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu	159
Tablo 3.	6. Sınıf DKAB Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	162
Tablo 4.	Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları	165
Tablo 1.	10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	186
Tablo 2.	Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerler	188
Tablo 3.	10. Sınıf DKAB Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	190
Tablo 4.	Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı	193
Tablo 1.	12. Sınıf İnkılap Tarihi Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	213
Tablo 2.	Öğretim Programındaki İfadelerin Ders Kitabına Yansımaya Dair Örnekler	214
Tablo 3.	T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Alma Durumu	215
Tablo 1.	10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	237
Tablo 2.	Tarih 10 Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu	239
Tablo 3.	Tarih Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına Yansımaya Durumu	247
Tablo 4.	Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı	253
Tablo 1.	10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Millî, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu	272
Tablo 2.	Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabına Yansımaya Durumu	275
Tablo 3.	10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı	277
Tablo 1.	10. Sınıf Coğrafya Ders Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	293
Tablo 2.	10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu	295
Tablo 3.	10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı	301
Tablo 1.	Ders Kitaplarında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Frekansları	314
Tablo 2.	Öğretim Programlarındaki Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu	315
Tablo 3.	Kök Değerlere Yer Verme Bakımından Ders Kitapları	316
Tablo 4.	Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Çeşit Bakımından Yer Alma Durumu	318
Tablo 5.	Ders Kitaplarında Değerlerin Doğrudan ya da Dolaylı Yer Alma Durumu	319
Tablo 6.	Ders Kitaplarındaki Değerlerin Aktarılma Yöntemleri	320
Tablo 7.	Ders Kitaplarındaki Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı	322
Tablo 8.	Ders Kitaplarının Kapsayıcılık Değerine ve Engeli Olan Bireylere Yer Verme Durumu	324

Rapor giriş, yöntem, bulgular ve sonuç olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturularak amaçlarına değinilmiştir. Yöntem bölümünde çalışmanın programların incelendiği ilk cildinde belirtilen hususlara ek olarak ders kitaplarının analiz süreciyle ilgili bilgi verilmiştir. Bulgular bölümünde proje kapsamında incelenen 13 ders kitabına dair bulgular sırasıyla yer almaktadır. Son bölümde ise tüm programların bulguları bir araya getirilerek genel sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Giriş

Öğrenme öğretme süreçlerini öğrenciler ve öğretmenler için içerik bakımından düzenleyen, sınıflarda yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerine rehberlik eden temel öğretim materyalleri olan ders kitapları, günümüz eğitim sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de öğrenme ve öğretme sürecinde öğretmenlerin en fazla kullandığı ders materyallerinin başında ders kitapları yer almaktadır. Ders kitapları öğretim programlarıyla öğrenciye kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve değerleri kazandıracak şekilde hazırlanarak öğretim programlarının nispeten soyut ve genel ifadelerini, öğretmen ve öğrencilerin kolayca anlayabileceği ve takip edebileceği bir şekle dönüştürür. Bu kapsamda ders kitapları değer eğitiminin de vazgeçilmez bir parçasıdır. Ders kitaplarının, iyi vatandaş yetiştirme aracı olarak toplumun değerlerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını yansıtmaya özelliğine sahip olması beklenir. Bilhassa teknolojiye maruz kalma neticesinde öğrencilerin ilgi ve dikkatini toplamanın güçleştiği bir dönemde; eğitimin hedeflerine ulaşmak ve değer aktarımını etkili kılabilmek için nitelikli ders kitaplarına her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır (Tokmak ve Aktaş, 2022).

Çalışmanın amacı

Milli Eğitim politikaları içinde yeni nesillere toplumsal değerlerin aktarılması önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda öğretim programları ve ders kitaplarının değerler eğitimi perspektifinden ele alındığı bu çalışmada, ülkemizde hâlihazırda yürürlükte olan öğretim programları doğrultusunda, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanarak yayımlanan ders kitaplarının değer eğitimi açısından analizi hedeflen-

mektedir. Çalışmanın amacı milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitaplarındaki yer alma durumunu tespit etmek ve bu değerlerin kitaplarda nasıl aktarıldığını belirlemektir. Bu bağlamda değerlerin doğrudan veya dolaylı aktarıldığı, değer aktarım yöntemlerinden hangisinin kullanıldığı ve hangi formatlar kullanılarak kitaba yansıtıldığı ortaya konmaktadır. Aynı zamanda öğretim programlarında tespit edilen değerler ile programlarda ortak olarak yer alan kök değerlerin ders kitaplarına yansıtılma durumu incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle yenilenmekte olan öğretim programları doğrultusunda yeni ders kitaplarını hazırlayacak olan yazarlara ve değerlendirecilere veri sağlayıp yön göstermek; böylece eğitim sistemimizde önemli bir yeri olan değerler eğitiminin kapsamının ve niteliğinin artmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmanın ilk bölümünde analiz süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Çalışmanın ders kitaplarının incelendiği bu bölümünde öğretim programları incelenmiş olan derslerden okul öncesi hariç diğerlerinin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 2, 6 ve 10. sınıf ders kitaplarının değer eğitimiyle ilgili analizi yapılmıştır. 10. sınıfta dersi T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi olmadığı için 12. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Buna göre analiz edilen ders kitapları şunlardır: Türkçe (2 ve 6. sınıflar), hayat bilgisi (2. sınıf), sosyal bilgiler (6. sınıf), din kültürü ve ahlak bilgisi (6. sınıf), müzik (6. sınıf), fen bilimleri (6. sınıf), Türk dili ve edebiyatı (10. sınıf), tarih (10. sınıf), din kültürü ve ahlak bilgisi (10. sınıf), coğrafya (10. sınıf), biyoloji (10. sınıf), T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük (12. sınıf). 2, 6 ve 10. sınıf düzeyindeki ders kitaplarının seçilmesinin temel nedeni, 2024 itibarıyla gerçekleştirilecek öğretim programlarındaki değişikliklerin birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıftan itibaren tedrici olarak uygulamaya konacak olması ve bu programlara ait ders kitaplarının değişecek olmasıdır. Yeni programlara bağlı olarak ders kitaplarının hazırlanması çalışmalarının, 1, 5 ve 9. sınıf düzeylerinde halihazırda başlamış olması nedeniyle bu sınıf düzeylerindeki kitaplar değil, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında da okutulmaya devam edilecek olan ders kitapları incelenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Ders kitaplarının incelenmesinden elde edilen sonuçlar çalışmanın ilk bölümünde paylaşılan öğretim programlarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Eğitim sisteminde halihazırda en yaygın olarak kullanılan öğretim materyali olan ders kitaplarının öncelikle bilgi aktarma temel gayesiyle hazırlandığı, **ders kitaplarında değer eğitimi boyutunun oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir.**

Ele alınan üç değer kategorisi (milli, manevi ve evrensel) bakımından evrensel değerlerin ağırlığı öğretim programlarında olduğu gibi ders kitaplarında da kendini göster-

mektedir. **13 kitapta evrensel (f=871) değerlere yapılan atıf sayısı nerdeyse milli (f=499) ve manevi (f=408) değerlere toplam olarak yapılan atıf sayısına eşittir. Milli değerlerin yoğun olarak yer aldığı tarih dersleri (f=119) ile manevi değerlerin yoğun olarak yer aldığı DKAB dersleri (f=84 ve 83) hariç tutulduğunda geriye kalan 11 ders kitabında milli ve manevi değerlerin sayısı belirgin şekilde düşmektedir. Milli ve manevi değerleri içermeye potansiyeli olan hayat bilgisi, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde bu değerlere nispeten az sayıda atıf yapılmıştır.** Değerlerin milli, manevi ve evrensel kategorilerine göre çeşit bakımından ders kitaplarına dağılımında derslere göre bazı farklılıklar olsa da genel eğilimin ne olduğu belirlenmiştir. Buna göre çeşit bakımından evrensel değerlerin oranı nispeten yüksek (%47.5) çıkmış, bunu manevi (%29) ve milli (%23.5) değerler takip etmiştir. Ders kitaplarında derslerin içeriğine göre değer çeşidinin farklı olması doğaldır. İlk bakışta din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında manevi değerlerin; tarih, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Türkçe, sosyal bilgiler, Türk dili ve edebiyatı gibi ders kitaplarında ise milli değerlerin daha yüksek olacağı beklentisi olsa da bütün bu derslerin kitaplarında evrensel değerlere öncelik verildiği görülmektedir. **Bu bulgular dikkate alındığında programlarda ve ders kitaplarında değerlerin dağılımı konusunda sistematik ve tutarlı bir yaklaşımın bulunmadığı görülmektedir.**

İncelenen derslerin öğretim programlarında yer alan değerlerin büyük oranda ders kitaplarına yansıtıldığı tespit edilmiştir. **Ancak bütün derslere ait öğretim programlarının ortak giriş kısımlarında yer verilen ve kök değerler adı altında zikredilen on değer genel ortalama olarak % 35 oranında kitaplarda yansıtılmadığı görülmektedir.** Bu oran dersler bazında farklılıklar göstermektedir. Üç derste adı geçen kök değerlerin tamamı kitaplara yansıtılmışken diğer derslerdeki oranlar %10 ila %90 arasında değişmiştir. **Ulaşılan bulgular ders kitabı yazım süreçlerinde öğretim programlarının yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu kapsamda ders kitaplarında hangi değerlerin öne çıkarılacağı ve hangi yöntemlerle verileceğinin büyük oranda kitap yazarlarının inisiyatifine bırakıldığı ortaya çıkmaktadır. Öğretim programlarında değerlerle ilişkili somut yönlendirme ve kazanım ilişkilendirmeleri çok sınırlı olduğundan, etkili bir değer eğitimi için öğretmenlerin bireysel tutum ve tavırları daha fazla ön plana çıkmaktadır.** Çalışmanın ilk cildinde öğretmen odak grup görüşmelerinde ortaya konulduğu üzere değer eğitimi günümüz sınav odaklı eğitim sisteminde öğretmenlerin gündeminde ilk sıralarda yer almamaktadır. Aynı zamanda bütün öğretmenlerin değer eğitimi konusunda yeterli düzeyde farkındalık ve becerileri taşıdığına dair bir yorum yapmak da mümkün değildir. Dolayısıyla öğretim programlarında ve hazırlanabilecek öğretmen kılavuz kitaplarında değer eğitimiyle ilgili detaylı düzenleme ve açıklamalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Çalışmada ders kitaplarındaki değerlerin doğrudan mı yoksa dolaylı bir şekilde mi aktarıldığı analiz edilmiştir. **Dersler bazında farklı oranlar bulunsa da 9 derste doğrudan, 4 derste ise dolaylı aktarımlar daha fazladır. Bu hususta da dersler bazında bir tutarlılığın olmadığı, sistemli bir yaklaşımın sergilenmediği anlaşılmaktadır.** Erken yaşlar için hazırlanan kitaplarda doğrudan değer aktarma eğiliminin olması normal karşılanmakla birlikte ilerleyen yaş grupları için benzer yaklaşımın sergilenmesi pedagojik ilkelerin yeterince göz önüne alınmadığını göstermektedir. **Bütün ders kitapları dikkate alındığında başat değer aktarma yönteminin %94'lük oranla telkin olduğu diğer yöntemlerin (değer belirginleştirme, değer analizi ve ahlaki muhakeme) oldukça düşük bir oranda (%6) temsil edildiği tespit edilmiştir.** 13 dersin dördünde tamamen diğerlerinde de kahir ekseriyetle telkine başvurulmuştur. İlgili derslerin öğretmenleriyle yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen bulgulara göre öğretmenler ağırlıklı olarak değer eğitimi nasihat yoluyla vermektedirler. **Bu halde öğrencilerin araştırıp sorgulayarak, eleştirerek, tartışarak hatta şüphe ederek bazı doğrulara ulaşmasına genel olarak sınıflardaki uygulama ve yaklaşımlar izin vermemektedir.** Oysa değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi değer geliştirme yöntemlerinin kullanılması öğrencilerin değerler üzerine düşünmelerini sağlayıp, değerlerin toplum hayatı üzerindeki işlevlerini fark ederek bunları içselleştirmelerine yardımcı olabilir.

İncelenen ders kitaplarındaki değerler sırasıyla daha çok konu anlatım metinleri, okuma parçaları, etkinlikler, ölçme ve değerlendirme araçları, görseller ve dijital içerikler aracılığı ile aktarılmışlardır. Değerlerin daha çok ders anlatım metinleri aracılığı ile verilmesi kitapların ana çatısını bu metinlerin oluşturmasıyla doğrudan ilgilidir. Okuma parçaları bilgi aktarma merkezli bir içerik sunmaları nedeniyle ana metinleri tamamlayıcı niteliktedir. Bu metinlerde genellikle çocuklara doğrudan mesaj ileten içerikler olduğundan bunların değer aktarım yöntemi de telkin olmaktadır. Kitaplarda farklı **etkinliklere daha fazla yer verilmesi durumunda değer belirginleştirme, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi alternatif yöntemlerin işe koşulması gerçekleştirilebilir.**

Millî Eğitim Bakanlığı'nın son 10 yıl içinde kapsayıcı eğitim bakımından gerçekleştirdiği çalışma ve projelere rağmen, çalışmanın bulgularına göre **ders kitaplarında dezavantajlı ve engelli bireylere yapılan atıflar çok düşük düzeydedir. Ders kitaplarında toplumun önemli bir bölümünü oluşturan engelli ve dezavantajlı bireylerin temsil edilmesini sağlamak öğrencilerde kul hakkı, merhamet, eşitlik ve adalet gibi kapsayıcılıkla ilişkili değerlerin gelişmesi bakımından önemlidir.**

Öneriler

- İncelenen ders kitaplarında atıf yapılan milli ve manevi değerlerin toplam sayısı evrensel değerlere neredeyse eşittir. Konu alanları itibarıyla milli değerleri içermeye potansiyeli olan hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri ile manevi değerleri içermeye potansiyeli olan sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde bu değerlere daha çok atıf yapılabilir.
- Ülkedeki tüm öğrencilere ulaşan ve bu yönüyle çok değerli bir kaynak olan ders kitaplarında değer aktarımı pedagojik ilkeler çerçevesinde dikkatli bir şekilde organize edilerek farklı yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Kitaplarda bilgi, beceri ve değerleri anlamlı ve tutarlı bir şekilde kitaba yansıtacak pedagojik bir yaklaşım sergilenmelidir. Ders kitapları öğrencilerin değerleri içselleştirerek davranış ve tutuma dönüştürmelerine, hayata hazırlanmalarına yardım etmeli; iyi insan, iyi vatandaş olmaları ve hayata hazırlanmaları için onlara rehber olmalı, yol göstermelidir. Ders kitaplarında yer alan etkinliklerin farklı değer eğitimi yöntemleriyle yürütülmesini sağlayacak içeriklere ve değer eğitimi yöntemlerine dair yönergelere yer verilmesi de sürece katkı sağlayacaktır.
- Geleneksel eğitim sisteminin en etkili ders materyali olan ders kitaplarında telkin dışındaki değer aktarma ve geliştirme yöntemlerine başvurulmalıdır. Türkiye’de 2005’ten itibaren genelde yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiş olsa da ders kitaplarının yapısı halen geleneksel davranışçı eğitim yaklaşımını sergilemektedir. Okullarda öğrenciyi merkeze alan; bilgi, beceri ve değerleri öğrencilerin kendilerinin inşa ettiği yapılandırmacı yaklaşımın zayıf kalıp yaygınlaşmamasında ders kitapları büyük bir role sahiptir. Ders kitaplarının yapılandırmacı bir anlayışla yazılması halinde telkin dışındaki değer geliştirme yöntemlerinin işe koşulması mümkündür. Telkin yönteminin öğüt verici niteliği nedeniyle özellikle ortaöğretim öğrencilerinde sınırlı bir etkiye sahip olması öncelikle bu düzeydeki kitapların yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.
- Değer aktarımını daha etkili hale getirme adına öğretim programlarındaki konu yoğunluğunun azaltılması ve hafifletilmesi uygun olacaktır. Öğretmenin üzerindeki müfredat baskısının azaltılması ve ders içeriğinin seyreltilmesinin kitapta yer verilen değerlere daha çok zaman ayrılmasını sağlayacağı söylenebilir.

- Öğretim programları yazılırken verilecek değerler ve bunların aktarılma yöntemleri programda izah edilmeli, değerlerin ders kitabına yansımaları kontrol edilmeli, değerlere hem programda ve hem de ders kitabında sistematik ve tutarlı bir yaklaşımla yer verilmelidir.
- Kitaplarda yer alacak değerlerin aktarımında bilimsel ilkelerden yola çıkılmasıdır. Değerlerin doğrudan ya da dolaylı verilmesinde öğrencilerin gelişimsel özellikleri dikkate alınarak yaş gruplarına göre temel kriterler belirlenmelidir. Doğrudan verilecek değerlerin hangi yöntemlerle aktarılacağı belirlenmelidir.
- Öğretim programlarında derslere özgü değer listesi oluşturularak bunların konuların özelliğine göre hangi yöntemlerle verileceği izah edilmelidir. Değer öğretiminin nasıl yapılacağına dair kılavuz niteliğinde bir el kitabı hazırlanmalıdır.
- İncelenen ders kitaplarında atıf yapılan milli ve manevi değerlerin toplam sayısı evrensel değerlerle neredeyse eşittir. İlgili ders içerikleri yeniden gözden geçirilerek özellikle milli ve manevi değerleri içermeye potansiyeli yüksek olan hayat bilgisi, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde bu değerlere daha çok atıf yapılması sağlanmalıdır.
- Değer aktarım sürecinde öğrencinin farkına vardığı değerleri içselleştirip davranış haline getirmesi için *“Bu değer neden önemli? Günlük yaşam olayları karşısında sergilenebilecek davranış alternatifleri nelerdir? Bu alternatifleri sergilemek hangi sonuçları doğurur? Değere uygun davranışı sergilemek/sergilememek hangi sonuçları doğurur?”* gibi pek çok soru eğitim süreçlerinde öğrencinin karşısına çıkarılarak değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme yöntemleri işe koşulmalıdır.
- Zorunlu eğitim nedeniyle okul öncesinden liseye kadar her düzeydeki eğitim kurumlarında ve sosyal hayatta iç içe yaşanan dezavantajlı ve engeli olan bireylerin ders kitaplarında pedagojik ilkelerle görünür kılınması gerekir. Bu bireylere ders kitaplarında acıma, şefkat gösterme, sıra dışı ilgi gibi yaklaşımdan uzak durularak görsellerde ve/veya etkinliklerde hayatın olağan akışı içerisinde yer verilmelidir. Kitaplarda toplumdaki farklılıkları içeren, başta engeli olan bireyler olmak üzere dezavantajlı bireylere yönelik ön ve kalıp yargıları gidermek maksatlı içerikler oluşturulmalıdır.
- Öğrencilerin yorum gücünü, analiz yeteneğini artırması beklenen edebi içeriklerin ders kitaplarında daha çok yer bulması değerler eğitimi süreçlerine katkı sağlayacaktır. Kissa, hikâye ve biyografi gibi edebi türler öğrencilerin rol model alacakları kişiler ile aralarında bağ kurmalarına yardım edecek-

tir. Özellikle ahlaki ikilemler içeren, değerler eğitimi için örnek durumlar barındıran içerikler, pedagojik ilkeler doğrultusunda kitaplarda yer bulmalıdır. Kitapların etki değerini artırmak için, iyi bir araştırma süreciyle belirlenmiş, edebi ve sanatsal değeri olan orijinal metinler kitaplardan yer almalıdır.

- Ders kitaplarında kanıt niteliğinde veya bilgi amaçlı olarak seçilen metinlerin anlaşılabilir Türkçe kullanan kaynaklardan seçilmesi, edebi ve sanatsal değeri olan üst düzey entelektüel bakış açısını yansıtan metinler olmasına dikkat edilmelidir.
- Ders kitaplarında değer aktarımı için etkili olabilecek görseller, arşiv, kütüphane, müze, basın ve dijital ortamlarda kapsamlı bir tarama yapılarak temin edilmeli, kitap yazarlarına yönelik bir arşiv oluşturulmalıdır. “Bir resim bin kelimeye bedeldir” sözü gereği görseller pedagojik ilkeler çerçevesinde kitaplarda uygun yerlerde kullanılmalı, görsellerin öğrenci ve öğretmenler tarafından etkili kullanımı için yönergeler oluşturulmalıdır.
- Mevcut kitaplarda değerlerin aktarılmasındaki eksiklikler dikkate alındığında ders kitabı yazarlığının profesyonel bir iş olarak görülmesi, ders kitaplarının yeterli süre ve bütçe harcanarak uzman bir ekiple hazırlanması önem arz etmektedir. Eğitim sistemimizde hâlihazırda en yaygın olarak kullanılan öğretim materyali olan ders kitapları sadece bilgi aktarmak amacıyla değil, aynı zamanda değer ve beceri geliştirecek şekilde yazılmalıdır. Kitaplarda metinler yanında etkinliklere daha fazla yer verilmesi durumunda değer belirginleştirme, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi alternatif yöntemlerin işe koşulmasına imkân verilebilir. Bu kapsamda ders kitaplarının alandan uzman kişilerce ve profesyonel bir bakış açısıyla hazırlanmaları; içeriğin, içerikte kullanılan dilin, görsellerin, ölçme ve değerlendirme araçlarının gelişim ve öğrenme psikolojisi ilkeleri doğrultusunda öğrenci motivasyonunu artırıcı bir yöntemle geliştirilmesi önem arz etmektedir. Kitaplar bütüncül bir anlayışla hazırlanmalı, değerler ana metinlere sonradan eğreti bir şekilde dahil edilmemelidir. Eğitim sistemimizde hâlihazırda en yaygın olarak kullanılan öğretim materyali olan ders kitapları sadece bilgi aktarmak amacıyla değil, aynı zamanda değer ve beceri geliştirecek şekilde yazılmalıdır. Bu bağlamda ders kitabı yazarlığının profesyonel bir iş olarak görülmesi, ders kitaplarının yeterli süre ve bütçe harcanarak uzman bir ekiple hazırlanması önem arz etmektedir.
- Okul dışı öğrenme mekânları öğrencilerin öğrenme motivasyonuna olumlu katkı sunma özelliği taşıdığından programlarda ve ders kitaplarında okul dışı öğrenme süreçleri teşvik edilmeli ve buralarda verilebilecek değerlere de

değinilmelidir. Öğrencilerin okul dışı mekânlarda işe koşulacak yöntem ve tekniklerle değer geliştirmelerine fırsat tanınmalıdır.

- Öğretmenlerin değer öğretimindeki rolü ve etkisi göz önünde bulundurulur, onlar hem hizmet öncesinde ve hem de hizmete başladıktan sonra değerler eğitimi konusunda yetkin hale getirilmeli, bu konudaki bilgi ve becerileri geliştirilmelidir.

Bireylerin ve toplumların duygu, düşünce, beceri ve bilgi birikimlerinin kayıt altına alınarak diğer insanlara ulaştırılmasında ve bu bağlamda farklı toplumlar ile kültürler arasında bilgi, değer ve beceri transferlerinde yazılı metinler tarih boyunca önemli rol oynamıştır. Yazılı metinlerin sistematik ve tematik bir şekilde bir araya getirilmesiyle de kitaplar oluşturulmuştur. Kitaplar bireylerin bilgi birikimlerini, hayal güçlerini ve dil becerilerini geliştirme, düşünce dünyalarında yeni kapılar açma fırsatı sunar. Günümüz dünyasında, herhangi bir toplumu ya da medeniyeti kitaplardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Eğitim kurumları açısından ise özel bir kitap türü olan ders kitapları ön plana çıkmaktadır.

Öğretmenler ve öğrenciler için öğrenme öğretme süreçlerinde temel kaynak işlevi gören ders kitaplarının başka kitap türlerinden ayrıldığı noktalar bulunmaktadır. Birincisi, bunların hedef kitle olan öğrencilerin gelişim özelliklerinin dikkate alınarak kaleme alınmalarıdır. Dolayısıyla ders kitabında kullanılan dil ve üslup, öğrenci yaş ve gelişim durumuyla uygun olmalıdır. Ders kitaplarıyla ilgili bir diğer dikkat edilmesi gereken husus kitabın hem bireysel öğrenmelere hem de sınıfta toplu öğrenme etkinliklerine yönelik içerikler barındırması gerekliliğidir. Dolayısıyla ders kitabının dili öğrencinin bireysel olarak okuma yapmasına, okuduğunu anlamasına imkân sağlayacak netlikte olmalı ve bu noktada öğrenciyi özendirici nitelikte tasarlanmalıdır. Bununla birlikte ders kitaplarının sınıf içinde grup çalışmalarına imkân tanıyacak etkinliklere sahip olması beklenir. Ders kitaplarının içeriğinin ayrıca bilimsel açıdan hata içermemesi ve bütünlüklü bir anlayışla görseller, etkinlikler, ölçme araçları gibi farklı unsurları barındırması gerekir. Ders kitaplarının yazımında ilgili bilim dalının hususiyetleri de göz önüne alınmalıdır (Güneş, 2022).

Ders kitapları, eğitim sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Öğrenme öğretme süreçlerini öğrenciler ve öğretmenler için içerik bakımından düzenleyen, sınıflarda yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerine rehberlik eden temel öğretim materyalleri olan ders kitapları, ilgili alanın öğretim programını, bilişsel-pedagojik ilkeler doğrultusunda somut bir kalıba dökme imkânı sunarlar. Bu kapsamda öğrencilere temel bilgiler verirken öğretmenlere pedagoji ve etkili öğretim konusunda fırsatlar sunmaktadır (Korkmaz, 2028; Oates, 2014). Bu kapsamda ders kitapları eğitimle öğrenciye ka-

zandırılması hedeflenen bilgi, beceri ve değerleri fırsat eşitliği doğrultusunda her kademedeki öğrencilere ulaştırma kolaylığı sağladıkları için az gelişmişinden çok gelişmişine tüm ülkelerin eğitim sisteminin vazgeçilmez unsurudurlar.

Türkiye’de de ders kitapları eğitim sisteminde en yaygın ve sık kullanılan öğretim materyalidir. Eğitim-öğretim sürecindeki güçlü rolünü korumasının temel nedeni Nene’nin (2014) ifadesiyle öğretmenlerin öğrettiklerine ve öğrencilerin öğrendiklerine hükmediyor oluşudur. Bu raporun ilk cildinde öğretmenlerle yapılan odak grup görüşme sonuçlarından açıkça anlaşıldığı üzere, öğretmenler öğretim programları yerine ders kitapları üzerinden tüm eğitim-öğretim yılını organize etmekte ve ders-te öğretilmesi gerekenler hakkındaki içerik bilgisini ders kitaplarından edinmektedirler. Bu durum Türkiye’ye özgü değildir. Örneğin Nene (2014) ve Rehman ve arkadaşları (2022) başka ülkeler için de benzer tespitlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte İnternet aracılığıyla bilgiye erişimin çok kolaylaştığı bir çağda ders kitaplarının öneminin azalması göz ardı edilemeyecek bir ihtimaldir. Teknolojinin sunduğu sınırsız ve kontrolsüz bilgi, ders kitaplarının önemini şüphesiz ki değiştirmektedir. Ancak günümüzde bilgiye erişimden ziyade güvenilir bilgiye erişmek daha önemli hale gelmiştir. Dezenformasyon, spekülasyon ve manipülasyonun çok yoğun olduğu dijital ortamlar çocukların gelişimi bakımından önemli tehditler içermektedir. Ders kitaplarının bilimsel ve resmi otoriteler tarafından denetlenebilir oluşu onları diğer bilgi kaynaklarına göre daha güvenilir kılmaktadır. Ders kitaplarının güvenilir bilgi kaynağı olmasının ötesinde önemli başka rolleri de vardır. Ders kitapları değer eğitiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Ders kitaplarının, vatandaş yetiştirme aracı olarak toplumun değerlerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını yansıtmaya özelliğine sahip olması beklenir (Çelik, 2020). Böylece öğrencilerin kimlik gelişimine katkı sağlarlar. Bilhassa teknolojiye maruz kalma neticesinde öğrencilerin ilgi ve dikkatini toplamanın güçleştiği bir dönemde; eğitimin hedeflerine ulaşmak ve değer aktarımını etkili kılabilmek için nitelikli ders kitaplarına ihtiyaç vardır (Tokmak ve Aktaş, 2022).

Eğitim öğretim süreçleri açısından yararları vurgulanan ders kitaplarının bazı sınırlılıkları da mevcuttur. Genellikle bilgiyi tek yönlü sunan ders kitapları özellikle öğretmen tarafından tek kaynak olarak kullanılıp, diğer öğretim materyal ve yöntemlerinin ihmal edilmesi durumunda öğrencilerin farklı öğrenme ihtiyaçlarına tam olarak karşılık vermeyebilir (Öztürk ve Mutlu, 2017). Buna rağmen sağladığı fayda ve yerine konacak alternatif araçların yeterli düzeyde geliştirilmemiş olması ders kitaplarını okullarda en sık ve yaygın olarak kullanılan ders materyali haline getirmiştir. Aynı zamanda Türkiye özelinde ülkedeki tüm öğrencilere istisnasız bir şekilde ücretsiz olarak ulaştırılan tek öğretim materyali de ders kitapla-

rıdır. Tüm bu sebeplerle eğitim politikalarının gözden geçirilme aşamasında, ders kitaplarının hem içerik hem de diğer özellikleri bakımından incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın Gerekçesi ve Amacı

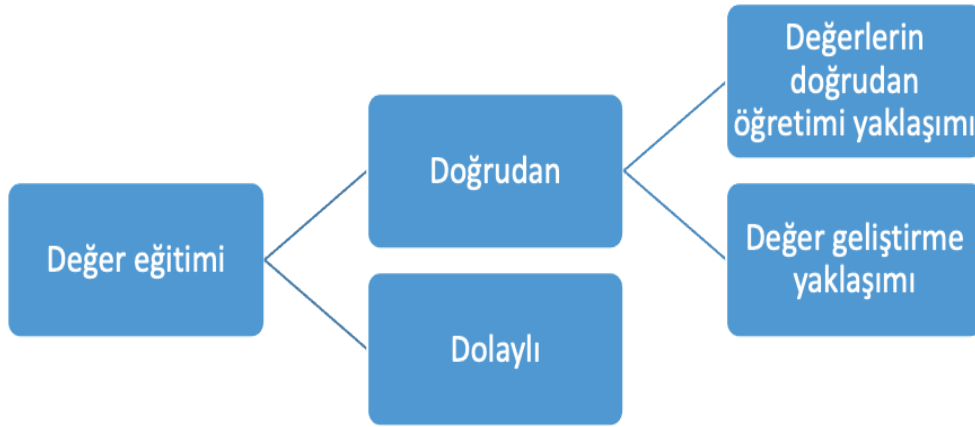
Giriş bölümünde belirtildiği gibi şekil ve içerik bakımından ders kitaplarının pedagojik gereklilikleri karşılması, değer aktarımına katkıda bulunması, sosyal yapıya, toplumsal gelişim ve bilimsel gerçeklere uygun olması beklenmektedir. Pedagojik açıdan en önemli beklenti ise ders kitaplarının öğretim programlarını tümüyle yansıtan bir araç olmasıdır. Bundan dolayı pek çok kişi, farklı yayınevleri tarafından yayımlanmış olsa bile, tarih, edebiyat, sosyal bilgiler gibi alan ders kitaplarının hemen hemen aynı olacağını düşünebilir. Fakat Venezky'nin (1992, s.437) de belirttiği gibi, "tek bir müfredat kılavuzundan, her biri kılavuzun amacına ilişkin kendi yorumunu içeren sonsuz sayıda ders kitabı oluşturulabilir." Öte yandan yapılan çalışmalar Türkiye'de öğretim programlarının öğretmenlerce yeterince incelenmediğini, kitap yazarlarının bir yorumu olan ders kitaplarının bizatihi programın kendisi gibi görülebildiğini göstermektedir. Bu sebeple Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen eğitim politikalarının, ders materyallerinde nasıl vücut bulduğunun belirlenmesinde ders kitaplarının analizi güçlü bir veri sağlamaktadır.

Millî Eğitim politikaları içinde yeni nesillere toplumsal değerlerin aktarılması önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim politikalarının amacına ulaşması için programlarda yer alan milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitaplarının içeriğine doğru bir şekilde yansıtılması gerekmektedir. Bu kapsamda öğretim programları ve ders kitaplarının değerler eğitimi perspektifinden değerlendirmeye alındığı bu çalışma, ülkemizde hâlihazırda yürürlükte olan öğretim programları doğrultusunda, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanarak yayımlanan ders kitaplarının değer eğitimi açısından analizini hedeflemektedir. Çalışmanın amacı milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitaplarındaki yer alma durumunu tespit etmek ve bu değerlerin kitaplarda nasıl aktarıldığını belirlemektir. Bu bağlamda değerlerin doğrudan mı veya dolaylı olarak mı aktarıldığı, değer aktarım yöntemlerinden hangisinin kullanıldığı ve hangi formatlar kullanılarak kitaba yansıtıldığı ortaya konmaktadır. Aynı zamanda öğretim programlarında tespit edilen değerler ile programlarda ortak olarak yer alan kök değerlerin ders kitaplarına yansıtılma durumu incelenmiştir. Araştırma raporundan elde edilen bulgulardan hareketle yenilenmekte olan öğretim programları doğrultusunda yeni ders kitaplarını hazırlayacak olan yazarlara ve değerlendirecilere fikir vermek, böylece eğitim sistemimizde önemli bir yeri olan değerler eğitiminin kapsam ve niteliğinin artmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1. DEĞER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI

Çalışmada, ders kitaplarında yer alan değerlerin hangi değer eğitimi yaklaşımına uygun olarak kitaplara yansıtıldığı analiz edildiği için bu kısımda değer eğitimi yaklaşımlarına kısaca değinilecektir. Literatürde, değer eğitiminde kullanılacak uygulamalarla ilgili olarak farklı kavramsallaştırmalar (yöntem ya da yaklaşım gibi) ve farklı sınıflandırmalar söz konusudur. Bu çalışmada “yöntem” kavramıyla değer eğitimiyle ilişkili nispeten adım adım takip edilebilecek daha ayrıntılı ve somut yönergeler, “yaklaşım” kavramı ile de değer eğitimiyle ilişkili daha geniş bir perspektif ya da düşünme biçimi ifade edilmektedir. Birçok kaynak değer eğitimiyle ilişkili beş yaklaşım olduğunu belirtmekte ancak kendi içinde hiyerarşik bir sınıflandırmaya gitmemektedir. Bu araştırmada ise gerçekleştirilen çalışmanın doğası ve amaçları kapsamında değer eğitimiyle ilişkili olarak aşağıdaki şekilde bir sınıflandırma oluşturulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Değer eğitimi yöntem/yaklaşımları sınıflandırması



Şekilde ifade edilen kavramlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1.1. Dolaylı Değer Aktarımı

Değer eğitimi, ders içinde bir değeri geliştirmek için ayrı bir zaman ayırmadan müfredat ve müfredat dışı faaliyetler aracılığıyla dolaylı olarak verilebilir. Değer eğitiminde dolaylı yaklaşım, değerleri açıkça bağımsız konular olarak öğretmeden genel öğrenme ortamına entegre etmeye odaklanır. Bu yaklaşım tüm eğitim deneyimine nüfuz eder ve genellikle müfredatın, ders kitabının ve okul kültürünün çeşitli yönleriyle entegre edilir. Örtük program olarak da adlandırılan bu durum, müfredatta yazılı olmayan ve açıkça belirtilmeyen ancak öğrenme ortamının doğasında var olması ile öğrencilerin karakterini ve deneyimini etkileyen süreçleri, ortamları ve durumları içerir. Bu bağlamda eğitim kurumunun fiziksel olanakları, öğretmenin niteliği, ders

kitaplarının içeriği (kazanımı karşılamak amacıyla seçilen örnekler, görseller, alıntılar, hikâyeler, biyografiler vb.), öğrencinin özellikleri, okul yönetiminin tutumu, okulun öğrencilere sunduğu kültür, sanat ve spor etkinlikleri ile şekillenmektedir. Bu dinamikler öğrencilerin karakterlerinin gelişiminde temel olan belirli davranış biçimlerini, bakış açıları ve tutumları içselleştirmelerine olanak tanır (Gunio, 2021; Otewa, 2016; Yüksel, 2002).

Ders kitapları aracılığıyla değerleri dolaylı olarak aktarmak mümkündür. Örneğin, ders kitapları genellikle etik ikilemleri, ahlaki karar verme süreçlerini ve eylemlerin sonuçlarını dolaylı olarak gösteren hikâyeler, senaryolar ve vaka çalışmaları sunabilirler. Öğrenciler bu anlatılarla etkileşime girerek, açık bir talimat olmaksızın değerler hakkında fikir edinebilir, kendi değerlerini belirginleştirmek için fırsatlar yakalayabilirler. Yine ders kitaplarında sunulan içerik örnekler, tarihsel anlatılar ve belirli/farklı bakış açılarının temsilleri yoluyla belirli değerleri yansıtabilir ve teşvik edebilir. Bu dolaylı aktarımlar, öğrencilerin bilişsel öğrenmeleri sırasında doğal bir şekilde değerlerle karşılaşmalarını ve bunlar üzerinde düşünmelerini sağlar. Üçüncü olarak ders kitapları genellikle takım çalışması, sorumluluk, saygı ve empati gibi değerleri aktarabilecek illüstrasyonlar, resimler ve diyagramlar içerir. Görsel ipuçları, değerlerle ilgili duygusal tepkiler ve çağrışımlar uyandırarak öğrencilerin algılarını ve tutumlarını etkileyebilir.

1.2. Doğrudan Değer Aktarımı

Değer eğitiminin müfredata ve öğretme-öğrenme sürecine doğrudan dâhil edilmesi durumudur. Bu yaklaşım, genellikle yapılandırılmış etkinlikler aracılığıyla öğrencilere değerleri öğretmeyi amaçlar. Öğrencilerde belirli değerleri geliştirmek için derste zaman ayırmayı ve/veya etkinlik gerçekleştirmeyi gerektirir. Ders kitapları da değerleri doğrudan öğretmek ve pekiştirmek için önemli bir araç olarak kullanılabilir.

Doğrudan yaklaşımda, ders kitabında değerler çeşitli yollarla doğrudan aktarılabilir. Örneğin, kitapta belirli değerleri veya ahlaki ikilemleri açıkça tartışan ve öğreten özel bölümler veya kısımlar yer alabilir. İkinci olarak ders kitapları, öğrencileri ahlaki muhakeme, karar verme ve değerlerin gerçek yaşam senaryolarında uygulanması için yapılandırılmış etkinlikler, yansıtma soruları ve alıştırmalar kullanılabilir. Üçüncü olarak ders kitabı öğrencilere yol gösteren ilkeler ve ahlaki yönergeler atıf yapan açık ve net değer ifadeleri içerebilir. Ders kitaplarında doğrudan değer eğitimi kapsamında yer verilen bir diğer uygulama ise belirli değerleri örnekleyen, öğrencilere rol modeli olarak hizmet eden ve ahlaki erdemlerin pratikteki uygulamalarını gösteren bireylerin anlatıları, biyografileri veya profilleridir. Yine ders kitapları, öğrencilerin değerleri güncel konular, küresel ve toplumsal sorunlarla ilişkilendirerek çözüm yolları bulmalarını teşvik edecek uygulamaları işe koşabilir.

1.2.1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımı

Bu yaklaşım kapsamında en sık kullanılan iki yöntem doğrudan telkin ve davranış değiştirmedir. Davranış değiştirme yöntemi edimsel koşullanmaya bağlı olarak bireyin davranışlarını değiştirmeye dayanır. Ders kitapları bağlamında kullanılabilirliği pek mümkün değildir. Oysa doğrudan telkin yöntemi ders kitaplarında en sık rastlanan değer aktarım yöntemidir.

Arapça kökenli bir kelime olarak telkinin kelime anlamı, “Bir duyguyu, bir düşünceyi aşılama.” anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2024). Değer eğitimi noktasında klasik eğitimin en çok başvurduğu yaklaşım olarak telkin, toplum tarafından iyi ve doğru kabul edilen değerlerin öğrencilere içselleştirmeleri maksadıyla onlara devamlı ve kalıcı değerler olarak aşılanması düşüncesine dayanmaktadır. Hunt, yöntemin amacını “Okul ve toplum tarafından istenilen değerleri daha fazla yansıtmaları için öğrencilerin değerlerini değiştirmek veya korumak” şeklinde ortaya koymaktadır (Akt. Yarar-Kaptan, 2023, s. 147).

Telkine dayalı değer eğitiminde öğrenci öğretmenin yönlendirmelerine tabi olup, onun sorularına cevap veren ve davranışlarını bu doğrultuda düzenleyen pasif bir konumdadır. Öğretmen, sınıfta değer eğitimi süreçlerine yön veren, buna yönelik etkinlikleri düzenleyen, öğrencilerin değerlerini sorgulayan ve açıklamalarda bulunan lider konumundadır (Meydan, 2014, s. 100). Yöntem en yaygın haliyle öğretmenin sınıfta neyin doğru neyin yanlış olduğuna yönelik öğrencilere verdiği nasihatlerle vücut bulur. Ders kitapları bakımından ise bir şeyin güzel, iyi, kabul edilebilir olduğuna yönelik doğrudan ifadeler telkin kapsamında ele alınır. Örneğin, kitapta geçen “Bir Müslüman yalan söylemez” şeklindeki bir ifade doğrudan telkin yoluyla öğrencilerde dürüstlük değerini geliştirmeye çalışmaktadır.

1.2.2. Değer Geliştirme Yaklaşımı

Değerlerin geliştirilmesine yönelik doğrudan yaklaşım kapsamında, yaygın olarak “değer geliştirme yöntemleri” olarak bilinen belirli yöntemler vardır. Bu yöntemler, öğrenciler tarafından değerlerin anlaşılmasını ve uygulanmasını doğrudan sağlamak, pekiştirmek ve teşvik etmek için öğrenci merkezli bir pedagojik anlayış kapsamında tasarlanmıştır. Birçok değer geliştirme yöntem ve tekniğinden bahsetmek mümkün olmakla birlikte bu çalışmada hem literatürde en sık geçen hem de proje kapsamında ders kitaplarında kullanılması en muhtemel olan üç yöntemle odaklanılmıştır.

Değer açıklama (ya da belirginleştirme) yöntemi telkine dayalı değer aktarımı anlayışının çocuklar ve gençler üzerindeki etkisini yitirdiği tezine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Temel hareket noktası çocuklar ve gençlerin ebeveynleri ve okulda öğretmenleri dışında akranlarından, televizyondan, medyadan, sinema ve sanattan

daha çok etkiye maruz kaldıkları ve buna dayalı olarak değer edinme noktasında zihinsel karmaşa yaşadıklarıdır. Bu yaklaşım, gençlere kendi değer sistemlerini geliştirmeleri hususunda değerlerin kendisinden daha çok değerlerin oluşum sürecine odaklanmayı öngörmektedir (Akbaş, 2008). Değer açıklama yaklaşımı, öğrencilere doğrudan değer empoze edilmeksizin üç aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada öğrenciler değer seçme konusunda özgür bırakılırlar. Mevcut seçeneklerden hareketle alternatifler oluşturulur ve olası sonuçlar üzerine yapılan değerlendirmeler sonrasında seçim yaparlar. Bu “seçme” aşamasıdır. İkinci aşamada ise ödüllendirme gelmektedir ki öğrenci seçimde bulunduğu değerden tatmin olmalı ve bu seçimini çevresindekilerle rahatça paylaşabilmelidir. Üçüncü ve sonuncusu “hareket” aşamasıdır. Bu safhada bireyin ilgili değere uygun davranması ve yaşamın tümünde tutarlı bir şekilde bu davranışa devam etmesi hedeflenir (Akbaş, 2008). Ders kitaplarında öğrencilerin kişisel değerleri üzerine düşüncelerine, önceliklerini belirlemelerine ve ahlaki inançlarının arkasındaki nedenleri anlamalarına yardımcı olacak etkinlikler ve sorular bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin, ders kitapları, öğrencileri karmaşık durumlar karşısında kendi değerlerini düşünmeye ve netleştirmeye sevk eden vaka çalışmaları ve etik senaryolar içerebilir. Bu senaryolara, öğrencileri değerlerini ifade etmeye ve incelemeye teşvik eden yansıtma soruları eşlik edebilir. Bir diğer örnek olarak, ders kitabı boyunca serpiştirilmiş yönlendirmeler, öğrencileri öğrendikleri içerikle bağlantılı olarak kendi kişisel değerleri üzerine düşünmeye teşvik edebilir. Bu yansıtıcı alıştırmalar, öğrencilere konuyu kendi inanç sistemleriyle ilişkilendirmeleri için fırsatlar sunabilir.

Bir diğer önemli değer geliştirme yöntemi *değer analizidir*. Bu yöntemde değer ve ahlaki içerikli bir örnek durum ya da problem karşısında bırakılan öğrenciler söz konusu sorunu test ederler, konuya dair yargılar ve temel sonuçlar ortaya koyarlar. Esasında öğrenciler bilimsel problem çözme yöntemini sosyal sorunlara uygulayarak örnek olay üzerinden ahlaki düşünme becerini geliştirir, böylece kendisinin ve toplumun değerlerine yönelik farkındalığı artar. Bu yöntemde öğrenciler, ilk aşamada hep birlikte problemi tanımlarlar, muhtemel çözüm yollarını ortaya koymaya çalışırlar, söz konusu çözüm yollarına ilişkin tahminlerde bulunur, hipotezler geliştirir, her bir yol için olası sonucu belirlemeye çalışır ve alternatifler arasından seçim yapma ve uygun davranışı belirlemeye çalışırlar. Tüm süreç grup çalışması şeklinde ilerlemelidir (Akbaş, 2015, s. 255). Değer analizi çalışma sayfaları aracılığı ile yapılabilir. Ders kitaplarında değer analizi yapma fırsatı sunan etkinlik ve çalışma yapraklarının bulunması, öğrencilerin değer kazanımında daha üst basamaklara ulaşmasına hizmet eder (Reddy ve ark., 2013). Örneğin, kitap, edebi alıntılar, tarihi belgeler veya felsefi metinleri kullanarak, öğrencilerden bu metinleri çeşitli değerler bakımından analiz etmeye teşvik edebilir. Tarih, coğrafya ve kültürel çalışmalar bağlamında, ders kitapları farklı tarihsel anlatılar ve kültürel uygulamalar sunarak öğrencileri bu bağlamların altında yatan etik çıkarımlar ve değer sistemleri üzerine düşünmeye sevk edebilir.

Üçüncü önemli değer geliştirme yöntemi *ahlaki ikilemdir*. Ahlaki ikilemler içeren örnek durumlar üzerinden gerçekleştirilen bu değer öğretimi yönteminde amaç ikileme cevap olabilecek en doğru cevabı ararken öğrencilerin birbirleriyle etkileşim içerisinde oldukları, bilişsel fikir uyuşmazlıkları içeren tartışmalar gerçekleştirmeleridir. Araştırmalar bu türden ahlaki ikilemler (dilemma) içeren tartışma süreçlerine katılma ve dinlemenin ahlaki düşünme süreçlerine olumlu etkisini ortaya koymaktadır (Akbaş, 2015, s. 255). İnsanların adalet yargıları gelişirken ve ahlaki yargılarda bulunurken akıl yürütme bakımından bir dizi farklı aşamadan geçtiklerini ifade eden, ahlaki gelişimi kuramıyla ünlü Lawrence Kohlberg kuramını oluştururken çalışma grubunda, ahlaki ikilemler (dilemma) içeren bir dizi öyküden yararlanmıştır. Kohlberg, bu ikilemler karşısında verilen cevaplar üzerinden bireylerin ahlaki gelişim düzeyini tespit etmiştir (Durak ve ark., 2016, s. 240).

Ahlaki muhakeme, sınıfta küçük gruplar oluşturularak, kısmen yapılandırılmış bir tartışma üzerinden gerçekleştirilmelidir. Ahlaki ikilem içeren örnek durum öğrencilere aktarıldıktan sonra onlardan “neden ve niçin” soruları ekseninde konuyu müzakere etmeleri istenilmelidir (Meydan, 2014, s. 101).

Ahlaki ikilemler ders kitabında yer alan dijital araçlar ya da okuma parçaları ile verilebilir. Değer ikilemi verildikten sonra ikilemin koşullarının netleştirilmesi ve değer çatışmasının açığa kavuşturulması için öğretmenin sorularına ihtiyaç vardır (Reddy ve ark., 2013). Dolayısı ile ahlaki muhakeme, sınıfta kolayca uygulanabilecek bir yöntem olarak görülmemektedir ve bu noktada eleştiri de almaktadır. Her şeyden önce bu yöntem kaynaklık eden ahlaki gelişim kuramının öğretmen tarafından etraflı bilinmesi gerekmektedir. Bu noktada öğretmenlerin grup müzakerelerini verimli hale getirebilecek, tartışma esnasında öğrencilerden gelen cevapları etkili analiz edebilecek yetkinlikte olmaları gerekmektedir (Kaymakcan ve Meydan, 2014). Dolayısıyla ders kitabı içeriğinde yer verilecek ahlaki ikilemler barındıran örnek durum ve olayları verimli bir değer kazandırma etkinliğine dönüştürecek olan, yine öğretmenin yetkinliği ve yaklaşımı olacaktır.

Çalışmayla doğrudan ilişkili olmadığı için Şekil 1’de gösterilmemekle birlikte bir diğer önemli doğrudan değer öğretimi yaklaşımı bütüncül yaklaşımdır. Bütüncül yaklaşımlar, etik ve ahlaki gelişimi bir öğrencinin eğitim yolculuğunun çeşitli yönlerine entegre etmek üzere tasarlanmıştır. Bu kapsamda da çok sayıda başka yaklaşımlar geliştirilmiştir. Karakter eğitimi, adil topluluk okulları gibi yaklaşımlar okul kültürünün belirli ahlaki ve etik öncelikler çerçevesinde oluşturulması gerektiğine vurgu yapar.

2. DERS KİTAPLARININ ÖZELLİKLERİ VE TALİM TERBİYE KURULU TARAFINDAN İNCELENMESİ

Herhangi bir ders kitabının ortaya çıkış sürecinin ilk dayanağı ve kıstası o dersin öğretim programıdır. Programa uygunluk dışında ders kitapları gerek şekil olarak

gerekse içerik olarak başka birtakım niteliklere de haiz olmalıdırlar. Şekil olarak, ders kitapları taşınması kolay bir büyüklükte tasarlanmalı, sağlam şekilde ciltlenmeli, okumaya engel teşkil etmeyecek bir parlaklıkta kâğıda basılmalı, yazı puntoları öğrenci gelişimine uygun büyüklükte olmalı, ilgi çekecek kalitede ve büyüklükte görsellerle zenginleştirilmelidir. İçeriğin ise genel öğretim ilkelerini de göz önünde bulundurarak pedagojik ilkelere uygun şekilde oluşturulması önemlidir. Ders kitaplarının kalitesini artıran unsurlar arasında, konuların sonuna bir özet konması, öğrencilere kolaylık sağlamak amacıyla, açıklama gerektiren sözcük ve terimlerden oluşan bir sözlük eklenmesi de bulunmaktadır (Aydın, 2016).

Öğretim programları doğrultusunda hazırlanan bir ders kitabının dayanağını yalnızca bu ilkeler oluşturmamaktadır. Değerler eğitiminin önemine binaen mevcut öğretim programlarının amaçları ortaya konurken “Değerlerimiz” başlığı altında, “Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır.” şeklinde bir vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla ders kitapları yazımı süreçlerine dâhil olan yazarlar, kurul ve komisyonlar ile kitap incelemesinde bulunan panelistlerin kendi iş ve işlemlerini tesis ederken dikkat etmeleri gereken bir husus da ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımı olmalıdır.

Ders kitaplarının, 14 Ekim 2021 tarih ve 31628 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nin ilgi hüküm ve ilkeleri doğrultusunda bir dizi koşulu karşılama gerekmektedir. İlgili yönetmelik kapsamında hazırlanan kaynakta (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], 2023), Şekil 2'de belirtilen ders kitapları ve eğitim araçlarına yönelik 5 temel kriter belirtilmektedir.

Şekil 2. Bir ders kitabı içeriğinin değerlendirmesine esas olacak kriterler ve açıklamaları

Kriter No	Kriter Açıklaması	Özellikler ve Açıklamaları	Sayfa No
1	ANAYASA VE KANUNLARA UYGUNLUK YÖNÜNDEN YAPILACAK İNCELEMEDE DEĞERLENDİRMEYE ESAS KRİTERLER VE AÇIKLAMALARI	1.1. Genel 1.2. Telif ve İhtihal	7 9
2	İÇERİĞİN BİLİMSEL OLARAK YETERLİĞİ	2.1. İçerik 2.2. Ölçme ve Değerlendirme 2.3. Standart Bölümler	11 12 14
3	İÇERİĞİN EĞİTİM VE ÖĞRETİM PROGRAMININ KAPSAMINI VE KAZANIMLARINI KARŞILAMA YETERLİĞİ	3.1. İçeriğin Kazanımlara Uygunluğu 3.2. Eğitim ve Öğretim Programının Kapsamı 3.3. Öğrenme, Öğretme, Ölçme ve Değerlendirme 3.4. Görsel Tasarım ve Düzenleme	16 17 19 22
4	DİL VE ANLATIM YÖNÜNDEN YETERLİĞİ	4.1. Dil ve Üslup 4.2. Yazı Dili Standartlarına Uygunluk 4.3. Anlam ve Anlatım	24 24 25
5	GÖRSEL TASARIMIN VE İÇERİK TASARIMININ ÖĞRENMEYİ DESTEKLEYECEK NİTELİKTE OLMASI VE ÖĞRENCİLERİN GELİŞİM ÖZELLİKLERİNE UYGUNLUĞU	5.1. Genel Tasarım 5.2. Görsel ve Yazılı Unsurlar 5.3. Elektronik İçerik Tasarımı	27 29 31

Kaynakta (TTKB, 2023) değerlere toplamda iki kez atıf yapılmıştır. İlk olarak 1 numaralı kriter kapsamında değerlere gönderme yapılmıştır. Bu başlıkta iki ana başlık altında 12 kriter ve bu kriterlerin altında da çok sayıda alt kriter belirlenmiştir. Bu alt kriterlerin birinde milli ve manevi değerlere şu şekilde gönderme yapılmıştır:

İçerikteki unsurlarda millî ve manevi değerler, toplumsal hassasiyetler göz önünde bulundurulmalı; toplumun giyim ve hayat tarzı gerçekliğe uygun olarak yansıtılmalıdır (TTKB, s. 9).

Belgede değerlere yönelik daha somut ve geniş ikinci atıf “İçeriğin Eğitim ve Öğretim Programının Kapsamını ve Kazanımlarını Karşılama Yeterliği” başlığının 3.2.3. numaralı alt kriterinde şu şekilde geçmektedir:

İçerik, öğretim programlarında yer alan millî ve manevi değerlere uygun, kök değerleri yansıtır nitelikte olmalıdır.

- Öğretim programlarında yer alan “kök değerler” şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler öğretim programlarının içeriklerine yedirilmiş olarak (örtük şekilde) verilmelidir.
- İçerik oluşturulurken anılan kök değerlere uygunluk gözetilmeli, değerlerle çelişki oluşturacak öğelere yer verilmemelidir.
- Değerler içerikte işlenirken ilgili dersin öğretim programı ile ilişki kurulmalı ve öğretim programının ilgili sınıf düzeyinde yer alan alt öğrenme alanları, beceriler, kazanımlar ve açıklamaları çerçevesinde ilişkilendirilerek verilmelidir.
- İçerikte kök değerler hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değerlerle hem de öteki kök değerlerle ilişkileri gözetilerek/birlikte ele alınmalıdır. İçerik, bu üç yönlü bir aradalığı öğrenme öğretme sürecine katacak şekilde yapılandırılmalıdır.
- İçerikte değerler sınıf seviyesi ve yaş düzeyinin gelişim özellikleri dikkate alınarak öğrencilerin anlamlandırabileceği biçimde ele alınmalıdır.
- İçerikte konunun bağlamına uygun olarak etkinlik, örnek olay, deney, problem çözme vb. ile değerlere atıfta bulunulabilir. Bu çerçevede herhangi bir değerle ilgili alt değerlerden veya tutum ve davranışlardan en az birinin ele alınması yeterlidir.
- Değerler işlenirken hangi değerın ele alındığı, başlık, dipnot, açıklama vb. yöntemlerle işaret edilmemelidir. (TTKB, s. 17-18).

Yukarıdaki iki alıntıda görüldüğü gibi ders kitaplarının incelenmesi sürecinde değerlere de atıf yapılmaktadır. Kriterlerde öğretim programlarının bir yansıması olarak kök değerlere odaklanılmaktadır. Buna ek olarak Talim ve Terbiye Kurulunun kitap inceleme sürecine dair hazırladığı kılavuzda taslak ders kitabına ait ekler bölümünde “Değerler Beyan Tablosu” adlı bir belgeye (Şekil 3) yer verilmektedir. Bu tablo, “Dersin ilgili öğretim programında yer alan değerlerin taslak kitapta ele alındığı bölümleri gösteren belgedir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Panelist İşlemleri Kılavuzu, 2022, s. 21).

Şekil 3. Örnek Değerler Beyan Tablosu

EK-4 Değerler Beyan Tablosu

ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLERİN TASLAK KİTAPTA ELE ALINDIĞI BÖLÜMLER

Kitabın Adı: (Taslak kitapta kitabın adı dışında kod, yayınevi adı vb. bilgilere yer verilmeyecektir).....

Değer	İşlendiği Sayfa (Farklı Sayfalarda ele alınması halinde yeni satırlar eklenecektir)	İşlendiği Bölüm (Etkinlik, Metin vb.)
Adalet		
Dostluk		
Dürüstlük		
Öz Denetim		
Sabır		
Saygı.		
Sevgi		
Sorumluluk		
Vatanseverlik,		
Yardımsızlık		

Görüldüğü gibi bu form kök değerlerin tespitine yönelik olarak hazırlanmıştır. Form taslak ders kitaplarını inceleme komisyonlarından, bakanlıkça belirlenen 10 kök değerlerin kitabın hangi sayfasında ele alındığı ve kitapta yer buluş şeklini belirlemelerini istemekte, bu iki kıstasın dışında bir veri içermemektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi ilk raporda ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu bölümde ilgili raporda yazılanlara ek olarak ders kitaplarının analizi sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Çalışmada Şekil 4’te gösterilen öğretim programları incelenmiş olan derslerin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 2., 6. ve 10. sınıf ders kitaplarının değerlerle ilgili analizi yapılmıştır. 10. sınıfta T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi olmadığı için 12. sınıf ders kitabı incelenmiştir.

Şekil 4. İncelenen Ders Kitapları

İlköğretim	Ortaöğretim
Türkçe (2. ve 6. sınıflar)	Türk dili ve edebiyatı (10. sınıf)
Hayat bilgisi (2. sınıf)	Tarih (10. sınıf)
Sosyal bilgiler (s. Sınıf)	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (12. sınıf)
Din kültürü ve ahlak bilgisi (6. sınıf)	Din kültürü ve ahlak bilgisi (10. sınıf)
Müzik (6. sınıf)	Coğrafya (10. sınıf)
Fen bilimleri (6. sınıf)	Biyoloji (10. sınıf)

2., 6. ve 10. Sınıf düzeyindeki ders kitaplarının seçilmesinin temel nedeni, 2024 itibarıyla gerçekleştirilen öğretim programlarındaki değişikliklerin birinci, beşinci ve dokuzuncu sınıftan itibaren tedrici olarak uygulamaya konacak olması ve bu programlara ait ders kitaplarının değişecek olmasıdır. Yeni programlara bağlı olarak ders kitaplarının hazırlanması çalışmalarının, 1., 5. ve 9. sınıf düzeylerinde halihazırda başlamış olması nedeniyle bu sınıf düzeylerindeki kitaplar değil, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında da okutulmaya devam edilecek olan ders kitapları incelenmiştir.

Bu çalışmada ilk raporda belirtilen referans değerler kullanılmış ancak doğası gereği kitapların incelenmesinde öğretim programlarından farklı bir rubrik geliştirilmiştir. Hazırlanan rubrikte kitaplarda varlığı tespit edilen her bir değer için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- **Milli, manevi ve evrensel değerlerin frekansı nedir?**
- **Milli, manevi ve evrensel değerlerin çeşit bakımından frekansları nedir?**
- **Öğretim programına uygun mu?** – Öğretim programında tespit edilen değer ders kitabına yansıtılmış mı?
- **Kök değerlerin ders kitabına yansıtılması bakımından durum nedir?**
- **Değerin veriliş yöntemi nedir?** – Değer doğrudan mı dolaylı olarak mı verilmiş? Doğrudan verilen değerler şu yöntemlerden hangisi kullanılarak verilmiş: Telkin, değer açıklama, değer analizi, ahlaki muhakemesi.

- **Değerin veriliş şekli nedir?** – Doğrudan mı dolaylı mı olarak verilmiştir?
- **Değerin veriliş formatı nedir?** – Değer şu formatlardan hangisi aracılığı ile verilmiş: Metin, okuma parçası (edebî ürün, seyahatname, dini metin, siyasi metin vb.), görsel, etkinlik, ölçme aracı, dijital içerik olarak.
- **Engeli olan bireyler başta olmak üzere dezavantajlı gruplarla ilişkili referansların durumu nedir?**
- **Diğer tespitler?** – Değerin ifade ediliş şeklinde öğrencileri yanıltıcı, verilmek istenen değere aykırı durumlar vb.

Yukarıda belirtilen sorulardan da anlaşılacağı üzere çalışmada sadece referans değerlerin kaç kere geçtiği belirlenmemiş, bunun yanında ders kitapları aracılığı ile etkili bir değer eğitimi süreci için ihtiyaç duyulacak önemli hususların üzerinde de durulmuştur. Bu sayede mevcut kitapların değer eğitimi bağlamında zayıf, güçlü ve gelişmeye açık yanları tespit edilerek yeni programlar kapsamında hazırlanacak ders kitaplarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2008). Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akbaş, O. (2015). Değerler eğitimi yaklaşımları. İçinde H. H. Bircan & B. Dilmaç (Ed.), *Değerler Bilançosu* (1. bs, ss. 251-266). Çizgi Kitabevi.
- Alver, M. ve Kesicioğlu, O. S. (2019). Karakter ve değer eğitimi yaklaşımları ve uygulamaları. İçinde M. Kağan ve N. Yılmaz (Ed.), *Karakter ve değer eğitimi* (1, 155-174) içinde. Pegem akademi.
- Aydın, M. Z. (2016). *Din öğretiminde yöntemler* (10. Bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelik, H. (2020). A brief overview of history textbook research. *International Journal of Historical Researches*, 5(2), 565-586. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.78837>
- Durak, M., Kocatepe, U., & Durak, E. Ş. (2016). *PsychSmart aklının akli: Psikoloji*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Elitok Kesici, A. ve Türkoğlu, A. (2019). Örtük program yaklaşımları. İçinde Doğanay, A. ve Kutlu, O. (Ed.) *Eğitim bilimleri araştırmaları II*, Akademisyen Kitapevi, 29-44.
- Gunio, M. J. (2021). Determining the influences of a hidden curriculum on students' character development using the illuminative evaluation model. *Journal of Curriculum Studies Research*, 3(2), 194-206. <https://doi.org/10.46303/jcsr.2021.11>.
- Güneş, F. (2022). *Ders kitaplarının özellikleri ve incelenmesi* (1. Bs.). Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği Yayınları.

- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2014). *Ahlak ve değerler eğitimi* (1. bs.). Dem Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Korkmaz, M. (2018). *Din öğretimi teknolojisi ve materyal geliştirme* (4. bs.). Kimlik.
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği (2021). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211014-1.htm>
- Nene, N. P. (2014). An analysis of the visual images of women in grade 12 South African history textbooks. Master's thesis, The School of Education of the University of KwaZulu-Natal.
- Oates, T. (2014). Why textbooks count: A policy paper. University of Cambridge. Erişim adresi: <https://www.cambridgeassessment.org.uk/Images/181744-why-textbooks-count-tim-oates.pdf>
- Otewa, J. (2016). Using hidden curriculum principles in teaching character education in Kenya. *Baraton Interdisciplinary Research Journal*, 6, 120-126. <https://sshjournal.com/index.php/ssh/article/view/59>.
- Öztürk, M. ve Mutlu, N. (2017). Farklılaştırılmış, beceri ve değer temelli öğretim: Kavramsal çerçeve. Öztürk, M. ve Saydam, A. (eds.) *Yenilikçi sosyal bilgiler ve tarih öğretimi: Teori ve uygulama*. Orka, 3-22.
- Reddy, G. L., Thankachan, T. C., & Shailaja, M. (2013). Value analysis-a holistic approach to value education for developing a culture of peace and values among students. *Shanlax International Journal of Education*, 1(2), 71-80. https://www.shanlax.com/wp-content/uploads/SIJ_Education_V2_N1_010.pdf
- Rehman, M. F., Hussain, R., Khan, M. A. & Ullah, S. (2022). The power of images in the school textbooks: analyzing the impact of textbooks images on the minds and learning of students. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), 10553-10565.
- Saha, A. ve Guha, A. (2018). Reflection of values in history textbook of class VIII under Paschimbanga Madhyasiksha Parshad. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 5(3), 661-667.
- TTKB (2022). *Panelist işlemleri kılavuzu*. MEB. Erişim adresi: <https://kitapinceleme.meb.gov.tr/Panelist%20%C4%B0%C5%9Flemleri%20K%C4%B1lavuzu.pdf>
- TTKB (2023). *Taslak ders kitabı ve eğitim araçları ile bunlara ait elektronik içeriklerin incelenmesinde değerlendirmeye esas olacak kriterler ve açıklamaları*. MEB. Erişim adresi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14172658_degerlendirmeye_esas_kriter_ve_aciklamalar.pdf
- Türk Dil Kurumu (t.y.). *Güncel Türkçe Sözlük*. 6 Ocak 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?kelime=telkin> adresinden edinilmiştir
- Tokmak, A., & Aktaş, V. (2022). Değerler eğitimi üzerine ders kitabı görsellerinin incelenmesi: sosyal bilgiler dersi 5. sınıf örneği. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 70-90. <https://doi.org/10.53046/ijotem.1167595>
- Venezky, R. L. (1992). Textbooks in school and society. İçinde P. W. Jackson (Ed.), *Handbook of research on curriculum: A project of the American Educational Research Association*. American Educational Research Association, 436-464.
- Yarar-Kaptan, S. (2021). Karakter ve değer eğitiminde yaklaşımlar, yöntemler ve teknikler. İçinde S. Z. Genç ve A. Beldağ (Ed.), *Karakter ve değer eğitimi farklı bakışlar, örnek etkinlikler* (3. bs.). Pegem akademi. 146-171.
- Yüksel, S. (2002). Örtük program. *Eğitim ve Bilim*, 27(126), 31-37. <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5140/1222>

2. SINIF
HAYAT BİLGİSİ
DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



2. SINIF HAYAT BİLGİSİ DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu bölümde MEB 2018 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı referans listesinde bulunan milli, manevi ve evrensel değerler ile kök değerler bakımından incelenmiştir. Ayrıca ders kitabına ilişkin bulgular, öğretim programına ilişkin bulgularla karşılaştırılmıştır. Öğretim programında değerlerle ilişkili olan 42 kazanımdan 25'inin (%60) ders kitabına yansıdığı görülmüştür. Ayrıca öğretim programında rastlanmayan 4 değere daha ders kitabında rastlanmıştır. Ders kitabında 19 farklı değer yer aldığı görülmüştür. Bu değerlere 79 defa yer verilmiştir. Değerlerin yaklaşık %95'inin aktarılmasında telkin yöntemi kullanılmıştır. Değerlerin %40'ı metinlerin içerisinde bulunmaktadır. Ayrıca değer kazanımı bakımından uygun olmayan içeriklerin ders kitabında bulunduğu görülmüştür.

GİRİŞ

Bu bölümde, 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabının proje kapsamında oluşturulan rubrik kullanılarak değerler açısından incelenmesi sonucu ulaşılan bulgular aktararak değerlendirilmiştir. 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı 271 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta altı ünite bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla "Okulumuzda Hayat", "Evimizde Hayat", "Sağlıklı Hayat", "Güvenli Hayat", "Ülkemizde Hayat" ve "Doğada Hayat" üniteleridir. Bu çalışma kapsamında 1. Ünite başladığı 12. sayfa ile 6. Ünite sona erdiği 247. sayfa arasındaki içerikler değerlendirilmiştir. Kitap incelenirken hem içeriğe dair metin kısımları hem de "Üniteye Hazırlıklarımız", "İnceleyelim Düşünelim", "Etkinlik Zamanı", "Değerlendirelim" ve "Ünite Değerlendirme Soruları" başlıklarındaki metinler taranmıştır. Ayrıca kitaptaki görseller de değerler bakımından incelenmiştir.

1. BULGULAR

2018 yılında güncellenen Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ders kitabında milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alması bakımından toplam 79 değer ifadesi belirlenmiştir. Tespit edilen değerlerin çoğun-

lukla öğretim programında yer alan ünite kazanımlarıyla ilişkisi oranında ders kitabında yer aldığı görülmüştür. Elde edilen bulgular aşağıda ayrıntılı bir şekilde paylaşılmıştır.

1.1 Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 1’de programda yer alan değerlerin ders kitabına yansıma durumu gösterilmiştir. Öğretim programında doğrudan ya da dolaylı şekilde yer alan değerlerden kitaba yansıyanlar ve yansımayanlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. 2. Sınıf Hayat Bilgisi Programdaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

	Öğretim programı			Ders kitabı	
	Sıra No	Değer	<i>f</i>	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	3	-	3
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	1	-
	3	Milli birlik ve beraberlik	1	1	-
	4	Milli egemenlik	-	1	-
	5	Milli zafer	-	1	-
	6	Vatanseverlik	-	1	-
	7	Millet sevgisi	-	1	-
Manevi	8	Tasarruf	4	4	-
	9	Yardıms severlik	3	2	1
	10	Nezak et	2	2	
	11	Bakımlı/temiz olma	2	2	
	12	Öz denetim	2	2	
	13	Dostluk	1	1	
	14	Sabır	1	-	1
Evrensel	15	Sorumluluk	6	1	5
	16	Saygı	5	1	4
	17	Kapsayıcılık	3	3	
	18	Demokrasi ve katılımcılık	2	2	
	19	Çevreye duyarlılık	2	1	1
	20	Sevgi	1	-	1
	21	Dayanışma	1	-	1
	22	Adalet	1	1	
23	Dürüstlük	1	1		
	Toplam		42	Kitaba yansıyan: 25 Programda olmayıp kitaba yansıyan: 4	Kitaba yansımayan: 17

Hayat Bilgisi 2. Sınıf Öğretim Programında 19 değere ilişkin 42 kazanımın yer aldığı görülmüştür. Bunlar arasında 27 kazanım (%64) ders kitabına yansırken, 15 kazanımla (%36) ilişkili içeriğe kitapta rastlanmamıştır. Ders kitabında ayrıca milli egemenlik, milli zafer, vatanseverlik ve millet sevgisi olmak üzere 4 milli değer yer aldığı görülmüştür.

Ders kitabında yer bulan değer çeşitliliği açısından evrensel değerlerin (f=9) daha fazla yer aldığı görülmektedir. Evrensel değerlerden demokrasi ve katılımcılık değerine ilişkin HB 2.1.4. kazanımında “Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır” denilmektedir. Bu kazanıma örnek olarak ders kitabının 25. sayfasında metin içinde yer alan “Sınıfımızla ilgili konularda kararları arkadaşlarımızla birlikte almamız. Karar alırken hepimiz fikrimizi söylemeliyiz. Farklı fikirleri olan arkadaşlarımıza karşı saygılı olmalıyız.” ifadeleri örnek gösterilebilir.

Ders kitabında yer bulan değer çeşitliliği açısından milli (f=7) ve manevi (f=7) değerler evrensel değerlere nazaran daha azdır. Milli değerlere ilişkin Hayat Bilgisi (HB) 2.5.4 kazanımında “Millî gün ve bayramların önemini kavrar. Millî gün ve bayramların millî birlik ve beraberliği sağlamadaki rolü vurgulanır.” Bu kazanımın ders kitabına yansımaya bir örnek olarak “Millî gün ve bayramlar ulusça kutladığımız birliğimizi ve beraberliğimizi arttıran özel günlerdir. Millî gün ve bayramlarda ortak sevinç, coşku ve gurur duyarız.” (s. 185) ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Manevi değerlerden olan tasarruf değerine ilişkin HB.2.2.6. kazanımı “Evdeki kaynakları tasarruflu kullanmanın aile bütçesine katkılarını araştırır.” ise 86. sayfada yer alan şu ifadelerle örneklendirilebilir:

“Evimizde elektrik, su, doğalgaz, tüp gaz, kömür gibi kaynaklar kullanırız. Temizlik, bulaşık, çamaşır gibi işlerde suya ve elektriğe ihtiyaç duyarız. Kaynaklarımızı ihtiyacımız kadar kullanmalıyız. Böylece tasarruf yaparak hem ailemize hem çevremize katkı sağlarız.”

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Değerlerin bir kısmı doğrudan bir kısmı ise dolaylı olarak ders kitabında yer bulmuştur. Milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitabında yer bulma durumu Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu

	Sıra No	Değer	f	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Ulusal simgelere duyarlı olma	2	-	2
	2	Milli birlik ve beraberlik	1	1	
	3	Milli egemenlik	1	1	
	4	Milli zafer	2	2	
	5	Vatanseverlik	1	1	
	6	Millet sevgisi	1	1	
	TOPLAM			8	6
Manevi	7	Tasarruf	15	14	1
	8	Yardıms severlik	8	8	
	9	Nezak et	11	11	
	10	Bakımlı/temiz olma	7	7	
	11	Öz denetim	6	6	
	12	Dostluk	1	1	
	TOPLAM			48	47
Evrensel	13	Sorumluluk	1	1	
	14	Saygı	1	1	
	15	Kapsayıcılık	10	10	
	16	Demokrasi ve katılımçılık	7	6	1
	17	Çevreye duyarlılık	2	2	
	18	Adalet	1	1	
	19	Dürüstlük	1	1	
	TOPLAM			23	22
Toplam Evrensel: 7, Manevi: 6, Milli: 6			79	75	4

Tablo incelendiğinde 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında 6'sı evrensel, 6'sı milli ve 6'sı da manevi olmak üzere 19 farklı değer in kitapta yer bulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kitapta atıf yapılan değerlerin çeşitliliği bakımından evrensel değerlerin, manevi ve milli değerlere göre daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu üç kategori bakımından değerlerin sıklığına bakıldığında, kitapta en sık manevi değerlerin geçtiği (f=48), bunu evrensel değerlerin (f=23) takip ettiği ve milli değerlere ise diğer değer türlerine oranla daha az yer verildiği (f=8) belirlenmiştir. Kitapta en fazla 15 frekansla "tasarruf" değeri yer alırken, bunu 11 frekansla "nezaket", 10 frekansla "kapsayıcılık" değerlerinin takip ettiği görülmektedir. Kitapta "milli birlik ve beraberlik",

“milli egemenlik”, “vatanseverlik”, “millet sevgisi”, “dostluk”, “sorumluluk”, “saygı”, “adalet” ve “dürüstlük” değerleri ise birer defa yer almıştır.

Kök değerler bakımından incelendiğinde, sabır ve sevgi olmak üzere 2 kök değere yer verilmediği görülmektedir. Diğer kök değerler olan adalet (f=1), saygı (1), sorumluluk (f=1), dostluk (f=1), dürüstlük (f=1), öz denetim (f=6), yardımseverlik (f=8) ve vatanseverlik (f=1) ise sınırlı da olsa ders kitabı içeriğinde bulunmaktadır.

Ders kitabında değerlere %95 oranında doğrudan (f=75) yer verilmiştir. Örneğin 117. sayfada nezaket değeri “Yemeğe başlarken ‘Afiyet olsun’ demeliyiz. Yemeği hazırlayan kişiye ‘Elinize sağlık’ demeliyiz” ifadeleri ile doğrudan verilmiştir. Dolaylı (f=4) olarak kitapta yer alan değerlerin oranı ise %5’tir. Örneğin 26. sayfada sınıf ortamında bir öğrenci ile öğretmen resmedilmiştir. Görselde Türk bayrağının yükseğe asılması, öğretmen ve öğrencilerin sınıfı süslemek için Atatürk ve Millet Meclisine ait görselleri kullanmaları ile “ulusal simgelere duyarlı olma” değeri dolaylı olarak verilmiştir.



Ders kitabının 27. sayfasında “Görev paylaşımı yaparken adaletli olmalıyız.” ifadesi ile adalet değerine doğrudan yer verilmiştir. Bu örnekteki benzer şekilde kitapta değerlerin genellikle doğrudan verildiği anlaşılmaktadır. Değerlerin doğrudan verilmesi durumunda tercih edilen öğretim yaklaşımına ilişkin detaylı bilgiler Tablo 3’te yer almaktadır.

1.3. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği gibi değer eğitiminde kullanılan çok sayıda yöntem vardır. Ancak bu çalışmada bunlar içerisinde sınıf içerisinde kullanılma potansiyeli en yüksek olan dört yöntem üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Tablo 3’te Hayat Bilgisi Ders Kitabında tespit edilen değer ifadelerinin hangi yöntem aracılığı ile aktarıldığına dair gerçekleştirilen analizin bulguları yer almaktadır.

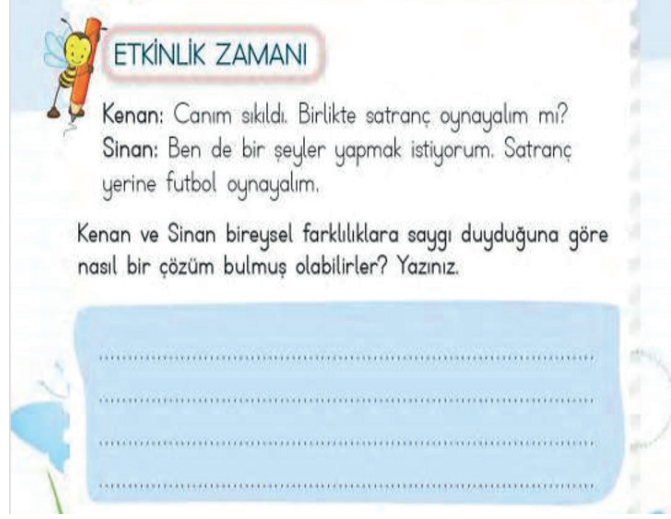
Tablo 3. 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımları

Kategori	Sıra No	Değer	f	Doğrudan Öğretim Yaklaşımları			
				Telkin	Değer açıklama	Değer analizi	Değer muhakemesi
Milli	1	Milli birlik ve beraberlik	1	1	-	-	-
	2	Milli egemenlik	1	1	-	-	-
	3	Milli zafer	2	2	-	-	-
	4	Vatanseverlik	1	1	-	-	-
	5	Millet sevgisi	1	1	-	-	-
Manevi	6	Tasarruf	14	14	-	-	-
	7	Yardımseverlik	8	8	-	-	-
	8	Nezaket	11	11	-	-	-
	9	Bakımlı/temiz olma	7	7	-	-	-
	10	Öz denetim	6	6	-	-	-
Evrensel	11	Dostluk	1	1	-	-	-
	12	Sorumluluk	1	1	-	-	-
	13	Saygı	1	1	-	-	-
	14	Kapsayıcılık	10	8	1	1	-
	15	Demokrasi ve katılımçılık	6	6	-	-	-
	16	Çevreye duyarlılık	2	2	-	-	-
	17	Adalet	1	1	-	-	-
18	Dürüstlük	1	1	-	-	-	
Toplam Evrensel: 7, Manevi: 6, Milli: 5			75	73	1	1	-

Ders kitabında değerlerin % 95'i doğrudan verilmiştir. Doğrudan yer verilen değerler neredeyse tamamı telkin yolu ile kendine yer bulmuştur. Ders kitabında “Sabırlı olmalı ve kurallara uymalıyız” (s. 39), “Duygularımızı, düşüncelerimizi, isteklerimizi ve itirazlarımızı belirtirken nezaket sözcüklerini kullanmalıyız.” (s. 43), “Atamızdan yadigâr Cumhuriyeti yaşatalım.” (s. 62) ve “Ailemizde bütün bireylerin söz hakkı vardır.” (s. 84) gibi pek çok ifade değerlere uygun olan davranışın yapılması gerektiğini öğrencilere telkin etmektedir.

Diğer değerler dolaylı ya da telkin yolu ile verilirken, kapsayıcılık değeri veriliş yöntemi bakımından daha fazla çeşitliliğe sahiptir. 10 farklı yerde rastlanan kapsayıcılık değeri telkin (8), değer açıklama (1) ve değer analizi (1) yöntemleri ile verilmiştir. 21. sayfada bulunan etkinlikte iki bireyin isteklerinin çatıştığı bir durum verilerek, öğ-

rencilere bireysel farklılıklara saygı çerçevesinde bu durumda üretilmiş olabilecek çözümler sorulmuştur. 22. sayfada yer alan değerlendirme bölümünde öğrencilere “Bireysel farklılıklara neden saygı duymalıyız? Yazınız.” ifadesi yöneltilmiştir. Böylece öğrencinin insanların farklılıklarına saygı duymada öncelendiği değer ortaya konulmaya çalışılmıştır.



1.4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatına İlişkin Bulgular

Hayat bilgisi ders kitabında ana metin, okuma parçaları, görseller, etkinlikler ve değerlendirme bölümleri bulunmaktadır. Kitapta dijital içerik yer almamaktadır. Kitapta yer alan içerik formatlarının hepsinde değer aktarımına rastlanmıştır.

Tablo 4. 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı

	Sıra No	Değer	f	Metin	Okuma parçası	Görsel	Etkinlik	Ölçme-değ.	Toplam
Milli	1	Ulusal simgelere duyarlı olma	2			2			
	2	Milli birlik ve beraberlik	1	1					
	3	Milli egemenlik	1		1				
	4	Milli zafer	2	1	1				
	5	Vatanserverlik	1		1				
	6	Millet sevgisi	1		1				
Manevi	7	Tasarruf	15	4		4	4	3	
	8	Yardımserverlik	8	3		1	3	1	
	9	Nezaket	11	6			4	1	
	10	Bakımlı/temiz olma	7	2		2	2	1	
	11	Öz denetim	6	3			2	1	
	12	Dostluk	1	1					
Evrensel	13	Sorumluluk	1				1		
	14	Saygı	1	1					
	15	Kapsayıcılık	10	3	1		3	3	
	16	Demokrasi ve katılımçılık	7	3			3	1	
	17	Çevreye duyarlılık	2	1	1				
	18	Adalet	1	1					
	19	Dürüstlük	1	1					
Toplam			79	31	6	9	22	11	
Evrensel: 6, Manevi: 6, Milli: 6									

Ders kitabı içeriğinde değer aktarımının %40'ının metin, % 28'inin etkinlikler, % 14'ünün ölçme araçları, %11'inin görseller ve %7'sinin okuma parçaları aracılığı ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Kitap boyunca yer verilen bir değer genellekle art arda sayfalarda farklı formatlarla verildiği analizler sırasında dikkati çekmiştir. Örneğin 2. ünite de “yardımserverlik” değeri 78. sayfada görsel aracılığı ile verilirken, hemen ardından 79. sayfada metin, 90. sayfada hem metin hem etkinlik ve 91. sayfada etkinlik aracılığı ile verilmiştir. Ayrıca 101. sayfada ünitenin değerlendirme bölümünde ölçme aracı ile “yardımserverlik” değeri yer almıştır.

Farklı formatlarda değerlerin nasıl verildiği aşağıda örnekler üzerinden belirtilmiştir.

1.4.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabının büyük bölümünü metin formatındaki içerik oluşturmaktadır ve bu durum da değerlerin en çok kitaptaki ana metin üzerinden verilmesi sonucunu doğur-

muştur. Kitaptaki değerlerin nerdeyse % 60'ı kitap ana metninde verilmiştir. Ana metindeki değerler genellikle değer ile ilgili bilgilerin paylaşılması ve değere ilişkin doğru davranışların öğrencilere telkin edilmesi ile aktarılmıştır. 109. sayfada metin aracılığı ile bakımlı/temiz olma değeri aktarılmıştır. Değer aktarılırken sağlıklı büyüme ve gelişme için temizliğin gerekli olduğu belirtilmiş, ardından beden temizliğini sağlayacak davranışlar telkin edilmiştir:

“Vücudumuzun sağlıklı büyümesi için kişisel bakımımıza da özen göstermeliyiz. Yemeklerden önce ve sonra ellerimizi yıkamalıyız. Yemeklerden sonra dişlerimizi fırçalamalıyız. Sık sık banyo yapmalıyız Tuvalette tuvalet kâğıdı kullanmalıyız. Tuvaletten çıkınca ellerimizi yıkamalıyız. Tırnaklarımızı kısa ve temiz tutmalıyız.”

1.4.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4'te görüleceği üzere, kitaptaki değerlerin % 14'ü okuma parçası kullanılarak verilmiştir. Ders kitabı içerisinde düz metin şeklinde okuma parçaları ve belirli gün ve haftalarla ilgili şiirler yer almaktadır. Özellikle Milli bayramlar ve milli zaferlerin kutlandığı günlere ilişkin şiirlerin değer aktarımına aracılık ettiği görülmüştür. Örneğin 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü ile ilgili 15 Temmuz şiirine 63. sayfada yer verilmektedir. Şiirde geçen “Millet tek yürek oldu/ Bütün plan bozuldu” gibi dizelerle “milli zafer” değeri aktarılmıştır.

1.4.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabı içeriğinde değer aktarımının %22'si etkinlikler aracılığı ile yapılmıştır. Genellikle değer aktarımı yapılan metinlerden sonra aynı değer ele alındığı etkinliklere yer verilmiştir. Mesela ders kitabının 27. sayfasında demokrasi ve katılımçılık değeri metin ile verildikten sonra, etkinlik içerisinde de bu değer yer almıştır.



1.4.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4'te görüleceği üzere, değer aktarımının % 9'u görseller aracılığı ile yapılmıştır. Örnek olarak 33. sayfada "Düşünelim, İnceleyelim" bölümünde tasarruf değeri ile ilgili görseller verilmiştir. Öğrencilerden bu görsellerdeki kaynakların nasıl kullanıldığını anlatmaları istenmiştir.



1.4.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

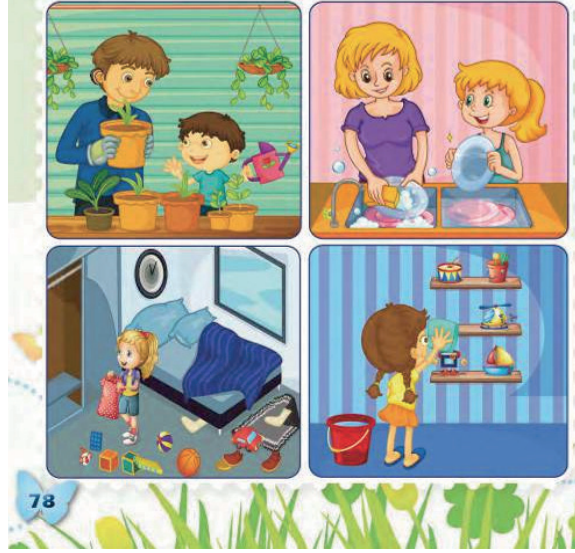
Ders kitabında hem "Değerlendirelim" başlığı altında hem de ünite değerlendirmelelerinde değerlere yer verildiği görülmüştür. Kitap boyunca değer aktarımının ölçme ve değerlendirme aracılığı ile yapıma oranı %14 olarak tespit edilmiştir. Değerlendirelim başlığı altında "tasarruflu olmak aile bütçesine nasıl katkı sağlar" (s. 88) sorusu ile tasarrufun fayda sağlayan bir davranış olduğu telkin edilmiştir. 64. sayfada ünite değerlendirmesinde eşyasını paylaşan bireye hangi nezaket sözcüğünün söylenmesi gerektiği sorulmuştur.

5. Zeynep, Pelin ile silgisini paylaştı. Bu durumda Pelin arkadaşına ne söylemelidir?
 ♥ Teşekkür etmeli ☆ Özür dilemeli ☺ Lütfen demeli

1.5. Değer aktarımına ilişkin sorunlar

Ders kitabının analizi sırasında değerlerin aktarılması ile ilgili bazı sorunlar görülmüştür. Bunlardan ilki değere ilişkin yanıltıcı ya da aykırı durumların bulunmasıdır. Ders kitabının 78. sayfasında yardım eden çocuk görselleri yer almaktadır. Bu görsellerin ikisinde çocuk kendine ait eşyaları toplamakta ve temizlemektedir. Bu görseller ile sorumluluk değeri aktarılabilecekken, görseldeki eylem çocuğun sorumluluğu ola-

rak değil ailesine yardım olarak gösterilmiştir. Ders kitabında değerlerle ilgili buna benzer kavram yanılgıları başka sayfalarda da bulunmaktadır. Sayfa 102’de 2. sınıf öğrencisinin hangisini yaparsa ailesine yardım etmiş olacağı çoktan seçmeli bir soru ile sorulmuştur. Verilen şıklarda iki tanesinde 2. Sınıfa giden bir çocuğun yapamayacağı eylemler (ütü yapma, musluk tamir etme) verilmiştir. Başka bir şıkta ise “odasını toplama” seçeneği sunulmuştur. 2. sınıfa giden bir çocuk için odasını toplamak bir sorumluluk mudur, yoksa bir yardım eylemi mi?



Ders kitabının 79. sayfasındaki etkinlikte “misafir geleceği için evde temizlik yapılıyor.” ifadesi kullanılmıştır. Oysa bakımlı/temiz olma değeri diğer insanlardan bağımsız olarak bireyin sürekli bir şekilde hayatında yer alması gereken bir değerdir. Yine 91. sayfada “Misafir geleceği zaman evi toplarken anneme yardım ederim” cümlesi ile bu yanıltıcı durum pekiştirilmiştir. Kitapta temizlikle ilişkili olarak tüm referanslar sadece misafir gelmeden önceki zamana verilmiştir. 90. sayfada yer alan “Özel gereksinimli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmalıyız” cümlesi hem bireyleri ayrıştırarak kapsayıcılık değeri ile çelişmekte, hem de 2. sınıf düzeyinde anlamsız kalmaktadır. 2. sınıf öğrencisi bir çocuk için “bir başkasının hayatını kolaylaştırmak” ifadesi hangi davranışı temsil etmelidir? Kitapta çocukların aile ya da okul ortamında resmedildiği görsellerin hiçbirinde ise özel gereksinimli olduğu anlaşılan bir bireyin diğer insanlarla bir arada olarak çizilmemiş olması da, bu ayrıştırıcı bakış açısını ortaya koymaktadır. Özel gereksinimli birey çizimi oldukça sınırlı olmakla birlikte, bu bireyler ya tek başına ya da sokakta bir başkasından yardım alırken resmedilmiştir.



Bir diğer sorun değer aktarımının yapılabileceği noktalarda değerlere yer verilmemesidir. Örneğin 61. sayfada belirli gün ve haftalar kapsamında hayvanları koruma günü ele alınmıştır. Bu başlık altında şefkatli olma, çevreye duyarlılık gibi değerler aktarılabilir. Ancak burada “Ne Güzeldir Hayvanlar” şiirine yer verilmiştir. Şiirin bazı mısraları hayvanlardan elde edilen faydaları anlatmaktadır:

“Kimisine bineriz, /Sütlerini içeriz, /Öküzle Çift süreriz, /Yararlıdır hayvanlar”

Şiir hayvanları koruma ile ilgili olmadığı gibi, şiirde değer aktarımı da söz konusu değildir. Ayrıca bazı mısraları değer aktarmadığı gibi bilgiden de yoksundur:

“Kılları var yünü var/Süzgün bakar mandalar/Kedi, eşek ve atlar/Ne güzel şu hayvanlar.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayat Bilgisi 2. Sınıf Öğretim Programına ait kazanımların %48'i doğrudan ya da dolaylı biçimde değer kazanımına yöneliktir. Ancak hayat bilgisi ders kitabı analiz edildiğinde öğretim programında yer verilen değerler ile ders kitabında yer verilen değerlerin örtüşmediği görülmektedir. Bu kazanımlardan % 60'ı ders kitabına yansımıştır. Diğer % 40 kazanım ile ilgili ders kitabında içerikler bulunsa da bu içeriklerin değer kazandırma niteliğinde olmadığı düşünülmektedir. Çünkü içerikler öğrencilere kazanımlara ilişkin bilgi kazandırmakla sınırlıdır. Oysa hayat bilgisi dersi öğrencilerin bilginin yanı sıra beceri ve değer kazanmalarını sağlamalıdır. Zira öğrencilere olumlu kişilik özellikleri kazandırmak hayat bilgisi dersinin temel amaçlarından biridir. Ders milli, manevi ve evrensel değerlerin aktarılmasında önemli bir aracı konumundadır (MEB, 2018; Yaşaroğlu, 2018). Diğer taraftan öğretim programında bulunmayan milli egemenlik, milli zafer, vatanseverlik ve millet sevgisi gibi önemli değerler ders kitabında birer defa da olsa kendine yer bulmuştur. Öğretim programı ve ders kitabı arasında değer aktarımı bakımından tutarsızlık bulunmaktadır. Kazanımlara yansıyan de-

ğerler ile ders kitabına yansıyan değerler birbiri ile örtüşmediği gibi ders kitabında kök değerler oldukça sınırlı bir biçimde bulunmaktadır. Bu nedenle ders kitaplarının hazırlanması ve incelenmesi sürecinde öğretim programı ve kök değerlerin yeterince göz önünde bulundurulmadığı düşünülmektedir. Oysa öğretim programında kök değerlerle ilgili olarak “öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır” denilmiştir.

Ders kitabına yansıyan 19 farklı değer 79 farklı yerde bulunmaktadır. Bu değerlere % 95 oranında doğrudan yer verilmiştir. Ders kitabında doğrudan yer alan değerlerin ise neredeyse tamamı telkin yolu ile aktarılmıştır. Değer açıklama ve değer analizi yöntemlerine birer defa başvurulmuşken, değer muhakemesi yöntemi hiç kullanılmamıştır. 2. sınıf öğrencileri erken çocukluk döneminde oldukları için değerlerin örtük bir biçimde aktarılması değerlerin içselleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Kitaptaki örneklerde de görüldüğü gibi kitap görselleri değerlerin örtük biçimde aktarılması için son derece uygun araçlardır. Ders kitapları gelişen teknoloji ile birlikte renkli görsellerle zenginleştirilmiş ders materyalleri konumundadır. Günümüzde dijital araçların hızlı bir şekilde geliştiği göz önüne alındığında ders kitaplarında yer alan görseller değer aktarımında oldukça önemlidir (Tokmak ve Aktaş, 2022). Öztürk ve Özkan (2018) özel bir yayın evi tarafından hazırlanan hayat bilgisi ders kitabının görsellerinde 10 farklı değere ilişkin 487 ifadeye rastlamıştır. Bu durum örtük değer aktarımında görsellerin yadsınamayacağını göstermektedir.

Değerlerin hem örtük hem de telkin yolu ile aktarılması erken çocukluk döneminde önemli olsa da tek başına yetersizdir. Öğrenci değer ve değere ilişkin doğru davranışları bu yolla öğrenebilir. Fakat değerlerin davranışa yansımaları için daha fazlasına ihtiyaç vardır. Çünkü ahlaki davranışın ortaya çıkması bilişsel ve sosyal-duygusal süreçleri içeren kompleks bir süreçtir (Güney Karaman ve Denli, 2021). Değer aktarım sürecinde öğrencinin önce değerlerin farkına varması sonra bu değerleri kazanması, benimsemesi ve davranış haline getirmesi beklenmektedir (Geniş, 2023). Bunun içinse değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi yöntemleri de işe koşulmalıdır. “Bu değer neden önemli? Günlük yaşam olayları karşısında sergilenebilecek davranış alternatifleri nelerdir? Bu alternatifleri sergilemek hangi sonuçları doğurur? Değere uygun davranışı sergilemek/sergilememek hangi sonuçları doğurur?” gibi pek çok soru eğitim süreçlerinde öğrencinin karşısına çıkmalıdır.

Değerlerin ders kitabı içerisinde en çok metinlerde yer aldığı görülmektedir. Etkinlik, ölçme araçları, görseller ve okuma parçalarında değerler daha sınırlıdır. 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında değerler çoğunlukla metin aracılığı ile verilmektedir (Hatay-Uçar ve Çetinkaya, 2021). Oysa bazı değerlerde olduğu gibi diğer değerle-

rinde metin içinde verildikten sonra diğer içeriklerle de verilmesi faydalı olabilir. Zira erken çocukluk döneminde olan öğrencilerin değer kazanımı için tekrar gereklidir. Hem metin ile verilen bir değer ayrıca görsel unsurla sunulması, değer somutlaştırılmasını ve öğrenci tarafından sezinlenmesini sağlar (Geniş, 2023). Bu değerler hikâye, şiir gibi pek çok çocuk edebiyatı türü ile aktarılabilmektedir. Çocuk edebiyatı ürünleri değerleri farklı değer aktarım yöntemleri ile aktarmakta ve çocukların değeri içselleştirmesine olanak sunmaktadır (Aydın ve Öksüz, 2021; Eryeşil, 2015; Kasapoğlu, 2013). Dolayısıyla ders kitaplarına çocuk edebiyatı ürünlerinden seçilen okuma parçalarının eklenmesi değer aktarımında etkili bir yol olacaktır. Bununla birlikte değer farklı içeriklerle tekrarlanması, değer örtük değer aktarımı, değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi yöntemlerle ele alınmasına olanak sağlar. Bir değer farklı içerikler (metin, okuma parçası, görsel vb.) ve farklı değer öğretim yöntemleri ile kitapta tekrarlanması, profesyonel kitap yazarları ile mümkün olabilir. Yazarların gerek öğretim programına gerekse değerler ve değer aktarım yöntemlerine hâkim olması gerekmektedir.

Ders kitaplarında değer aktarımına ilişkin bazı sorunlara da rastlanmıştır. Değer aktarımında kavram yanlışları ve değere aykırı durumlar bulunmaktadır. Bazı kısımlarda ise değere yer verilebilecekken verilmemiştir. Öğrencilerin kavram yanlışları ile karşılaşmaları öğrenmelerinin önünde önemli bir set oluşturur (Aydoğan ve Köksal, 2017). Bu nedenle ders kitapları değerler de dâhil olmak üzere her türlü kavram yanlışından arındırılmalıdır. Öğrencinin değeri fark etme aşamasında değer yanlışlarının bulunması, değer benimsenmesi ve değere ilişkin uygun davranışın kazanılmasını sekteye uğratacaktır. Örneğin pek çok açıdan farklılığa sahip öğrenciler günümüzde aynı sınıflarda eğitime devam ederken, kapsayıcılık değeri büyük öneme sahiptir. Ders kitabında bu değer daha çok bireysel ilgi ve fiziksel özelliklerin farklılığı üzerinden aktarıldığı görülmüştür. Söz konusu özel gereksinimli bireyler olduğunda ise kapsayıcı değil ayrıştırıcı bir yaklaşımla karşılaşmıştır. Brittain (2004)'in çocuk kitaplarında özel gereksinimlilik için dile getirdiği sorun, insan olarak değil öteki olarak gösterme, ders kitaplarında da mevcuttur.

Öneriler

- Ders kitapları değer aktarımı hususunda öğretim programında yer alan kazanımlarla ve öğretim programının felsefesi ile uyumlu bir biçimde hazırlanmalıdır.
- Hayat bilgisi ders kitabında başta milli değerler olmak üzere milli, manevi ve evrensel değerlere daha fazla yer verilmelidir.

- Ders kitaplarında değerlerin aktarımında değer öğrenci tarafından fark edilmesinin ötesine geçilmeli, öğrencinin değeri içselleştirerek davranış haline getirmesini sağlayacak değer öğretim yöntemlerine başvurulmalıdır.
- Ders kitaplarında değer aktarımı için görseller ve okuma parçalarına yer verilmelidir. Bunun için profesyonel yazar ve çizerlerle çalışılmalıdır.
- Ders kitabı yazarlığı profesyonel bir iş olarak görülmeli, bunun için yeterli süre ve bütçe harcanarak uzman bir ekiple ders kitapları hazırlanmalıdır.
- Ders kitapları öğrencilere sunulmadan değer aktarımı açısından incelenmeli, değerlere aykırı durumlar varsa ayıklanmalıdır.

Kaynakça

- Aydoğan, Ş. ve Köksal, E. A. (2017). İlköğretim fen eğitiminde kavram yanlışları konusunda yapılan çalışmaların içerik analizi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(2), 232-260. <https://doi.org/10.17244/eku.310220>
- Brittain, I. (2004). An examination into the portrayal of deaf characters and deaf issues in picture books for children. *Disability Studies Quarterly*, 24(1). <https://doi.org/10.18061/dsq.v24i1.841>
- Eryeşil, O. (2015). *Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın çocuk şiirlerinde evrensel değerler*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Geniş, E. (2023). Değerler eğitimi açısından "Arkadaşım Nina" adlı çocuk kitabının incelenmesi", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(73), 4069-4075. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/sm_ryj.70792
- Güney Karaman, N. Denli, S. (2021). Ahlak gelişimi. D. M. Siyez (Ed.) *Çocuk ve ergen gelişimi: Çok boyutlu bakış* içinde 340-377. Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, T. ve Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 6(1), 172-204. DOI: 10.14689/issn.2148-2624.1.6c1s8m
- Tokmak, A., ve Aktaş, V. (2022). Değerler Eğitimi Üzerine Ders Kitabı Görsellerinin İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Dersi 5. Sınıf Örneği. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 70-90. <https://doi.org/10.53046/ijotem.1167595>
- Hatay-Uçar, F., ve Çetinkaya, S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291. <https://dergipark.org.tr/en/pub/oltu/issue/64381/900988>
- Yaşaroğlu, C. (2018). Öğretim programlarında değerler: Hayat Bilgisi dersi örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 725-733. <https://doi.org/10.18506/anemon.394551>

2. VE 6. SINIF
TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



2. VE 6. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Dil ve kimlik ilişkisi bağlamında ana dili eğitimi kadim medeniyetlerin gündeminde ilk sıralarda yer almıştır. Bir toplumun düşünsel reflekslerinin, toplumsal ve tarihsel hafızanın gelecek nesillere aktarılmasındaki en temel araç ana dildir. Tüm bu süreçlerin bileşkesinde toplumların milli ve manevi değerler yer almaktadır. Türkçe dersleri değerler eğitimi açısından da ciddi ağırlığa sahip bir konumdadır

Bu araştırmada 2 ve 6.sınıf Türkçe ders kitapları Milli, Manevi ve Evrensel değerler bağlamında analiz edilmiştir. Araştırma nitel yöntem kullanılarak yürütülmüştür. Veriler doküman inceleme yoluyla toplanmış ve verilerin analizinde içerik analizi yapılmıştır. Bu minvalde evrensel değerler kategorisinde yer alan değerlerin her iki ders kitabında da bariz şekilde baskın olduğu saptanmıştır. Milli değerler kategorisinin ise ikinci sırada yer aldığı görülmekte olup; ancak içeriklerin mekanik bir şekilde manevi söylemlerden uzak bir şekilde ders materyaline yansıtıldığı belirlenmiştir. Manevi değerler kategorisinin ise ders materyallerinde yoğunluk ve sıklık açısından en düşük seviyeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Değer aktarım yöntemi olarak doğrudan aktarım yönteminin hâkim olduğu; değer aktarımında kullanılan içerik tiplerinden metin türünün öne çıktığı belirlenmiştir. Dijital içerikler ve görsel tipi içeriklerin değer aktarımında kullanım düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Toplumsal ve tarihsel hafıza bağlamında ders materyallerinde kullanılan metinlerin düşünsel ve estetik açıdan topluma mal olmuş isimlerden alınılanmadığı fark edilmektedir. Değerler eğitimi açısından ders kitapları nitelikleri özelinde çeşitli öneriler getirilmiştir.

GİRİŞ

Modernleşme, bilişim, popüler kültür ve sosyal medya aracılığı ile oluşan maddi ve manevi tahribatı önleme adına eğitim süreçleri sosyokültürel dokuya temas etmek durumunda olup bu temasın zemini ders kitaplarıdır. Toplumsal ve kurumsal politikalar ışığında ders kitaplarına içinde yaşanılan toplumun anlam değer dünyası, tarihi, geleneği ve örfü vb. yansıtılmaktadır. Ancak ders kitaplarının bu unsurları yansıtma düzeyinin ve niteliğinin mahiyeti tartışılır durumdadır. Bu araştırmada 2019 Türkçe Öğretim Programı çerçevesinde hazırlanan MEB Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (Ertürk ve ark., 2021) ve MEB Yayınları 2.Sınıf Türkçe Ders Kitabı (Muştu ve Karahi-

sar, 2023) milli, manevi ve evrensel değerler bakımından incelenmiştir. Her iki ders kitabı da 8 temadan oluşmaktadır. Bu çalışmada proje kapsamında oluşturulan bir rubrik aracılığı ile adı geçen ders kitaplarının doküman analizi yöntemiyle incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ders kitabı bünyesinde hazırlık çalışmaları, etkinlikler, metinler, metin sonrası çalışmalarda yer alan içerikler de değerler açısından incelenmiştir.

1.BULGULAR

Araştırma kapsamında MEB tarafından yayınlanan İlköğretim 2.Sınıf Türkçe Ders Kitabı ile ortaokul düzeyinde kullanılan 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı değerler eğitimi bağlamında analiz edilmiş ve bulgular aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında (TDÖP) değerler diğer programlarla ortak olarak “kök değerler” başlığı altında toplanmış, ayrıca bir tanımlama ya da açıklama yapılmamıştır. Çalışmanın ilk aşamasında gerçekleştirilen öğretim programı analizinde de belirtildiği gibi beceri temelli hazırlanmış olan programın kazanım boyutunda değerlere atıf mevcut değildir. Bu sebeple programdaki değerlerin ders kitaplarına aktarılıp aktarılmadığı analiz edilememiştir. Türkçe dersi öğretim programı bu yönüyle diğer öğretim programlarından farklılaşmaktadır.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 1’ de incelenen ders kitabında tespit edilen değerlerin dağılımı gösterilmiştir. Tabloda (f) sembolü ile gösterilen veriler, ilgili değer doğrudan ve dolaylı olarak kaç kez kullanıldığını belirtmektedir.

Tablo 1. İlköğretim 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Dağılımı

	Sıra	Değerler	Veriliş yöntemi		f
			Doğrudan	Dolaylı	
Milli	1	Milli galibiyet/zafer	3	2	5
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	1	2
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	1	2	3
	4	Kahramanlık	2	3	5
	5	Milli egemenlik	2	2	4
	6	Vatanseverlik	5	4	9
Toplam	6		14	14	28
Manevi	1	Yardımseverlik/hayırseverlik	4	1	5
	2	Alçakgönüllülük/tevazu	1	1	2
	3	Dürüstlük	2	1	3
	4	Dostluk	1	4	5
	5	Sabır	-	1	1
	6	Helal Kazanç	-	1	1
	7	Nezaket	-	3	3
	8	Tasarruf	1	1	2
	9	Bakımlı ve temiz olma	2	2	4
	10	Büyüklerle saygı	3		3
Toplam	10		14	15	29
Evrensel	1	Akılcılık ve bilimsellik	6	2	8
	2	Dayanışma	1	3	4
	3	Sevgi	3	1	4
	4	Çalışkanlık	4	1	5
	5	Barış	-	2	2
	6	Sorumluluk	6	4	10
	7	Saygı	1	4	5
	8	Azim	-	1	1
	9	Başarı	2	1	3
	10	Çevreye duyarlılık	6	2	8
	11	Vicdanlı olma	1	1	2
	12	Öz güven	1	1	2
	13	Özgürlük	-	1	1
	14	Öz denetim	3	3	6
	15	Kapsayıcılık	1	-	1
Toplam	15		35	27	62
Genel Toplam	31		63	56	119

İlköğretim 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan değerler ve sıklıkları Tablo 1’de gösterilmiştir. Ders kitabının tamamında milli, manevi ve evrensel değerler kategorisine ait 31 farklı değer tipi tespit edilmiştir. Bu değer tiplerinin **6’sı milli değerlere; 10’u manevi değerlere; 15’i evrensel değerlere** aittir.

Değerlerin sıklıkları incelendiğinde 62 sıklık değeriyle evrensel değerlerin öne çıktığı görülmektedir. Evrensel Değerler ders kitabı içindeki değerlerin % 52’sini teşkil etmektedir. Evrensel Değerler kategorisinde sorumluluk (f=10), akılcılık ve bilimsellik (f=8), çevreye duyarlılık (f=8), öz denetim (f=6), çalışkanlık (f=5), saygı (f=6), sevgi (f=4), dayanışma (f=4), başarı (f=3), barış (f=2), vicdanlı olma (f=2), öz denetim (f=2), azim (f=1), özgürlük (f=1), kapsayıcılık (f=1) sıklık değerine sahiptir. Akılcılık ve bilimsellik, sorumluluk ve çevreye duyarlılık değerlerinin baskın şekilde evrensel değerler içinde öne çıktığı saptanmıştır.

Evrensel değerler özelinde öne çıkan ilk üç değer ve içerikler incelendiğinde sosyal hayat ve çevreye yönelik bilinç oluşturma hasletlerinin öne çıktığı görülmüş; hedef kitlede sorumluluk bilinci ve çevre hassasiyeti oluşturmak amaçlanmıştır.

Tabiatı koruma ve çevre bilinci oluşturma maksatlı içerikler evrensel değerler içinde öne çıkan akılcılık ve bilimsellik değeri bünyesinde ele alınmıştır.

Ders kitabı bünyesinde milli değerler sıklık açısından ikinci sırada yer almaktadır. Milli değerler kategorisinin sıklığı toplamda (f=28) olarak tespit edilmiştir. Milli Galibiyet/Zafer değerinin sıklığı (f=5); Vatanseverlik değerinin sıklığı (f=9), Kahramanlık değerinin sıklığı (f=5), Ulusal Simgelere Duyarlı Olma değerinin sıklığı (f=2) Kültürel Mirasa Sahip Çıkma değerinin sıklığı (f=3) olarak tespit edilmiştir.

Milli Galibiyet/zafer değeri ile ilgili içerikler ağırlıklı olarak Millî Mücadele ve Atatürk temasında yoğunlaşmıştır. Özellikle dinleme/izleme metninde milli galibiyet/zafer, kahramanlık değerlerinin içeriği şekillendirdiği saptanmıştır. Mevcut içeriklerle hedef kitlede vatanseverlik duygularının da desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Manevi değerler kategorisinde yer alan değer tiplerinin sıklıkları (f=29) olarak tespit edilmiştir. Dostluk değerinin sıklığı (f=5), yardımseverlik/hayırseverlik (f=5), Bakımlı ve Temiz Olma (f=4) Büyüklere saygı değerinin sıklığı (f=3) tasarruf değerinin sıklığı (f=2), alçakgönüllülük/tevazuu değerinin sıklığı (f=2) olarak tespit edilmiştir. Diğer manevi değerlerden, dürüstlük (f=3), sabır (f=1), helal kazanç (f=1), nezaket (f=3), bakımlı ve temiz olma (f=4) sıklık değerine sahiptir.

2.Sınıf Türkçe Ders Kitabında geliştirilen rubrik çerçevesinde değer tiplerinin tamamında içerik tespit edilememiş olup değer tespit edilemeyen değer tipleri aşağıda gösterilmiştir.

Milli Değerler	Manevi Değerler	Evrensel Değerler
Şan ve şeref	Allah sevgisi	Adalet
Şehitlik ve gazilik	Şefkat/ merhametli olma	Estetik
Milli birlik ve beraberlik	Cömertlik	Etik davranış
Misafirperverlik	Kanaatkârlık ve şükür	İnsan haklarına saygı
Milli bağımsızlık	Kul hakkı gözetmek	Cesaret
	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	Eşitlik
		Emeğe saygı/alın teri
		Gelişime açık olmak
		Demokrasi ve katılımcılık
		Açık fikirlilik

Görüldüğü üzere Milli değerler kategorisinde 5 değer tipinde veri tespit edilememiştir. Manevi Değerler kategorisinde ise 6 değer tipinde veriye rastlanmamıştır. Evrensel değerler kategorisinde ise 10 değer tipine ait veri elde edilmemiştir. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında rubrikte yer alan değer tiplerinin 22'sine ait içerik mevcut değildir. Milli değerlerden milli birlik ve beraberlik, şehitlik ve gazilik; manevi değerlerden kul hakkı gözetme, kanaatkârlık gibi değerlerin içeriklerde gözetilmesi ders kitabını daha etkili hale getirecektir. Bu bağlamda içeriklerin gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

1.2. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değer Aktarım Yöntemlerinin Durumu

Araştırma kapsamında değer aktarım yöntemleri incelenmiş olup doğrudan değer aktarım yaklaşımları ile ilgili veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 2.Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Aktarım Yaklaşımları

	Sıra	Değerler	Veriliş Temaları/Formatı				f
			Telkin	Değer Açıklama	Değer Analizi	Değer Muhakemesi	
Milli	1	Milli galibiyet/zafer	3	-	-	-	3
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	-	1	-	-	1
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	-	1	-	-	1
	4	Kahramanlık	1	1	-	-	2
	5	Vatanseverlik	2	3	-	-	5
	6	Milli egemenlik	1	1	-	-	2
Toplam	6		7	7	-	-	14
Manevi	1	Yardımseverlik/hayırseverlik	1	3	-	-	4
	2	Bakımlı ve temiz olma	2	-	-	-	2
	3	Nezaket	1	-	-	-	1
	4	Alçakgönüllülük/tevazu	1	-	-	-	1
	5	Dürüstlük	2	-	-	-	2
	6	Dostluk	1	-	-	-	1
	7	Tasarruf	1	-	-	-	1
	8	Sabır		-	-	-	
	9	Helal kazanç		-	-	-	
	10	Büyüklerle saygı	3	-	-	-	3
Toplam	10		11	3	-	-	15
Evrensel	1	Vicdanlı olma	1	-	-	-	1
	2	Çevreye duyarlılık	3	3	-	-	6
	3	Öz güven	1	-	-	-	1
	4	Akılcılık ve bilimsellik	5	1	-	-	6
	5	Dayanışma	1	-	-	-	1
	6	Sevgi	2	1	-	-	3
	7	Çalışkanlık	4	-	-	-	4
	8	Barış	-	-	-	-	
	9	Sorumluluk	5	1	-	-	6
	10	Saygı	1	-	-	-	1
	11	Azim	-	-	-	-	
	12	Özgürlük	-	-	-	-	
	13	Öz denetim	1	2	-	-	3
	14	Başarı	2	-	-	-	2
	15	Kapsayıcılık	1	-	-	-	1
Toplam	30		27	8	-	-	35
Genel Toplam	45		44	19	-	-	63

2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarım yaklaşımları Tablo 2'deki veriler ışığında incelendiğinde değerlerin % 52'sinin doğrudan aktarıldığı, % 47'sinin dolaylı olarak aktarıldığı belirlenmiştir.

Doğrudan değer aktarım yaklaşımlarından telkin yaklaşımı tüm verinin %69'unu oluştururken değer belirginleştirme tüm verinin % 31'ini oluşturmaktadır. 2. sınıf öğrencilerinin somut işlemler döneminde olduğu düşünüldüğünde değer aktarımı olarak doğrudan aktarım yaklaşımının benimsenmesi normal olarak değerlendirilebilir. Tablo 2 incelendiğinde telkin ve değer belirginleştirme yaklaşımlarının doğrudan değer aktarımı yaklaşımında baskın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Nezakət, akılcılık ve bilimsellik değeri telkin yöntemi ile aktarılan değerler arasındadır.

Tiyatro ve sinema gibi sosyal mekânlarda uyulması gereken kurallar vardır. Bu tür yerlerde insanları rahatsız edecek şekilde bir şey yenilip içilmez. Oyun sırasında yüksek sesle konuşulmaz. (s.95)

“Neden gölgemiz var Çekirdek biliyor musun? “ diye sorarak konuşmasına devam etti. Sonra da kendi sorusunu yanıtladı: “Çünkü bizler arkamızdan gelen güneş ışığının geçmesi için engel oluşturuyoruz! Işıklar geçemiyorlar ve bu nedenle gölge, yani diğer bir deyişle ışığın yokluğu, önümüzde beliriyor! “(s.187)

Ulusal simgelere sahip çıkma (s.216) ve öz denetim değeri (s.223) değer belirginleştirme yaklaşımıyla ders kitabına yansıtılan değerler arasında yer almaktadır.

1. Şair Türkçemizi nelere benzetiyor?
.....
.....

2. Türkçemizi daha iyi öğrenmek için neler yapmamız gerekiyor?
.....
.....

3. Dilimizden neleri ayıklamalıyız?
.....
.....

216

1. Görselde verilmek istenen mesaj nedir?
.....

2. Görselde verilenin dışında, yolculuk sırasında zamanımızı değerlendirmek için başka neler yapabiliriz?
.....

3. Günümüzde kitap okuma ve teknolojik aletlerle vakit geçirme hakkında neler söyleyebiliriz?
.....

223

1.3. Kök Değerler

2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ve Türkçe Öğretim Programında yer alan kök değerler bakımından incelenmiştir.

Tablo 3. 2. Sınıf Türkçe Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Sıra	Kök değerler	Ders kitabına yansıyanlar	Ders kitabına yansımayanlar	Ders kitabında geçme sayısı
1	Adalet		✓	-
2	Dostluk	✓		8
3	Dürüstlük	✓		3
4	Öz Denetim	✓		3
5	Sabır	✓		1
6	Saygı	✓		4
7	Sevgi	✓		4
8	Sorumluluk	✓		10
9	Vatanseverlik	✓		5
10	Yardımseverlik	✓		5
Toplam	10	9	1	43

Tablo 3’te görüldüğü gibi Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan 10 kök değerden “adalet” ders kitabına yansıtılmamıştır. Adalet kavramına yakın, adalet kavramını çağrıştıracak bağlamlarda yer alması muhtemel hak, eşitlik, adil gibi kelimelere de ders kitabında rastlanmamıştır. Sabır değeri bir kere ders materyalinde kendine yer bulmuştur. Kitapta doğrudan ve dolaylı olarak kendisine en çok temas edilen değer 10 defa ile “sorumluluk” tur. Onu dostluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri takip etmektedir. Alan yazınında yapılan diğer çalışmalarda da (Şimşek, 2021) tekrar edildiği üzere manevi değerler ihmal edilirken evrensel değerler öne çıkarılmıştır.

1.4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değerlerin aktarım sürecinde yararlanılan içerik formatı ele alınmıştır. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabından elde edilen bulgular Tablo 4’e yansıtılmıştır.

Tablo 4. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Aktarım Sürecinde Yararlanılan İçerik Tipleri

	Sıra	Değerler	Veriliş Temaları/Formatı						f
			Edebi Metin	Bilgi Kutusu	Görsel	Etkinlik	Ölçme Aracı	Dijital İçerik	
Milli	1	Milli galibiyet/ Zafer	2		1	1		1	5
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma			1		1		2
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma			1	1		1	3
	4	Kahramanlık			2		1	2	5
	5	Vatanseverlik	1		2	6			9
	6	Milli Egemenlik	2			2			4
Toplam	6		5		7	10	2	4	28
Manevi	1	Yardıms severlik/ Hayırseverlik	4					1	5
	2	Bakımlı ve temiz olma	1				2	1	4
	3	Nezaket	1			2			3
	4	Alçakgönüllülük/tevazu	1			1			2
	5	Dürüstlük	2			1			3
	6	Dostluk	2		2			1	5
	7	Tasarruf	1			1			2
	8	Sabır	1						1
	9	Helal kazanç	1						1
	10	Büyüklere saygı	3						3
Toplam	10		17		2	5	2	3	29
Evrensel	1	Vicdanlı olma	1			1			2
	2	Çevreye Duyarlılık	2		1	3	2		8
	3	Öz güven	1			1			2
	4	Akılcılık ve bilimsellik	6			2			8
	5	Dayanışma	1			3			4
	6	Sevgi	1				1	2	4
	7	Çalışkanlık	5						5
	8	Barış	1		1				2
	9	Sorumluluk	4			4	2		10
	10	Saygı	1			4			5
	11	Azim	1						1
	12	Özgürlük			1				1
	13	Öz denetim			1	5			6
	14	Başarı	2			1			3
	15	Kapsayıcılık	1						1
Toplam	30		27		4	24	5	2	62
Genel Toplam	45		49		13	39	9	9	119

Araştırma kapsamında değerlerin aktarım sürecinde tercih edilen içerik tipleri de analiz edilmiştir. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarımında baskın olarak metinlerden ve bağlamlardan yararlanılmıştır. Değer aktarım süreçleri içinde metin tipi içeriklerin kullanım sıklığı 49 olup tüm verinin % 42'ine tekabül etmektedir. Değer aktarım sürecinde görsellerden 13 kez faydalanılmış olup tüm verinin % 11'ine denk gelmektedir. Etkinliklerden 39 kez faydalanılmış olup verinin % 33'ünü oluşturmaktadır. Ölçme araçları ve dijital içeriklerden 9 kez faydalanılmış olup tüm verinin % 7'sine tekabül etmektedir. Değer aktarma araçları arasında bilgi kutuları ise tercih edilmemiştir.

Ders kitapları tarihsel süreçte her ne kadar geleneksel bir materyal olarak algılansa da içerikler bilişimin de etkisiyle giderek dijitalleşmekte; Z kitaplarla etkileşimli ortamlar organize edilmektedir. Bu bağlamda değer aktarım süreçlerinde dijital içeriklerin ağırlığının artırılması verimliliğin artırılması açısından faydalı olacaktır.

1.4.1. Ders Kitabında Edebi Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitaplarında akademik ve sosyal girdilerin temel kaynağı metinlerdir. Hedef kitleye kazandırılmak istenen içerikler için sosyal ve kültürel altyapılar metinler aracılığı ile oluşturulur. Edebî metinlerin öğrencilere hiçbir metnin sağlamayacağı düzeyde nitelikli ifadeler ve yorumlar sunmaktadır (Cuq ve Gruca, 2005). Dolayısıyla ders kitaplarında yer alan metinlerin estetik açıdan, okuma alışkanlığını kazandırması açısından, toplumsal ve tarihsel hafızayı oluşturması açısından ciddi bir ar-ge faaliyetinin sonucunda kararlaştırılması ve yüksek verimliliğe sahip olması beklenir. Tablo 4'te görüldüğü üzere 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarımında en fazla metinler kullanılmıştır.

Tablo 4 incelendiğinde değer aktarım süreçlerinde ders kitabında metinlerden 52 kez faydalanılmıştır. Daha çok tahkiyeli içeriklerin öne çıktığı görülmektedir. Metinler en fazla evrensel değerlerin aktarımında tercih edilirken en az manevi değerlerin aktarımında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Dostluk ve dayanışma değeriyle ilgili metin kesiti aşağıya alıntılanmıştır.

“Uçurtmaların hepsi, Mavi Uçurtma’yı kurtarmaya gelmişti. Uzun kuyruklu Sarı Uçurtma, ağacın dallarını tuttu. Beş kuyruklu Çılgın Uçurtma, arkadaşı tutsun diye kuyruklarını uzattı. Nazlı Kırmızı Uçurtma, şöyle bir çekti Mavi Uçurtma’yı. Mavi Uçurtma kurtulmuştu. Herkes çok sevindi. Sonra tüm uçurtmalar neşe içinde uçtular, gökyüzünün tadını çıkarttılar.” (s.80)

Ders kitabında 6.ünite bilim ve teknoloji teması üzerine yapılandırılmıştır. Üniteye yer alan Aleksander Graham Bell başlıklı metinde Bilimsellik ve akılcılık, sabır, azim, başarı, çalışkanlık değerlerine atıflar tespit edilmiştir. Ancak Türk ve İslam bilim tarihinden önemli isimlere yer verilmemesi dikkat çekmektedir.

Okuma Kültürü temalı 8.ünitede ise okuma alışkanlığı, başarı, tasarruf gibi değerlerle içerikler şekillendirilmiştir.

Bu büyük alışveriş merkezine benim ilk gelişim. Zaten yeni açılmış, annem de birkaç kez gelmiş ancak. (...)

— Kerem, sen istersen arabayı al, diğer bölümleri bir dolaş. Top istiyordun ya, şöyle bir bak bakalım, diyor.

— Tamam, diyorum coşkuyla, deniz paletlerimi de alabilirim.

— Evet, tabii. Ama biliyorsun bütçemiz sınırsız değil. Her gördüğümüz şeyi alamayız, öyle değil mi? Alışveriş arabasını doldurmak zorunda değiliz, yalnızca gerekli şeyleri alalım.

— Olur, merak etme anne.

Ünite içeriğinin okuma ve kitap ağırlıklı olması nedeniyle Kur'an'ın ilk emri olan "oku" ayetine yer vermemesi manevi değerler açısından talihsiz bir durum oluşturmuştur.

2.sınıf Türkçe ders kitabı Milli Kültürümüz temasında Truva Atı (s.199) isimli metinde Çanakkale coğrafyası ve tarihi ele alınmıştır. İçerik Truva anıtı ve tarihine odaklanırken Çanakkale savaşı gibi milli hafıza açısından mihenk taşı konumundaki bir süreci yüzeysel temas ile geçiştirmiştir. Uluslararası kültürel miras şüphesiz önemlidir; ancak Milli Kültür teması bünyesindeki içeriklerde Çanakkale Savaşının daha geniş bir aralıkta ele alınması isabetli olacaktır.

Ders kitabının 2.ünitesi Milli Mücadele ve Atatürk teması ile şekillendirilmiştir. Ünite bünyesinde İstiklal marşı ve Mehmet Akif ile ilgili etkinlik boyutunda çok kısa bir içerik oluşturulmuştur (s.61). Mehmet Akif ve İstiklal Marşı'nın toplumsal hafıza açısından ifade ettiği değer, önem düşünüldüğünde ders materyalinde daha geniş bir alanın ayrılması gerektiği aşikardır. Ayrıca Mehmet Akif'in biyografisi, kişiliği bir okuma metnine konu edilerek milli manevi değerler kategorisi güçlendirilebilirdi. Elde edilen Ders kitabı bünyesinde seçilen metinlerin Türk milletinin anlam değer dünyası, tarihsel ve toplumsal hafızası ile ilişkili içeriklerle temasının yeterli olmadığı söylenebilir.

Ders kitabında seçilen metinlerin hitap ettiği topluluğun tarihsel hafızası, kültürü, anlam değer dünyası ile bütünlük olması esastır. Dolayısıyla seviye ve ilgili temanın içeriği gözetilerek Türk düşünce tarihinden, İslam ve bilim tarihinden önemli isimlere atıflar yapılması toplum ve eğitim birlikteliği açısından faydalı olacaktır.

1.4.2. Ders Kitabında Görsellerim Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ana dili eğitiminde bilişsel süreçlerin tamamında öğrenme ortamları kadar etkili olan unsurlar arasında görseller de yer alır. Geçmişten günümüze hikâye anlatıcılarının görsellerden tamamlayıcı öge olarak faydalandığını ve görsellerin materyallerde vazgeçilmez hale geldiğini belirtmiştir (Carney ve Levin, 2002). Görseller bu yönü ile gösteren olmaktan öte zihinsel şemaları pekiştirici bir mahiyete sahiptir.

2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı incelendiğinde 13 farklı görsel ile değer aktarımının gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle ünite başlangıçlarında değer içeren görsellerin kullanımı dikkat çekmektedir.



Metinler eşliğinde içeriği destekleme; değerleri doğrudan ya da dolaylı olarak aktarma göreviyle kullanılan görsellerde mevcuttur. Kitaplarım (s.232) isimli metnin görselinde dolaylı olarak okumak ve özgürlük arasında ilişki olduğu işaret edilmiş; metin içeriğiyle de bu düşünce kuvvetlendirilmiştir.

KİTAPLARIMA

Kitaplarım
Mavi, sarı
Rengârenksiniz
İçinizde hayvanlar
Uçaklar, gemiler
Küçük büyük yazılar
Öğütler, bilgiler
Siz benimsiniz.

Sudan korurum sizi
Ölmeyesiniz diye.
Çantamda taşırım
Düşmeyesiniz diye.
Kaçlarım üstünüzü
Üşümeyesiniz diye.
Üzerinize adımı yazarım
Kaybolmayasınız diye.



Kitaplarım
Mavi, sarı
Rengârenksiniz
İçinizdeki güzelliklerle
Aklımın içindediniz.

Yalvaç URAL

“Neden Kahvaltı Etmeliyiz?” (s.141) başlıklı metne ait görselde görüldüğü gibi değer aktarımı ve işlevselliğinden ziyade dekoratif mahiyetle kullanılan görseller mevcuttur.

rına hitap etmesi nedeniyle daha verimli olduğu söylenebilir. Özellikle soyut kavramların kavratılmasında kullanılabilir.



1.4.5. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Değerler eğitimi açısından öne çıkan içerik tiplerinden etkinlikler birçok değerın aktarımında araç olarak kullanılmıştır. Türk mizahının önemli figürlerinden Nasreddin Hoca ele alınan içerikler arasındadır. Kahramanlık değeri de etkinlikler aracılığıyla aktarılmaya çalışılmaktadır.

2. Etkinlik

Görselde neler görüyorsunuz?
Bunlar size ülkemizle ilgili neleri hatırlatıyor? Anlatalım.



5. Etkinlik

a) Siz vatanınız için hangi kahramanlığı yaptınız? Bu konu ile ilgili bir konuşma yapalım.

1.5. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerler

Araştırmanın ikinci kısmında MEB tarafından yayınlanan 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı incelenmiştir.

1.5.1. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında tespit edilen milli, manevi ve evrensel değerler incelenmiştir. Tablo 5'te değerlerin verilış yöntemi ve değerlere ait sıklıkların toplamı gösterilmiştir. Ayrıca değerlere ait örnek içeriklerde aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 5. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Millî, Manevî ve Evrensel Değerlerin Dağılımı

	Sıra	Değerler	Veriliş yöntemi		f
			Doğrudan	Dolaylı	
Millî	1	Millî galibiyet/zafer	13	2	15
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	1	2
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	9	4	13
	4	Şan ve şeref	3		3
	5	Şehitlik ve gazilik	1		1
	6	Millî birlik ve beraberlik	2		2
	7	Kahramanlık	6		6
	8	Vatanseverlik	20	4	24
	9	Millî bağımsızlık	4		4
	10	Misafirperverlik	2	1	3
	11	Büyüklere saygı	1		1
Toplam	11		62	12	74
Manevî	1	Yardıms severlik/hayırseverlik	3	1	4
	2	Alçakgönüllülük/tevazu	1		1
	3	Dostluk	6	3	9
	4	Kanaatkârlık ve şükür		1	1
	5	Sabır	1		1
	6	Helal kazanç		1	1
	7	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	1		1
	8	Tasarruf	1	2	3
	9	Vefa	2	2	4
	10	Aile birliğine önem verme	2		2
	11	Dürüstlük	3		3
	12	Vicdanlı olma	2		2
	13	Şefkatli/merhametli olma	1		1
	14	Bakımlı ve temiz olma	1		
Toplam	14		24	10	34
Evrensel	1	Akıcılık ve bilimsellik	7		7
	2	Dayanışma	2	1	3
	3	İnsan haklarına saygı	1	1	2
	4	Sevgi	2		2
	5	Sorumluluk	2	4	6
	6	Emeğe saygı/alın teri	1		1
	7	Saygı	1	2	3
	8	Azîm	3	4	7
	9	Başarı	4	2	6
	10	Çevreye duyarlılık	5	1	6
	11	Vicdanlı olma	4		4
	12	Öz güven	2		2
	13	Çalışkanlık	4		4
	14	Barış	3		3
	15	Özgürlük	2		2
	16	Cesaret	6		6
	17	Demokrasi ve katılımçılık	2		2
	18	Adalet	5		5
	19	Etik davranış	3		3
	20	Öz denetim	5		5
	21	Kapsayıcılık	1		1
Toplam	21		65	15	80
Genel Toplam	46		151	37	188

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan değerler ve sıklıkları Tablo 5'te gösterilmiştir. Ders kitabının tamamında Milli, manevi ve evrensel değerler kategorisine ait 46 farklı değer tipi tespit edilmiştir. Bu değer tiplerinin 11'i milli değerlere; 14'ü manevi değerlere; 21'i evrensel değerlere aittir. Değerlerin sıklık değeri açısından ise Evrensel Değerlerin sıklık değeri (f=80), Milli Değerlerin sıklık değeri (f=74), Manevi Değerlerin sıklık değeri (f=34) olarak tespit edilmiştir.

Evrensel Değerlerin 80 sıklık değeriyle diğer kategoriler içinde öne çıktığı görülmektedir. Evrensel Değerler ders kitabı içindeki değerlerin % 44'ünü teşkil etmektedir. Evrensel Değerler kategorisinde akılcılık ve bilimsellik (f=7), azim (f=7), başarı (f=6), cesaret (f=6), çevreye duyarlılık (f=6), sorumluluk (f=6), adalet (5), öz denetim (f=5), vicdanlı olma (f=4), çalışkanlık (f=4), barış (f=3), saygı (f=4), etik davranış (f=3), dayanışma (f=2), sevgi (f=2), öz güven (f=2), Özgürlük (f=2), demokrasi ve katılımçılık (f=2), emeğe saygı (f=1), insan haklarına saygı (f=1), kapsayıcılık (f=1) sıklık değerine sahiptir. Akılcılık ve bilimsellik, azim, başarı, sorumluluk değerlerinin evrensel değerler içinde öne çıktığı saptanmıştır.

Ders kitabı bünyesinde milli değerler sıklık açısından (f=74) değerine sahiptir. Tüm veri içinde milli değerlerin % 41'lik bir ağırlığa sahip olduğu saptanmıştır. Vatanseverlik değerinin sıklığı (f=24), milli galibiyet/zafer değerinin sıklığı (f=15), kültürel mirasa sahip çıkma değerinin sıklığı (f=13); kahramanlık değerinin sıklığı (f=6), milli bağımsızlık değerinin sıklığı (f=4), misafirperverlik (f=3), şan ve şeref değerinin sıklığı (f=3), milli birlik ve beraberlik değerinin sıklığı (f=2), ulusal simgelere duyarlı olma değerinin sıklığı (f=2), büyüklere saygı değerinin sıklığı (f=1), şehitlik ve gazilik değerinin sıklığı (f=1) olarak tespit edilmiştir.

Milli Galibiyet/zafer ve Vatanseverlik değerlerinin öne çıkmasının yanı sıra Kültürel Mirasa Sahip Çıkma değeri ile ilgili içerikler dikkat çekmektedir. Erdemler ve Milli Kültür temalarının içerikleri bu bulguya zemin oluşturduğu söylenebilir.

Manevi değerler kategorisinde yer alan değer tipleri sıklık açısından (f=24) değeri ile üçüncü sırada yer almaktadır. Manevi değerlerin oransal olarak tüm verinin % 13'ünü oluşturmaktadır. Dostluk değerinin sıklığı (f=9), vefa değerinin sıklığı (f=4), tasarruf değerinin sıklığı (f=3), dürüstlük değerinin sıklığı (f=3), aile birliğine önem verme değerinin sıklığı (f=2), yardımseverlik/hayırseverlik değerinin sıklığı (f=2), helal Kazanç değerinin sıklığı (f=1), kanaatkârlık ve şükür değerinin sıklığı (f=1), İyiliği emredip kötülükten sakındırma değerinin sıklığı (f=1), alçakgönüllülük/tevazuu değerinin sıklığı (f=1) olarak tespit edilmiştir.

Manevi değerler içinde öne çıkan dostluk değeri ile ilgili alıntıya aşağıda yer verilmiş olup dayanışma değeriyle ortak payda içinde kurgulandığı saptanmıştır.

“Uçurtmaların hepsi, Mavi Uçurtma’yı kurtarmaya gelmişti. Uzun kuyruklu Sarı Uçurtma, ağacın dallarını tuttu. Beş kuyruklu Çılgın Uçurtma, arkadaşı tutsun diye kuyruklarını uzattı. Nazlı Kırmızı Uçurtma, şöyle bir çekti Mavi Uçurtma’yı. Mavi Uçurtma kurtulmuştu. Herkes çok sevindi. Sonra tüm uçurtmalar neşe içinde uçtular, gökyüzünün tadını çıkarttılar.” (s.80)

Öz denetim değerine ait içerikte sağlık-spor ilişkisi üzerinde durulmuş; öğrencilerin bu ilişki çerçevesinde kendilerini kontrol etmeleri vurgulanmıştır.

“Sağlıklı Olmak İçin Düzenli Spor Yapmanın Önemi” konulu bir yazı yazalım. (s.140)

Tasarruf değeriyle ilgili içerikler şu şekildedir:

“Evet, tabii. Ama biliyorsun bütçemiz sınırsız değil. Her gördüğümüz şeyi alamayız, öyle değil mi? Alışveriş arabasını doldurmak zorunda değiliz, yalnızca gerekli şeyleri alalım.” (s.226)

Dürüstlük, helal kazanç gibi değerlerin sıklık değerinin düşük olması mevcut sosyoloji ve şartlar açısından düşündürücüdür.

Ders kitabında yer alan değerlerin aktarım yöntemi incelendiğinde doğrudan değer aktarım yönteminin (f=151) sıklık değeri ile tüm verideki dağılım oranının % 80 olduğu belirlenmiştir. Dolaylı değer aktarım yöntemi ise (f=37) değeri ile tüm verideki dağılım oranının % 20 olduğu saptanmıştır.

Dolaylı aktarıma örnek olarak tasarruf değeri ele alınmıştır. Küresel ısınma ve kaynakların israfı üzerinden tasarruf değeri işlenmiş; hedef kitleye kaynakların dikkatli kullanılması yönünde mesajlar iletilmiştir.

Su Kaynakları Temiz, tatlı su hayat için vazgeçilmezdir fakat kuraklıklar, zaten yarı çöl olan bölgelerde suya ulaşmayı daha zor bir hâle getirecek. Orta Asya ve Çin’in geniş bölgeleri Himalaya buzullarında depolanmış suya ihtiyaç duyduğu için, buzulların küçülmesi de aynı etkiyi yapacak. Peru’daki Lima kenti gibi birçok Güney Amerika şehri de, aynı şekilde And Dağları’ndaki buzullara muhtaçtır. Eğer buzullar erirse ihtiva ettikleri su da akıp gidecek. Yükselen deniz seviyeleri nedeniyle meydana gelen su taşkınları da alçak kıyılarda bulunan birçok büyük şehrin ihtiyacını karşılayan temiz su kaynaklarını kirleterek kullanılamaz hâle getirebilir. Besin Kaynakları Tropikal bölgelerdeki tarım, küresel ısınma nedeniyle zarar görürse besin kaynakları da tükenmeye başlayabilir. Bu etkiyi en ciddi boyutta hissedecek olanlar, yine gelişmekte olan ülkelerde yaşayan ve zaten yeterli yiyecek bulmakta zorlanan insanlar olacaktır. Ancak, bu durum sadece onları değil tüm dün-

yadaki insanları etkileyecektir. Günümüzde Amerika ve Avrupa'daki marketlerde satılan yiyeceklerin büyük bir kısmı tropikal bölgelerdeki ülkelerden geliyor. Eğer yerel çiftçiler azalan kaynakların yerini doldurmaya yetecek kadar üretim yapamazlarsa süpermarketlerdeki raflar çok daha hızlı boşalmaya başlayacak. (s.207)

Muhtaç durumda olan insanlara yönelik hassas olmayı ve yardım etme davranışını işaret edilmiş ve dolaylı değer aktarım yöntemi çağrışımlarla yapılandırılmıştır.



Aile birliğine önem verme değeri ise Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar isimli türkünün hikâyesi ile aktarılmıştır. Doğrudan değer aktarım yönteminin benimsendiği içerikte sevgi, saygı gibi değerler de gömülüdür

Babamın bir atı olsa binse de gelse.

Annemin yelkeni olsa açsa da gelse.

Kardeşlerim yollarımı bilse de gelse.

Uçan da kuşlara malum olsun, ben annemi özledim.

Hem annemi hem babamı ben köyümü özledim (s.161)

Misafirperverlik değeri doğrunda değer aktarım yöntemine örnek olarak ele alınmıştır. Türk milletinin erdemleri ve merhameti üzerinden misafirperverlik değeri aktarılmaya çalışılmış; olumlu şemaların inşa edilmesi öncelenmiştir.

...Bugün hâlâ Avustralya'da yaşayan o arkadaşımın ben, hayatımızı babanıza borçluyuz. Babanız bize bir esir gibi değil misafir gibi davrandı. O gün bizi esir alanlara işaretlerle anlatmaya çalışmışım. Bugün de size anlatayım... s. (65)

Öğrencilerin düzeyi dikkate alındığında değer, davranış ve tutum değişikliklerinde dolaylı yöntemler aracılığı ile daha etkili sonuçlar elde edileceği aşikardır. Dolayısıyla dolaylı yöntemler kullanılarak değer aktarımının öncelenmesi faydalı olacaktır.

Milli, manevi ve evrensel değer kategorileri bağlamında 6.sınıf Türkçe ders kitabında veri bulunamayan değer tipleri aşağıda gösterilmiştir.

Milli Değerler	Manevi Değerler	Evrensel Değerler
Milli egemenlik	Allah sevgisi	Estetik
	Cömertlik	Kapsayıcılık
	Kul hakkı gözetmek	Eşitlik
	Nezaket	Gelişime açık olmak
	Bakımlı ve temiz olma	Açık fikirlilik

Değer kategorileri incelendiğinde 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Milli değerler kategorisinde 1 değer tipine ait veri tespit edilememiştir. Manevi değerler kategorisinde ise 5 değer tipine ait veri tespit edilememiştir. Evrensel değerler kategorisinde de 5 değer tipinde veri bulunamamıştır. Öğrencilerin düzeyi düşünüldüğünde özellikle manevi değerler kategorisinde yer alan Allah sevgisi, kul hakkı gözetme, nezaket gibi değerleri kavrayabileceği; davranışa dönüştürebileceği söylenebilir. İçeriklerin bu hususlar özelinde gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

1.5.2. Ders Kitabında Değer Aktarım Yaklaşımlarının Durumu

Araştırma kapsamında değer aktarım yöntemleri incelenmiş olup doğrudan değer aktarım yaklaşımları ile ilgili veriler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Aktarım Yaklaşımları

	Sıra	Değerler	Veriliş temaları/formatı				f
			Telkin	Değer açıklama	Değer analizi	Değer muhakemesi	
Milli	1	Milli galibiyet/zafer	13	-	-	-	13
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	-	-	-	1
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	6	3	-	-	9
	4	Kahramanlık	5	1	-	-	6
	5	Vatanserverlik	16	4	-	-	20
	6	Şan ve şeref	3	-	-	-	3
	7	Şehitlik ve gazilik	1	-	-	-	1
	8	Milli birlik ve beraberlik	2	-	-	-	2
	9	Milli bağımsızlık	4	-	-	-	4
	10	Misafirperverlik	2	-	-	-	2
	11	Büyükklere saygı	1	-	-	-	1
Toplam	6		54	8	-	-	62
Manevi	1	Yardımserverlik/hayırsverlik	1	2	-	-	3
	2	Bakımlı ve temiz olma	1	-	-	-	1
	3	Vicdanlı olma	2	-	-	-	2
	4	Alçakgönüllülük/tevazu	1	-	-	-	1
	5	Dürüstlük	3	-	-	-	3
	6	Dostluk	6	-	-	-	6
	7	Tasarruf		1	-	-	1
	8	Sabır	1		-	-	1
	9	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	1	-	-	-	1
	10	Şefkatli merhametli olma	-	1	-	-	1
	11	Vefa	2	-	-	-	2
	12	Aile birliğine önem verme	2	-	-	-	2
Toplam	10		20	4	-	-	24
Evrensel	1	Vicdanlı olma	2	2	-	-	4
	2	Çevreye duyarlılık	4	1	-	-	5
	3	Öz güven	2		-	-	2
	4	Akılcılık ve bilimsellik	4	2	1	-	7
	5	Dayanışma	2	-	-	-	2
	6	Sevgi	2	-	-	-	2
	7	Çalışkanlık	4	-	-	-	4
	8	Barış	3	-	-	-	3
	9	Sorumluluk	1	1	-	-	2
	10	Saygı	1	-	-	-	1
	11	Azim	3	-	-	-	3
	12	Özgürlük	2	-	-	-	2
	13	Öz denetim	2	3	-	-	5
	14	Başarı	4	-	-	-	4
	15	Adalet	3	1	1	-	5
	16	İnsan haklarına saygı		1	-	-	1
	17	Emeğe saygı/alın teri	1	-	-	-	1
	18	Cesaret	6	-	-	-	6
	19	Demokrasi ve katılımcılık	2	-	-	-	2
	20	Etik davranış	3	-	-	-	3
21	Kapsayıcılık	1	-	-	-	1	
Toplam	21		52	11	2	-	65
Genel Toplam	45		125	24	2	-	151

Tablo 6 incelendiğinde doğrudan değer aktarım yaklaşımlarından telkin, değer açıklama ve değer analizine yönelik bulgu elde edilmiştir.

6.sınıf öğrencilerinin soyut işlemlere yönelik zihinsel faaliyetlerini daha yoğun olduğu düşünüldüğünde doğrudan değer aktarım yaklaşımlarından değer analizi, değer muhakemesi gibi yaklaşımların süreçte daha sık kullanılması verimliliği artıracaktır. Telkin yaklaşımı oldukça geleneksel olup verimliliği de olumsuz etkilediği söylenebilir.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarımında faydalanılan içerik formatına/türüne ilişkin örnekler aşağıdaki gibidir:

Telkin yaklaşımının tüm verideki oranı % 83'tür. Doğrudan ilgili davranış ve tutumların işaret edildiği görülmektedir. Örnekler aşağıdaki gibidir:

...Hanımlar! Büyük felaketlerimize, evlatlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felaketine susacak mıyız? Hayır hanımefendiler! Mağlubuz, silahımız yok ancak göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halk eden Allah'ımız var. Hanımlar! (s.54.)

...Ey Osmancık, beysin. Bundan sonra öfke bize, uysallık sana; güceniklik bize, gönül alma sana; suçlama bizde, katlanma sende; bundan böyle, geçimsizlikler, uyuşmazlıklar, anlaşmazlıklar, çatışmalar bize, adalet sana; kötü göz bize, şom ağız bize, haksız yorum bize, bağışlama sana... (s.128)

Değer açıklama yaklaşımı ise % 16'lık bir ağırlığa sahiptir. Değer açıklama yaklaşımına ait içerikler etkinliklerde öne çıkmaktadır. Erdemler temasının işlendiği 103. sayfada "Siz Alparslan'ın yerinde olsaydınız R. Diyojenis'i affeder miydiniz? Niçin?" sorusu sorularak değer açıklama yaklaşımı kullanılmıştır.

Değer analizi tüm veride % 1'lik bir ağırlığa sahip olup en az kullanılan değer aktarım yaklaşımıdır. Ders kitabının 118. sayfasında Sefiller romanından alınan bir kesit etrafında etkinlikler tasarlanmıştır. Okuma parçasının içeriği dikkate alınarak "Bu kaza olayından sonra Foşlövan'ın ve Javer'in Madlen Baba'ya karşı duyguları ne yönde değişebilir? Değerlendiriniz." sorusu ile değer analizi yaklaşımı kullanılmıştır.

1.5.3. Kök Değerler

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı ve Türkçe Öğretim Programında yer alan kök değerler bakımından incelenmiştir.

Tablo 7. 6. Sınıf Türkçe Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Sıra	Kök değerler	Ders kitabına yansıyanlar	Ders kitabına yansımayanlar	Ders kitabında geçme sayısı
1	Adalet	✓		5
2	Dostluk	✓		8
3	Dürüstlük	✓		3
4	Öz denetim	✓		5
5	Sabır	✓		1
6	Saygı	✓		3
7	Sevgi	✓		2
8	Sorumluluk	✓		6
9	Vatanseverlik	✓		12
10	Yardımseverlik	✓		2
Toplam	10	10		47

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı kök değerler bakımından incelendiğinde 10 kök değerinin ders materyali bünyesinde kendine yer bulduğu tespit edilmiştir. Sıklık değerleri açısından vatanseverlik, dostluk, sorumluluk, adalet gibi kök değerlerin öne çıktığı görülmektedir. Öz denetim değerine ait doğrudan içerikler sorumluluk değeri içerikleriyle benzeşmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde araştırma çerçevesinde hazırlanan rubrikteki sonuçlara paralel bulgular elde edilmiştir. Kök değerler bünyesinde evrensel değerlerin –dostluk, adalet, saygı sevgi- öne çıktığı; akabinde milli değerlerin –vatanseverlik- geldiği ve geri planda da manevi değerlerin –dürüstlük, yardımseverlik- olduğu görülmektedir.

1.5.4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabından elde edilen bulgular Tablo 7'ye yansıtılmıştır.

Tablo 8. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Değerlerin Aktarımında Yararlanılan İçerik Tipleri

	Sıra	Değerler	Veriliş temaları/formatı						f
			Edebi Metin	Bilgi Kutusu	Görsel	Etkinlik	Ölçme Aracı	Dijital İçerik	
Milli	1	Milli galibiyet/ zafer	7	-	2	3	3	-	15
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	-	1	-	-	-	2
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	5	-	2	3	3	-	13
	4	Şan ve şeref	1	-	-	-	-	2	3
	5	Şehitlik ve gazilik	1	-	-	-	-	-	1
	6	Kahramanlık	5	-	-	1	-	-	6
	7	Milli birlik ve beraberlik	2	-	-	-	-	-	2
	8	Vatanserverlik	10	-	1	4	9	-	24
	9	Misafirperverlik	3	-	-	-	-	-	3
	10	Büyükklere saygı	1	-	-	-	-	-	1
	11	Milli bağımsızlık	1	-	-	-	3	-	4
Toplam	11		37	-	6	11	18	2	74
Manevi	1	Yardımsverlik/ Hayırsverlik	1	-	1	-	2	-	4
	2	Vicdanlı olmak	2	-	-	-	-	-	2
	3	Şefkat/ merhametli olma	1	-	-	-	-	-	1
	4	Aıçakgönüllülük/ tevazu	1	-	-	-	-	-	1
	5	Dürüstlük	3	-	-	-	-	-	3
	6	Dostluk	4	-	-	2	1	2	9
	7	Tasarruf	3	-	-	-	-	-	3
	8	Kanaatkârlık ve şükür	1	-	-	-	-	-	1
	9	Sabır		-	-	1	-	-	1
	10	Helal kazanç	1	-	-	-	-	-	1
	11	İyiliğı emredip kötülükten sakındırma	1	-	-	-	-	-	1
	12	Vefa	2	-	-	1	-	1	4
	13	Aile birliğine önem verme	1	-	-	1	-	-	2
	14	Bakımlı ve temiz olma	1	-	-	-	-	-	1
Toplam	14		22	-	1	5	3	3	34

Evrensel	1	Adalet	3	-	1	1	-	-	5
	2	Akılcılık ve bilimsellik	4	-	1	2	-	-	7
	3	Dayanışma	2	-	1	-	-	-	3
	4	İnsan haklarına saygı	2	-	-	-	-	-	2
	5	Sevgi		-	1	-	-	1	2
	6	Çalışkanlık	4	-	-	-	-	-	4
	7	Barış	1	-	-	1	-	1	3
	8	Cesaret	5	-	-	1	-	-	6
	9	Etik davranış	3	-	-	-	-	-	3
	10	Sorumluluk	4	-	2	-	-	-	6
	11	Öz güven	-	-		2	-	-	2
	12	Emeğe saygı/alın teri	1	-	-	-	-	-	1
	13	Saygı	1	-	-	1	1	-	3
	14	Azim	4	-	2	1	-	-	7
	15	Özgürlük	2	-	-	-	-	-	2
	16	Çevreye duyarlılık	2	-	1	-	3	-	6
	17	Demokrasi ve katılımçılık	2	-	-	-	-	-	2
	18	Başarı	2	-	1	1	1	1	6
	19	Vicdanlı olma	2	-	-	1	1	-	4
	20	Öz denetim	3	-	-		2	-	5
	21	Kapsayıcılık	1	-	-	-	-	-	1
Toplam	21		48	-	10	11	8	3	80
Genel Toplam	46		107	-	17	27	29	8	188

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değerlerin aktarım sürecinde tercih edilen içerik tipleri analiz edilmiştir. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarımında baskın olarak edebi metinlerden ve metin temelli bağlamlardan yararlanılmıştır. Değer aktarım süreçleri içinde metin tipi içeriklerin kullanım sıklığı 107 olup tüm verinin % 59'una tekabül etmektedir. Görsellerden ise 17 kez faydalanılmış olup tüm verinin % 9'una denk gelmektedir. Etkinliklerden 27 kez faydalanılmış olup verinin % 15'ine i oluşturmaktadır. Ölçme araçları 29 kez faydalanılmış olup tüm verinin % 16'sına tekabül etmektedir. Dijital etkinliklerden 8 kez faydalanılmış olup verinin % 4'ünü oluşturmaktadır. Değer aktarma araçları arasında bilgi kutuları ise tercih edilmemiştir.

Evrensel Değerler kategorisinde öne çıkan değerlerden Bilimsellik ve Akılcılık değeriyle ilgili içeriklerde neden-sonuç ve deney kavramları öne çıkmaktadır.

...Bu teknolojinin ekibin harcadığı zamanı ve atıkları azaltıp azaltmadığını, besin istikrarı sağlama kapasitesini ve raf ömrü uzun malzemelerden çeşitli yiyecekler üretilip üretilmeyeceğini sınımış olacak. (s.195)

Azimli olma değerine dair içeriklerde ise hedef kitlenin maddi ve manevi problemlere karşı direnci tahkim edilmeye çalışılmaktadır.

“Yazara ayağını kullanabilecek azmi veren, ona olan umudunu ve ilgisini hiç kesmeyen annesi de onun en büyük destekçisidir. Bu yüzden yazarın sol ayağı ile yazdığı ilk kelime annedir.” (s.170)

Çalışkanlık değeri içeriklerde başarılı olma değeriyle bütünleşik olarak ele alınmıştır. Sosyal hayat ve akademik başarı üzerinde çalışmanın etkisi işlenmiştir.

Aileler, çocuklarını bu tür okullara vermeyi amaç edinmiş durumda. Bu yüzden çocuklar daha ilkokula başlar başlamaz çok sıkı bir çalışma eylemi içine giriyorlar. (...) Öğrenciler, okul dönüşü evde en az dört, en çok altı saat ders çalışıyor. Onları, yabancı dille öğretim yapan okullara girmek için sürekli koşullandırıyorlar. Hafta içi televizyon izlemek yok. Yasak değil ama çocuk buna zaman ayıramıyor. Çocuklar okuma-yazmayı kırk sekiz harfli alfabe ile öğreniyorlar. Üçüncü sınıfa kadar bu alfabe ile öğrenim sürüyor. Ondan sonra iki bin yüz kırk beş harfli alfabe ile çalışmaya başlıyorlar. (...) Çocuklar bunca sıkıntıya karşın başarılı (s.83)

Başarısızlıkları bilimsel araştırma sürecinin doğal bir parçası olarak kabul eder. Başarısızlık söz konusu olduğunda vazgeçmez, bunun da bir tür bilgi birikimi olduğunu düşünerek çalışmaya devam eder. (s.202)

Cesaret değeri milli değerlerle birleştirilerek içeriklere yansıtılmıştır.

Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse evlatlarımızın kanlarına kendi kanımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklalimiz için ölecek; haksızlara, zalimlere tarihin lanetlerini terk ederek şehadetle (cesaretle) öleceğiz. (s.54)

Evrensel Değerler kategorisinde sıklık bakımından en düşük seviyede yer alan değerler arasında emeğe saygı ve insan haklarına saygı değerleri yer almaktadır. Saygı ve İnsan Haklarına Saygı değeri Barış Manço'nun karikatürü üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.



Özgürlük değeri tarihsel bağlamlarla ele alınarak içeriklere yansıtılmıştır.

Ailemi geçindirecek kadar para kazanıyordum. Gerisi... Bana bütün bunları sağlayan, bugünkü özgürlüğümü armağan edenleri pek düşünmez olmuştum. İşte orada bunu fark ettim. Müzeyi gezdik çocuklarla. Çanakkale deniz ve kara savaşlarının canlandırıldığı bölüme gelince, içimde kabaran duyguları kontrol etmek iyice güçleşti (s.150)

Demokrasi ve katılımcılık değeri dinleme kültürü üzerinden ele alınmıştır.

— Tartışmak demokratik bir davranıştır, diye laf atanlar oldu. — Kurallara uyulursa elbette demokratik bir davranıştır. (s.15)

Etik Davranış değeri Türk milletinin karakteristik özellikleriyle ilişkilendirilerek işlenmiştir.

Onlar bu çirkin davranışta bulunmuş olabilirler. Ama biz Türk'üz. Bir milletin onurunu simgeleyen bayrağa karşı saygımız vardır. O bayrak düşman bayrağı olsa bile. Bayrağı kendisi yerden kaldırdı, bir Yunan tüfeğine sardırdı. (s.46)

Kültürel mirasa sahip çıkma değeri Nasreddin Hoca içerikleriyle aktarılmaya çalışılmış; geleneksel Türk tiyatrosu ile içerikler desteklenmiştir.

Bir gün hava çok sıcakmış. Hoca boncuk boncuk terliyormuş. Derken sokakta oynayan çocukları görmüş. Biraz serinlemek ve çocukları seyretmek için bir ağacın altına oturmuş. Cebinden mendilini çıkararak terini silmiş. Kahkahalar atarak eğlenen çocukları izlemeye dalmış. (s.80)

Milli değerler kategorisinde en az sıklık değerine sahip olan değerler “Şehitlik ve Gazilik ve Milli Bağımsızlık” değerleridir.

“Oğlumun yardımcısı ol. Türk ordusunu zafere ulaştır. Düşmanı perişan eyle. Vatanını kurtarmaya çalışan askerlerimizin kılıcını keskin et. Mustafa'nın bu savaştan yüzünün akıyla çıkmasını nasip eyle Ya Rabbi.” Yunanlılar Eskişehir'de, Afyon'da kuvvetliydi. Uzmanlar Yunanlıların Afyon'da kurdukları cepheyi incelemiş: “Eğer Türkler iki yüz bin asker harcayarak bu cepheyi iki yılda yıkabilirlerse dünyanın en kahraman adamlarıdır.” Demişlerdi (s.45)

Birden fazla değer bir arada veriliyor olması değerler eğitiminin etkisini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Bu çerçevede vefa değeri genellikle farklı değerlerle bir arada aktarılmaya çalışılmıştır. Dostluk, kahramanlık gibi değerlerle birlikte yapılandırılan vefa değeri hedef kitlede daha derinden bir hissiyat uyandırma temayülüne sahip olduğu söylenebilir.

Kardeşler, hemşireler! Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız, görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü. (...) Vatan ve din uğrunda binlerce evladımızı gömdükten sonra; haktan, adaletten bahseden Avrupalıların, bir seneden beri, yenildik diye başımıza açmadıkları felaket kalmadı. Hanımlar! Büyük felaketlerimize, evlatlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felaketine susacak mıyız? Hayır hanımefendiler! Mağlubuz, silahımız yok ancak göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halk eden Allah'ımız var. Hanımlar! S(54.)

1.5.4.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 7'de görüldüğü üzere değerler eğitimi açısından en sık kullanılan içerik formatı metindir. Geleneksel bir yapıya sahip olması ve bu türde içerik oluşturmanın kolay olması tercih sıklığını artırmaktadır. Aşağıdaki alıntıda akılcılık ve bilimsellik değerinin metin aracılığıyla aktarımı görülmektedir

“Neden gölgemiz var Çekirdek biliyor musun? “ diye sorarak konuşmasına devam etti. Sonra da kendi sorusunu yanıtladı: “Çünkü bizler arkamızdan gelen güneş ışığının geçmesi için engel oluşturuyoruz! Işıklar geçemiyorlar ve bu nedenle gölge, yani diğer bir deyişle ışığın yokluğu, önümüzde beliriyor! “Bunları duyan Çekirdek şaşkın şaşkın baktı. (...) (s.187)

Milli Galibiyet/zafer ve vatanseverlik değeri Malazgirt temalı bir metin ile hedef kitleye aktarılmaya çalışılmıştır.

ALPARSLAN: Hoş geldiniz!

İHTİYAR: Zaferiniz mübarek olsun!

KADIN: Allah bize bir daha düşman felaketini göstermesin.

HEPSİ: Sayenizde zafere ulaştık.

ALPARSLAN: Sağ olun. Hepinize ben de sevgilerimi sunarım. Ancak zaferi ben kazanmadım.

İHTİYAR: Sen kazandın. Allah'ın inayetiyle... (s.98)

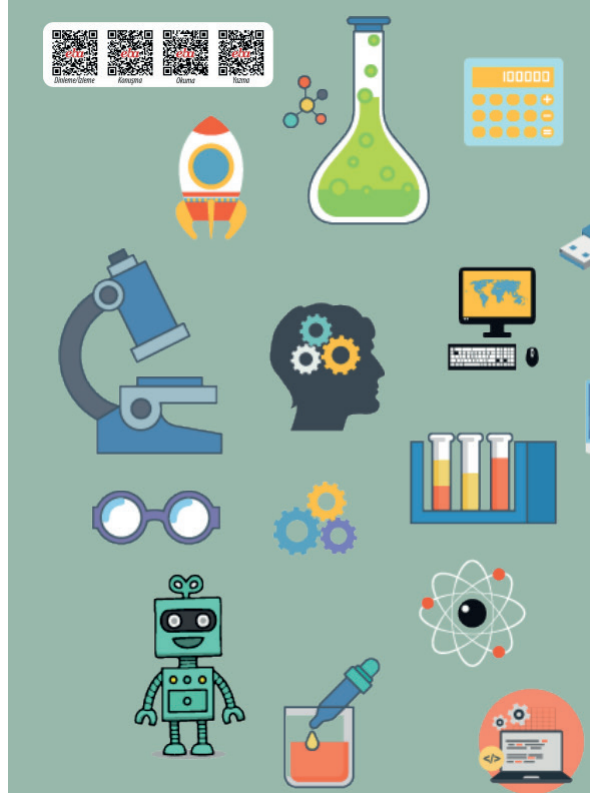
1.5.4.2 Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Başarı, çalışkanlık değeri Türk bilim tarihi açısından önemli isimler aracılığı ile işlenmeye çalışılmıştır. Aşağıda Piri Reis'in coğrafya ve harita üzerine başarılarına odaklanılmıştır.



198

Ders kitabının 7. ünitesi bilim ve teknoloji teması üzerine kurguludur. İçerikte **Bilimsellik ve akılcılık** değeri öne çıkmaktadır. Görsellerde fen bilimleri ve teknoloji üzerinden bilimsellik ve akılcılık değeri aktarılmaya çalışılmıştır.



Görsellerin niteliği daha evvelde belirtildiği üzere öğrenilenlerin kalıcılığı ve verimlilik açısından oldukça önemlidir. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan görsellerin değer aktarım sürecinde kullanım sıklığından öte öncelikle estetik ve nitelik açısından gözden geçirilmesi gerekmektedir. Görsel 12 ve Görsel 13 ders materyalinde yer alan görsellerin estetik açıdan yoksunluğuna örnek olarak verilebilir. Görsel içeriklerde çocuk figürlerinin yüz hatları yetişkin bir bireye mi yoksa bir çocuğa mı ait olduğu fark edilememektedir. Vücut ve nesne boyutlarının orantısı da gerçeklik algısı açısından tadil edilmesi gereken hususlar arasındadır.





1.5.4.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Etkinlikler ders içeriğinde dair çıktıların somutlaştırılmasına bağlamında önemli araçlardır. Analitik ve eleştirel düşünme becerilerinin zeminini oluşturan etkinlikler, 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarımında metinlerden sonra en sık kullanılan tür olarak dikkat çekmektedir.

Sorumluluk ve saygı değeri Görsel 14 ve Görsel 15 aracılığıyla aktarılmaya çalışılmıştır (S.135).

2. ETKİNLİK Aşağıdaki soruları metinden hareketle yanıtlayınız.

1. Terumi adlı dergi kimler için nerede çıkarılmaktadır?
2. Terumi dergisinin 1992 yılında çıkan özel sayısında yayıncı neyi hedeflemiştir?
3. Yazar "Aslında toplumdaki gerçek körlerin biz aydınlar olduğuna bir kez daha inandım." cümlesini niçin söylemiştir?
4. Görme engelliler için yapılanları yetersiz bulan yazarımız ne yapmak istemektedir?
5. Terumi ile Körebe dergisinin benzer ve farklı özelliklerini belirtiniz.
6. Körebe dergisinin yayın hayatının kısa sürme sebebi sizce ne olabilir?
7. Siz, özel gereksinimli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak için neler yaptınız?

6. ETKİNLİK Ön yargılı olmanın nedenleri ile ilgili araştırmanızdan hareketle "ön yargılı olma" konulu konuşmanızı yapınız.

1.5.4.4. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Değer aktarım aracı olarak en az kullanılan içerik tiplerinden biri ölçme araçlarıdır. Ders kitabı bünyesinde vatanseverlik değerinin aktarımına dair ölçme araçlarının kullanımı aşağıdaki gibidir:

5. "O genç ve dâhi Türk Şefi'nin o esnada Çanakkale'de bulunması müttefikler bakımından talihin en acı darbelerinden biridir."

Alan Moorehead (Elin Murhed)

Yukarıdaki cümlede Atatürk'ün hangi özelliğine vurgu yapılmaktadır?

- A) İleri görüşlülüğüne
- B) Askerî dehasına
- C) Vatanseverliğine
- D) Milliyetçiliğine

66

Fedakârlık, yardımseverlik, adalet değerlerinin aktarımına dair ölçme araçlarının kullanımı üstteki görseldeki gibidir.

1. Ede Balı Osmancık'a niçin öğüt vermektedir?

2. Ede Balı, Osmancık'ın hangi erdemlere sahip olmasını istiyor?

3. Osmancık'ın yükü neden ağır ve işi çetindir?

4. "Haktan, adaletten, merhametten, azimden garip komasın." sözünü açıklayınız.

128

1.5.4.5. Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders materyali bünyesinde dijital içerikler ünite başlarında ve dinleme/izleme içeriklerinde kullanılmaktadır. Değerlerin davranışa, tutuma dönüşmesinde birden fazla duyu organına hitap ettiği için dijital içeriklerin daha sık kullanılması isabetli olacaktır.

Ders materyalinde Milli Kültürümüz teması öncesinde kültürel miras değerini destekleyen dijital içerik ve barkod görseli aşağıdaki gibidir (s.131):



Eğitim süreçlerini bilişim faaliyetlerinin çok hızlı dönüştürdüğü ve hedef kitleyi daha fazla etkilediği dikkate alınırsa dijital etkinliklerin değer aktarım sürecinde daha ön planda olması gerektiği söylenebilir. Ayrıca görsellerin de öğrenme öğretme süreçlerindeki olumlu ve diğer araçlardan ayrışan yönü düşünüldüğünde değer aktarım sürecinde kullanımının sıklığının artırılması gerekmektedir. Geleneksel öğrenme öğretme araçlarının fazla kullanılması değerler eğitimi açısından başarı düzeyinin aşağı düşmesi ya da sabit kalmasına sebep olabilir. Dolayısıyla kullanılan içerik tiplerinin dengeli dağılması; değerler eğitimi açısından dijital ve görsel içeriklerin kullanım sıklığının artırılması elzemdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim kurumlarının dizaynında toplumsal yapı bağlantısı gözetildiğinde toplumda ki mevcudu “koruma” refleksi ya da değişime yönelik geleneksel yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bu çerçevede eğitim ve toplum değişim, dönüşüm kavramlarının hem öznesi hem de nesnesi olarak değerlendirilebilir (Tanır, 2011:50). 21. Asırda bilişim, teknoloji, ilerleme-gelişme kavramları mefhumlarından bağımsız olarak siyasî, kültürel ve toplumsal gündemi belirleyen ve dönüştüren yapılar olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Pozitivizm, sekülerizm ve ilerlemeci yaklaşım, mana, değer, metafizik gibi unsurları rafa kaldırmış; ilerleme, teknik, akademik başarı bu kavramları ikame eder hale dönüşmüştür. Oysa tarihsel ve toplumsal projeksiyonlar içinde buldukları anlam değer dünyasının izdüşümleri çerçevesinde şekillenmiştir. Anlam değer dünyası, mana, değerler eğitimi bu izdüşümlerinin kurumsal ve kültürel aşamalarını yönlendiren önemli akslar içinde yer almıştır. Nitekim 19. Asrın başında Fransız işgaline uğrayan Almanya’da kalkınma, gelişme ve işgalden kurtulma çabaları gündemdeki yerini korurken modern üniversitelerin mimarı hüviyetinde olan Humboldt, ülkede yeni eğitim kurumları ve üniversite kurma çabalarından ziyade işgalden ve atâlaten kurtulmanın ön şartının manevi cihetten Alman milletinin tahkim edilmesinden, güçlendirilmesinden geçtiğini belirtmiştir (Humboldt, 2004).

Humboldt’ın maneviyat vurgusundan da anlaşılacağı üzere akademik başarı ve ilerleme dışında toplumsal, kültürel hafızayı canlı tutma; geçmişi tarih kılarak geleceği inşa etme; bütüncül düşünebilme gibi ilkeler eğitim kavramına gömülü şekilde sürece dâhil olmakta; hatta maneviyat ve anlam değer dünyası bu kavram setlerinden öncelikli bir konuma sahip olarak eğitim dizgesine girmektedir. Bu değişkenler düşünüldüğünde eğitim sürecinin planlanmasında çağın gereklilikleri, yönetim organizasyonlarının toplumsal ve düşünsel ihtiyaçları, yeni nesillerin tarihsel ve kültürel hafızalarının gözetilmesi gibi önemli konu başlıkları belirginleşmekte ve değerler eğitiminin ehemmiyeti artmaktadır. Bildirişim sürecinin ivme kazanmasıyla ilerleme, modernleşme hareketleri bozucu yönleriyle de gündeme gelmeye başlamıştır.

Modern yaşam kültürü ve popüler kültürün sosyal medya, internet, ana akım medya aracılığıyla toplumsal gündemi işgal ettiği zaman dilimlerinde milletimizin anlam değer dizgeleri de bu işgalden etkilenmektedir. Resmi eğitim kurumları, gelenek-görenekler toplumsal hafızayı her ne kadar canlı tutmaya çalışsa da yeterliliği tartışmalıdır. Ders kitapları tüm bu unsurlar için kaynak görevindedir. Çünkü ders kitapları büyük bir kitleye ulaşırlar ve aynı zamanda bir neslin dünya görüşünü doğrudan etkilerler (Selander, 1991: 35-39).

Bu araştırmada da ilköğretim ve ortaokul kademelerinde kullanılan 2 ve 6.sınıf Türkçe ders kitapları değerler bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın ilk kısmında İlköğretim 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı incelenmiştir. Ders kitabında yer alan değerlerin sıklık değeri 119 olarak tespit edilmiştir. Bu sıklık değerinin 62'si evrensel değerler kategorisine ait olup tüm değerlerin % 52'sini teşkil etmektedir. Akılcılık ve Bilimsellik, Sorumluluk, çevreye duyarlılık değerleri öne çıkmıştır. Vicdanlı Olma, azim, özgürlük değerlerinin sıklık açısından geride kaldığı bulgulanmıştır.

Manevi Değerler kategorisinin sıklık değeri ise 29 olduğu; tüm veri içindeki oranının % 24 olduğu tespit edilmiştir. Dostluk, hayırseverlik/yardımseverlik, bakımlı/temiz olma değerlerinin öne çıktığı saptanmıştır. Sabır, helal kazanç, nezaket gibi değerlerin ise sıklık değeri açısından geride ve yüzeysel kaldığı tespit edilmiştir.

Milli değerler kategorisinin sıklık değerinin 28 olduğu; tüm veri içindeki oranının % 24 olduğu bulunmuştur. Bu kategoride Millî galibiyet/zafer, Vatanseverlik, Kahramanlık değerlerinin öne çıktığı bulunmuştur. Millî Egemenlik ve Ulusal Simgelere Duyarlı Olma değerlerinin sıklık açısından geride kaldığı belirlenmiştir.

2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Millî Mücadele ve Atatürk temasında İstiklal Marşı ve Mehmet Akif ile ilgili etkinlik boyutunda çok kısa bir içerik oluşturulmuştur. Mehmet Akif ve İstiklal Marşı'nın toplumsal hafıza açıdan ifade ettiği değer, önem düşünüldüğünde ders materyalinde daha geniş bir alanın ayrılması gerektiği aşikârdır. Ayrıca Mehmet Akif'in biyografisi, kişiliği; İstiklal Marşı'nın muhtevası ve önemi de bu içerikte betimlenmesi faydalı olacaktır. Ünite bünyesinde özellikle vatanseverlik değerinin doğrudan değer aktarım yöntemi ile içeriğe yansımış olması; öğrencilere dikte edilir bir üslupla içeriklerin şekillendirilmesi gözden geçirilmesi gereken en önemli noktalar içinde yer almaktadır. Ayrıca İstiklal Harbi esnasında toplumun önemli motivasyon kaynakları arasında inanç sistemlerinin olduğu gerçeği ünite içeriğine hiç yansıtılmamış; dolayısıyla şehitlik, gazilik gibi kavramların İslamî çerçevedeki mahiyetlerine değinilmemiştir. Bunun yerine toplum mekanik bir motivasyon üzerinden vatan müdafaasına kalkışmış gibi bir görüntü dizayn edilmiştir. Bu duruma benzer şekilde 7. ünite de Millî Kültürümüz teması özelinde Truva Atı (s.199) isimli metinde Çanakkale coğrafyası ve tarihinden bahsedilmiştir. İçerik Truva anıtı ve tarihine odaklanırken Çanakkale savaşı gibi millî hafıza açısından mihenk taşı konumundaki bir süreç yüzeysel temas ile geçiştirmiştir. Uluslararası kültürel miras şüphesiz önemlidir; ancak Millî Kültür teması bünyesindeki içeriklerde Çanakkale Savaşının daha geniş bir aralıkta ele alınması elzem olacaktır.

2.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal açıdan idrak güçleri sınırlı olsa da ders kitabında toplumsal ve tarihsel hafızayı güçlendirecek metinlere, değerlere yer verilmesi isabetli olacaktır. **Ders kitabı bünyesinde Manevi Değerler kategorisinde yer alan Şefkat/merhametli olma, Allah sevgisi, Cömertlik, Kanaatkârlık ve Şükür, Kul hakkı gözetmek, İyiliği emredip kötülükten sakındırmak değerlerine atfı tespit edilememiştir. Hem toplumsal hayatı hem de eğitim ortamlarını olumlu şekilde etkileme potansiyeline sahip Kul hakkı gözetme, iyiliği emredip kötülükten sakındırma gibi değerlere yönelik içeriklerin oluşturulması faydalı olacaktır.**

Milli Değerler kategorisinde Şan ve şeref, Şehitlik ve Gazilik, Milli birlik ve beraberlik, Misafirperverlik Milli bağımsızlık değerlerine atfı tespit edilememiştir. Evrensel değerler kategorisinde ise Adalet, Estetik, Kapsayıcılık, Etik davranış, İnsan haklarına saygı, Cesaret, Eşitlik, Emeğe saygı/alın teri, Gelişime açık olmak, Demokrasi ve katılımcılık, Açık fikirlilik değerlerine atfı bulunmamıştır. Öğrencilerin düzeyi de gözetilerek ve somut işlemler dönemi göz önüne alınarak bu değerler özelinde içeriklerin üretilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca değer kategorileri arasında evrensel değerler kategorisini bariz şekilde milli ve manevi değerler kategorilerinin önünde olması düşündürücüdür. Bu kategorilere ait değerlerin dengeli şekilde dağılması pedagojik açıdan da uygun olacaktır.

2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarım yöntemi olarak % 53 oranında doğrudan aktarım; % 47 oranında ise dolaylı aktarım tercih edilmiştir. Somut işlemler döneminde olan öğrenciler açısından bu dağılımın dengeli olduğu söylenebilir. Ancak dolaylı yöntemle değerlerin aktarımının artırılması faydalı olabilir.

Araştırma kapsamında değerlerin aktarım sürecinde tercih edilen içerik tipleri de analiz edilmiştir. 2.Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarımında baskın olarak metinlerden ve bağlamlardan yararlanılmıştır. Değer aktarım süreçleri içinde metin tipi içeriklerin kullanım sıklığı 49 olup tüm verinin % 42'ine tekabül etmektedir. Değer aktarım sürecinde görsellerden 13 kez faydalanılmış olup tüm verinin % 11'ine denk gelmektedir. Etkinliklerden 39 kez faydalanılmış olup verinin % 33'ünü oluşturmaktadır. Ölçme araçları ve dijital içeriklerden 9 kez faydalanılmış olup tüm verinin % 7'sine tekabül etmektedir. Değer aktarma araçları arasında bilgi kutuları ise tercih edilmemiştir. Değer aktarma araçları arasında bilgi kutuları ise tercih edilmemiştir. Metin tipi içeriklerin diğer içerik tiplerine göre baskın olması süreci monotonlaştırması muhtemeldir. Dolayısıyla dijital içerik tipleri ve görsel içerik tiplerinin kullanımının artırılması faydalı olacaktır.

Araştırmada incelenen diğer doküman 6.sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe ders kitabıdır. Milli, Manevi ve Evrensel kategoride yer alan değer kategorilerine ait veriler

incelendiğinde 45 farklı değer tipinde 188 sıklık değerine ulaşıldığı belirlenmiştir. 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında olduğu gibi bu ders kitabında da Evrensel Değerler kategorisine ait veriler diğer iki kategoriye göre önde olduğu bulgulanmıştır.

Evrensel değerler kategorisinde 20 farklı değer tipinde 80 sıklık değerine ulaşılmıştır. Akılcılık ve bilimsellik, azim, başarı, cesaret, sorumluluk, adalet, vicdanlı olma, çalışkanlık, barış, çevreye duyarlılık değerlerinin öne çıktığı görülmektedir. Emeğe saygı, insan haklarına saygı, demokrasi ve katılımcılık gibi değerler diğer değer tiplerine göre nispeten geri planda kalmıştır. Ancak Evrensel değerler kategorisinde genel olarak dengeli bir dağılım olduğu söylenebilir.

Milli değerler kategorisinde 11 farklı değer tipinde 74 değer sıklığına ulaşılmıştır. Vatanseverlik, milli galibiyet/zafer, kültürel mirasa sahip çıkma, kahramanlık değeri öne çıkan değer tipleri arasında yer almaktadır. Büyüklere saygı, şehitlik gibi değerler ise diğer değer tiplerine göre arka planda kalmıştır.

Manevi değerler kategorisi ise 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında olduğu gibi yoğunluğu en az olan değer kategorisini oluşturmaktadır. Manevi değerler kategorisi ders materyalinde 14 değer tipinde 34 değer sıklığına sahiptir. Dostluk, vefa, tasarruf, dürüstlük gibi değerler öne çıkmış; kanaatkârlık ve şükür, helal kazanç, iyiliği emredip kötülüklerden sakındırma değerleri ise sıklık açısından oldukça geri planda kalmıştır.

Ders kitabı özelinde dikkat çeken aksaklıklar ele alındığında 3. Ünite çocuk dünyası teması içinde yer alan “Dünyanın En Mutlu Çocukları Hollanda’da” başlıklı metinde örtük olarak öğrencileri kendi ülkeleriyle ilgili olumsuz şemalar geliştirmelerine sebep olabilecek ifadeler mevcuttur. Öğrencilere Türkiye’yi, tarihimizi, kültürümüzü ve coğrafyamızı sevdirecek, bütünlük oluşturacak içeriklerin tercih edilmesi içinden geçtiğimiz süreç açısından isabetli olacaktır.

Erdemler temasında “Kamil” isimli metinde evsiz, ötekileştirilmiş ve muhtaç diyebileceğimiz profilde inanlar ele alınmış; önyargı ile davranılmaması gerektiği; onların da ihtiyaçları olduğu; diğer insanlardan farklı olmadıkları vurgulanmıştır. **Ancak metinde yer alan mesajın tamamen hümanist bir dil ile aktarılması tercih edilmiştir. İslam dinini insanlara adaletli yaklaşımı ırk, dil, mensubiyet gözetmeksizin insanı önemsemesine atfen içerikler eklenmediği tespit edilmiştir.**

Ders materyalinin 6. Ünitesi Okuma kültürü üzerine kurgulanmıştır. Ünite bünyesinde Milli ve manevi değerler açısından oldukça zayıf bir yapıya sahiptir. Türk edebiyatının önemli isimlerine ve düşünce dünyamıza katkılarına atıfta bulunulmamış; okuma ve entelektüel gelişimle ilgili atıflara yer verilmemiştir. Örnek olarak Cemil Meriç’in okuma azmi ve düşünce dünyamıza katkılarını ile ilgili bir kesitten alıntı yapılabilirdi. **Müslümanların kutsal kitabı Kur’an’ın ilk emri olan “oku” ayetinin mahiyeti**

İslam tarihinde önemli diyebileceğimiz mütefekkirlerin okuma, ilim neşretme çabalarıyla ilişkilendirilerek çeşitli içerikler üretilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Ders kitabının 7. ünitesi bilim ve teknoloji teması üzerine kurguludur. **İçerikte Bilimsellik ve akılcılık değeri öne çıkmaktadır. Bilim tarihi açısından ilerlemeci bir anlayışın hakim olduğu içeriklerde Türk ve İslam tarihinden sadece Piri Resi'in ele alındığı saptanmıştır. Doğal olarak Türk ve İslam bilim tarihinden birçok isimden faydalanılması beklenmektedir. Tarihsel ve toplumsal hafızanın inşası, toplumda öz güven ve başarı hissini canlı tutulması adına Cezeri, Ali Kuşçu, Nuri Demirağ, Aziz Sancar gibi önemli bilim insanlarından alıntılar daha faydalı olacaktır. Ayrıca Piri Reis'in ele alındığı içeriklerde Piri Reis'in hangi millet ve medeniyete mensup olduğu ile ilgili vurgu yetersizdir.**

6.Sınıf Türkçe Ders Kitabında Milli Değerler kategorisinde milli egemenlik değerine ait veri mevcut değildir. Manevi Değerler kategorisinde ise Allah sevgisi, cömertlik, kul hakkı gözetmek, nezaket, bakımlı ve temiz olma değerleri ile ilgili veri bulgulanmamıştır. Evrensel Değerler kategorisinde ise estetik, kapsayıcılık, eşitlik, gelişime açık olmak, açık fikirlilik değerlerine ait veri mevcut değildir.

Değerlerin aktarım sürecinde 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabında tercih edilen içerik tipleri incelendiğinde 107 kez metinlerden, 17 kez görsellerden, 27 kez etkinliklerden, 29 kez ölçme araçlarından, 8 kez dijital içeriklerden yararlandığı tespit edilmiştir.

6.Sınıf Türkçe Ders Kitabında değer aktarım yöntemi olarak doğrudan yöntemin baskın şekilde tercih edilmiştir. Değerlerin %84'ünün doğrudan yaklaşımla aktarılırken %16'sının dolaylı yaklaşımla aktarıldığı saptanmıştır. Değer aktarım yöntemi olarak üstbilişsel süreçleri harekete geçirecek, analitik düşünebilme becerisini destekleyecek dolaylı yöntem içeriklerinin tercih edilmesi faydalı olacaktır.

Ders materyallerinde geleneksel değer aktarım aracı olan metin türünün öne çıkması değerler eğitiminin amacına ulaşması açısından olumsuz bir durumdur. Dijital içeriklerin artırılması ve değer aktarım süreçlerinin iyi kurgulanması elzemdir. Ayrıca ders materyallerinde kullanılan görsellerin mahiyeti dekordan öte geçmemektedir. Özellikle 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan görsellerin işlevselliği olmadığı gibi konu bütünlüğünü sağlamaktan uzak bir yapıdadır. Dolayısıyla temel mahiyetini yerine getirmekten uzak olan görsellerin estetik niteliğini tartışmak mümkün değildir. Ancak 2023 yılında kullanılmaya başlanan 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabında yer alan görsellerin 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabına göre daha nitelikli ve işlevsel olduğunu; estetik anlamda da iyi düzeyde olduğunu da belirtmek gerekir.

Türkçe ders kitaplarında evrensel değerler öne çıkarken milli ve manevi değerlerin arka planda kaldığı saptanmıştır. Eğitim sürecindeki bireylerin kendi toplumsal ve kültürel hafızalarına ait değerleri kavramadan evrensel değerlerle hemhal olması bir tür kimlik karmaşasına sebep olacaktır. Dolayısıyla eğitim süreçlerinde öncelik bireylerin kendi toplumlarının anlam değer dünyalarına ait ve mensup hissetmeleri üzerine kurgulanmalıdır.

Seviye fark etmeksizin gözden geçirilmesi gereken hususlar arasında ders kitaplarında kullanılan metinler yer almaktadır. Milletimizin bütünü kapsayan düşünür ve yazarlardan alıntılarının yapılması gerekmektedir. **Türkçe Dersi Öğretim Programında Metin seçim kriterleri içinde şu ifadeler geçmektedir:**

Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacıyla aynı yazar ve/veya şairlerden (serbest okuma metinleri hariç, ders kitabı yazarı/yazarları tarafından yazılan metinler dâhil) en fazla iki metin seçilmelidir.

Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır.

Ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmelidir.

Tamamı ders kitabına alınamayacak uzunluktaki roman, hikâye, tiyatro, destan gibi türlerdeki eserlerden yapılan alıntılarda eserdeki bağlamın yakalanabilmesi için metnin başında eserin seçilen bölümüne kadar olan kısmın kısa özeti verilmelidir. Seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır. (MEB, 2019: 18)

Görüldüğü üzere öğrencilerin duygu, düşünce dünyasını zenginleştirilmesi; çeşitli düşünür, entelektüellerden faydalanılarak öğrencilerin derinliklerinin, içgörülerinin artırılması planlanmaktadır. Ancak ders kitaplarında yer alan metinler milletimizin anlam değer dünyasını bütüncül olarak yansıtmaya özelliğinden uzaktır. Sezai Karakoç, Mehmet Akif Ersoy, Attila İlhan, Mustafa Kutlu, Alaeddin Özdenören, Rasim Özdenören, Necip Fazıl Kısakürek, Erdem Beyazıt, Cahit Zarifoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra gibi Türk toplumunun estetik anlayışında ve düşünce tarihinde izleri olan yazarlardan alıntılarının kendine yer bulması gerekir. Dolayısıyla ders kitaplarına metin seçiminde kullanılan kıstaslar programda yeterli gibi görünse de kurullarda yukarıda zikredilen isimlere yönelik tavrın değiştirilmesi gerektiği açıktır. Ayrıca ismi zikredilen yazar, şair ve düşünürlerin çok yüzeysel kesitlerle bazı ders kitaplarında kendine yer buluyor olması bu talebi boşa çıkarmamalıdır. Dolayısıyla Türk düşünce hayatı

ve estetik anlayışına etki etmiş yazar, entelektüellerden müteşekkil bir liste oluşturulması ve düzenli olarak ders materyallerinde bu isimlerden alıntılar yapılması elzemdir.

Genel çerçevede 2 ve 6. sınıf Türkçe ders kitapları analizi sonucunda elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki önerilere ulaşılmıştır:

- Modern yaşam kültürü, popüler kültür unsurlarının toplum hayatındaki etkileri düşünüldüğünde Değerler Eğitimi unsurlarının ders materyallerinde ele alınma şekilleri alan eğitimi uzmanlarınca yapılandırılması faydalı olacaktır.
- Milli ve Manevi değerlerin dağılımlarının evrensel değerler kadar yoğun olması mevcut toplumsal şartlar açısından hayati öneme sahiptir. Bu kapsamda kul hakkı gözetme, şükür, şehitlik, gazilik gibi değerlerin inanç tabanlı bağlamlarıyla öğrencilere aktarılması bu değerlerin mahiyetleri açısından isabetli olacaktır.
- Milli değerler bağlamında şehitlik, gazilik gibi kavramların inanç tabanlı bağlamlarla öğrencilere aktarılması; metafizik çerçeveden uzak mekanik anlatımların tercih edilmemesi gerekmektedir.
- Değer aktarım yöntemi olarak dolaylı aktarımın ağırlığının artırılması faydalı olacaktır.
- Değerler eğitiminde kullanılacak içerik tiplerinde dengenin gözetilmesi; dijital içerikler ve görsellerin kullanımının artırılması gerekmektedir.
- Ders materyallerinde tercih edilen görsellerin estetik açıdan nitelikli olmasına özen gösterilmelidir.

Ders materyallerinde tercih edilen metinlerin önemli kısmının Türk toplumunun estetik anlayışında ve düşünce tarihinde izleri olan yazar, düşünür veya sanatçılardan (Sezai Karakoç, Mehmet Akif Ersoy, Attila İlhan, Mustafa Kutlu, Alaeddin Özdenören, Necip fazıl Kısakürek, Erdem Beyazıt, Cahit Zarifoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra vb.) alıntılanması tarihsel ve toplumsal hafıza açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Carney, R. N., & Levin, J. R. (2002). Pictorial illustrations still improve students' learning from text. *Educational Psychology Review*, 14(1), 5-26. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1013176309260>
- Cuq, J. P., Gruca, I. (2005). *Cours de didactique du français langue étrangère et seconde*, Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble.
- Ertürk, N., Keleş, S. ve Külünk, D. (2021). 6. *Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları.
- Humboldt, W. V. (2004). *Devlet faaliyetinin sınırları* (Çev: B. Seçilmişoğlu). Ankara: Liberte
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Muştu, G. ve Karahisar, T. (2023). 2. *Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları. Ankara
- Selander, S. (1991). Pedagogic text analysis. In M-L Julkunen, S. Selander & M. Åhlberg, Research on Texts at School. *Joensuu yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia* 37, 35-88.
- Şimşek, R. (2021). Türkçe Ders Kitaplarında Örtük Kodlar. *Journal of History School*, 53, 2512-2529.
- Ulusoy, K. (2010). Değer eğitimi: davranışçı ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan tarih programlarında değer aktarımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (32-51).

6. SINIF
MÜZİK DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



6. SINIF MÜZİK DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 6. Sınıf Müzik Ders Kitabı” ndaki milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alma durumu analiz edilmiştir. Bulgulara göre derse ait öğretim programında bulunan değerler ders kitabına yansıtılmış iken öğretim programında “kök değerler” adı altında zikredilen değerlerin yarısı ders kitabında yer almamıştır. Ders kitabında 15 farklı değere yer verilmiş olup bunların frekansı 66’dır. Değer çeşidi ve tekrar etme sıklığı bakımından ilk sırada evrensel değerler, ardından milli değerler gelmektedir. Bu değerler doğrudan, telkin yöntemiyle ve çoğunlukla etkinlikler aracılığı ile aktarılmaktadır. Etkinliklerin ve konu anlatım bölümlerinin öncelikli amacının değer aktarmak olmayıp müzikle ilgili bilgi ve beceri kazandırmak olduğu, ders kitabında öğretim programının hedeflediğinden daha fazla değere yer verildiği ulaşılan sonuçlardan bazılarıdır. Bulgular ve sonuçlar dikkate alındığında milli ve manevi değerlerin geliştirilmesine katkıda bulunabilecek eserlere daha fazla yer verilmesi, ders kitabındaki etkinliklerin müzik bilgi ve becerisini geliştirmenin ötesinde değerler eğitimini de öncelemesi, kapsayıcılık değeri açısından içeriğin zenginleştirilmesi, görsel öğeler ve metinlerde çeşit bakımından daha fazla değere yer verilmesi önerilmiştir.

GİRİŞ

Bu çalışmada 2018 yılı Müzik Dersi Öğretim Programına (MDÖP) göre hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanan “Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 6. Sınıf Müzik Ders Kitabı” adlı ders kitabı incelenmiştir. Toplam 112 sayfa ve beş bölümden oluşan kitap, proje kapsamında belirlenen ve kategorize edilen değerler açısından incelenerek bulgulara ulaşılmıştır. Ders kitabını oluşturan bir bölümün yapısal özelliği şöyledir: Her bölümün başında “Konular”, “Anahtar Sözcükler” ile bölüm içeriği ve ilişkili görsellere yer verilmekte ardından konuya geçilmektedir. Bu kısımda konu başlığı, “Hazırlık Çalışmaları” ve konu anlatımı yapılan metinler yer almaktadır. Takip eden sayfada ise etkinlikler bulunmaktadır. Burada etkinliğin adı, amacı, etkinlikte kullanılan araçlar, etkinlikte nelerin yapılacağı yazılıdır. Etkinlikten kasit esasen notaları ve sözleriyle verilen sözlü eserlerdir (türkü, şarkı, marş vs.). Etkinliklerden sonra genelde “Değerlendirme” başlığı altında bir bakıma öz değerlendirme rubriği

yer almaktadır. Bölüm başlarında karekodlara yer verilmiş olmakla birlikte bunların içeriğine erişim sağlanamamıştır.

1. BULGULAR

Bu kısımda öncelikle belirlenen değerlerin 2018 yılı Müzik Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ders kitabına yansımaya dair bulgulara yer verilecektir. Ardından sırayla kitaba yansıyan milli, manevi ve evrensel değerlere, bu değerlerin verilme yöntemlerine ve değerlerin verilme şekillerine dair bulgulara değinilecektir.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında programdaki değerlerin ders kitabına yansıyor yansımadağı, yansımış ise buna dair örneklerin nelerden ibaret olduğu gösterilecektir. Bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. 6. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programındaki Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Sınıf	Sıra	Değer	Frekans	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	4	4	-
	2	Milli birlik ve beraberlik	1	1	-
Evrensel	3	Estetik	9	9	-
	4	Öz güven	2	2	-
Toplam			16	16	-

Programda zikredilen değerlerin tamamının ders kitabına yansıtıldığı söylenebilir. Burada evrensel değerlere milli değerlerden daha fazla yer verildiği, manevi değerlere ise değinilmediği belirlenmiştir. Kitaba yansıyan değerlerden bazılarını örnekler verebiliriz. “Millî birlik ve beraberlik duygusunu güçlendiren marşlarımızı doğru söyler.” (Mü.6.A.2.) kazanımını gerçekleştirmek üzere “İstiklal Marşı” ve “Bayrağım” marşları söz ve notalarıyla birlikte kitapta verilmiştir. Marşların sözlerinin okunması ve dinlenmesi istenerek milli birlik ve beraberlik değerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (s.12, 17). “Yurdumuza ait başlıca müzik türlerini ayırt eder. Türk halk müziği, Türk sanat müziği, dinî müzik, mehter müziği ve çok sesli Türk müziklerinden

seçkin örnekler (Örneğin Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Tanbûrî Cemil Bey, Çekiç Ali, Zeki Müren gibi önemli müzisyenler tarafından icra edilen eserler) öğrencilerin ses sınırlarına ve sınıf düzeyine uygun olarak verilmelidir.” (Mü.6.D.1.) şeklindeki kazanıma yönelik olarak ders kitabında adı geçenlerin ilgili müzik türünün “gelişimine katkıda bulunmuş önemli isimlerden” oldukları ifade edilmiştir. Aynı zamanda zikredilen müzik türlerinin icrasında kullanılan çalgılar ve bu türlere dair örnekler kitapta verilmiştir (s. 66-70).

Programda “Kültürel mirasa sahip çıkma” değerinin verildiği kazanım ve kazanım açıklamasına dair bir örnek “Atatürk’ün müzikle ilgili temel görüşlerini anlat. a) Atatürk’ün müzikle ilgili görüşlerini anlamak için Türk müziğinin gelişimi ile ilgili sözlerinden yola çıkılır. Örneğin öğrencilerin Atatürk’ün “Ulusun ince duygularını düşüncelerini anlatan, yüksek deyişlerini, söyleyişlerini toplamak, onları genel musiki kurallarına göre işlemek gerekir, ancak Türk ulusal musikisi böyle yükselebilir, evrensel musiki de yerini alabilir.” gibi sözlerinden yola çıkılarak müziğe ilişkin görüşlerini tanımları sağlar.” (Mü.6.D.2.) şeklinde verilmiştir. Bu kazanım ve açıklamaları ders kitabına Atatürk’ün “Bir millet, sanat ve sanatkârdan yoksunsa tam bir hayata sahip olamaz.” ve “Hayatta müzik lazım değildir. Çünkü hayat müziktir. Müzik ile ilgili olmayan varlık insan değildir. Eğer söz konusu olan hayat, insan hayatı ise müzik mutlaka vardır. Müziksiz hayat zaten mevcut olmaz.” (s.30) şeklindeki sözleriyle yer verilmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki öğretim programında kazanım düzeyinde yazılan değerler ders kitabına gerek sözlü eserler ve gerekse konu anlatımları aracılığı ile yansıtılmıştır. Bu hususta kitap yazarlarının program beklentilerini karşılama konusunda özenli davrandıklarını göstermektedir. Ancak aşağıda belirtildiği üzere kök değerler konusunda aynı şeyleri söylemek mümkün değildir.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda ders kitabındaki milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alma durumu izah edilecektir. Buna dair bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. 6. Sınıf Müzik Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Alma Durumu

		Değerler	<i>f</i>	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Milli simgelere saygı	5	5	-
	2	Kültürel mirasa saygı	4	4	-
	3	Vatanserverlik	2	1	1
	4	Milli bağımsızlık	1	1	-
	5	Milli zafer	1	-	1
	Toplam		13	11	2
Manevi	1	Allah sevgisi	1	1	-
	2	Sabır	1	1	-
	Toplam		2	2	-
Evrensel	1	Estetik	33		33
	2	Sevgi	7	7	-
	3	Barış	3	3	-
	4	Özgürlük	2	2	-
	5	Kardeşlik	2	2	-
	6	Dostluk	2	2	-
	7	Saygı	1	1	-
	8	Kapsayıcılık	1	-	1
Toplam		51	17	34	
Genel Toplam			66	30	36

Tablo 2 incelendiğinde kitapta 15 farklı değer tespit edilmiş olup bunların toplam 66 frekansa sahip olduğu anlaşılmaktadır. 8 farklı değer ve 51 frekansla evrensel değerler ilk sırada yer alırken onu 5 değer ve 12 frekansla milli değerler takip etmektedir. Manevi değerler ise iki çeşit olup birer frekansa sahiptir.

Evrensel değerlerden estetik, sevgi, barış, özgürlük ve kardeşlik ilk beş sırayı alırken bunları dostluk, saygı ve kapsayıcılık takip etmiştir. Tablo 2'deki değerlerin yaklaşık %55'inin dolaylı, %45'inin ise doğrudan verildiği anlaşılmaktadır.


Bunlar arasında en fazla yer verilen değer $f=33$ ile estetik olmuştur. Bu değer her etkinlikte ve dolaylı olarak verildiği söylenebilir. Mesela şu etkinlik yönergesi öğrencilerin müzik konusundaki estetik değerlerini geliştirmeye yöneliktir (s. 24):

7. ETKİNLİK

Etkinliğin Adı
Do notası çalışmaları.

Etkinliğin Amacı
Do notasını dizek üzerine yazmak, marş içinde fark etmek ve marşı doğru seslerle seslendirmek.

Kullanılan Araçlar
Ders kitabı, kalem, müzik çalar ya da eşlik çalgısı.



- Aşağıda verilen dizeklere do notasını örnekteki gibi yazınız.
- “Cumhuriyet” marşındaki do notalarını bularak renkli kalemle işaretleyiniz.
- Marşı dinleyiniz.
- Marşı nefes yerlerine uyarak doğru seslerle söyleyiniz.

Yönerge dikkatle incelendiğinde öğrencilerin müzikal bilgilerini işe koşarak dinleme ve söyleme becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Bütün bunlar ise öğrencide estetik değer gelişmesine katkı sunacaktır. Zira bu değer gelişmesinde dinleme ve icra etme önemli basamakları oluşturur. Kitapta yer alan etkinliklerin hemen tamamındaki müzik dinleme ve söyleme eylemlerinin duyuşsal alana hitap ederek estetik değer gelişimine katkı sunduğu söylenebilir.

Dolaylı verilen değerlerden biri de kültürel mirasa saygıdır. Bu değer konu anlatımı kısmında dile getirilmiştir. Mesela “Türk sanat müziği, yüzyıllardır gelişimini sürdürmüş makamsal bir müzik türüdür. Sözlü ve sözsüz eserlerden oluşur. Dede Efendi, Tanburî Cemil Bey, Bekir Sıtkı Sezgin, Münir Nurettin Selçuk, Alâeddin Yavaşca, Sadettin Kaynak, Zeki Müren ve Ali Ufkî Bey Türk sanat müziğinin gelişimine katkıda bulunmuş önemli isimlerden bazılarıdır. Türk sanat müziğinde kullanılan başlıca çalgılar; tambur, ut, kudüm, ney, keman, tef, klasik kemençe, kanun ve cümbüşdür.” (s.64) cümlelerinde Türk sanat müziği, bu müziğinin önemli temsilcileri ile müziğin icrasında kullanılan müzik aletlerine değinilerek kültürel mirasa saygı değeri dolaylı olarak vurgulanmıştır.

Doğrudan verilen değerler dolaylıya oranla az yer tutsa bile değer vurgusunun bu yolla da yapıldığı görülmektedir. Mesela sevgi, barış, kardeşlik, saygı değerleri “Uçurtma Uçtu” parçasındaki şu dizelerde bir arada ve doğrudan verilmiştir:

“Tüm dünyada çocuklar kardeşdir.

Oyunsuz ne yapar tüm dünyada çocuklar.

Kardeştir neşe ile birlikte oynarlar.

Kavgasız savaşız yaşayalım dünyada.

Sorunlar çözüür sevgi ile saygıyla.” (s. 39).

Dostluk değeri de yine doğrudan şu dizelerde dile getirilmektedir:

“Sen de koş gel yanıma

Bir oyun oynayalım

Bu oyunun ismini

Dostluk koyalım” (s. 55).

Milli değeri arasında yer alan vatanseverlik, “Samsun’dan Doğan Güneş” adlı şarkı sözünde “Yurdumdan düşmanı kovdun sen Atatürk/Aydınlık yurt için koştun sen Atatürk” (s. 21) ifadeleriyle dile getirilmiştir.

1.3. Kök Değerler

Çalışmada ders kitabına yansıyan değeri söz konusu olduğunda kök değeri yer alma durumuna da bakılmıştır. Zira derse ait öğretim programının başlangıç kısmında 10 kök değeri zikredilerek (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) bu değeri “... öğrenme öğretim sürecinde hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değeri ve hem de öteki kök değeri birlikte ele alınarak hayat bulaca[đı].” (MDÖP, s.4) ifade edilmiştir. İfadelerden bu değeri ders kitabına yansıtılması beklendiği anlaşılmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde bahsedilen 10 kök değeri kitapta sadece vatanseverlik, sevgi, saygı, dostluk ve sabır değeri yani değeri yarısına yer verildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan sevgi değeri en fazla frekansa (f=7) sahip olup dostluk ve vatanseverlik değeri ise ikişer frekansla temsil edilmektedir. Bu durum Talim ve Terbiye Kurulu tarafından kitap inceleme kriteri olarak belirlenmiş bir hususun yazarlar ve kitap inceleme uzmanları tarafından yeterince önemsenmediğine işaret etmektedir.

1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Değer çeşidi ve bunların frekanslarının düzeyi önemli olmakla birlikte etkili bir değeri eğitimi için bu değeri nasıl aktarıldığı da önemiyet arz etmektedir. Zira öğrencilerde olumlu davranış ve tutum geliştirmenin yolu etkili bir yöntem kullanılmaktan geçmektedir. Bu nedenle yukarıda zikredilen değeri hangi yöntemle verildiğinin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır.

Doğrudan verilen değeri yöntemlerinden hangisiyle verildiği önemlidir. Yapılan analiz sonuçlarına göre doğrudan aktarılan değeri tamamı/

büyük ekseriyeti telkin yoluyla verilmiştir. Buna dair bazı örnekler verebiliriz. Mesela özgürlük değeri “Cumhuriyet” parçası sözlerinde “Cumhuriyet hürriyet demek/Cumhuriyet özgürce yaşamak/Cumhuriyet özgürce yaşamak/Uygarlığa çağdaşlığa durmadan durmadan koşmak demek” (s. 25) dizeleriyle dile getirilmiştir. Vatansızlık değeri ise “Güzel Yurdum” adlı şarkı sözünde şu dizelerde belirtilmiştir:

“Yüzyılların ışığısın

Uygarlıklar beşiğisin

Yeryüzünün çiçeğisin

Çiçeğisin sen Türkiye’im

Güzel yurdum Türkiye Türkiye

Değersin her övgüye övgüye” (s.52).

Örneklerde görüldüğü gibi mesajlar telkin yoluyla açıktan verilmekte ve öğrencilerden değerle atıf yapılan mesajları benimseyerek bilinçlenmesi, davranış ve tutum oluşturması beklenmektedir. Mesela “Sevgiyle Büyürüz Biz” başlıklı şarkı sözünde çocuk yetiştirmede sevgi değerinin önemi doğrudan telkin yoluyla verilmektedir:

“Her zaman peşinizden koşarak yürürüz biz

Gönlünüz büyütmesin sevgiyle büyürüz biz

Sevgiyle sevgiyle sevgiyle büyürüz biz

Parayla pulla değil petekle balla değil

Düşle masalla değil sevgiyle büyürüz biz

Sevgiyle sevgiyle sevgiyle büyürüz biz” (s. 102).

Kitapta değer aktarımında Atatürk’ün sözlerinden yararlandığı görülmektedir. Onun şu sözü kültürel mirasa saygı değerini telkin yoluyla aktarmaktadır: “Beyler, şu gördüğünüz küçük sazın bağrında bir milletin kültürü dile geliyor. Bir milletin kültür ve sanat hareketlerini ve seviyesini, millî geleneklerine bağlı kalarak, medeni dünyanın kendisine ayak uydurmaya mecbur olduğumuzu unutmamalıyız. Bu küçük sazın bağrından kopan nağmeleri, bu istikamette geliştirmeye ve değerlendirmeye ehemmiyet ve kıymet verilmelidir.” (s.75).

1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

Çalışmada değerlerin ders kitabını oluşturan unsurların hangileriyle aktarıldığı analiz edilmiştir. Bu sayede hangi formatın ağırlıklı olarak kullanıldığı tespit edilerek öğrenci

ilgi ve motivasyonunu sürdürmek açısından değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda ders kitabının dijital kısımlarına erişim sağlanamadığından basılı unsurları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı

		Değerler	Dijital içerik	Metin	Etkinlik	Ölçme	Görsel	Video	Bilgi kutusu	f
Milli	1	Milli simgelere saygı		1	1		3			5
	2	Kültürel mirasa saygı		4						4
	3	Vatanseverlik			1		1			2
	4	Milli bağımsızlık			1					1
	5	Milli zafer					1			1
		Toplam			5	3		5		
Manevi	1	Allah sevgisi			1					1
	2	Sabır			1					1
		Toplam			2					2
Evrensel	1	Estetik			33					33
	2	Sevgi			7					7
	3	Barış			3					3
	4	Özgürlük			2					2
	5	Kardeşlik			2					2
	6	Dostluk			2					2
	7	Estetik		1						1
	8	Saygı			1					1
		Kapsayıcılık						1		1
	Toplam			1	50		1			52
	Genel Toplam			6	55		6			67

Tablo 3 incelendiğinde kitaptaki değerlerin üç farklı şekilde verildiği görülmektedir. İlk sırada etkinlik (f=54) yer alırken onu altışar frekansla metin ve görseller takip etmektedir. Ders kitabında bu değerler farklı şekilde ve bağlamlarda aktarılmıştır. Aşağıda bu değerlerin nasıl aktarıldıklarına dair örnekler ilgili başlıklar altında paylaşılmıştır.

ÖRNEK

UÇURTMA UÇTU

Orta Ercan Baş

U-çurt-ma u-çu-yor Kuy-ru-ğu-nu sal-lı-yor Ço-cuk-lar ko-şu-yor
O-yun-suz ne ya-par Tüm dün-ya-da ço-cuk-lar Kar-deş-tir bir-lik-te
Kav-ga-sız sa-vaş-sız Ya - şa-ya-lım dün-ya-da So-run-lar çö-zü-lür

1. 1. dolap 2. 2. dolap
Do-ya-sı-ya oy-nu-yor Do-ya-sı-ya oy-nu-yor U-çurt-mam uç-tu ha-va-ya
Ne-şe i-le oy-nar-lar Ne-şe i-le oy-nar-lar
Sev-gi i-le say-gı-ya Sev-gi i-le say-gı-ya

Yu-ka-rı-ya a - şa - ğı - ya sa - ğa so - la Ben de çık - sam ha-va-ya

1. 2.
Bu-lu-ta gü-ne-şe ve a-ya Bu-lu-ta gü-ne-şe ve a-ya

Kitap yazarlarının burada doğrudan değer aktarma niyeti yoktur. Şarkının seçilmesindeki öncelikli maksat öğrencilere müzik bilgisini öğretmek gibi görünmektedir. Nitekim şarkının hemen üstünde dolap işareti tanımlanmış, şarkı bu işareti tanıtmak ve kullanımının nasıl olduğunu göstermek amacıyla alınmıştır.

Özgürlük değeri içeren “Cumhuriyet” marşı şu şekilde verilmiştir (s.24):

CUMHURİYET

Çabukça Sefal Acay

Cum - hu - ri - yet hür - ri - yet de - mek
Cum - hu - ri - yet mut - lu - luk de - mek

1. 2.
Cum - hu - ri - yet öz - gür - ce ya - şa - mak
Cum - hu - ri - yet kol ko - la yü - rü - mek

gür - ce ya - şa - mak Uy - gar - lı - ğa çağ - daş - lı - ğa
ko - la yü - rü - mek

1. 2.
dur - ma - dan yıl - ma - dan koş - mak de - mek koş - mak de - mek

DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Değerlendirme ölçeğine göre size uygun olan basamağı boyayarak kendinizi değerlendiriniz.

Çok İyi **İyi** **Geliştirilebilir**

Verilen dizelere do notalarını örnekte verildiği gibi yazdım.

“Cumhuriyet” marşında yer alan do notalarını bularak renkli kalemle işaretledim.

Marşı nefes yerlerine uyarak doğru seslerle söyledim.

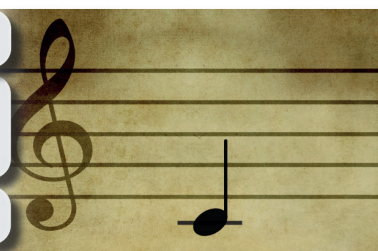
“Cumhuriyet” başlıklı marş derse ait öğretim programındaki “Millî birlik ve beraberlik duygusunu güçlendiren marşlarımızı doğru söyler.” (Mü.6.A.2.) kazanımını karşılamak üzere kitaba alınmış gibidir. Ancak buradaki değerlendirme ölçeğinde marşın verdiği mesaja ve değeri bulmaya veya bu hususta farkındalık oluşturmaya yönelik herhangi bir soru bulunmamaktadır. Nitekim marşın buraya alınma sebebinin kitabın bir önceki sayfasındaki (s.24) yönlendirme ve soruları ve diğer bilgilerle şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

7. ETKİNLİK

Etkinliğin Adı
Do notası çalışmaları.

Etkinliğin Amacı
Do notasını dizek üzerine yazmak, marş içinde fark etmek ve marşı doğru seslerle seslendirmek.

Kullanılan Araçlar
Ders kitabı, kalem, müzik çalar ya da eşlik çalgısı.



- Aşağıda verilen dizeklere do notasını örnekteki gibi yazınız.
- “Cumhuriyet” marşındaki do notalarını bularak renkli kalemle işaretleyiniz.
- Marşı dinleyiniz.
- Marşı nefes yerlerine uyarak doğru seslerle söyleyiniz.

Bu örneklerden yola çıkıldığında ders kitabında yer verilen şarkı, türkü, marş gibi müzik parçaları öncelikle müzik bilgisini geliştirmeye yöneliktir. Değerlere sözlerde rastlanmaktadır. Kazanımı karşılamaya dönük değildir. Nitekim “Cumhuriyet” başlıklı marşta ilgili kazanımın öngördüğü milli birlik ve beraberlik duygusuna ulaşmak mümkün görünmemektedir.

1.5.2. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabında değerlerin aktarıldığı araçlarından biri de görsellerdir. Buna dair bazı örnekler vermek yerinde olacaktır. Aşağıdaki görselde zafer değeri verilmiştir (s.16):



Büyük Taarruz (26-30 Ağustos 1922) sonrası Türk ordusunun İzmir'e girişini gösteren görselin yanındaki kelimelerin (Atatürk, Kurtuluş Savaşı, zafer vs.) de görselin verdiği mesajı destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Şu örnekte ise milli simgelere saygı değeri görsel ve görsele gönderme yapan etkinlik yönergesiyle birlikte verilmiştir (s.17):

Etkinliğin Adı
“Bayrağım” marşı.

Etkinliğin Amacı
“Bayrağım” marşını doğru bir şekilde söylemek.

Kullanılan Araçlar
Ders kitabı, müzik çalar ya da eşlik çalgısı.

4. ETKİNLİK

• Milletler için bayrağın önemi hakkındaki görüşlerinizi paylaşınız.

Ders kitabındaki bir örnekte kapsayıcılık değeri verilmektedir (s. 92):

Etkinliğin Adı
“Bana Bir Şarkı Söyle” şarkısı.

Etkinliğin Amacı
“Bana Bir Şarkı Söyle” şarkısını nefes yerlerine uyarak doğru seslerle seslendirmek ve şarkıya kendi oluşturduğu ritimle eşlik etmek.

Kullanılan Araçlar
Ders kitabı, kalem, ritim çalgısı, müzik çalar ya da eşlik çalgısı.

5. ETKİNLİK

Konu içeriği kapsayıcılıkla ilgili olmasa da engeli olan çocukların şarkı söylediği bir resmin kullanılması bu değer verilmesi bakımından kayda değerdir. Ancak bunların sayısı yeterli değildir.

1.5.3. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabında görsellerle birlikte aynı frekansa sahip olan değer aktarma aracı ise metinlerdir. Metinler öğretim programındaki kazanımları gerçekleştirmeye odaklanmış konu anlatım kısımlarıdır. Kültürel mirasa sahip çıkma, milli simgelere duyarlı olma ve estetik metinlerle aktarılan değerlerdir. Kültürel mirasa sahip çıkma ile ilgili anlatım metinlerinden birinde türkü ve çeşitlerine değinildikten sonra “Zengin kültürümüzün bir parçası olan halk oyunları müzikleri de halk müziğimizin seçkin örneklerindedir.” denilmiş ve bu sahanın önde gelenlerinin isimleri zikredilmiştir (s. 65). Türk sanat müziği, dinî müzik, mehter müziği ve çok sesli Türk müziği de benzer şekilde tanımlar yapıp bu sahanın önde gelen isimleri verilmiştir (s. 64, 69).

SONUÇ VE ÖNERİLER

6. Sınıf Müzik Ders Kitabının analizinde temel olarak ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: Öğretim programında sadece dört değer mevcutken ders kitabında zikredilen değerlerin çeşidi 15'e çıkmıştır. Dersin sahip olduğu içerik ve potansiyeli dikkate alındığında çok daha fazla değere yer verilmesi mümkündür. Örneğin manevi değerlere oldukça sınırlı bir şekilde yer verilmesi, bu alandaki kültürel zenginlikle uyumlu değildir.

Öğretim programında değerlere 16 kez atıf yapılırken ders kitabında bunların sayısı 66'ya çıkmıştır. Ders kitabında evrensel değerler milli değerlerden daha fazla yer alırken manevi değerler son derece sınırlı kalmıştır. Öğretim programının girişinde zikredilen kök değerlerin ancak yarısının ders kitabına yansıdığı tespit edilmiştir. Değerlerin ağırlıklı olarak dolaylı yoldan aktarıldığı, doğrudan aktarılanların ise telkin yöntemiyle verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

İlgili öğretim programındaki kazanımlarda yer alan değerlerin tamamının ders kitabına yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte programdaki kök değerlerin yarısının aktarılmadığı belirlenmiştir. Bu durum kitap yazarlarının ders kitabı yazımına sistematik bir yaklaşım sergilemediklerinin göstergesidir.

6. Sınıf Müzik Ders Kitabında en çok geçen değer "estetik"tir. Bunun böyle olmasının dersin doğası gereği olduğu düşünülmektedir. Öncelikle etkinliklerde verilen şarkı, türkü veya marş şeklindeki eserlerin şiirleri (güfteleri) estetik bir değer taşımaktadır. Güftenin özelliklerine uygun bir şekilde yapılan beste ise yine bir başka estetik değeri ifade etmektedir. Öğrenciler kitapla, sözle bestenin estetik uyumunu ile ortaya çıkan ve insana haz veren eserleri tanıma ve icra etme şansı elde etmektedirler. Böylece öğrenciler estetik olan özellikleri başka bir deyişle müzikte sözle bestenin ahenkli uyumunu, güzelliğini tanımış olurlar.

Etkinliklerde yer alan sözlü eserlerin öncelikli verilme sebebi değer aktarımı olmasa da ders kitabına yansıyan değerlerin çoğunun (%82) etkinlikler yoluyla yani şarkı, türkü ve marşların dinlenmesi, söylenmesi ve bu müzik parçalarının sözleri aracılığı ile aktarıldığı görülmüştür. Etkinliklerin öğrencilerin müzik bilgi ve becerisini geliştirmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Kitapta değer aktarımına odaklanmış, bunu kazandırmayı hedefleyen bir içerik yok gibidir. Mesela milli birlik ve beraberlik değerini geliştirme amacıyla verilen bir marşın (Cumhuriyet Marşı) bu amacı gerçekleştirmekten uzak olduğu görülmektedir.

Amaç müziğe dair çeşitli bilgilerin aktarılması olsa da etkinliklerdeki müzik parçaları değer aktarımının en önemli araçlarıdır. İçerikteki sözler öğrencilerin gelişimsel düzeyine uygun görünmektedir. Görsellerin değer aktarımına katkısı büyüktür. Bu

anlamda ders kitabında yer verilen görseller değer aktarımına önemli katkılar sunmaktadır. Bayrağa duyulan sevgi ve saygı bağlamında ulusal simgelere duyarlı olma değerinin aktarıldığı görülmektedir. Ancak görsellerin sınırlı düzeyde tutulduğu görülmüştür. Özellikle engeli olan bireylerin sahnede müzik performanslarıyla ilgili görsel, kapsayıcılık değerinin öğrencilerde geliştirilmesi bakımından oldukça değerlidir. Ancak bu tek örnek dışında müzik gibi bir sanat dalıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek kapsayıcılık değeriyle ilişkili başka bir içeriğe rastlanmamıştır.

Öneriler

Çalışmada elde edilen sonuçlar kapsamında şu öneriler yapılabilir:

- Tarih içerisinde toplumun acı tatlı bütün duygularıyla yoğrularak günümüze ulaşmış sözlü eserler, milli ve manevi değerleri taşımaktadır. Ortak geçmişe vurgu yapan türkü, ağıt, marş gibi eserlere yer verilerek gelecekte de birlikte yaşama ideali oluşturulmalıdır. Bu bağlamda zengin kültürel mirasımız içerisinde yer alan marş, türkü, şarkı gibi çeşitli formlardaki eserlere daha fazla yer verilmelidir.
- Kitaba yansıtılan eserler sadece müzik bilgi ve becerisini geliştirmekle kalmayıp milli, manevi ve evrensel değerleri hissettirmeye de odaklanmalıdır. Ezgileriyle birlikte söylenen dizelerin duyuşsal alana hitap ederek çocukların dimağında, hoş, güzel ve kalıcı etkiler bıraktığı düşünülebilir. Bu sebeple değerlendirme ölçeği ve etkinlik yönergesinde içeriğin verdiği mesaj ile değerleri buldurmaya ve hissettirmeye yönelik soruların sorulması değer eğitiminin gelişimine katkı sunabilir.
- Dersin öğretim programında belirtilen kök değerlerin yarısının ders kitabına yansıtılmadığı tespit edilmiştir. Programda zikredilen değerlerin kitaba yansımaya durumu kitap yazarları ve inceleme uzmanları tarafından kontrol edilmelidir.
- Bir görselde engeli olan bireylere yer verilerek kapsayıcılık değerinin ön plan çıkarılması son derece kıymetli olmakla birlikte yeterli değildir. Özel gereksinimli bireylerin hayatın tüm yönlerinde olduğu gibi sanat faaliyetlerinde de görünür olmaları ve cesaretlendirilmeleri sanatsal faaliyetlere katılımlarını artıracaktır.
- Doğrudan verilen değerlerde sadece telkinle yetinilmemeli, alternatif olarak değer analizi, değer açıklama ve ahlaki muhakeme gibi yöntemlere de çokça yer verilmelidir. Böylece öğrencilerin değerleri geliştirmeleri, içselleştirmeleri ve davranışa dönüştürmeleri kolaylaştırılmalıdır.

**6. SINIF FEN BİLİMLERİ VE
10. SINIF BİYOLOJİ
DERS KİTAPLARININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ**



6. SINIF FEN BİLİMLERİ VE 10. SINIF BİYOLOJİ DERS KİTAPLARININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. sınıf fen bilimleri ve 10. sınıf biyoloji ders kitapları milli, manevi ve evrensel değerlere yer verilmesi bakımından analiz edilmiştir. Bulgulara göre 6. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında yer alan değerlerin ders kitabına yansıtıldığı tespit edilmiştir. Kitapta 22 frekansa sahip olan değerler çevreye duyarlılık, dayanışma, tasarruf, kapsayıcılık ile akılcılık ve bilimsellik şeklinde sıralanmıştır. Bu değerlerin çoğunluğu doğrudan verilmiştir. Değerler çoğunlukla telkin yöntemiyle aktarılmıştır. Kitaptaki değerlerin ekseriyeti metin ve görseller aracılığı ile aktarılmıştır.

10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabındaki değer çeşitliliği ve frekansı fen bilimlerinden daha fazladır. Öğretim programındaki kazanımlarda yer alan değerlerin tamamının ders kitabına yansıtıldığı görülmüştür. Ders kitabında üç çeşit değere rastlanmış olup bunların toplam frekansı 47'dir. Bu değerler çoktan aza doğru çevreye duyarlılık, tasarruf ve kültürel mirasa sahip çıkma şeklinde sıralanabilir. Değerlerin çoğunun dolaylı yollarla aktarıldığı tespit edilmiştir. Doğrudan verilen değerlerin aktarım yöntemi telkindir. Değerler en çok görseller, konu anlatım metni ve bilgi kutusu formatında verilmiştir. Hem fen bilimleri ve hem de biyoloji ders kitaplarına öğretim programlarında zikredilen kök değerler son derece sınırlı bir şekilde yansıtılmıştır.

Çalışmanın sonunda her iki ders için de değer çeşidinin artırılarak özellikle milli ve manevi değerlere daha fazla yer verilmesi, telkin dışında değer aktarma yöntemlerinin de kullanılması, daha fazla görsele yer verilmesi, kitaptaki değer çeşidinin artırılması, kapsayıcılık değerine daha fazla yer verilmesi, kitapta yer alması istenen değerlerin ünite başlarında açıkça yazılması önerilmektedir.

GİRİŞ

Bu çalışmada, 2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan Ortaokul 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabının metinler, görseller, etkinlikler, dijital içerik ve ölçme-değerlendirme temalarında milli, manevi ve evrensel değerlere ne kadar yer verildiği, değer öğretim yöntemlerinden hangisinin tercih edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada müellifleri Ali Aydın, Aysun Aslan ve Bülent Aydınbelge olan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmış ders kitabı incelenmiştir. Kitap 252 sayfadan oluşmakta olup 7 üniteyi içermektedir. Bu üniteler sırasıyla “Güneş Sistemi ve Tutulmalar”, “Vücudumuzdaki Sistemler”, “Kuvvet ve Hareket”, “Madde ve Isı”, “Ses ve Özellikleri” “Vücudumuzdaki Sistemler ve Sağlığı” ve “Elektriğin İletimi” şeklindedir.

Kitabın basılı kısmı ile kare kodlar aracılığı ile erişilen dijital içerikleri analiz edilmiştir. Basılı kısımda yer alan ana anlatım metni ile “Ben Kimim”, “Araştır Keşfet”, “Bir Yaşama Daha Girdim”, “Yapalım Öğrenelim”, “Tahin ile Pekmez”, “Kendini Değerlendir”, “Neler Öğrendik Neler”, “Damlaya Damlaya Bilim Olur” ve “İcat Çıkaralım” başlıkları altındaki unsurlar incelenmiştir. Kare kodlar aracılığı ile erişim sağlanan dijital içeriklerde ise elektronik içerik (e-içerik) uygulamaları, konulara dair Elektronik Bilişim Ağı (EBA) içerikleri ile ünitelere ait elektronik özet içeriği analiz edilmiştir. Materyallerden EBA üzerinden ulaşıp kitap yazarları tarafından hazırlanmayan ve doğrudan kitabın bir parçası olmayanlar inceleme dışı tutulmuştur.

Çalışmada ikinci olarak 2018 Biyoloji Dersi Öğretim Programına göre yazılan 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabı incelenmiştir. Ders kitabının metinler, görseller, etkinlikler, dijital içerik ve ölçme-değerlendirme temalarında milli, manevi ve evrensel değerlere ne kadar yer verildiği, değer öğretim yöntemlerinden hangisinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan ve müellifleri, Fevzi Kurt, Filiz Çukurova, Hacı Bayram Kurt, Serkan Dikkaya ve Sevgi Altınpınar olan ders kitabı 220 sayfadan oluşmakta ve 3 üniteyi içermektedir. Bu üniteler sırasıyla “Hücre Bölünmeleri”, “Kalıtımın Genel İlkeleri” ve “Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları” adlarını taşımaktadır.

Kitap basılı kısım ve dijital içerik olmak üzere iki temel içeriğe sahiptir. Basılı kısımdaki ders anlatım metni ve görseller ile “Bilgi Kutusu”, “Etkinlik”, “Sıra Sizde”, “Okuma Parçası”, “Araştırınız”, “Biliyor Musunuz?”, “Ünite Değerlendirme Soruları” adlarındaki bileşenler analize tabi tutulmuştur. Dijital içeriklere kare kodlar aracılığı ile erişilmektedir. Materyaller EBA üzerinden erişime açılmıştır. Buradaki içerikler kitap yazarları tarafından hazırlanmaması ve doğrudan kitabın bir parçası olmaması nedeniyle inceleme dışı tutulmuştur.

BULGULAR

2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı ile 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabı; milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alması bakımın-

dan incelenerek, elde edilen veriler aşağıda ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Önce 6. sınıf fen bilimleri ve ardından 10. sınıf biyoloji ders kitaplarına dair bulgulara değinilmiştir.

1.1. 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabına Dair Bulgular

1.1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda fen bilimleri dersi öğretim programında yer alan değerlerin ders kitabına yansıma durumu, ders kitabında yer alan değerler ile bunların verilmiş yöntemi ve verilme şekilleri ele alınarak incelenmiştir.

Sadece çevreye duyarlılık değerine yer verilmiş olan 6. sınıf öğretim programındaki kazanımlarda yer alan bu değerlerin ders kitabına yansıtıldığı tespit edilmiştir. İlgili dersin öğretim programının giriş kısmında yer verilen ve ders kitabına yansıtılması beklenen kök değerler adı altındaki 10 değerden (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) sadece ikisine (tasarruf ve dayanışma) yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durum ders kitaplarının inceleme, onay ve yayım süreçlerinde yeterince titiz davranılmadığını göstermektedir.

Kök değerler hariç tutulursa kazanımlardaki değerlerin ders kitabına yansıtılmasında, değer çeşidi ve frekans sayısında anlamlı bir artış görülmüştür. Kitapta yer alan değerlere dair bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

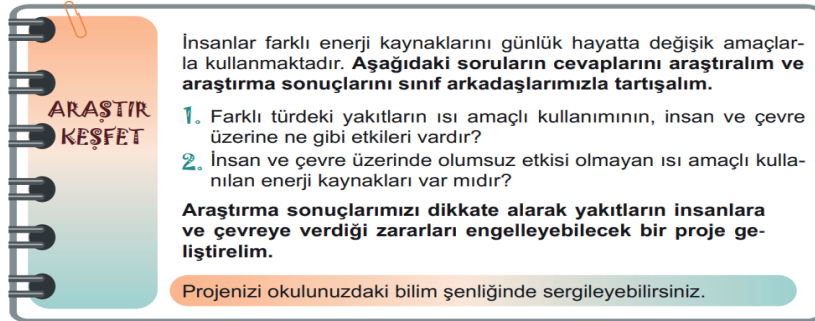
Tablo 1. 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler

		Değerler	f	Doğrudan	Dolaylı
Evrensel	1	Çevreye duyarlılık	14	11	3
	2	Dayanışma	3	1	2
	3	Akılcılık ve bilimsellik	1	1	-
	4	Kapsayıcılık	1	1	-
	Toplam		19	14	5
Manevi	1	Tasarruf	3	3	-
	Toplam		3	3	-
		Genel Toplam	22	17	5

Tablo 1’de görüldüğü gibi kitapta beş farklı değer tespit edilmiş olup bunlar toplam 22 frekansa sahiptir. En fazla yer verilen değer 14 frekansla (%67) çevreye duyarlılık olurken ikinci sırada 3’er frekansla (%14) tasarruf, dayanışma ve birer frekansla kapsayıcılık ile akılcılık ve bilimsellik yer almıştır. Dört değer (çevreye duyarlılık, dayanışma, kapsayıcılık, akılcılık ve bilimsellik) evrensel, bir değer (tasarruf) ise manevi değerler kategorisinde yer almaktadır. Kitapta milli değere ise yer verilmemiştir.

Çevreye duyarlılık değeri ders kitabında “Yakımları sonucunda kül ve karbondioksit gibi maddeler oluşturduğu için katı yakıtlar çevreye zarar verir. Katı yakıtlar içinde çevreye en zararlı olanı kömürdür. Bir katı yakıt olarak odunun aşırı kullanımı orman varlığını tehdit eder. Çevreye olumsuz etkileri bakımından katı yakıtların kullanımı azaltılmalıdır.” (s. 135) ifadeleri ile yer almıştır. Tasarruf ise “Çeşitli yöntemlerle soğuk havalarda ısıtılan binalar, havalar ısındığında ise farklı yöntemlerle soğutulur. Her iki durumda da enerji harcamak gerekir. Enerjinin daha az harcanması ülke ve aile ekonomisi için önemlidir. Ayrıca daha az enerji harcamak, çevrenin korunması açısından da önem taşır. Bu sebeple binalarda ısı yalıtımı yaparak enerji kaybını en az seviyeye indirmek gerekir.” (s. 129) şeklinde dile getirilmiştir. Burada aynı zamanda çevreye duyarlılık değerine de atıfta bulunulmuştur.

Tablo 1’deki değerlerin 17’si doğrudan 5’i ise dolaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Doğrudan aktarılanların büyük çoğunluğunda yukarıda örnekleri gösterildiği gibi telkin yöntemi tercih edilmiştir. Ancak üç yerde doğrudan değer öğretimi yaklaşımı yerine değer gerçekleştirme/geliştirme yaklaşımlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda verilen örnekte görüldüğü üzere, insan ve çevre üzerinde etkisi olan ve olmayan enerji kaynaklarının araştırılarak yakıtların insanlara ve çevreye verdiği zararları engelleyebilecek bir proje ödevi verilerek değer analizi işe koşulmuştur (s. 139):



ARAŞTIR KEŞFET

İnsanlar farklı enerji kaynaklarını günlük hayatta değişik amaçlarla kullanmaktadır. **Aşağıdaki soruların cevaplarını araştırınız ve araştırma sonuçlarınızı sınıf arkadaşlarımızla tartışalım.**

1. Farklı türdeki yakıtların ısı amaçlı kullanımının, insan ve çevre üzerine ne gibi etkileri vardır?
2. İnsan ve çevre üzerinde olumsuz etkisi olmayan ısı amaçlı kullanılan enerji kaynakları var mıdır?

Araştırma sonuçlarımızı dikkate alarak yakıtların insanlara ve çevreye verdiği zararları engelleyebilecek bir proje geliştirelim.


Projenizi okulunuzdaki bilim şenliğinde sergileyebilirsiniz.

Kapsayıcılık değeri de şu etkinlikte yine değer analizi yöntemiyle verilmiştir (s. 219):

İCAT ÇIKARALIM

Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik veya işlev kaybı olan kişiler ortopedik engelli birey olarak tanımlanmaktadır. Ortopedik engelli bireyler, bir noktadan başka bir noktaya ulaşımını tek başlarına sağlamaları ya da hareket etmeleri gerektiğinde tekerlekli sandalyeler kullanabilmektedir. Tekerlekli sandalyeler; bireye pek çok avantaj sağlarken yer altı geçidi, metro istasyonu gibi asansör bulunmayan yerlerde ya da üst geçit gibi merdivenli alanlara çıkarken kullanışlı olmamaktadır. Bu soruna çözüm olarak yanda görseli verilen elektrikli merdiven çıkma makineleri geliştirilmiştir.

Siz de engelli bireylerin günlük hayatta karşılaşılabileceği sorunlara yönelik bir araştırma yapınız. Araştırmanız sonunda ulaştığınız sorunlardan birini seçiniz. Bu sorunun çözümüne ilişkin bir model oluşturunuz. Oluşturduğunuz modeli okulunuzun yıl sonu bilim şenliğinde sununuz.



Etkinlik metninin son paragrafında öğrencilerden engelli bireylerin yaşadıkları sorunların tespit edilerek bunlara çözüm üretmeleri istenmiştir. Böylece öğrencilerde kapsayıcılık değerinin gelişimi hedeflenmiştir.

Dolaylı olarak ifade edilen değerlerden çevreye duyarlılık “Isı tasarrufu sayesinde azalan fosil yakıt kullanımı, küresel ısınmanın önlenmesi açısından çok önemlidir. Binalarda fosil yakıtların kullanımının azalması ile zararlı gaz oluşumu azalacaktır. Böylece insanlarda hava kirliliğine bağlı olarak ortaya çıkan sağlık problemleri de daha az görülecektir.” İfadeleriyle dile getirilmiştir. Dayanışma değeri ise aşağıdaki görselde dolaylı olarak verilmiştir (s. 219):



1.1.2. 6. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

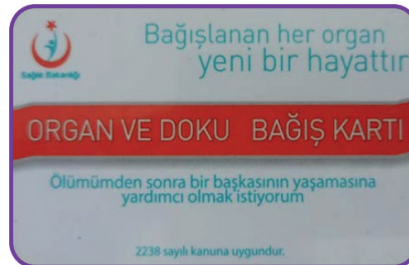
Ders kitabında yer alan 22 değer in aktarımında büyük çoğunlukla (15 yerde) konu anlatım metni, 4 görsel ile 3 de etkinlik kullanılmıştır. Bunlara dair örnekler verebiliriz.

Çevreye duyarlılık değeri konu **anlatım metninde** “Dünyada petrol, kömür ve doğal gaz gibi fosil yakıt rezervlerinin hızlı bir şekilde tükenmesi, nüfusun artması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte yenilenebilir enerji kaynakları önem kazanmaktadır. Bu kaynaklar, enerjinin üretimi ve dönüştürülmesi sırasında yenilenemez enerji kaynaklarına göre daha az çevresel soruna sebep olur. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı her geçen gün artmaktadır.” (s.137) ifadeleriyle dile getirilmiştir.

Değer aktarımında **görseller** sınırlı oranda aktarılmıştır. Çevreye duyarlılık değeri iki görselle verilmiştir (s. 138):

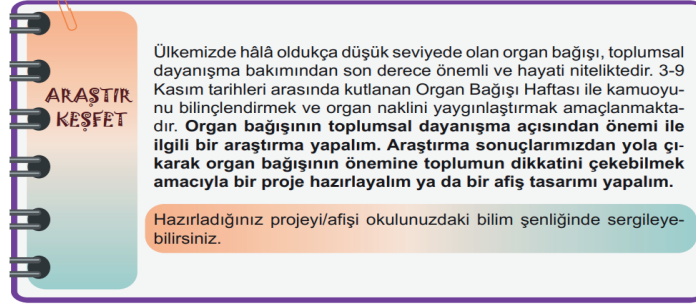


Şu görsel de dayanışma değerini organ bağışi kapsamında vermiştir (s. 210):



Görsellerde çevreye duyarlılık değeri yakıtların (kömür, petrol ve doğal gaz) insan ve çevre üzerine etkisi bağlamında verilmiştir. Çevre sorunlarına yer verilen metnin hemen altında yer alan iki görsel ile öğrencilerde çevreye duyarlılık değeri kazandırılması mümkün görünmektedir.

Kitapta değer aktarımında kullanılan bir başka format da etkinliklerdir. “Araştır Keşfet” başlıklı etkinlikte ise dayanışma değeri şu şekilde verilmiştir (s. 210):



Şu hâlde kitapta değer aktarımında metin, görseller ve etkinlikten yararlanılmıştır. Bunlar içerisinde görsellerin etki gücü ve kalıcılığının daha fazla olduğu tahmin edilebilir. Etkinliklerin de yine daha kalıcı bir değer aktarımına yardımcı olduğu söylenebilir.

1.2. 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabına Dair Bulgular

1.2.1. 10. Sınıf Biyoloji Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda biyoloji dersi öğretim programında yer alan değerlerin ders kitabına yansıma durumu, ders kitabında yer alan değerler ile bunların verilmiş yöntemi ve verilme şekilleri ele alınarak incelenmiştir.

10. Sınıf Biyoloji Dersi Öğretim Programında sadece çevreye duyarlık değerine yer verilmiştir. Program girişinde kök değerler başlığı altında 10 değere (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) yer verilmiştir. Bunların ne derecede karşılandığı eğitim otoritelerinin değerlere yaklaşımı bakımından önemlidir. Programdaki kazanımlarda 4 kez atıf yapılan değerler ders kitabında tamamen karşılandığı tespit edilmiştir. 10 kök değerden ise sadece tasarrufa yer verildiği diğerlerinin yansıtılmadığı görülmektedir.

Ders kitabı baştan aşağıya bütün unsurlarıyla birlikte analiz edildiğinde çevreye duyarlılık değerinin frekansının oldukça arttığı, öğretim programında rastlanmayan tasarruf ve kültürel mirasa sahip çıkma değerlerinin de ders kitabında kendine yer bulduğu görülmüştür (bkz. Tablo 2).


Tablo 2. 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler

	Sıra	Değerler	f	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	1	1	-
Manevi	2	Tasarruf	7	5	2
Evrensel	3	Çevreye duyarlılık	39	15	24
	Genel Toplam		47	21	26

Tablo 2 incelendiğinde milli, manevi ve evrensel değerlere ait birer değer bulunduğ u, bunlardan en fazla frekansa sahip olan değer in çevreye duyarlılık (%83) oldu ğ u bunu tasarrufun takip ettiğ i (%15), kültürel mirasa sahip çıkma değer inin ise son derece sınırlı şekilde sadece bir frekansa sahip oldu ğ u anlaşılmaktadır. Tablo 2'deki üç değer in sahip oldu ğ u toplam 47 frekansın 26'sının (%55) dolaylı ve 21'inin de (%45) doğrudan aktarıldığı görülmektedir.

Ders kitabında doğrudan aktarılan değerlerin çok büyük bir kısmının telkin yöntemiyle verildiğ i görülmektedir. Çevreye duyarlılık değeri şu örnekte "Hava kirliliğ ini önlemek için sanayi tesislerinde bacalara filtre takılmalı, yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalı, yeş il alanlar artırılmalı, ormanlık alanlar korunmalı ve çoğ altılmalıdır. Ulaş ım da toplu taşıma araçları tercih edilmeli, biyoyakıt kullanımı teşvik edilmeli, çevre kirliliğ i konusunda bireyler bilinçlendirilmelidir." (s. 171) ifadeleriyle doğrudan ve telkin yoluyla verilmiştir. Tasarruf değeri kitaba aynı mantıkla şu şekilde yansıtılmış tır: "İsraf, çoğ u ülkede oldu ğ u gibi ülkemizde de dikkat çekici boyutlara ulaş maktadır. İsraf, direkt doğ al kaynaklarda olabildiğ i gibi bu kaynaklardan elde edilen ürünlerde de olmaktadır. Su, elektrik ve besinlerin israf edilmesi bu duruma örnek verilebilir. Büyümekte ve kalkınmakta olan ülkemizde nüfusun da çoğ almasıyla enerji tüketimi hızla artmaktadır. Bilinçsiz tüketim, israfı doğurmaktadır. Günlük kullanımda temel tüketim maddelerinin yanı sıra ekmek, su ve enerji kaynaklarının israfının önlenmesi için bilinç oluşturulmalıdır." (s. 193).

Kitapta doğrudan aktarılan iki örnekte ise değer analizi kullanılmış tır. Çevreye duyarlılık değerinin şu etkinlikte değer analizi yöntemi ile geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır (s.162):



ETKİNLİK

Etkinlik No. : 3.2

Etkinliğin Adı: Biyolojik birikim

Etkinliğin Amacı: Biyolojik birikimin insan sağlığı ve diğer canlılar üzerindeki olumsuz etkilerini araştırmak ve tartışmak.

Etkinliğin Süresi: 1 ders saati

Uygulama

- Sınıfta dörder kişilik çalışma grupları oluşturunuz.
- Grup arkadaşlarınızla aranızda seçim yaparak görev paylaşımı yapınız ve birbirinize yardım ediniz.
- Çalışma grubunuzla biyolojik birikimin insan sağlığı ve diğer canlılar üzerindeki olumsuz etkilerini araştırınız. Sunu için gerekli olan bilgisayar programlarını kullanarak topladığınız bilgilerle elektronik bir sunu (animasyon, video vb. şekilde) hazırlayınız.

Sonuçlandırma

- Hazırladığınız görsel sunuları sınıf içinde arkadaşlarınızla paylaşınız. Biyolojik birikimin canlılar üzerindeki olumsuz etkilerini tartışınız.
- Biyolojik birikimin insanlar üzerindeki etkileri nelerdir?
.....
.....

Araç Gereç

- Kendi belirlediğiniz araç gereci kullanınız.

Kitabın 178. sayfasında güncel çevre sorunlarının sebepleri ve muhtemel sonuçlarını değerlendirmek üzere dörderli gruplar halinde çalışmayı öneren etkinlikte de çevreye duyarlık değeri geliştirilmeye çalışılmıştır.

1.2.1. 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

Ders kitabında yer alan değerlerle ilgili bir başka husus da bunların verilme şekliyle ilgilidir. Buna dair bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

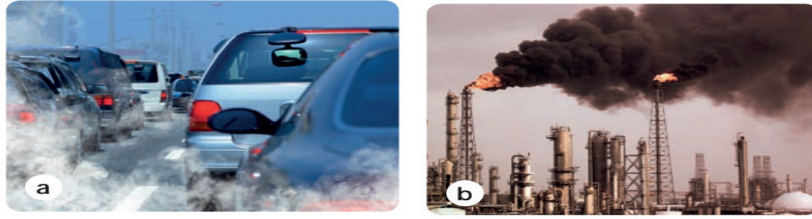
Tablo 3. 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı

		Değerler	Dijital içerik	Metin	Etkinlik	Ölçme	Görsel	Video	Bilgi Kutusu	f
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma		1						1
Manevi	2	Tasarruf		4			3			7
Evrensel	3	Çevreye duyarlık		13	1	1	21		3	39
		Genel Toplam		18	1	1	24		3	47

Tablo 3 incelendiğinde toplam 47 frekansın yarıdan çoğunun görsellerle (%51) verildiği, bunu konu anlatım metni (%38), bilgi kutusu (%6), etkinlik (%2) ile ölçme ve değerlendirmenin (%2) takip ettiği görülmektedir. Çevreye duyarlılık değeri daha çok görsellerle (f=21), tasarruf değeri ise metin (f=4) aracılığı ile verilmiştir. Değerlerin veriliş şekline dair bazı örnekler sunalım.

Kitapta değerler en fazla görsellerle aktarılmıştır. Şu örneklerde asit yağmurlarının çevreye verdiği zarar ve hava kirliliği münasebetiyle değer aktarımı yapılmaktadır (s. 172):

Kitapta değerlerin çoğunlukla dolaylı bir şekilde verildiği görülmektedir. Dolaylı verilen değerlerde daha çok görseller kullanılmıştır. Şu örneklerde hava kirliliği konusu anlatılırken kirliliğe yol açan faktörlere değinilerek çevreye duyarlılık değeri verilmiştir (s.171):



Şu görsellerde de tasarruf değeri verilmiştir (s.193):



Kitapta çevreye duyarlılık değeri çoğunlukla yukarıdaki gibi olumsuz örnekler üzerinden verilmiştir. Ancak istisnai olarak ekolojik ev resmi verilip özellikleri anlatılarak olumlu bir örnek üzerinden verme yoluna da gidilmiştir (s. 183):



Eve dair verilen bilgide ekolojik evlerin çevre dostu, doğaya zarar vermeden tüm enerji ve su ihtiyacını doğal yollarla karşılayan enerji tasarruflu evler olduğu vurgulanmıştır.


Değer aktarımında ikinci sırada yer tutan metinlerle değer aktarımına “Sanayi bölgeleri ve hava alanları gibi yerleri şehirden uzakta kurmak, kamuoyuna açık yerlerde yüksek sesle müzik çalınmasını önlemek, akustik teknolojiye göre şehir planlaması yapmak, iş yerlerinde ses seviyesini düşürecek önlemler almak, binalarda ses yalıtımları yapmak, insanları toplu taşıma araçlarını kullanmaya teşvik etmek ses kirliliğini önleyici tedbirlerdir.” (s. 176) şeklindeki örneği verebiliriz. Burada ses kirliliğini önlemeye yönelik tedbirler bağlamında çevreye duyarlılık değeri aktarılmıştır.

Ders anlatım metinlerinden sonra değer aktarımının yapıldığı formatlardan biri de bilgi kutusudur. Şu örnekte normal konu anlatım metinlerinde yer alan bilgilere ek bilgi sunulmaktadır (s. 170):

BİLGİ KUTUSU

Sağlıklı bir yaşam sürdürülmesi ancak sağlıklı ve temiz bir çevre ile mümkündür. Bunu sağlayacak olan da insanın kendisidir. Bu aynı zamanda anayasal bir zorunluluktur. Anayasamızın 56. maddesinde “Herkes sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir.” denmektedir.

Kitapta etkinlikler de değer aktarımının bir başka aracı olarak görülmektedir (s. 178):


ETKİNLİK

Etkinlik No. : 3.5

Etkinliğin Adı: Güncel çevre sorunlarının sebepleri ve olası sonuçları

Etkinliğin Amacı: Güncel çevre sorunlarının sebepleri ve olası sonuçlarını değerlendirmek.

Etkinliğin Süresi: 1 ders saati

Uygulama

- Sınıfta dörder kişilik çalışma grupları oluşturunuz.
- Grup arkadaşlarınızla aranızda seçim yaparak görevleri paylaşınız ve yardımlaşarak çalışınız.
- Çevrenizde gözlemediğiniz güncel çevre sorunlarını tespit edip olası sonuçlarını değerlendiriniz ve rapor hâline getiriniz.

Sonuçlandırma

1. Elde ettiğiniz verileri değerlendirip diğer arkadaşlarınızın verileriyle karşılaştırınız.
2. Günlük hayatınızda gözlemediğiniz çevre sorunlarının sebep olduğu hastalıklar nelerdir?
.....
.....

Araç Gereç

- Kâğıt, kalem, bilgisayar.

Görüldüğü gibi içeriğe uygun olarak değer aktarımında nispeten çeşitliliğe gidilmiştir. Bu kapsamda görseller ve konu anlatım metni en fazla başvurulan araçlar olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Fen Bilimleri Ders Kitabına Dair Tartışma ve Sonuç

6. Sınıf Fen bilimleri Ders Kitabında sınırlı sayıda değere yer verilmiştir. Buna rağmen dersin öğretim programındaki kazanımlarda sadece çevreye duyarlık değerine bir yerde atıf yapılmışken ders kitabında hem değer atıf sayısı artmış hem de bu değere dayanışma, akılcılık ve bilimsellik ile tasarruf değerleri eklenmiştir. Bunlardan tasarruf, manevi değerler kategorisinde diğerleri ise evrensel değerler arasında yer almaktadır. Fen bilimleri 6. Sınıf Öğretim Programının başlangıç kısımlarında yer alan 10 kök değerden sadece birinin ders kitabına yansıtılması, kitapların inceleme, yazım, onay ve yayım süreçlerinde gerekli özenin gösterilmediği anlamına gelmektedir. Ders kitabında dikkat çeken bir hususta kapsayıcılık değerine sadece bir kez yer verilmesidir.

Son yıllarda yaşanan çevre sorunlarının giderek canlı yaşamını tehdit eder boyuta geldiği düşünülürse ders kitabında bu değere fazlaca atıf yapılması makul görünmektedir. Çevre sorunlarına yol açan enerji kaynaklarının sınırlı kullanımının teşvik

edilmesi bağlamında bahse konu değer yanında tasarruf da gündeme getirilmiştir. Yine yaşanan problemlerin çözümünde doğal olarak bilimsel yol ve yöntemlerin kullanılması önerildiğinden akılcılık ve bilimsellik değerine yer verilmiştir. Ancak fen bilimleri gibi konu alanı doğa olayları olan ve bunların insan yaşamıyla ilişkine bakan bir derste kaynakların kullanımı bağlamında sorumluluk ve adalet gibi değerlerin hiç yer almaması dikkat çekicidir. Yine çevre sorunları kapsamında kul hakkı gözetme, öz denetim gibi manevi değerler ile milli değerlerden vatanseverlik değerinin ön plana çıkartılması, öğrencilerin çevreye karşı duyarlılıklarını daha iyi pekiştirmelerine vesile olabilir.

Değer aktarımında başat rolün konu anlatım metinlerine ait olduğu görülmektedir. Her ne kadar görsellere yer verilmişse de bunlar sınırlı kalmıştır. Öğrencilerin daha iyi odaklanmasını sağlamak üzere görsellere metin içerisinde gönderme yapılmamıştır. Bu durum değer eğitimi açısından olduğu gibi genel anlamda da kitabın önemli bir sorunu gibi görünmektedir. Yine öğrenciyi aktif hale getirecek etkinlik de sadece bir kez kullanılmış olup bu da yetersiz kalmıştır. Değer aktarımında ağırlıklı olarak telkin yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem konu anlatım metinlerinde doğal olarak ön plana çıkmaktadır. Ders kitabında kapsayıcılık değerine sadece bir yerde vurgu yapılmıştır. Oysa ders içeriğinin bu değere vurgu yapmak için daha fazla potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Öneriler

Bulgular ve sonuçlar dikkate alındığında ders kitabıyla ilgili şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Görsel unsurların hem etkili ve hem de kalıcı öğrenmeye katkı yaptığı düşünülüğünde değer aktarımında daha fazla kullanılmalıdır. Bu kapsamda ayrıca etkili bir değer öğretimine katkı için ders kitabının konu anlatım metinlerinde konuyla ilgili görsellere gönderme yapılmalıdır.
- Çevre sorunları ve organ bağışi gibi konular işlenirken çevreye duyarlık ve dayanışma değerini güçlendirme adına milletimizin geçmişten getirdiği ve sahip olduğu kültürel birikimi ile manevi-dini değerlerden yararlanılabilir. Çevreye gösterilen özen ve dayanışmanın önemi konusunda tarihten örnekler verilebilir.
- Dersin içeriği düşünülüğünde değer aktarım yöntemlerini çeşitlendirmek mümkün görünmektedir. Öğrenciyi aktif kılacak yöntem ve tekniklerle telkin dışındaki değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi farklı yöntemlere başvurulması uygun olacaktır. Bunun için ders kitaplarının yapılandırıcı bir anlayışla kurgulanması gerekmektedir.

- Ders kitabında milli ve manevi değerlere daha fazla yer verilmeli; konularla bağlantılı olarak kapsayıcılık değerine ayrıca önem verilmelidir. Kapsayıcılık değeri “Vücudumuzdaki Sistemler ve Sağlığı” ünitesi altındaki konularda rahatlıkla gündeme getirilebilir, öğrencilerin engeli olan bireyler başta olmak üzere toplum tarafından dışlanma ihtimali olan diğer grupları da içerecek şekilde şekillendirilebilir.
- Türkiye’deki sınav sistemi ve mevcut eğitim kültürü gibi nedenlerle değerler eğitimi öğretmenlerin birinci gündemi değildir. Bu durum çalışmanın ilk cildindeki öğretim programı analizinde belirtildiği gibi öğretmenler tarafından açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu sebeple değerlerin derslerde ön plana çıkarılmasına yönelik tedbirler alınabilir. Bu kapsamda ünite başlarında konularla bağlantılı olarak verilecek değerlerin nelerden ibaret olduğu ve mümkünse nasıl verilmesi gerektiği de izah edilmelidir.
- Temelde doğayı, insanı ve doğa-insan ilişkisini konu edinen fen bilimleri dersinde daha fazla değere yer verilebilir. Dersin içeriği düşünüldüğünde sorumluluk, öz denetim, yardımseverlik, sağlıklı olma, saygı, açık fikirlilik, insan hakları, kültürel mirasa sahip çıkma gibi değerlere yer verilebilir.

Biyoloji Ders Kitabına Dair Tartışma ve Sonuç

Biyoloji dersinin değer aktarımı bakımından önemli bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle “Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları” başlıklı 3. ünite içerisindeki birçok konuda çevreye duyarlılık ve tasarruf gibi değerlere yer verilmektedir.

Biyoloji dersine ait kazanımlardaki değerlerin ders kitabına başarıyla yansıtıldığı görülmektedir. Ders kitabında hem değer çeşidi artırılmış hem de frekans sayısı çoğaltılmıştır. Nitekim öğretim programında sadece çevreye duyarlılık değerine 4 kez atıf yapılırken ders kitabında değer çeşidi 3’e çıkmış, esas artış ise her bir değere yapılan atfın artması ve bu sayının 47’ye çıkmasında görülmüştür. Ancak canlı yaşantısının ele alındığı bu derste sadece üç değere yer verilmesi uygun görülmemektedir. Öte yandan ilgili dersin öğretim programında program genelinde değinilmesi beklenen kök değerlere ders kitabında yer verilmediği tespit edilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu panelistleri tarafından özellikle incelenmesi gereken bir husus olmasına rağmen kök değerlere kitapta yer verilmemiş olması inceleme süreçleriyle ilgili üzerinde düşünülmeli gereken bir husustur. Değerlerin çoğunlukla doğrudan ve telkin yöntemiyle aktarıldığı görülmüştür. Bunda kitabın daha çok anlatıma dayalı ve öğretmen merkezli bir anlayışla yazılmasının etkisi büyüktür. Bununla birlikte metinlerin görsellerle desteklendiği ve bu yolla daha çok dolaylı değer aktarımının sağlandığı söylenebilir.

Öneriler

Bulgular ve sonuçlar dikkate alındığında ders kitabıyla ilgili şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Ders kitabında milli ve manevi değerlere daha fazla yer verilmeli; konularla bağlantılı olarak kapsayıcılık değerine ayrıca önem verilmelidir. Konusu itibarıyla dünya üzerindeki canlı yaşantısını ele alan biyoloji dersinde kaynakların kullanımında kul hakkını gözetme ve öz denetim gibi manevi değerler ile adalet, sorumluluk, sevgi ve saygı gibi kök değerler kolayca gündeme getirilebilir.
- Ders kapsamındaki çevreye duyarlılık, tasarruf ve milli kültüre sahip çıkma gibi değerlerin öğrenciler üzerindeki etkisini artırabilmek için bu hususlara dair manevi kültür unsurlarından yararlanılmalıdır. Değerlerin hayata geçirilmesine dair çok sayıda iyi örneği barındıran tarihimizden istifade edilmelidir. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın Edirne için çıkardığı Çevre Temizliği Nizamnamesi'nde çevre sorunlarına dönük çözümlere ve uygulamalara değinilebilir.
- Kök değerler örneğinden yola çıkıldığında gerek kitap yazarlarının gerekse kitabın yayın sürecini denetleyen eğitim otoritelerinin değerlerin kitaba yansıtılması hususunda gerekli hassasiyeti göstermedikleri anlaşılmaktadır. Öğretim programı-kitap içeriği uyumunun sağlanmasına dikkat edilmelidir.
- Değer aktarımında telkin yanında değer açıklama, ahlaki muhakeme ve değer analizi gibi diğer değer aktarma yöntemlerine de çokça yer verilmelidir. Ders içeriği telkin dışındaki yöntemlerin hayata geçirilmesi için son derece uygundur. Dersler öğrenci merkezli ve yapılandırmacı bir anlayışla kurgulanmalı, böylece telkin dışındaki değer aktarım yaklaşımlarının işe koşulmasına ortam hazırlanmalıdır. Mevcut haliyle ders kitabı anlatımı esas alan geleneksel yapıya sahiptir.
- Değer aktarımında görsellere yer verilmesi olumlu bir yaklaşım olmakla birlikte bunların sayılarının artırılarak etkinliklere konu yapılması ve telkin dışındaki yöntemlerin işe koşulması sağlanmalıdır.
- Ünite başlarında konularla bağlantılı olarak verilecek değerlerin nelerden ibaret olduğu ve mümkünse nasıl verilmesi gerektiği de izah edilmelidir.

6. SINIF
SOSYAL BİLGİLER
DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



6. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu bölümde 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı milli, manevi ve evrensel değerler açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Ders kitabı analizi neticesinde elde edilen bulgular Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki bulgularla karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda öğretim programında yer verilen 12 farklı değer tamamının ders kitabına yansıdığı, buna ilaveten öğretim programında bulunmayan 7 farklı değere de ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda ders kitabında toplamda 19 farklı değere yer verildiği görülmüştür. Bu değerlere toplam frekansı ise 65'tir. Bu değerlerin 34'ü doğrudan, 31'i ise dolaylı olarak kitaba yansımıştır. Kök değerlerin çoğunluğu ders kitabında kendine yer bulamamıştır. Değer aktarım formatı olarak incelendiğinde bahsi geçen değerlerin %33,85'i görseller aracılığıyla, %21,54'ü metin içerisinde, %16,92'si okuma parçaları yoluyla, %15,38'i ölçme ve değerlendirme aracı ve %12,31'i ise etkinlikler üzerinden verildiği görülmüştür.

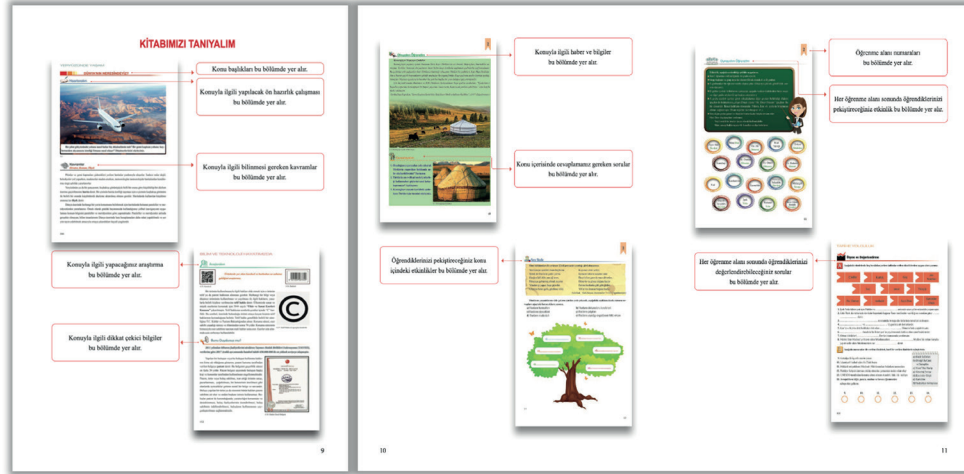
Ders kitabının değer açısından sayısal anlamda zayıf gözükmediği lakin niteliksel sorunları barındırdığı ve içerdiği yoğun metin nedeniyle değer aktarımını akamete uğratabilecek bir niteliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan içeriği itibarıyla milli ve manevi değerlere ağırlık verebilecek bir hususiyete sahip olduğu hâlde milli (3) ve manevi değerlerin (5) toplamının bile evrensel değerlerin (11) altında olması öğrencinin milli ve manevi değerleri içselleştirebileceği derslerin başında gelen bir alan olarak sosyal bilgilerin potansiyelinin yeteri kadar kullanılmadığını göstermektedir. Milli ve manevi değerlerin kendilerine sınırlı bir oranda yer bulması, öğrencilerin kendi değerleri hakkında farkındalık ve tutum geliştirmesi sürecinde kitabın onlara yeterli düzeyde destek olamayacağını düşündürmektedir.

GİRİŞ

Bu bölüm, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının içeriğini değerler açısından incelemektedir. Kitap, 257 sayfadan oluşmakta olup yedi farklı üniteyi içermektedir. Bu üniteler sırasıyla “Biz ve Değerlerimiz”, “Tarihe Yolculuk”, “Yeryüzünde Yaşam”, “Bilim ve Teknoloji Hayatımızda”, “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim”, “Yönetime Katılıyorum” ve “Uluslararası İlişkilerimiz” başlıklarını taşımaktadır. Çalışma kapsamında, kitabın 12. sayfasından başlayıp 257.

sayfasına kadar olan bölümler incelenmiştir. Bu doğrultuda kitabın hem ana metni hem “Hazırlanalım”, “Cevaplayalım”, “Sıra Sizde”, “Okuyalım Öğrenelim”, “Bunu Duydunuz mu?” ve “Ölçme ve Değerlendirme” bölümlerindeki içerikler hem de kitapta yer alan görseller değerler açısından incelenmiştir.

Şekil 1. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Bölümleri



1. BULGULAR

2018 yılında hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı esas alınarak yazılmış olan ve 2019 yılında kabul edilerek okullarda okutulmaya başlanan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında milli, manevi ve evrensel değerlerden toplamda 19 (f=65) değere yer verildiği görülmektedir. Tespit edilen bu değerler öğretim programındaki kazanımlarda yer verilen 12 (f=17) değerle büyük oranda uyumlu olup öğretim programı ile ders kitabı arasında yalnızca küçük farklılıklar mevcuttur.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 1’de 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında kapsamında yer verilen değerler gösterilmiş olup programdaki değerlerin incelenen ders kitabına yansımaya yansımadağı ve öğretim programında yer almayıp da ders kitabında zikredilen değerlerin durumu ifade edilmiştir.

Tablo 1. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programdaki Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu

	Öğretim Programı			Ders Kitabı	
	Sıra No	Değer	f	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	2	2	-
	2	Vatanseverlik	2	1	1
Manevi	3	Yardımsızlık/hayırseverlik	1	1	-
Evrensel	4	Sorumluluk	2	2	-
	5	Saygı	1	1	-
	6	Demokrasi ve katılımçılık	2	2	-
	7	Çevreye duyarlılık	2	1	1
	8	Bilimsellik	1	1	-
	9	Eşitlik	1	1	-
	10	Etkin vatandaşlık	1	1	-
	11	Etik davranış	1	1	-
	12	Dayanışma	1	1	-
	Toplam			17	Kitaba yansıyan: 15

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında kapsamında toplamda 12 farklı (f=17) değere yer verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda 12 değerın tezahür ettiği 17 frekanstan 2'sinin ders kitabına yansımadağı görülmüştür. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer verilen 12 değerden 9'unun evrensel değerleri teşkil ettiği görülmektedir. Örneğin bu değerlerden dayanışma değeri özelinde SB 6.1.4'te yer verilen "Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır." kazanımına karşılık ders kitabında 33. sayfada "Yardımlaşma ve dayanışma hayatın vazgeçilmez değerleridir. Hayatta bazen yalnız iken yapamayacağımız, üstesinden gelemeyeceğimiz işler vardır. Böyle zamanlarda iş birliği yapmak, gücümüzü ve yeteneklerimizi birleştirmek gerekir." yargısına yer verilmiştir. Evrensel değerleri öğretim programındaki çeşitlilik açısından sırasıyla milli (f=2) ve manevi (f=1) değerler takip etmektedir. Söz gelimi yine SB 6.1.4'te "Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır." kazanımındaki yardımsızlık değeri, ders kitabınının 35. sayfada aşağıdaki şekildeki okuma parçasına yer verilerek karşılanmıştır.


Okuyalım Öğrenelim


1.31: Sadaka Taşları

Asalet ve Merhametin Simgesi Sadaka Taşları

“Bir elin verdiği diğer el görmeyecek.” sözünün canlanmış hâlidir sadaka taşları.

Osmanlı Devleti’nde insan merkezli mahalle anlayışının en güzel yansımalarından olan sadaka taşlarından Edirne’de de bir adet bulunmaktadır. Genellikle cami etrafında bulunan ve üzerinde para koyabilecek bir oyugu bulunan sadaka taşları, mesaisine akşam karanlığında başlardı. Dar ve çıkmaz sokaklı Osmanlı mahallesine karanlık çöktüğünde canlanırdı sadaka taşları.

Sadaka taşlarına para bırakıldıktan sonra ihtiyacı olan kişi sadaka taşından sadece ihtiyacı kadarını alır ve diğer ihtiyaç sahiplerini de düşünürdü. Hatta 17. yüzyılda İstanbul’u anlatan bir Fransız gezgin, karşılaşmış olduğu medeniyet karşısında çok şaşırılmış olduğundan olacak ki takip etmiş, sadaka taşında bulunan paraların tam bir hafta boyunca yerinde kaldığını belirtmiştir.

Genel Ağ haberi 05/10/2017 (Düzenlenmiştir.)

Millî değerlerden kültürel mirasa sahip çıkma değeri ise SB 6.7.4’teki “Popüler kültürün, kültürümüz üzerindeki etkilerini sorgular.” kazanımına mukabil sayfa 251’de “Oyuncakçıların raflarında millî tarihimize ve kültürümüze ait Battal Gazi, Malkoçoğlu, Keloğlan, Nasreddin Hoca vb. kahramanlarımızın yerini popüler kültürün oyunları almaktadır.” ve “Dizi ve sinema filmlerinde güzel Türkçemiz yanlış ve bozuk kullanılmakta, dilimiz yozlaştırılmaktadır... Sonuçta bu durum bir kültür erozyonuna yol açmaktadır.” ifadeleriyle yer almıştır.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Ders kitabında, bazı değerler doğrudan ve bazıları ise dolaylı olarak yer almıştır. Milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitabında yer alış durumu Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu

	Sıra No	Değer	<i>f</i>	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	17	2	15
	2	Vatanseverlik	1	1	-
	3	Milli birlik ve beraberlik	3	3	-
	TOPLAM		21	6	15
Manevi	4	Yardıms severlik/ hayırseverlik	5	2	3
	5	Nezaket	1	-	1
	6	Kul hakkı gözetme	1	-	1
	7	Şefkatli ve merhametli olma	1	-	1
	8	Şehitlik ve gazilik	1	1	-
	TOPLAM		9	3	6
Evrensel	9	Sorumluluk	5	5	-
	10	Saygı	3	3	-
	11	Kapsayıcılık	1	-	1
	12	Demokrasi ve katılımçılık	6	4	2
	13	Çevreye duyarlılık	1	1	-
	14	Özgürlük	1	1	-
	15	Bilimsellik	3	1	2
	16	Eşitlik	3	2	1
	17	Etkin vatandaşlık	1	1	-
	18	Etik davranış	3	2	1
	19	Dayanışma	8	5	3
		TOPLAM		35	25
	Toplam		65	34	31
	Evrensel: 11, Manevi: 5, Milli: 2				

Tablo 2’de görüldüğü gibi 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında 11’i evrensel, 5’i manevi ve 3’ü de milli olmak üzere 19 farklı değere yer verilmektedir. Buna göre evrensel değerler manevi ve milli değerlere nazaran ders kitabında ağırlıklı bir yer işgal

etmektedir. Frekans değerleri açısından bakıldığında ise sıralamanın evrensel değerler (f=35), milli değerler (f=21) ve manevi değerler (f=9) şeklinde olduğu görülmektedir. Kitapta en fazla 17 frekansla “kültürel mirasa sahip çıkma” değeri yer alırken onu 8 frekansla “dayanışma” ve 6 frekansla da “demokrasi ve katılımçılık” değeri takip etmektedir. Kitapta “nezaket”, “kul hakkı gözetme”, “şefkatli ve merhametli olma”, “kapsayıcılık”, “çevreye duyarlılık”, “özgürlük” ve “etkin vatandaşlık” değerlerine ise bir kez yer verilmiştir.



Ders kitabında değerler %52,31 oranında (f=34) kendine doğrudan yer bulurken dolaylı (f=31) olarak yer verilen değerlerin oranı %47,69'dur. Ders kitabının 39. sayfasında “Kişi başkalarının haklarını ve özgürlüğünü dikkate alarak sorumlu davranmalıdır.” denilerek sorumluluk değerine doğrudan yer verilmiştir. Kitabın 33. Sayfasında, yukarıda verilen görsel kullanılarak imece usulü bir dayanışmayı gerçekleştiren kadınların fotoğrafı üzerinden “dayanışma” değerine dolaylı olarak yer verilmiştir.

1.3. Kök Değerler

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının başında (s. 4) yer verilen kök değerler adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. Fakat bu ifadelerden birkaç sayfa sonra “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Değerler Eğitimi” başlığı altında programda yer alan değerlerin bir listesi verilmesine (s. 9) rağmen bu değerler arasında kök değerlerden dostluk, öz denetim ve sabır değerlerinin yer almadığı görülmektedir. Bu çelişik yaklaşımın bir benzeri ders kitabında ele alınan değerlerde de gözlenebilmektedir.

Şekil 2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Değerler

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda aşağıdaki değerler yer almaktadır:

1. Adalet	10. Estetik
2. Aile birliğine önem verme	11. Eşitlik
3. Bağımsızlık	12. Özgürlük
4. Barış	13. Saygı
5. Bilimsellik	14. Sevgi
6. Çalışkanlık	15. Sorumluluk
7. Dayanışma	16. Tasarruf
8. Duyarlılık	17. Vatansızlık
9. Dürüstlük	18. Yardımseverlik

Ders kitabında yer alan değerlere bakıldığında (bkz. Şekil 2) bu değerler arasında kök değerlerden adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır ve sevgi değerlerine yer verilmediği tespit edilmiştir. Yer verilen kök değerler arasında kitapta en fazla zikredilen değer sorumluluk (f=5) ve yardımseverlik (f=5). Bu değerleri 3 frekansla saygı değeri ve 1 frekansla vatansızlık değeri takip etmektedir. Kök değerlerin çoğunluğunun (6 tanesinin) ders kitabında yer almıyor oluşu, öğretim programında kök değerlerin tüm içerikle ilişkilendirilmesi gerektiğine yönelik genel kanaatle çelişmektedir.

1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Çalışmanın başında ifade edildiği gibi değer eğitiminde muhtelif yöntemler bulunmaktadır lakin bu çalışmada sınıf içinde en yaygın kullanılan dört yöntem üzerinden analiz yapılmıştır. Bu minvalde Tablo 3'te 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında doğrudan verilen değerlerin hangi yöntem aracılığıyla aktarıldığına dair bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 3. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımları

Kategori	Sıra no	Değer	f	Doğrudan öğretim yaklaşımları			
				Telkin	Değer açıklama	Değer analizi	Değer muhakemesi
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	2	2	-	-	-
	2	Vatanseverlik	-	-	-	-	-
	3	Milli birlik ve beraberlik	3	3	-	-	-
Manevi	4	Yardımseverlik/hayırseverlik	2	2	-	-	-
	5	Nezaket	-	-	-	-	-
	6	Kul hakkı gözetme	-	-	-	-	-
	7	Şefkatli ve merhametli olma	-	-	-	-	-
	8	Şehitlik ve gazilik	1	1	-	-	-
Evrensel	9	Sorumluluk	5	4	-	1	-
	10	Saygı	3	3	-	-	-
	11	Kapsayıcılık	-	-	-	-	-
	12	Demokrasi ve katılımcılık	4	2	2	-	-
	13	Çevreye duyarlılık	1	-	-	1	-
	14	Özgürlük	1	1	-	-	-
	15	Bilimsellik	1	-	1	-	-
	16	Eşitlik	2	1	-	1	-
	17	Etkin vatandaşlık	2	1	1	-	-
	18	Etik davranış	2	2	-	-	-
	19	Dayanışma	5	4	1	-	-
Toplam			34	26	5	3	-
Evrensel: 11, Manevi: 2, Milli: 2							

Ders kitabında yer alan değerlerin yarısından biraz fazlası (%52,31) doğrudan verilmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere bu değerler büyük oranda (f=26) telkin yoluyla aktarılmaktadır. Buna örnek olacak şekilde “Böyle zamanlarda iş birliği yapmak, gücümüzü ve yeteneklerimizi birleştirmek gerekir.” (s. 33), “Kişi toplumda kendi hakkını savunabilmeli ve özgürce hareket edebilmelidir.” (s. 39) ve “Korsan ürünlerde bandrol bulunmadığı için tüketiciler tarafından bu ürünler alınmamalıdır.” (s. 151) ifadelerinde görüldüğü üzere belirli değerler uygun görülen davranışın yapılması ya da uygun görülmeyen davranışın terk edilmesi gerekliliği üzerinden telkin yoluyla vurgulanmıştır.

Ders kitabında yer alan değerlerin ekseriyeti telkin yoluyla doğrudan verilmesine rağmen kitapta değer geliştirme yaklaşımlarından değer açıklama ve değer analizi yöntemleri de işe koşulmuştur. Örneğin, aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere sorumluluk değeri kitabın 41. sayfasında yer verilen “Sıra Sizde” etkinliğinde bir örnek

olay üzerinden ele alınmıştır. Mehmet'in apartmanın önünde yere çöp atması üzerine Ayşe, Mehmet'i "Çöpü yere atmamalısın, apartmanımızın çevresi kirleniyor." diyerek uyarır. Mehmet de buna cevap olarak "Ben bu apartmanda yaşadığıma göre apartmanımızın bahçesinde de özgürce hareket edebilirim. Üstelik bahçeye çöp tenekesi de konulmamış." der. Akabinde Ayşe bu defa "Çöp tenekesinin olmaması çöpü yere atmanı gerektirmez. Özgürsün ama sorumluluklarını da unutmamalısın." deyince Mehmet "Çöp tenekesi olmadığı için bu çöpten ben sorumlu değilim." der. Etkinlikte son soruda "Ayşe ve Mehmet bu sorunu nasıl çözüme kavuşturabilir? Tartışınız." denilerek "sorumluluk" değeri, değer analizi yöntemiyle aktarılmaktadır.

Aşağıda iki çocuk arasında geçen bir konuşma metni verilmiştir. Metni inceleyip verilen soruları hak, özgürlük ve sorumluluk çerçevesinde cevaplayınız.

Çöpü yere atmamalısın, apartmanımızın çevresi kirleniyor.

Ayşe

Çöp tenekesinin olmaması çöpü yere atmanı gerektirmez. Özgürsün ama sorumluluklarını da unutmamalısın.



1.40: Diyalog

Ben bu apartmanda yaşadığıma göre apartmanımızın bahçesinde de özgürce hareket edebilirim. Üstelik bahçeye çöp tenekesi de konulmamış.

Mehmet

Çöp tenekesi olmadığı için bu çöpten ben sorumlu değilim.

1. Yukarıdaki konuşmada sizce kim haklıdır? Söyleyiniz.
2. Mehmet'in özgürlüğü ve sorumluluğu hakkında neler söyleyebilirsiniz? Açıklayınız.
3. Ayşe ve Mehmet bu sorunu nasıl çözüme kavuşturabilir? Tartışınız.

1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında ana metin, okuma parçaları, görseller, muhtelif etkinlikler ve değerlendirme bölümleri bulunmaktadır. Yapılan analiz doğrultusunda Tablo 4'te de görüldüğü üzere kitapta yer alan bu içerik formatlarının tümünde değer aktarımının mevcut olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı

	Sıra No	Değer	f	Metin	Okuma parçası	Görsel	Etkinlik	Ölçme-değ.	Toplam
Milli	1	Kültürel mirasa sahip çıkma	17	2	1	13	-	1	-
	2	Vatanseverlik	1	-	-	1	-	-	-
	3	Milli birlik ve beraberlik	3	-	-	-	-	3	-
Manevi	4	Yardımseverlik/hayırseverlik	5	-	3	-	-	2	-
	5	Nezaket	1	-	1	-	-	-	-
	6	Kul hakkı gözetme	1	-	1	-	-	-	-
	7	Şefkatli ve merhametli olma	1	-	1	-	-	-	-
	8	Şehitlik ve gazilik	1	-	-	1	-	-	-
Evrensel	9	Sorumluluk	5	3	1	-	1	-	-
	10	Saygı	3	3	-	-	-	-	-
	11	Kapsayıcılık	1	-	1	-	-	-	-
	12	Demokrasi ve katılımcılık	6	1	-	2	2	1	-
	13	Çevreye duyarlılık	1	-	-	-	1	-	-
	14	Özgürlük	1	1	-	-	-	-	-
	15	Bilimsellik	3	-	1	1	1	-	-
	16	Eşitlik	3	1	1	-	1	-	-
	17	Etkin vatandaşlık	1	-	-	-	1	-	-
	18	Etik davranış	3	1	-	1	-	1	-
	19	Dayanışma	8	2	-	3	1	2	-
Toplam									
Evrensel: 11, Manevi: 5, Milli: 2			65	14	11	22	8	10	

Ders kitabındaki değer aktarımının %33,85'inin görseller yoluyla, %21,54'ünün ana metin içerisinde, %16,92'sinin okuma parçaları aracılığıyla, %15,38'inin ölçme ve değerlendirme vasıtasıyla ve %12,31'inin ise etkinlikler üzerinden verildiği görülmektedir. Değerlerin veriliş formatındaki dağılıma bakıldığında görseller yoluyla değer aktarımı (f=22) hariç olmak üzere diğer tüm aktarım araçlarında nispeten dengeli bir dağılımın (f=8-10-11-14) varlığı dikkat çekmektedir.


1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının büyük bir kısmı ana metinden oluşmaktadır; bu yüzden değer aktarımının ikinci olarak en fazla (%21,54) metin aracılığıyla yapılmış olması gayet olağan gözükmemektedir. Metin içerisinde verilen değerlerde göze çarpan ilk detay değerlerin ağırlıklı olarak didaktik bir tarzda değere yönelik bilgilere yer verilerek değerlerin öğrencilere telkin edilmesi şeklinde aktarıldığıdır. Örneğin ders kitabının 212. sayfasında gündelik hayattaki ilişkilerimizde sergilememiz gereken

saygı ve sorumluluk değerleri şöyle ele alınır: “Günlük hayatta hepimiz mutlaka ya bir otobüs durağında ya da bir yemek sırasında sıraya girilmesi gereken durumlara karşılaşmışsınız. İnsanların böyle durumlarda sıraya girmesi aile ve okulda yeterli derecede demokratik tutum kazanmış olması nedeniyledir. Nitekim toplum hayatı diğerlerinin haklarına saygıyı ve kendi sorumluluklarımızı yerine getirmeyi gerektirir.”

1.5.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabında yer verilen değerlerin %16,92’si okuma parçaları aracılığıyla verilmiştir. Kitapta okuma parçalarına ünitelerde ele alınan konulara yönelik yer verilen metin içeriğini desteklemek adına düzenli bir şekilde yer verilmiştir. Örneğin 89. sayfadaki okuma parçasında merhamet değeri işlenmiş ve mesele özelinde Selçukluların eline düşen Haçlı askerlerinin durumu anlatılırken “Selçuklular isteseler hepsini kılıçtan geçirebilirlerdi ama yapmadılar. Onlara merhamet gösterdiler.” şeklinde ifadelerle yer verilerek merhamet değerine değinilmiştir. Okuma parçalarındaki en büyük sorun parçaların ekseriyetle yine akademik metinlerden alınmış olmasıdır. Bu yönüyle okuma parçaları öğrencinin daha fazla ilgisini çekebilecek edebî eserlerden yoksun gözükmektedir.



Okuyalım Öğrenelim

3 Bin Haçlıyı Müslüman Yapan Selçuklu Merhameti

II. Haçlı Seferi sırasında komutanları tarafından ölüme terk edilen binlerce Haçlı askeri kara yoluyla Antakya'ya gitmek üzere yola koyuldular. Yolculuk sırasında açlık, susuzluk ve yorgunluk sebebiyle geride kalan, yaralı ve hayattan ümidini kesmiş olan Haçlı kuvvetlerinin etrafını Selçuklu ordusu çepeçevre kuşatmıştı. Kılıç sallayacak, mızrak savuracak dermanı dahi kalmamış askerler artık Selçukluların eline düşmüştü. Selçuklular isteseler hepsini kılıçtan geçirebilirlerdi ama yapmadılar. Onlara merhamet gösterdiler.

Kendi kralları tarafından kaderlerine terk edilmiş ve dindaşları olan Bizanslı halktan da yardım görememiş olan Haçlıların, Selçuklulardan gördüğü bu davranış karşısında, aralarından tam 3 bin kişi Müslümanlığı seçerek Selçuklu saflarına katıldı.

Muharrem KESİK, “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi”, s.96-97 (Düzenlenmiştir.)

1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Sıra Sizde

Aşağıda verilen kavramlardan demokrasiyle ilgili olanları tespit ederek sandığın içine atılacakları işaretleyiniz. İşaretlediğiniz kavramlardan yola çıkarak cumhuriyet yönetiminin diğer yönetimlerden farklı olan yönlerini aşağıdaki boşluğa yazınız.

The image shows a central treasure chest with an open lid. Surrounding it are 14 white sticky notes with black text, each with a small orange tab at the top. The values listed are: Adalet, Yasa, Derebeylik, İnsan Haklarına Saygı, Hak, Krallık, Ayrımcılık, Millî Egemenlik, Çoğulculuk, Özgürlük, Hukukun Üstünlüğü, Eşitlik, Baskı, and Anayasa. A black checkmark is placed above the 'İnsan Haklarına Saygı' note.

Ders kitabında değer aktarımının %12,31'i etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Etkinliklere yönelik uygulama ders kitabı boyunca genellikle öğretim programında değeri ihtiva eden kazanıma dair içeriğe genişçe yer verildikten sonra değeri pekiştirme şeklinde olmuştur. Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi öncesinde genişçe yer verilen "Demokrasi ve Katılımcılık" değerini pekiştirmek adına etkinliğe yer verilmiştir (s. 197).

1.5.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı



Ders kitabında değer aktarımında en fazla tercih edilen araç %33,85 ile görseller olmuştur. Bunlardan birinde kitapta 19. sayfada dayanışmadan bahsedildikten sonra iki komşu kadının dayanışmasını içeren bir görsel üzerinden dayanışma değerinin desteklendiği görülmektedir (Bkz. Şekil 8). Bir başka örnek olarak 211. sayfada Demokrasi ve Katılımcılık değerinden bahsedilirken Şehit Ömer Halisdemir'in fotoğrafı verilerek ve ilgili içerik fotoğraf altı yazıyla desteklenerek görsel üzerinden şehitlik ve gazilik değerine değinilmiştir. Kitapta görsellerle alakalı iki önemli problem öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Kültürel mirasa sahip çıkma değeriyle alakalı çok fazla görsele yer verilirken görseller çoğunlukla destekleyici yazılı materyalden yoksun bir şekilde verilmiştir. İkincisi ise kitaptaki görsellerin ekseriyetinin cep telefonu ile çekilen fotoğraflardan bile daha kalitesiz hissettirmesi ve öğrenci açısından ilgi çekici olmayışıdır. Esasında ders kitaplarında karşılaşılan genel bir sorun olan kalitesiz fotoğraf kullanımının en önemli nedenlerinden biri kitap yazımında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kitap yazarlarına kullandırılan web sitelerinde Türkiye'ye ait yeterli fotoğrafın bulunmuyor olmasıdır. Bu durumda kitap yazma komisyonları telif haklarından ötürü kendileri fotoğraf bulma arayışına girdiklerinden genellikle kalitesiz fotoğrafların kullanımına yönelmektedirler.

1.5.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabındaki değerlerin %15,38'i ölçme ve değerlendirme yoluyla verilmiştir. Ünite sonlarında yer alan Ölçme ve Değerlendirme başlıklı sorularda ünite içerisinde işlenmiş değerlerle alakalı içeriğe yer verildiği görülmektedir. Örneğin, kültürel mirasa sahip çıkma değeri işlenen ünitenin sonunda 256. sayfada yer alan sorular arasında "Millî kültürümüzün popüler kültürden olumsuz yönde etkilenmesini önlemek için bize düşen görevler nelerdir? Açıklayınız." ifadelerine yer verilerek pekiştirilmek

istenmiştir. Benzer şekilde korsan ürün kullanımına karşı olma gerekliliği üzerinden ele alınan etik davranış değerinin işlendiği ünitenin sonunda 157. sayfada yer alan aşağıdaki şekilde görülüşü üzere “Korsan yayıncılığın önüne geçmek için etkin çözümler nelerdir?” denilerek öğrencide etik davranışı pekiştirme amaçlanmıştır.

Korsan yayıncılığın önüne geçmek için etkin çözümler nelerdir?

Pelinay *Özge*

18. Pelinay'ın sorusuna Özge, aşağıdakilerden hangisini söylese **yanlış** cevap vermiş olur?

A) Korsan yayınlara karşı etkin bir yasa yapılması
 B) Korsan yayınlardan daha çok vergi alınması
 C) Korsan yayınlara karşı tüketicinin bilinçlendirilmesi
 D) Korsan yayınların toplanıp imha edilmesi

SONUÇ VE ÖNERİLER

2019 yılında ders kitabı olarak onaylanan ve okullarda okutulmakta olan 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının detaylı incelemesinin yapıldığı bu çalışmada milli, manevi ve evrensel değerlere ne kadar yer verildiği, bahsi geçen değerlerin hangi yönlemlerle aktarıldığı ve değer öğretiminin hangi araçlar kullanılarak gerçekleştirildiği sorularına cevap aranmıştır. Yapılan analiz neticesinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer verilen 9 evrensel, 2 milli ve 1 manevi değer tamamina ders kitabında yer verildiği ve kitaba yansıtılan tüm değerlerin öğretim programındaki kazanımlara uygun bir şekilde aktarıldığı görülmüştür.

Sosyal Bilgiler Ders Kitabında yer alan 19 farklı değere bakıldığında bunların %53,85'inin (f=35) evrensel değerlerden, %32,31'inin (f=21) milli değerlerden ve %13,85'inin (f=9) ise manevi değerlerden oluştuğu görülmektedir. Kitaptaki değer dağılımı göz önünde bulundurulduğunda evrensel değerlerin milli ve manevi değerlerin toplamından daha fazla yer alıyor oluşu, değerlerin dengeli dağılmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu yönüyle aslında milli ve manevi değerlerin daha fazla yer verilmesi beklenen sosyal bilgiler dersi kapsamında ağırlıklı olarak evrensel nitelikte olan değerlere yer veriliyor oluşu, içine doğduğu medeniyetin ben idrakini içselleştirebilecek bir dimağın yetişmesini sınırlandırıcı bir etkiye yol açabilir. İlave ten küresel ölçekte vatandaşlık eğitiminde daha çok evrensel temayüllerin esas alındığı postmodern evrede yeni nesli evrensel ağırlıklı bir değer eğitimine tabi tutmak milli ve manevi değerleri güçlü olması beklenen bir neslin varlığını zorlaştıracak-

tır. Bu doğrultuda evrensel olana eklemlenen bir tipolojiden güçlü bir ben idrakinin beklenemeyeceği açıktır.

Kitabın en büyük eksikliklerinin başında milli ve manevi değerleri aktarmaya uygun içeriğine rağmen bu konuda oldukça yetersiz oluşu gelmektedir. Örneğin kitapta yer verilen nezaket, kul hakkı gözetme, şefkatli ve merhametli olma gibi manevi değerlerle bir milli değer olarak vatanseverlik değerinin yalnızca bir defa zikredilmiş olması sosyal bilgiler dersinin içeriği dikkate alındığında oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu minvalde kitapta yer verilen “Biz ve Değerlerimiz” başlıklı ünite altında birçok yerde insani ilişkilere ve dayanışmaya değinilirken nezaket, kul hakkı gözetme ve şefkatli ve merhametli olma değerlerine hiç yer verilmemiştir. Yine kültürel mirasa yer verilen bölümlerle kolaylıkla ilişkilendirilebilecek vatanseverlik değerine 15 Temmuz anlatısı haricinde yer verilmediği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitabı kök değerler açısından da oldukça zayıf durmaktadır. Bu doğrultuda örneğin adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır ve sevgi değerleri kitapta karşılık bulmamaktadır. Sosyal bilgiler ders kitabına oldukça kolay bir şekilde entegre edilebilecek bu değerlerin kitapta yer almayışı önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığının öğretim programlarında esas aldığı şekliyle kök değerlerin bir bütün olarak bütün programlara entegre edilmesine dair genel kararıyla ciddi bir çelişki arz eden bu durum en temel değerlerin de kitapta yer almamasını netice vermiştir.

Kitapta aktarılan değerlerin birbirine oldukça yakın bir sayıyla 34’ünün doğrudan, 31’inin ise dolaylı olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Bu noktada dikkate değer olan bulgu, değerlerin %33,85’inin görseller aracılığıyla verilmiş olmasıdır. Özellikle orta- okul seviyesinde değerlerin didaktik bir tarzla telkine kaymadan görseller aracılığıyla dolaylı yollardan veriliyor oluşunun değer aktarımının etkisini artıracak bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Lakin kitaplarda yer alan görsellerin kalitesiz oluşu ve genel kitap tasarımının da dikkat çekici olmayışı görsellerin etkisini zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra değerlerin %16,92’sinin okuma parçaları ve %12,31’inin etkinlikler üzerinden verilmiş olması değerlerin öğrenciler tarafından içselleştirilebilmesi adına fazlasıyla önem arz etmektedir. Değerlerin aktarım formatındaki çeşitliliğin avantajlarının yanında en büyük problemlerden biri, çalışma kapsamında sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılan odak grup görüşmesi bulgularında da tespit edildiği üzere müfredattaki yoğunluğun mevcut format çeşitliliğinin avantajlarının uygulanmasına ne derece izin verip vermeyeceği meselesidir. Bu düzlemde 257 sayfalık yoğun bir içeriği kapsayan sosyal bilgiler ders kitabında odak grup görüşmesinde müfredatın yoğunluğunu öne çıkaran öğretmenlerin görüşleri de dikkate alındığında değer aktarımında geniş bir çeşitliliğin mevcudiyetinin ne derece işlevsel olup olmadığı tartışma konusudur.

Çalışmanın sonucu olarak öz bir ifadeyle Sosyal Bilgiler ders kitabının sayısal anlamda değerlere yapılan atfın sorunlu bir durumda olmadığı, lakin kitaptaki içerik yoğunluğunun değer aktarımını akamete uğratabilecek bir düzeyde olduğu ve ilave-ten sayısal anlamda yer verilen değerlerin niteliksel yönden çok da yeterli olmadığı değerlendirilmesi yapılabilir. Bunun yanı sıra değerlerin öğretmenlerin ders kitabını işlerken ana odak noktasını oluşturmaması, ders işlenişinde daha çok akademik içeriğe ve aktarıma önem veriliyor oluşu da sayısal anlamda yeterli gözükken değerlerin aslında aktarım amacına uygun olup olmadığı meselesini gündeme getirmektedir.

Öneriler

Yukarıda dile getirilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler ders kitabında değer aktarımını iyileştirmek adına aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Değer aktarımını daha etkili kılmak adına müfredatta seyreltme gündeme getirilebilir. Odak grup görüşmelerindeki yoğun müfredat şikayeti dikkate alındığında öğretmenin üzerindeki müfredat baskısının değer aktarımına ayrılacak vakti azaltacağı öngörülebileceğinden ders içeriğinin seyreltilmesinin kitapta yer verilen değerleri daha etkili kılacağı söylenebilir.
- Kitapta değerlerin doğrudan aktarıldığı yerlerde aktarım yöntemi olarak telkinin dışına çıkmak özellikle ortaokul öğrencilerinin bilişsel seviyesi dikkate alındığında kaçınılmaz görülmektedir. Bu düzlemde değer analizinin daha fazla kullanılması ve kitapta hiç yer verilmeyen değer muhakemesine yer verilmesi aktarılmak istenen değerlerin öğrenci nezdinde daha kolay içselleştirilebilmesini temin edebilir.
- Değer aktarımında kullanılan okuma parçalarında daha fazla edebi esere yer verilmesi değer eğitimini daha işlevsel kılacak bir potansiyele sahiptir. Roman, hikâye, öykü ve sair edebi eserlerden değerlere yönelik pasajlar alıntılanarak anlatı (*narrative*) temelli bir aktarım yöntemi tercih edilebildiği takdirde değer öğrenciye daha kolay bir şekilde aktarımı mümkün olabilecektir. Aksi takdirde hâlihazırdaki şekliyle daha çok akademik metinlerden alıntılanan okuma parçaları öğrenci açısından ilgi çekici ve etkili olmayabilecektir.
- Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında özellikle zikredildiği üzere değerlerin ayrı bir alan olarak değerlendirilmediği, bilakis içerikle entegre edilmiş bir değer öğretiminin benimsendiğine yönelik yaklaşıma ders kitabında yer verilmediğinden bahsi geçen yaklaşımın değer eğitiminde esas alınması gündeme getirilmelidir. Bu konuda ders kitabı yazarlarının ve panelistlerin değerlerin içeriğe entegre edilmesine odaklanmaları ve değer eğitimini vurguladığı üzere içerikten bağımsız bir alan olarak değerlendirmemeleri değer aktarımını daha faydalı kılacaktır.

**6. SINIF DİN KÜLTÜRÜ
VE AHLAK BİLGİSİ DERS
KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ**



6. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu bölümde, 6. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Ders Kitabında yer alan milli, manevi ve evrensel değerlerin ve bu değerlerin verilmiş yöntemlerinin doküman analizi yöntemiyle belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın öğretim programında yer alan değerlerin incelendiği ilk aşamasında, 6. Sınıf DKAB Öğretim Programı kazanım ve açıklamalarında belirlenen toplam 16 değer tamamının 6. Sınıf DKAB Ders Kitabına yansıtıldığı ve ders kitabı ünitelerinde yer alan değer ifadelerinin ünite kazanımları ile uyumlu olduğu, öğretim programında yer verilen 10 kök değere ders kitabında temas edildiği görülmüştür. 7'si milli, 14'ü manevi, 15'i evrensel olmak üzere toplam 36 farklı değer yer almaktadır. Bu değerlere toplamda 203 kez temas edilmiştir. Kitapta yer alan milli değerlerin oranı yaklaşık %29,5, manevi değerlerin oranı yaklaşık %41 ve evrensel değerlerin oranı ise yaklaşık %29'dur. Ders kitabında tespit edilen 36 farklı değere 98 kez doğrudan, 105 kez dolaylı temas edildiği, doğrudan verilen değerlerin akademik bilgi ağırlıklı olarak "telkin" yöntemiyle aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Değerlerin ders kitabında yer alışı temalarına göre, 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında yer verilen değer ifadelerinden 92'si metinlerde, 37'si etkinliklerde, 33'ü edebi ürün, ayet ve hadislerde, 30'u ölçme-değerlendirme bölümlerinde, 11'i ise görsellerde geçmektedir. 6. Sınıf DKAB Ders Kitabıyla entegre bir dijital veri bulunmadığı için dijital içerikte herhangi bir değer ifadesi tespit edilmemiştir. Kitapta değer ifadelerinin yer aldığı konu metinlerinde, akademik bilgi aktarımının yoğun olduğu bir anlatımın olması, hikâye, biyografi, fıkra, gezi yazıları, karikatür gibi edebi ürün türlerine ait içeriklerin bulunmaması, kitapta yer verilen bazı görsel ifadelerin içerik, kalite, boyut ve renk yönünden nitelikli olmaması değer aktarımı açısından önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

GİRİŞ

Bu çalışmada, 2018 yılında güncellenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabının metinler, edebi ürün vd., görseller, etkinlikler, dijital içerik ve ölçme-değerlendirme temalarında milli, manevi ve evrensel değerlere ne kadar yer verildiği, değer öğretim yöntemlerinden hangisinin tercih edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda halihazırda okutulan Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 142 sayfadan oluşmakta ve 5 ünite içermektedir. Bu üniteler sırasıyla “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı”, “Namaz”, “Zararlı Alışkanlıklar”, “Hz. Muhammed’in (S.A.V.) Hayatı” ve “Temel Değerlerimiz” şeklindedir. Kitabın tamamı taranmış, tarama işlemi 1. ünitenin başladığı 9. sayfadan 5. ünitenin bittiği 125. sayfaya kadar devam etmiştir. Kitap incelenirken hem içeriğe dair metin kısımları hem de “Üniteye Hazırlık”, “Etkinlik”, “Bilgi Notu”, “Yorumlayalım” “Düşünelim”, “Okuma Metni” ve “Ünitemizi Değerlendirelim” başlıklarındaki metinler taranmıştır.

1. BULGULAR

2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında, milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alışı ve verilmiş yöntemleri bakımından incelenerek, elde edilen veriler aşağıdaki başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya İlişkin Bulgular

Çalışmanın öğretim programında yer alan değerlerin incelendiği ilk aşamasında, 6. Sınıf DKAB Öğretim Programı kazanım ve açıklamalarında 4’ü milli, 7’si manevi ve 5’i evrensel olmak üzere toplam 16 değer belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak öğretim programındaki değerlerin ders kitabına yansıtılıp yansıtılmadığı analiz edilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. 6. Sınıf DKAB Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumu

	Öğretim programı			Ders kitabı	
	Sıra No	Değer	f	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Millî birlik ve beraberlik	4	4	-
	2	Kültürel mirasa sahip çıkma	3	3	-
	3	Şehitlik ve gazilik	2	2	-
	4	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	1	-
		Ara toplam	10	10	-
Manevi	5	Öz denetim	3	3	-
	6	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	2	2	-
	7	Dürüstlük	1	1	-
	8	Şefkatli/merhametli olma	1	1	-
	9	Yardıms severlik	1	1	-
	10	Kul hakkı gözetme	1	1	-
	11	Sabır	1	1	-
		Ara toplam	10	10	-
Evrensel	12	Dayanışma	1	1	-
	13	Barış	1	1	-
	14	Saygı	1	1	-
	15	Sorumluluk	1	1	-
	16	Özgürlük	1	1	-
		Ara toplam	5	5	-
	Toplam	25	25	-	

Tablo 1 incelendiğinde öğretim programında tespit edilen değerlerin tamamının 6. Sınıf DKAB Ders Kitabına yansıtıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak kitap metninde yer alan “Temel Değerlerimiz” ünitesinde, “6.5.1. Toplumumuzu birleştiren temel değerleri fark eder.” (4-8 DKABÖP, s. 30) kazanımıyla bağlantılı olarak ders kitabında en fazla yer verilen değerlerden biri olan “millî birlik ve beraberlik” değeri ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır: “Dinin ve dinî değerlerin toplumsal kaynaşmaya, birlik ve bütünleşmeye birçok katkısı vardır. Camilerimiz, mescitlerimiz, minarelerimizden her namaz vaktinde okunan ezanlar, kandil gecelerimiz, Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisi bizleri birbirimize bağlayan, kardeşlik duygularımızı güçlendiren temel değerlerdir. Her yıl Ramazan ayında, ülkemizin dört bir yanında, her bir şehrinde, köyünde ve kasabasında yaşanan Ramazan coşkusu, iftar davetleri, teravih

namazlarında dolup taşan camilerimiz; zekât, kurban, sadaka gibi ibadetlerimiz ve dinî bayramlarımız da bizleri bütünleştiren dinî değerlerimiz arasında yer alır.” (s. 104). Metinde namaz, oruç, zekât, kurban gibi ibadetlerin dinî ve kültürel değerlerin toplumsal bütünleşmeye birçok katkısının olduğu dile getirilerek, millî birlik ve beraberlik değerinin önemi vurgulanmaktadır.

Kültürel mirasa sahip çıkma değeriyle ilgili, “6.1.5. Kültürümüzden Kur’an’a saygıyla ilgili örneklerle yer verilir.” kazanım açıklamasıyla bağlantılı olarak ders kitabında “...Toplumumuzda, milletimizin Kur’an sevgisini ortaya koyan pek çok örnek vardır. Kur’an okunurken hepimiz saygıyla dinleriz, konuşmamaya özen gösteririz. Kur’an-ı Kerim’i belimizden yüksekte tutmaya özen gösteririz. Kur’an’ı okurken yüce kitabımızı yere değil, yüksekçe bir yere ya da rahlelere koyarız. Milletimiz Kur’an’ı özenle saklamak için en güzel kılıflar hazırlamıştır.” (4-8 DKABÖP, s. 26) ifadelerine yer verilmiştir. Kültürümüzden Kur’an’a saygıyla ilgili örneklerin yer aldığı bu ifadelerde kültürel mirasa sahip çıkma değeri vurgulanmaktadır.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Ders kitabında tespit edilen milli, manevi ve evrensel değerlerin hangileri olduğu, sıklıkları ve doğrudan mı dolaylı mı verildiği hakkında elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu

	Sıra	Değerler	Veriliş yöntemi		
			<i>f</i>	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Milli birlik ve beraberlik	15	9	6
	2	Şehitlik ve gazilik	14	10	4
	3	Vatanseverlik	10	8	2
	4	Ulusal simgelere duyarlı olma	8	6	2
	5	Kültürel mirasa sahip çıkma	7	6	1
	6	Büyüklere saygı	3	2	1
	7	Milli bağımsızlık	3	-	3
		Ara toplam	60	41	19
Manevi	8	Dürüstlük	17	8	9
	9	Öz denetim	14	4	10
	10	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	10	4	6
	11	Yardıms severlik	8	4	4
	12	Sabır	7	3	4
	13	Allah sevgisi	5	5	-
	14	Dostluk	5	2	3
	15	Bakımlı/temiz olma	4	4	-
	16	Helal kazanç	4	4	-
	17	Aile birliğine önem verme	2	1	1
	18	Kul hakkı gözetme	2	2	-
	19	Merhametli olma	2	1	1
	20	Şükür	2	1	1
	21	Tasarruf	2	-	2
		Ara toplam	84	43	41
Evrensel	22	Sorumluluk	11	4	7
	23	Dayanışma	9	3	6
	24	İnsan haklarına saygı	6	3	3
	25	Estetik	6	-	6
	26	Gelişime açık olma	5	-	5
	27	Barış	4	-	4
	28	Cesaret	4	-	4
	29	Adalet	4	2	2
	30	Azim	3	1	2
	31	Açık fikirlilik	2	1	1
	32	Özgürlük	1	-	1
	33	Kapsayıcılık	1	-	1
	34	Saygı	1	-	1
	35	Sevgi	1	-	1
	36	Eşitlik	1	-	1
			Ara toplam	59	14
Toplam			203	98	105
Milli: 7, Manevi: 14, Evrensel: 15					

Tablo 2 incelendiğinde 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında toplamda 36 farklı milli, manevi ve evrensel değer doğrudan ya da dolaylı olarak toplamda 203 kez yer aldığı tespit edilmiştir. Manevi değerlerin 84 frekans ile yaklaşık %41 oranla ders kitabında en fazla temas edilen değer kategorisi olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 60 frekans ve yaklaşık %29.5'luk dilimle milli değerler ve 59 frekans ve yaklaşık %29'la evrensel değerler takip etmektedir. Ders kitabında tespit edilen 36 farklı değere 98 kez doğrudan, 105 kez dolaylı temas edildiği görülmektedir. Bu verilerden hareketle toplamda 203 değer ifadesinin tespit edildiği 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında milli, manevi ve evrensel değerlere dengeli olarak yer verildiği, kitabın değerler eğitimi odaklı bir içeriğe sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Kitapta genellikle dolaylı olarak verilen ve oran olarak yüksek olan değerlerden öz denetim değeriyle ilgili bir örnek kitabın 73. sayfasından verilebilir. Ders kitabında "Zararlı Alışkanlıklar" ünitesinin alt başlıklarında öz denetim değeri yüksek olan bireylerin, kötü alışkanlıklardan uzak duracağı bağımlılık risklerinin daha düşük olacağına yönelik değerlendirmeler yer almaktadır. "Kötü alışkanlıklardan korunmak için iyi insanlarla arkadaş olmalı, faydalı etkinliklere katılmalı, dinî ve ahlaki açıdan kendimizi geliştirmeliyiz. Spor ve sanatsal faaliyetler, zararlı alışkanlıklardan korunmada büyük öneme sahiptir. Bu aktiviteler, fiziksel ve zihinsel sağlığın korunmasına yardımcı olur. Spor yapmak, enerji seviyesini yükseltir, stresi azaltır ve bedensel dayanıklılığı artırır. Bütün bu etkiler kişiyi spor yapmaya ve sporu sürdürmeye teşvik eder. Sanatsal faaliyetler ise manevi haz verir, zihinsel odaklanmayı artırır ve duygusal dengeyi destekler. Hem spor hem de sanat, bireylere olumlu bir bakış açısı kazandırır." (s. 73). Bu cümlelerde, kötü alışkanlıkların insan sağlığına verdiği zarar ve bunu önlemek için alınacak önlemler dile getirilmiştir. Zararlardan korunmak ve gerekli tedbirleri almak için bireylerin kendi oto kontrollerinin değişik günlük aktivitelerle nasıl sağlanacağını belirten ifadeler, dolaylı olarak öz denetim değerini vurgulamaktadır.

Din eğitiminde önemli bir yere sahip olan, birçok değer ile yakın ilişkisi bulunan manevi değerlerden birisi de kul hakkı gözetmedir. Ders kitabında yer alan şu ifadeler bir değer doğrudan verilmesine örnek gösterilebilir: "Dinimizde kul hakkına çok önem verilir. Kul hakkı; başkalarının hakkını yemek, insanların hakkını çiğnemek demektir. Günlük hayatta kul hakkı olarak nitelendirilebilecek pek çok olumsuz davranış görülür. Örneğin birinin parasını ve eşyasını izinsiz almak, insanlarla alay etmek, birinin dedikodusunu yapmak, insanları aldatmak, alışverişte hile yapmak, yalancı şahitlik yapmak, devlet malına zarar vermek vb. davranışlar doğrudan veya dolaylı olarak kul hakkı yemek anlamına gelir. İslam dinine göre ister maddi ister manevi olsun bir insana haksızlık yapmak, kötülük etmek, birinin canına, malına veya ailesine zarar vermek gibi davranışlar da kul hakkı yemek anlamına gelir. Bu bağlamda sigara, alkollü içki, kumar

gibi zararlı alışkanlıkların da kul hakkıyla yakından ilişkisi vardır.” (s. 68). Bu metinde yer alan ifadelerde insanların toplumsal ilişkilerinde sorumsuzca davranmaları ve kaynakları israf ederek kullanmaları kul hakkı ihlali olarak verilmektedir.

Ders kitabında, doğrudan verilmeye çalışılan milli değerlerden biri de ulusal simgelere duyarlı olmadır. “Bayrak ve İstiklâl Marşı Sevgisi” başlığı altında yer alan metinde bu açıkça görülmektedir: “Bizler, milletimizin ve devletimizin onurunu, bağımsızlığımızı temsil eden bayrağımıza büyük saygı gösteririz. Bayrağımıza yapılan hakareti, saygısızlığı ve saldırıyı onurumuza, haysiyetimize yapılmış kabul ederiz. Bayrağımızın göklerde dalgalanmasından gurur duyarız. Onun yere atılmasına razı olmayız. Bayrağımızın yere düşmemesi için canlarını feda eden atalarımızı örnek alırız. Bayrağımıza sahip çıkar, onu koruruz. Onun cennet vatanımızın semalarında sonsuza kadar dalgalanması için her şeyi yaparız. Bayrağımız göklerde dalgalandıkça atalarımıza olan minnet borcumuzun ne kadar fazla olduğunu hatırlarız.” (s. 111). Bağımsızlığımızı temsil eden bayrağımıza neden büyük saygı göstermemiz gerektiğinin açıklandığı bu ifadelerde, doğrudan ulusal simgelere duyarlı olma değerini vurgulanmaktadır.

6. Sınıf DKAB Ders Kitabında 84 frekans ve yaklaşık %41 oranla en fazla manevi değerlere temas edilmektedir. Manevi değerler içerisinde sıkça vurgulanan dürüstlük, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, yardımseverlik ve sabır değerleri “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” ünitesinde, *Peygamberler İnsanlar İçin En Güzel Örnektir ve Peygamberlerin Özellikleri ve Görevleri* konu başlıkları altında ağırlıklı olarak yer almaktadır. Yine kitapta en fazla dikkat çeken manevi değerlerden öz denetim değerinin, doğrudan değerler eğitimi odaklı “Zararlı Alışkanlıklar” ünitesinin *Bazı Zararlı Alışkanlıklar, Zararlı Alışkanlıklara Başlama Sebepleri, Zararlı Alışkanlıklardan Korunma Yolları* konu başlıkları altında öz denetim değeri yüksek olan bireylerin, zararlı madde kullanımı, internet ve dijital oyunlara bağımlılık risklerinin daha düşük olacağı vurgusuyla yoğun bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Kitapta manevi değerlerden sonra 60 frekans yaklaşık %29.5 ile en fazla milli değerlere yer verilmektedir. Doğrudan değer aktarımı yoluyla milli değerlerin yoğun olarak işlendiği “Temel Değerlerimiz” ünitesinin *Vatan ve Millet Sevgisi, Bayrak ve İstiklâl Marşı Sevgisi, Şehit ve Gazilerimize Sevgi ve Saygı, Dinî Bayramlar, Önemli Gün ve Geceler* alt başlıklarında milli birlik ve beraberlik, şehitlik ve gazilik, vatanseverlik, ulusal simgelere duyarlı olma değerlerine genellikle değer aşılama ve telkin yoluyla temas edilmektedir. Ayrıca, “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” ünitesinde *İlahi Kitaplar* alt başlığında, “6.1.5. Kültürümüzden Kur’an’a saygıyla ilgili örneklere yer verilir.” kazanımıyla bağlantılı olarak geleneğimizde Kur’an’a saygıyla ilgili örneklerin yer aldığı metin ve görsellerde kültürel mirasa sahip çıkma değeri öne çıkmaktadır.

Tablo 2’teki bulgulara göre, 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında milli değerlere yakın bir oranla 59 frekans ve yaklaşık %29’la evrensel değerler bulunmaktadır. Evrensel değerlerden kitapta frekansı yüksek olan sorumluluk, dayanışma, insan haklarına saygı, gelişime açık olma, barış ve cesaret değerlerinin “Hz. Muhammed’in (S.A.V.) Hayatı” ünitesinin *Hicret, Toplumsal Barışın Sağlanması, Diğer Din Mensuplarıyla İlişkiler, Veda Haccı ve Veda Hutbesi* alt başlıklarında doğrudan ya da dolaylı olarak yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir.

1.3. Kök Değerler

En son 2018-2019 eğitim-öğretim yılında güncellenen öğretim programlarında bir bütünlük oluşturulmaya çalışılarak kök değer anlayışı benimsenmiştir. Değerler eğitimine odaklanılan yeni öğretim programlarında, bütün eğitim sürecinin asıl amacı olan değerlerin belli bir ünite ya da belli bir konu olarak görülmeyip öğretim programlarının her birinde yer verildiği vurgulanmaktadır. Nitekim Talim ve Terbiye Kurulu kitap inceleme kriterlerinden birisi de kök değerlerin ders kitabına yansıtılıp yansıtılmadığı ile ilişkilidir. Ancak çalışmanın birinci cildindeki ilgili bölümde belirtildiği gibi DKAB Dersi Öğretim Programında hangi kök değere hangi kazanım kapsamında yer verildiği somut olarak belirtilmemiştir. Bu sebeple ders kitabında genel olarak kök değerlere ne derecede yer verildiği de çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Programda yer alan kök değerler “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” olarak sıralanmaktadır. (4-8 DKABÖP, s. 2-3).

Tablo 3. 6. Sınıf DKAB Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Sıra	Kök değerler	Öğretim programında tespit edilenler	Ders kitabına yansıyanlar	Ders kitabına yansımayanlar	Ders kitabındaki frekansı
1	Adalet	-	✓	-	4
2	Dostluk	-	✓	-	5
3	Dürüstlük	✓	✓	-	17
4	Öz denetim	✓	✓	-	14
5	Sabır	✓	✓	-	7
6	Saygı	✓	✓	-	1
7	Sevgi	-	✓	-	1
8	Sorumluluk	✓	✓	-	11
9	Vatanseverlik	-	✓	-	10
10	Yardımseverlik	✓	✓	-	8
Toplam	10	6	10		78

Tablo 3'te görüldüğü gibi, öğretim programının giriş bölümünde değinilen on kök değerlerin tamamı 6. Sınıf DKAB Ders Kitabına yansıtılmıştır. Kök değerlerden kitapta doğrudan ya da dolaylı olarak en çok 17 defa ile “dürüstlük” değeri yer almaktadır. Bunu “öz denetim” (f=14), “sorumluluk” (f=11) ve “vatanseverlik” (f=10) değerleri takip etmektedir.

Kök değerlerin kitap metninde yer almasına örnek olarak ders kitabında en fazla yer verilen değer olan dürüstlük değeri ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır: “Sıdk, doğru olmak demektir. Allah (c.c.) tarafından gönderilen bütün peygamberler doğru sözlü, dürüst kimselerdir. Onlar ister görevleriyle alakalı hususlarda isterse günlük hayatla ilgili konularda olsun asla yalan söylememişlerdir. Zaten yalan söylemiş olsalardı insanların onlara inanması mümkün olmazdı.” (s. 12). Metinde peygamberlerin sıfatlarından doğru olmaya değinilerek, peygamberlerin doğru sözlü, dürüst, asla yalan söylemeyen kimseler oldukları dile getirilerek, dürüstlük değerine temas edildiği görülmüştür.

DKAB 6. Sınıf Öğretim Programında yer alan ve ders kitabına yansıtılan kök değerlere bir başka örnekte ise birçok milli değere yer verilen “Temel Değerlerimiz” ünitesinde, milli değerlerden vatanseverlik ve ulusal simgelere duyarlı olma değerleriyle ilgili olarak kitapta yer alan “Vatanımızda inançlarımızı özgürce ifade eder ve yaşar, ibadetlerimizi serbestçe yerine getiririz. Dilimizi, kültürümüzü, örf ve âdetlerimizi, gelenek ve göreneklerimizi, bizi biz yapan değerleri cennet vatanımızda özgürce yaşatırız. Bütün bunlardan dolayı da vatanımızı çok severiz.” (s. 109) şeklindeki ifadelerde ülkemizde inançlarımızı özgürce ifade edebildiğimiz, ibadetlerimizi serbestçe yerine getirebildiğimiz için vatanımızı çok sevmemiz gerektiği ifade edilerek doğrudan değer telkini yoluyla vatanseverlik değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

6. Sınıf DKAB Ders Kitabında tespit edilen 203 frekansa sahip toplam 36 farklı değere 98 kez doğrudan, 105 kez dolaylı yer verildiği görülmektedir. Çalışmada doğrudan ifade edilen değerlerin hangi değer aktarım yöntemiyle verildiğine dair de analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda doğrudan verilen 98 değer didaktik bir tarzda açıklayan akademik bilgi kazandırma temelinde ve “telkin” yöntemiyle verildiği belirlenmiştir. Bu kadar yoğun değer doğrudan bilişsel düzeyde öğretime konu edilmesi, değer edinimini ve ilgili değerlerin davranışa ve alışkanlığa dönüşebilme ihtimalini zayıflatacağı aşikardır. Ayrıca öğrenci merkezli bir yaklaşım olmayan ve değerlerin öğrencilere hazır paket olarak sunulduğu telkin yöntemiyle değerlerin aktarımı, öğretim programların dayanağı olan yapılandırmacı anlayışın temel felsefesiyle bağdaşmamaktadır. Telkin yöntemiyle değerlerin nasıl verildiği yukarıda 1.2. baş-

liğında değerlerin doğrudan verilmesi örneklerinde gösterilmiştir. Ancak metinlerde yer alan anlatımlardan farklı olarak az da olsa ders kitabında yer alan bazı etkinlikler, öğrencilere değerleri açıklama, belirginleştirme imkânı sunmaktadır. Örneğin ders kitabında *Peygamberlerin Özellikleri ve Görevleri* başlığı altında verilen “Düşünelim” isimli etkinlikte öğrencilere “Size haber getiren kişilerde hangi özellikleri ararsınız? Niçin?” (s. 12) sorusu çerçevesinde peygamberlerin en temel ahlaki özelliklerinden dürüstlük değerini açıklamaları istenilmektedir. Benzer şekilde ders kitabında Hz. Muhammed’in Veda Hutbesi verildikten sonra, öğrencilerin analiz becerilerini geliştirmek için hazırlanan etkinlikte “Yukarıdaki Veda Hutbesi’nden hangi mesaj ve ilkeleri çıkarabiliriz? Bu mesaj ve ilkelerin evrensel açıdan değeri ve önemi nedir? Yorumlayınız.” (s. 97) sorusu yöneltilmektedir. Dinin bireysel ve sosyal yönünü ön plana çıkaran, din eğitiminde referans olarak kullanılan ve değer yüklü bir metin olan Veda Hutbesi’yle hem manevi hem de evrensel değerlerin öğretimi söz konusudur. Bu değerler, insan haklarına saygı, adalet, eşitlik, emeğe saygı ve helal kazançtır. Verilen bu etkinlikle Veda Hutbesi’nde yer alan değerlerin öğrenciler tarafından değer açıklama yoluyla belirginleştirmeleri amaçlanmaktadır.

1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

Ders kitaplarında değerlerin hangi formatla verildiği de dengeli bir dağılımın söz konusu olup olmadığı, çeşitliliğin sağlanıp sağlanmadığı gibi hususlarda fikir vermesi bakımından değerlidir. Bu sebeple çalışmada değerlerin hangi formatta verildiğine dair bir analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Ortaokul 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları

	Değerler	Metin	Edebi ürün/ Ayat- Hadis	Görsel	Etkinlik	Dijital içerik	Ölçme- değ.	Toplam
Milli	Milli Birlik ve beraberlik	4	1	2	6	-	2	15
	Şehitlik ve gazilik	5	3	1	1	-	4	14
	Vatanseverlik	3	1	-	2	-	4	10
	Ulusal simgeler duyarlı olma	3	1	-	1	-	3	8
	Kültürel mirasa sahip çıkma	4	-	1	1	-	1	7
	Büyüklerle saygı	1	2	-	-	-	-	3
	Milli bağımsızlık	-	-	1	1	-	1	3
	Ara toplam	20	8	5	12	0	15	60
Manevi	Dürüstlük	7	5	-	4	-	1	17
	Öz denetim	7	1	-	4	-	2	14
	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	5	3	-	1	-	1	10
	Yardıms severlik	5	2	-	-	-	1	8
	Sabır	4	1	-	1	-	1	7
	Allah sevgisi	3	2	-	-	-	-	5
	Dostluk	1	1	-	1	-	2	5
	Bakımlı/temiz olma	3	-	1	-	-	-	4
	Helal kazanç	1	3	-	-	-	-	4
	Aile birliğine önem verme	2	-	-	-	-	-	2
	Kul hakkı gözetme	1	-	-	-	-	1	2
	Merhametli olma	-	1	-	1	-	-	2
	Şükür	2	-	-	-	-	-	2
	Tasarruf	2	-	-	-	-	-	2
	Ara toplam	43	19	1	12	0	9	84
Evrensel	Sorumluluk	8	-	-	2	-	1	11
	Dayanışma	4	1	1	2	-	1	9
	İnsan haklarına saygı	1	1	-	2	-	2	6
	Estetik	2	-	3	1	-	-	6
	Gelişime açık olma	2	-	-	1	-	2	5
	Barış	3	1	-	-	-	-	4
	Cesaret	2	1	-	1	-	-	4
	Adalet	1	1	1	1	-	-	4
	Azim	3	-	-	-	-	-	3
	Açık fikirlilik	1	-	-	1	-	-	2
	Özgürlük	1	-	-	-	-	-	1
	Kapsayıcılık	1	-	-	-	-	-	1
	Sevgi	-	-	-	1	-	-	1
	Saygı	-	-	-	1	-	-	1
	Eşitlik	-	1	-	-	-	-	1
Ara toplam	29	6	5	13	-	6	59	
Toplam	92	33	11	37	0	30	203	

Tablo 4 incelendiğinde, 6. Sınıf DKAB Ders Kitabındaki 203 değer ifadesinin 92'sinin metinlerde, 37'sinin etkinliklerde, 33'ünün edebi ürün, ayet ve hadislerde, 30'unun ölçme-değerlendirme bölümlerinde, 11'inin görsellerde geçtiği görülmektedir. Buna göre değerlerin ağırlıklı olarak (yaklaşık %45,3 oranla) konu metinleri üzerinden verildiği görülmektedir. 6. Sınıf DKAB Ders Kitabıyla entegre bir dijital veri bulunmadığı için dijital içerikte herhangi bir değer ifadesine rastlanmamıştır.

1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4 incelendiğinde, değer veriliş formatı bakımından konu metinlerinin 92 frekans ve yaklaşık %45,3 oranla öne çıktığı dikkat çekmektedir. Bu metinler akademik bilgi verme odaklıdır ve bu sebeple de doğrudan verilenlerin tamamında telkin yolu tercih edilmiştir. Aşağıda ders kitabında konuyla ilgili verilen değerlere ilişkin örnekler üzerinden değerlendirmede bulunmaktadır.

Ders kitabında zararlı alışkanlıklardan kumarın aile kurumunu temelinden sarsacağına yönelik şu ifadelerle yer verilmektedir: “Kumar oynayan insanlar; çocuklarının, ailesinin rızasını boş bir heves uğruna harcarlar. Bu sebeple onların çocukları harçlıksız kalır. Aileleri de geçim sıkıntısı çeker. Bütün bu gibi olumsuzluklara bağlı olarak kumar sebebiyle nice aileler dağılır, çocuklar perişan olur.” (s. 67). Bu ifadelerde kumarın, aile üyelerinin birikimlerini yok ederek büyük ekonomik kayıplara yol açtığına ve olumsuz sonuçlarının tüm aileyi etkisi altına aldığına belki de çocukların bu süreçten en fazla etkilenenler olduğuna, neticede ailenin parçalanmasına neden olduğuna değinilerek manevi değerlerden aile birliğine önem verme değerine yer verildiği görülmüştür.

6. sınıf ders kitabında, “Temel Değerlerimiz” ünitesine yoğun olarak telkin yoluyla verilmeye çalışılan milli değerlerden biri de “şehitlik ve gaziliktir.” Kitap metninde bu açıkça görülmektedir: “Hem şehitlerimiz hem de gazilerimiz bizim için çok önemlidir. Onlar, bu vatani canları pahasına savunmuşlar, korumuşlar ve bize emanet etmişlerdir. Bu sebeple şehitlerimize ve gazilerimize minnet borçluyuz. Şehitlerimizi rahmetle anmak, onların mezarlarını yani şehitliklerimizi ziyaret etmek hepimiz için bir görevdir. Onlar için dua etmek, Allah'tan (c.c.) rahmet dilemek, Kur'an okumak, Fâtiha okumak, şehitlerimizi rahmetle anmamızın yollarından başlıcalarıdır. Şehitlerimiz gibi gazilerimiz de bu vatan için canlarını ortaya koymuşlardır. Vatanımızın bağımsızlığını, kutsal değerlerimizi korumak ve yüceltmek için ölümü göze almışlardır. Bu sebeple onlara karşı minnet borcumuzu ödemeliyiz. Gazilerimize saygı göstermeliyiz. Onları ziyaret edip anılarını dinlemeliyiz. Toplu taşıma araçlarında gazilerimize yer vermeliyiz.” (s. 115). Metinden de anlaşılacağı üzere vatanımız için canlarını seve seve feda eden şehit ve gazilerimize minnet borçlu olduğumuz, onlara karşı dini ve milli görevlerimiz hatırlatılarak “şehitlik ve gazilik” değeri telkin yöntemiyle verilmektedir.

Evrensel değerlerden cesaret değeri, İslam tarihinde, yiğitliği, kahramanlığı, gözü pekliliği ve cesareti ile tanınan Hz. Ali rol modelliği üzerinden şöyle ifade edilmektedir. “Resulullah (s.a.v.), Hz. Ebu Bekir’e (r.a.) haber göndererek beraber hicret edeceklerini ve hazırlanmasını söyledi. Kendisi de gerekli hazırlıkları yaptı. Yanında bulunan emanetleri, sahiplerine teslim etmesi için Hz. Ali’ye (r.a.) verdi. Ayrıca evden ayrıldığı fark edilmesin diye de Hz. Ali’den (r.a.), kendi yatağına yatmasını istedi. Hz. Ali (r.a.), bir an bile tereddüt etmeden bu teklifi kabul etti. Canını tehlikeye atarak Efendimiz’in (s.a.v.) yatağına yattı.” (s. 85). Hicret esnasında öldürülme tehlikesini göze alıp Hz. Peygamber’in yatağında sabahlaması, Hz. Ali’nin kahramanlığı, Allah için canıyla, malıyla vs. her türlü fedakârlıkta bulunması cesaret değerini ön plana çıkarmaktadır. Evrensel değerlerden ders kitabında yer alan estetik değeri ile ilgili olarak da şu ifadeler yer almaktadır: “Surelerin yer aldığı besmele bölümünü, Kur’an sayfalarının kapağını ve kenarlarını en güzel şekilde süslemiştir. Kızlarını gelin ederken onların çeyizlerine işlemeli kılıflar içinde Kur’an koymaya önem vermiştir.” (s. 24). Metinde, kültürümüzden Kur’an’a saygıyla ilgili geleneksel tehzîb sanatına dair örneklerle yer verilerek, estetik değerinin ön plana çıkarıldığı görülmüştür.

“Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” ünitesinde dürüstlük değerinden sonra en fazla yer alan iyiliği emredip kötülükten sakındırmak değeri ile ilgili yer verilen “Dinî bir kavram olarak ise Allah (c.c.) tarafından inanç esaslarını, ibadet biçimlerini, ahlak kurallarını, Rabb’imizin (c.c.) emir ve yasaklarını insanlara bildirmek, onlara iyiyi ve güzeli, doğruyu ve yanlışını açıklamakla görevlendirilmiş ve vahiyle desteklenmiş kişilere peygamber denir.” “Peygamberler insanları yanlış yollara sapmamaları, kötülüklerden kaçınmaları konusunda uyarılmışlardır. Onları putlara tapmaktan, bireye ve topluma zarar veren kötülüklerden sakındırmışlardır.” (s. 15) metinde geçen ifadelerle, peygamberlerin ilahi buyrukları tebliğ etmekle sorumlu olduklarına değinilerek iyiliği emredip kötülükten sakındırmak değerinin öneminden bahsetmektedir.

1.5.2. Ders Kitabında Edebî Ürün, Ayet ve Hadislerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Edebi ürünler, din ve ahlak eğitiminde öğrenme-öğretme süreçlerini daha etkili hale getirmek için eğitimde kullanılacak güçlü araçlardan biridir. Edebi ürünlerden yararlanma dersin daha iyi anlaşılmasına, öğrenmelerin kalıcılığına yardımcı olmasının yanı sıra öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, dil ve ahlak gelişimlerine de katkı sunar (Kartın, 2023). Bir ders materyali olarak edebî ürünlerin konuya ve öğrenci seviyesine uygun olarak seçilmesi bu katkıları daha da artıracaktır. Bu bağlamda DKAB Dersi (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programında “programın uygulanmasına ilişkin ilke ve açıklamalar” kısmında yer alan maddede; “*Ünite konularının özelliğine göre ayet ve hadislerden, yazılı ve sözlü edebiyatımızdan (hikâye, şiir, beyit,*

vecize, deyiş, nefes vb.) örnek okuma metinlerine yer verilir.” (4-8 DKABÖP, s. 10) açıklaması ile ders kitaplarında edebi ürünlerin kullanımının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Tablo 4 incelendiğinde, kitapta değerler eğitimi kapsamında 33 frekansla ve yaklaşık %16,25 oranla edebi ürün, ayet ve hadislerle yer verildiği görülmektedir. Ağırlıklı olarak ayet ve hadislerin kullanıldığı bu kategoride, az da olsa şiir (f=4), atasözü (f=2) ve okuma parçasına (f=1) yer verilirken, hikâye, biyografi, fıkra, gezi yazıları, karikatür gibi edebi ürün türlerine ait içerikler bulunmamaktadır. Bu durum edebiyat etkinliklerinin milli zevki tattırmak, üyesi olduğu toplumun kültürünü tanıtmak, insan ruhunun duyarlılıklarını göstermek, eğlendirirken öğretme vb. özelliklerinin değer eğitiminde sağlayacağı avantajları ihmal etmek anlamına gelmektedir.

Bu temanın değer aktarımının kitapta nasıl yer aldığına dair örneklerden bir kısmı şöyledir: Dürüstlük değerine ders kitabında ayet ve hadislerle yer verildiği görülmektedir. Kur’an’da, peygamberlerin sıdk sıfatına sahip olduğunu belirten ayetlere örnek olarak Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili “Kitapta İbrahim’i de an. Zira o, sıdkı bütün bir kimse, bir peygamberdi.”, Hz. Yusuf (a.s.) ile ilgili olarak da “Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi!..” (s. 12) ifadesi yer alır. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de diğer tüm peygamberler gibi her zaman doğru sözlü olduğu vurgulanarak Onun, şaka amacıyla bile olsa asla yalan söylemediği “Ben şaka da olsa sadece doğruyu, hak ve hakikati söylerim.” (s. 13) hadisi ile ifade edilmiştir. Bu ifadeler yoluyla peygamberler rol model gösterilerek dürüstlük değeri işlenmiştir.

Milli değerlerden şehitlik ve gazilik değerine hem metin hem de ayetlerde yer verilmektedir. “Kur’an-ı Kerim’de bu makamlar, “iki güzellikten biri” olarak nitelendirilir. Tevbe suresinde şöyle buyrulur: “De ki: Bizim için siz, (şehitlik ve gazilik olmak üzere) ancak iki güzellikten birini bekleyebilirsiniz...” Başka bir ayette de “...Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.” buyrularak şehitlerin ve gazilerin Allah (c.c.) tarafından ödüllendirileceği açıklanmaktadır.” (s. 115-116) Metinde geçen ayetlerde dinimize göre şehitlik, ahirette peygamberlikten sonraki en yüce makam olduğuna ve onlara büyük mükâfatlar verileceği belirtilerek şehitlik ve gazilik değerinin önemi vurgulanmaktadır.

Ders kitabında sınırlı olarak kullanılan atasözleri, örnek çeşitliliğini artırmak ve çekici anlatımları ile öğrencilerin dikkatini çekmek için dostluk değerinin aktarımında kullanılmaktadır. “Böylece kişi, içinde olduğu arkadaş çevresiyle benzer özellikler taşır. Onlar gibi konuşmaya, onlar gibi davranmaya başlar. Şayet insan güzel ahlaklı, iyi insanlarla arkadaşlık ediyorsa onlar gibi davranır. Kötü alışkanlıkları olan kimselerle arkadaşlık eden kişiler de zamanla onlardan etkilenir, kötü alışkanlıklara yönelir. Atalarımız, “Körle yatan, şaşşı kalkar.”, “Üzüm üzüme baka baka kararır.” gibi sözlerle bu gerçeği açıkça ifade etmişlerdir”. (s. 70). Zararlı alışkanlıkların işlendiği metinde

“Körle yatan, şaşkı kalkar.”, “Üzüm üzüme baka baka kararır.” atasözlerine yer verilerek, kötü kimselerle düşüp kalkan insanların, zamanla onların kötü davranışlarını benimsemeye başlayacağı ve insanların arkadaş edinirken çok dikkatli olmalarına değinilerek dostluk değerinin önemi vurgulanmaktadır.

Milli değerlerin yoğun olarak işlendiği “Temel Değerlerimiz” ünitesinde milli birlik ve beraberlik, vatanseverlik, şehitlik gibi milli değerlere şiirlerinde çokça yer veren İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Âkif Ersoy’a ait şiirlere yer verilmiştir. Ayrıca kitapta yer alan tek okuma parçasında Arif Nihat Asya’nın “Bayrak” adlı şiirine yer verilmesi milli değerlerin kazandırılması açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

6. Sınıf DKAB Ders Kitabında “Etkinlik” “Yorumlayalım” ve “Bilgi Notu” başlıkları altında etkinlik temasında değerler eğitimine yer verilmektedir. Tablo 4 göre, kitapta değerler eğitimi kapsamında 37 frekansla ve yaklaşık %18,22 oranla etkinlikler yoluyla bir değere temas edildiği tespit edilmiştir. Kitapta yer alan bazı etkinliklerin ayet ve hadislerin içerdiği değerlerin belirginleştirilmesi ya da bir değer soru, şiir aracılığıyla pekiştirilmesine yönelik hazırlandığı görülmektedir. Bu temanın değer aktarımının kitapta nasıl yer aldığına dair örneklerden bir kısmı şöyledir:

ETKİNLİK

Aşağıdaki cümlelerde eksik bırakılan bölümleri verilen örnekten de yararlanarak tamamlayınız.

Peygamberlerde sadık özelliği olmasaydı insanlar onların vahiy getirdiğine, peygamber olduğuna ve dinle ilgili söylediklerine inanmazlardı.

Peygamberler emanet sıfatına sahip olmasaydı

Peygamberlerde tebliğ sıfatı olmasaydı

Peygamberler fetanet sıfatına sahip olmasaydı

Peygamberler ismet sıfatına sahip olmasaydı

DÜŞÜNELİM

Size haber getiren kişilerde hangi özellikleri ararsınız? Niçin?

Görseldeki etkinliklerden (s. 11, 14) öğrencilerden, peygamberler sahip olması gereken temel niteliklere sahip olmasaydı etkinliği ile “*Size haber getiren kişilerde hangi özellikleri ararsınız? Niçin?*” sorusu çerçevesinde peygamberlerin en temel ahlaki özelliklerinden güvenilir ve dürüst olma özelliklerini söylemeleri istenmektedir. Bu etkinlikte dolaylı olarak dürüstlük değeri ön plana çıkarılmaktadır.

Görseldeki etkinlikte (s. 19) öğrencilerden peygamberleri örnek alan bir müminin, hangi güzel özelliklere sahip olacağını yazmaları istenmektedir. Etkinlik sayesinde öğrenciler iyi bir müminin güzel özellikleri hakkında daha çok bilgi edineceklerdir. Bu etkinlikle sabır değeri öğrencilerde kalıcı hale gelebilecektir.

ETKİNLİK

Peygamberleri örnek alan bir mümin, hangi güzel özelliklere sahip olur? Aşağıdaki şemaya örnekler yazınız.

sabırlı bir insan olmayı gerektirir.

Peygamberleri örnek almak

Ders kitabında kumar oynamanın bireysel ve toplumsal açıdan pek çok zararının olduğunu, İslam'a göre kumar yoluyla elde edilen para, eşya vb. her şeyin haksız kazanç kapsamına girdiği belirtilerek, "Yorumlayalım" temalı etkinlikle (s. 67) "En değerli kazanç kişinin kendi elinin emeğiyle kazandığıdır." hadisinin bu bağlamda yorumlanmasıyla helal kazanç değerine dikkat çekilmektedir.

YORUMLAYALIM

"En değerli kazanç kişinin kendi elinin emeğiyle kazandığıdır."

Milli birlik ve beraberlik değerinin kazandırılmasına yönelik İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Âkif'in aşağıdaki görselde yer alan şiirinin etkinlik kapsamında verilmesi (s. 110), öğrencilerin milli değer edinimine katkı sunacaktır.

ETKİNLİK

"Girmeden tefrika bir millete düşman giremez.

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez."

(M. Âkif Ersoy, Safahat, s. 162.)

tefrika: Ayrılık, bölünme.

Yukarıdaki dizelerde anlatılmak istenen nedir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

"Bayrak ve İstiklâl Marşı Sevgisi" konusu alt başlığında milletimizin ve devletimizin onurunu, bağımsızlığımızı temsil eden bayrağımıza büyük saygı göstermemiz gerekir ve bayrağımıza yapılan hakareti, saygısızlığı ve saldırıyı onurumuza, haysiyetimize yapılmış bir hakaret olarak kabul etmemiz gerektiği belirtilerek ulusal simgelere saygı değerine vurgu yapılmaktadır. Konuyla ilgili olarak da bellek destekleyici stratejilerden akrostiş tekniğinin kullanılarak bir etkinlik yapılması istenilmektedir (s. 111).

ETKİNLİK

Aşağıya, akrostiş tekniğini kullanarak bayrak konulu bir şiir yazınız.

B.....

A.....

Y.....

R.....

A.....

K.....

1.5.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4 incelendiğinde, kitapta değerler eğitimi kapsamında 11 frekansla ve yaklaşık %5,4 oranla görseller yoluyla bir değere temas edildiği tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında yer alan görsellerin öğrencilerin dikkatini çekmede ve değer aktarımında yetersiz olduğu görülmektedir. Bazı görsellerin içerik, kalite, boyut ve renk yönünden standartlara uygun niteliklere sahip olmadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca görsellerin konulara dağılımları yetersiz ve plansız olmuş, bazı konularda görsellere yer verilirken, bazılarının da ise yeterli oranda yer verilmemiştir. Bu bulgulara göre, 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında yer alan görsellerin içeriğinde belirlenen değerlere ilişkin örnekler aşağıda verilmektedir.

Aşağıdaki görselde, “Mukabele okuma, toplumumuzda yüzyıllardır sürdürülen önemli bir gelenektir.” açıklamasıyla toplumumuzda yüzyıllardır ramazan ayında sürdürülen önemli bir gelenek olan mukabele okuma resmedilmiştir. Bu görsel, kültürel mirasımızda Kur’an’a olan saygıyı ön plana çıkararak, kültürel mirasa sahip çıkma değerini vurgulamaktadır (s. 24).



Geleneksel sanatlardan “Hüsn-i hat” görsellerine kitapta sıkça yer verildiği görülmektedir. Örneğin sayfa 27’de kültürümüze ait olan “Âdem” yazılı hüsnühat sanatı örneği yer almaktadır (Görsel 2). Burada, geleneksel sanatın güzelliği ve dolaylı olarak estetik değeri ön plandadır



Ders kitabında, “Bütün peygamberler söz ve davranışlarıyla her zaman güvenilir kişiler olmuşlardır.” (s. 13) açıklamasıyla verilen aşağıdaki görsel, dürüstlük değerinden ziyade adalet değerini çağrıştırmaktadır. Kitapta, konu metni ve görselin açıklamasıyla doğrudan ilişkili dürüstlük değerini yansıtan bir görsele yer verilmesi beklenirdi.



Milli değerlerin yoğun olarak yer aldığı “Temel Değerlerimiz” ünitesinde aşağıdaki görselle ulusal simgelere duyarlı olma değeri dikkat çekmektedir.



Bağımsızlığımızı ve milletimizin birliğini temsil eden bayrağımızın yer aldığı görselde ulusal simgelere duyarlı olma değeri telkin yoluyla verilmektedir (s. 111).

Ders kitabında şehitlik ve gazilik değeri ile ilgili aşağıdaki görsel yer almaktadır:



Şehitlerimize ve gazilerimize minnet borçlu olduğumuzu unutmamız gerektiği açıklamasıyla verilen görsel, şehitlik ve gazilik değerini ön plana çıkartmaktadır (s. 115).

1.5.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

6. Sınıf DKAB Ders Kitabında “Üniteye hazırlık”, “Ünitemizi değerlendirelim” başlıkları değerler eğitimi kapsamında incelenmiştir. Tablo 4 göre, kitapta değerler eğitimi kapsamında 30 frekansla ve yaklaşık %14.78 oranla ölçme araçları yoluyla bir değere temas edildiği tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre, 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında yer alan ölçme araçları içeriğinde belirlenen değerlere ilişkin örnekler aşağıda verilmektedir:

Soruda, şehitlerimize karşı sorumluluklarımıza dikkat çekilerek vatanseverlik, şehitlik ve gazilik değerleri vurgulanmaktadır (s. 125).

1.5.6. Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

6. Sınıf DKAB Ders Kitabında her ünitenin giriş sayfasında kullanıcıyı Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı'na (EBA) (<https://ders.eba.gov.tr> web sayfasına) yönlendiren bir kare kod yer almaktadır. Sitede ders kitapları, etkileşimli kitap, yardımcı kaynaklar, EBA TV yayınları ve ünite testleri başlıkları altında MEB uzmanları tarafından hazırlanan 6. sınıf DKAB dersiyle ilgili içerikler bulunmaktadır. Söz konusu içerikler, incelemeye konu olan 6. Sınıf DKAB Ders Kitabını hazırlayan komisyon tarafından üretilmediği için çalışmada değerler eğitimi bakımından dijital içerik değerlendirmesi yapılamamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

6. Sınıf DKAB Ders Kitabının doküman analizi yöntemiyle değerler eğitimi kapsamında incelendiği bu çalışmada, milli, manevi ve evrensel değerlere ne kadar yer verildiği, değer öğretim yaklaşımları, yöntemleri ve formatlarından hangisinin tercih edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın öğretim programında yer alan değerlerin incelendiği ilk aşamasında, 6. Sınıf DKAB Öğretim Programı kazanım ve açıklamalarında 4'ü milli, 7'si manevi ve 5'i evrensel olmak üzere belirlenen toplam 16 değerlerin tamamının 6. Sınıf DKAB Ders Kitabına yansıtıldığı ve ders kitabı ünitelerinde yer alan değer ifadelerinin ünite kazanımları ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, öğretim programının giriş bölümünde diğer programlarla ortak olarak belirtilen on kök değerlerin tamamına 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında temas edilmiştir. Ders kitabında en fazla yer verilen kök değerler 17 defa ile "dürüstlük", bunu takiben "öz denetim" (f=14), "sorumluluk" (f=11) ve "vatanseverlik" (f=10) değerleri olmuştur.

Ders kitabında toplamda 36 farklı milli, manevi ve evrensel değerlerin doğrudan ya da dolaylı olarak toplamda 203 kez yer aldığı tespit edilmiştir. Manevi değerlerin 84 frekans yaklaşık %41 oranla ders kitabında en fazla temas edilen değer grubu olduğu, bunu sırasıyla 60 frekans yaklaşık %29.5 ile milli değerler ve 59 frekansla yaklaşık %29'la evrensel değerlerin takip ettiği görülmektedir. Bu verilerden hareketle toplamda 203 değer ifadesinin tespit edildiği 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında milli, manevi ve evrensel değerlere dengeli olarak yer verildiği, kitabın değerler eğitimi odaklı bir içeriğe sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Ders kitabında tespit edilen 36 farklı değere 98 kez doğrudan, 105 kez dolaylı temas edildiği, doğrudan verilen değerlerin akademik bilgi ağırlıklı olarak genellikle "telkin"

yöntemiyle aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Yapılandırmacı anlayışın felsefesiyle bağdaşmayan öğretmen merkezli bir yaklaşım olan telkin yöntemi, öğrencilere hazır paket olarak sunulan ve herhangi bir sorgulama yapmadan çeşitli yollarla kendilerine empoze edilen değerlerin doğruluğunun kabulü esasına dayanmaktadır (Akbaş, 2013; Özer, 2019). Bu kadar yoğun değerlerin açık bir şekilde ifade edilerek bilişsel düzeyde öğretime konu edinilmesi, değer edinimini ve ilgili değerlerin davranışa ve alışkanlığa dönüşebilme ihtimalini zayıflatacağı değerlendirilmektedir. Ülkedeki tüm öğrencilere ulaşan ve bu yönüyle çok değerli olan bir kaynak kitabın değer aktarımını pedagojik ilkeler bağlamında çok daha dikkatli bir şekilde organize ederek ve yöntemlerini çeşitlendirerek yapması beklenir.

Ek olarak çalışmanın ilk cildinde yer alan öğretim programı analizinde de görüldüğü gibi, programda somut olarak kök değerlerden başka değerlere ve bunların nasıl kazandırılması gerektiğine dair açıklamaların olmaması söz konusudur. Çalışma kapsamında öğretmenlerle yapılan odak grup görüşmelerinden hareketle ülkedeki sınav merkezli eğitim anlayışının bir sonucu olarak değer eğitiminin geride kalması da bir vakiadır. Bununla beraber ülkemizin farklı bölgelerinde görev yapan DKAB öğretmenleriyle yapılan odak grup görüşmesinde, nicel olarak değerlerin ders kitaplarında yeterli düzeyde yer almasına rağmen değerlerin aktarımında kitapların yeterli olmadığı ve değer kazandırma noktasında sorunlar yaşandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı Türkiye’de değer eğitimiyle ilişkili uygulamalar büyük ölçüde öğretmenlerin kişisel inisiyatifleriyle söz konusu olmaktadır. Öğretmenlere değer öğretiminde bu kadar büyük bir inisiyatif verilmesi, değerler eğitimi alanında mesleki formasyonlarının daha donanımlı hale gelmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda öğretmen yetiştiren kurumların öncelikli olarak değerler eğitimi müfredatlarında yer alan zorunlu dersler arasına almaları önem arz etmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre, 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında yer verilen değer ifadelerinden 92’si metinlerde, 37’si etkinliklerde, 33’ü edebi ürün, ayet ve hadislerde, 30’u ölçme-değerlendirme bölümlerinde, 11’i görsellerde geçmektedir. 6. Sınıf DKAB Ders Kitabıyla entegre bir dijital veri bulunmadığı için dijital içerikte herhangi bir değer ifadesi tespit edilmemiştir.

Değerlerin kitapta değer veriliş temalarından biri olan konu metinlerinin 92 frekansla yaklaşık %45,3 oranla öne çıktığı görülmektedir. Ders kitabında değer ediniminde genellikle bilişsel öğrenme alanına ilişkin içerik oluşturulmuş, duyuşsal öğrenme alanındaki amaçlar göz ardı edilmiştir. Kitapta değer ifadelerinin yer aldığı metinlerde, öğrencileri düşünme ve araştırmaya yönlendiren bir üslup yerine akademik bilgi aktarımının yoğun olduğu bir anlatımın olması değer aktarımı açısından önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu durum kazandırılmak istenilen değerlerin öğren-

ciler tarafından içselleştirilmesine ve günlük yaşama aktarılmasına yeterince imkân tanımayacaktır.

Kitapta değerler eğitimi kapsamında 33 frekansla yaklaşık %16,25 oranla edebi ürün, ayet ve hadiseler yer verildiği görülmektedir. Yoğunluklu olarak ayet ve hadiselerin kullanıldığı bu kategoride, az da olsa şiir (f=4), atasözü (f=2) ve okuma parçasına (f=1) yer verilirken, hikâye, biyografi, fıkra, gezi yazıları, karikatür gibi edebi ürün türlerine ait içeriklerin bulunmaması, edebi ürünlerin, öğrenmelerin kalıcılığına yardımcı olmasının yanı sıra öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve ahlaki gelişimlerine sağlamış olduğu avantajları göz ardı etme anlamına gelmektedir. Üniteye yer alan değer ifadeleri ayet ve hadis mealleriyle desteklenmiş, ancak bazı ayet ve hadisler değerlerle yeterince ilişkilendirilememiştir. Bununla beraber, değer öğretiminde önemli bir potansiyele sahip ve ünite sonlarında yer alan “Bir Peygamber Tanıyorum” başlığı altında peygamberlerin hayatlarına dair bilgilerin değer öğretimini amaçlamadan sadece akademik bilgi ağırlıklı olarak verilmesi önemli bir eksiklik olarak görülmüştür.

Etkinlik temasında 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında “Etkinlik” “Yorumlayalım” ve “Bilgi Notu” başlıkları altında değerler eğitimine yer verilmektedir. Ders kitabında değerler eğitimi kapsamında 37 frekansla yaklaşık %18,22 oranla etkinlikler yoluyla bir değere temas edildiği tespit edilmiştir. Kitapta yer alan etkinliklerin çoğunlukla ayet ve hadiselerin içerdiği değerlerin telkin edilmesi ya da bir değer soru, şiir aracılığıyla pekiştirilmesine yönelik hazırlandığı görülmektedir. Ders kitabında yapılandırmacı eğitim anlayışın ruhuna uygun, öğrencilerin muhakeme ve empati yapabilecekleri etkinlik ve örneklere yer verilmesi (Cihan ve Meydan, 2022) hem öğretmenlere hem de öğrencilerin değer edinimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Görseller temasında 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında 11 frekansla yaklaşık %5,4 oranla görseller yoluyla bir değere yer verildiği tespit edilmiştir. Kitapta yer verilen bazı görsel ifadelerin öğrencilerin dikkatini çekmede ve değer aktarımında yetersiz olmasının yanı sıra içerik, kalite, boyut ve renk yönünden standartlara uygun niteliklere sahip olmadığı değerlendirilmektedir.

İncelemeye konu olan 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında kapsayıcılık değeri bağlamında engellilere yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir değer ifadesi tespit edilmemiştir. Çalışmanın öğretim programındaki değerlerin incelendiği ilk aşamasında, ilköğretim DKAB Öğretim Programında dezavantajlı gruplardan engellilere yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir kazanıma yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda önemli bir potansiyeli barındıran 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında kapsayıcılık değeri bağlamında engellilere yönelik içeriklere yer vermesi beklenirdi. Örneğin “Namaz” ünitesinde engellilerle ilgili bir değer ifadesine, aynı ünitenin “Ezan ve Kamet” alt başlığında, Bilal-i Habeşî ile birlikte müezzinlik ya-

pan, Hz. Peygamberin Medine dışına çıktığında namaz kıldırmak üzere vekâlet verdiği görme engelli sahabilerden İbn Ümmi Mektûm'la ilgili bilgi kutusuna yer verilebilirdi. Kapsayıcılık ve insan haklarına saygı değerlerinin ağırlıklı olarak yer aldığı “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Daveti: Medine Dönemi” konu alt başlığında, peygamberimizin engelli sahabilere uyguladığı pozitif ayrımcılığa, onlara olan şefkat ve ilgisine değinilmesi yararlı olurdu. Benzer şekilde milli değerler odaklı “Temel Değerlerimiz” ünitesinde “Şehit ve Gazilerimize Sevgi ve Saygı” alt başlığında engelli gazilerimizle ilgili görsel bir ifadeye ya da Abdurrahman b. Avf, Ammâr b. Yâsir gibi savaş sebebiyle engelli olan gazi sahabilere yönelik değer ifadelerine yer verilmesi kapsayıcılık değeri bağlamında engellilere yönelik öğrencilerin değer edinimine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın bulgularına göre, değer odaklı “Zararlı Alışkanlıklar”, “Hz. Muhammed’in (S.A.V.) Hayatı” ve “Temel Değerlerimiz” konulu üç ünitenin yer aldığı 6. Sınıf DKAB Ders Kitabının değer aktarımında önemli bir potansiyele sahip olduğu, değerler eğitimi açısından öğretim programının amaçlarını nicelik olarak fazlasıyla karşıladığı görülmektedir. Ancak ders kitabında doğrudan değer aktarımında, yapılandırmacı eğitim anlayışın ruhuna uygun, öğrencilerin analiz, muhakeme ve empati yapabilecekleri öğrenci merkezli değer öğretim yöntemlerine başvurulması beklenirken, değerlerin ağırlıklı olarak didaktik bir tarzda yazılmış metinlerle telkin yöntemiyle verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Değerler ders kitabında konu metni, ayet ve hadis, etkinlikler ve ölçme-değerlendirme temaları aracılığıyla verilmektedir. Değer eğitiminde daha etkili olabilecek hikâye, biyografi, karikatür, fıkra, gezi yazıları gibi edebi ürün türlerinin işe koşulmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

- Ders kitabında bu kadar yoğun değer doğrudan verilmeye çalışılması, DKAB öğretmenlerine yönelik değerler eğitimi ile ilgili olarak bilgi ve beceri kazandıracak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarını gerekli kılmaktadır.
- Kıssa, hikâye ve biyografi gibi edebi türler öğrencilerin rol model alacakları kişiler ile aralarında bağ kurmalarını sağlar. Bu kapsamda kitapta yer verilen edebi ürünler, öğrencilerin muhakeme ve empati yapabilecekleri bir anlatımla verilmelidir.
- Toplumda engellilere yönelik farkındalığın artırılmasına katkı sağlamak için 6. Sınıf DKAB Ders Kitabında engellilik teması ile ilgili içerikler oluşturulmalıdır.
- Ders kitaplarında değerler eğitimi için kullanılan görsellerin uzmanlar tarafından hazırlanması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler eğitimi dergisi*, 6(16), 9-27.
- Cihan, A. ve Meydan, H. (2022). Yedinci sınıf din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabının kök değerlerin öğretimi açısından incelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 94-116.
- Kartın, E. (2023). Din öğretimi ve edebiyat. F. Kaya (Ed.) *Din öğretiminde edebi ürün kullanımı* 1-18. Lisans Yayıncılık.
- Özer, D. (2019). *Keloğlan masallarının değer aktarımı açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.

10. SINIF
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



10. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada, doküman analizi yöntemiyle 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında yer alan milli, manevi ve evrensel değerlerin ve bu değerlerin verilmiş yöntemlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre öğretim programı kazanımlarında tespit edilen değerlerin tümüne ders kitabında temas edildiği görülmüştür. Öğretim programında 3 adet milli, 11 adet manevi ve 8 adet evrensel değer olmak üzere toplam 21 adet farklı değere 21 kez doğrudan, 6 kez dolaylı şekilde değinilmişken; ders kitabında 4'ü milli, 16'sı manevi, 21'i evrensel olmak üzere toplam 41 farklı değere 96 kez dolaylı, 125 kez doğrudan temas edildiği tespit edilmiştir. Kök değerler perspektifinden bakıldığında ise öğretim programı kazanımlarında tespit edilemeyen "dostluk" değerinin kitapta yer bulunduğu, öğretim programı kazanımlarında yer alan "vatanseverlik" değerininse kitaba yansıtılmadığı tespit edilmiştir. Bu iki değer dışında kalan kök değerlerin ders kitabına belirli oranlarda yansıtıldığı görülmüştür. Öğretim programında tespiti yapılmayan bir grup değere ders kitabında temas edildiği de çalışmanın önemli bulguları arasındadır. Bu bulgulardan hareketle DKAB 10. Sınıf Ders Kitabının değerler eğitimi yoğunluklu bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ancak kitapta yer alan metinler, etkinlikler, görseller ve ölçme araçları üzerinden yapılan değer tespitlerinde, doğrudan telkin yönteminin ön planda olması, görsellerin içeriklere değer katacak biçimsel niteliklerden ve özgünlükten uzak olmaları, ders kitabının değerler eğitimine dönük eleştiriye açık noktaları olarak dikkat çekmektedir. Kitabın öğrenciyi doğrudan konu bağlantılarıyla verilen dijital içerikler yerine, EBA'da yer alan geniş etkinlik havuzuna yönlendirmesi de değerler eğitimi stratejisini zayıflatmaktadır. Kitapta değer kazandırmaya yönelik etkinlik içeriklerinde edebi unsurlara yeterince yer verilmediği, mizaha hemen hemen hiç başvurulmadığı da vurgulanması gereken bir başka bulgudur. Ayrıca etkinliklerde de öğrencilerin, tıpkı kitap içeriğinde olduğu gibi doğrudan değer telkinine kaynaklık edecek ayet, hadis-i şerif gibi dini metinlerle özlü sözlerin yorumu yoluyla, bir vaaz dilini andırır biçimde değer aşılama maruz kaldıkları görülmektedir. Çalışmada bu tespitin istisnai durumu olarak birkaç ekinlikte, telkin dışında kalan ve öğrencinin aktif katılımını gerektiren değer kazandırma yöntemleri de vurgulanmıştır. Değerler eğitimine yönelik yapılan incelemenin işaret ettiği bir diğer önemli bulgu da değerlerin öğrenci katılımını artıran, analiz-sentez gibi düşünme becerilerini geliştirmeye katkı sunan değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi yöntemlerle işlenmesinin artırılmasında, öğretmenin söz konusu yöntemleri bilmesi, uygulama süreçlerine hâkimiyeti hususları önem arz etmektedir.

GİRİŞ

Bu bölümde son olarak 2018 yılında yenilenen DKAB öğretim programı doğrultusunda hazırlanan ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabının, çalışma kapsamında oluşturulan rubrik doğrultusunda doküman analizi yöntemiyle değerler açısından incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmektedir. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 152 sayfadan oluşmakta ve öğretim programındaki beş üniteyi içermektedir. Bu üniteler sırasıyla “Allah İnsan İlişkisi”, “Hz. Muhammed ve Gençlik”, “Din ve Hayat” ve “Ahlaki Tutum ve Davranışlar”, “İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar”, şeklindedir. Ders kitabı 1. ünitenin başladığı 11. sayfadan 5. ünitenin bittiği 135. sayfaya kadar taranmıştır. DKAB ders kitabı gibi her satırında geniş değerler yelpazesinden bir ya da birkaçının yer alması muhtemel bir metni, değerler bağlamında incelerken mutlak anlamda geçerli bir ölçüt belirlemenin güçlüğü vurgulanmalıdır. Bu doğrultuda yalnızca sözcük düzeyinde geçen, telkin düzeyinde dahi herhangi bir değer kazandırma yöntemine konu edilmemiş olanlar değerlendirmeye alınmamıştır. Örnek vermek gerekirse, “Din ve Hayat” isimli 3. Ünite “Din ve Çevre” başlığı altında İslam dini perspektifinden çevre bilincine yönelik veriler sıralanırken, son paragrafta şu türden bir ifade yer almaktadır: “İslam’da çevre bilinci ve eğitimi konusundaki mesajlar genellikle ahlak temelli bazı prensiplere dayanır. Bu prensipler; denge, ölçü, adalet, emanet, sorumluluk ve tasarruftur.” (DKAB 10, s. 74). Çevre bilinciyle bağlantılı olarak peş peşe sıralanan değerlerden adalet, sorumluluk, tasarruf gibi sadede sözcük düzeyinde yer alanlar, değerlendirmeye alınmamıştır. Bu pasajda ön plana çıkan ve derste bir değer kazandırma çalışmasına konu olabilecek değer, “çevreye duyarlık” olarak, değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmada ayrıca kitapta tespit edilen değere dolaylı mı yoksa doğrudan mı temas edildiği, doğrudan temas edilmişse bunun literatürde yer etmiş yöntemlerden (telkin, değer açıklama, değer analizi, değer muhakemesi) hangisiyle değerler eğitime konu edilebileceği hususları da analiz edilmiştir. Ders kitabı değerler eğitimi noktasında incelenirken, “Üniteye hazırlık”, “Etkinlik”, “Bilgi Notu”, “Yorumlayalım” “Düşünelim”, “Okuma Metni” ve “Ünitemizi Değerlendirelim” başlıklarındaki metinler de taranmıştır.

1. BULGULAR

2018 DKAB Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında toplamda 216 milli, manevi ve evrensel değer tespit edilmiştir. Ders kitabında tespit edilen değerlerin daha önce yapılan öğretim programında değerler çalışmasında tespit edilenlerden çok daha fazla olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular aşağıda ayrıntılı bir şekilde paylaşılmıştır.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Tablo 1’de programda yer alan değerlerin ders kitabına yansıma durumu gösterilmiştir. Tabloda (f) sembolü ile gösterilen adetler, söz konusu değer in daha önce analizi yapılan öğretim programı kazanımları ve açıklamalarında tespit edilen değer dağılımlarını göstermektedir. (f) sütununun sağında ise bu değerlerin ders kitabına yansıma durumu, “yansıyan” ve “yansımayan” şeklinde gösterilmektedir. Tablo üzerinden örnek vermek gerekirse tablonun ilk satırında yer alan “kahramanlık” milli değeri program kazanımlarında 1 kez tespit edilmiştir. Ders kitabının incelenmesi sonrasında kazanımdaki “kahramanlık” değerinin kitabın kazanımla ilgili bölümünde konu edildiği görülmüştür.

Tablo 1. 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

	Öğretim Programı			Ders Kitabı	
	Sıra No	Değer	<i>f</i>	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Kahramanlık	1	1	-
	2	Kültürel mirasa sahip çıkma	1	1	-
	3	Milli birlik beraberlik	1	1	-
	Ara toplam			3	3
Manevi	4	Aile birliğine önem verme	2	2	-
	5	Allah sevgisi	3	3	-
	6	Dürüstlük	1	1	-
	7	Helal kazanç	1	1	-
	8	İyiliği emredip kötülükten vazgeçirme	2	2	-
	9	Kul hakkı gözetme	2	2	-
	10	Nezakat	1	1	-
	11	Öz denetim	3	3	-
	12	Şefkatli/merhametli olma	1	1	-
	13	Yardımseverlik/hayırseverlik	1	1	-
Ara toplam			17	17	-
Evrensel	14	Açık fikirlilik	3	2	1
	15	Adalet	1	1	-
	16	Akılcılık ve bilimsellik	3	3	-
	17	Çevreye duyarlılık	1	1	-
	18	Dayanışma	1	1	-
	19	Estetik	1	1	-
	20	Gelişime açık olma	2	2	-
	21	İnsan haklarına saygı	1	1	-
	22	Kapsayıcılık	1	1	-
	23	Sevgi	1	1	-
	24	Sorumluluk	1	1	-
Ara toplam			16	15	1
Toplam			36	Kitaba yansıyan: 35	Kitaba yansımayan: 1

Tablo 1. incelendiğinde 10. Sınıf DKAB Öğretim Programı kazanım ve açıklamalarında tespit edilen değerlerden sınırlı sayıda olsa da üç milli değer ders kitabına yansıtıldığı görülmektedir. Öğretim programı kazanım ve açıklamalarında tespit edilen 10 manevi değer tamamının da ders kitabına yansıtıldığı tespit edilmiştir. Yalnızca evrensel değerler grubundan 3. ünite kazanımlarında 2 ayrı noktada tespit edilen “açık fikirlilik” değerinin ders kitabında aynı üniteye 1 kez tespit edildiği görülmektedir. Bu noktada ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabının öğretim programının değerler boyutunu nicelik olarak tam anlamıyla karşıladığını söylemek gerekmektedir. Örnekler üzerinden bu tespitlerin dayanaklarını sıralamak mümkündür. Daha önce DKAB 10. Sınıf Öğretim Programında 1. ünitenin “Allah inancının insan hayatındaki yeri ve önemini yorumlar.” şeklindeki 1. kazanımı, dolaylı olarak “Allah sevgisi” değeriyle ilişkilendirilmişti. Ders kitabına bakıldığında 14. sayfada, “İnsan, Allah (c.c.) inancı sayesinde davranışlarına çekidüzen verir.”; “Allah (c.c.) inancı insanın anlam arayışına bir cevaptır. İnsan, Allah’a (c.c.) iman sayesinde hem kendi varlığı hem de bütün varoluşla ilgili temel sorulara cevaplar bulur.”; “İnanan insan “... İman edenlerin Allah’a olan sevgileri çok daha fazladır...” buyruğu doğrultusunda Rabbini sever.” vb. cümleler, kazanımda belirtilen “Allah sevgisi” değerini telkin yoluyla aşılama çabasına çalışan bir değer kazandırma yöntemine dayanak teşkil etmektedirler (DKABDK10, s. 14).

10. Sınıf DKAB Öğretim Programında değerler üzerine yapılan çalışmada 4. ünitenin 3. kazanımı İslam ahlakında yerilen bazı kötü davranışlar üzerineydi ve kazanımın açıklamalarında, “yalan ve iftira, mahremiyetin ihlali (tecessüs), gıybet, haset, suizan, hile ve israf konularına değinilir.” denilmekteydi. Bu davranışların her birinin kul hakkı ihlali olmasından hareketle bu kazanım “kul hakkı” değeriyle ilişkilendirilmişti. Ders kitabında yalan, iftira, gıybet, mahremiyetin ihlali (tecessüs) gibi İslam ahlakının yerdığı kötü davranışlarla ilgili gerek ana metinde gerekse etkinliklerde “kul hakkı” değerine temas edildiği tespit edilmiştir (DKABDK10, s. 100-110). Ders kitabından şu örnek cümlelerle bu tespitin gerekçeleri ortaya konulabilir: “Gıybet etmek bir kişilik ihlalidir.” (DKABDK10, s. 100). “Hasedin zararı sadece kişinin kendisiyle sınırlı kalmayıp toplumsal ilişkilere de uzanır.” (DKABDK10, s. 101).

1.2. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler

Çalışmanın bu bölümünde, çalışmada uzmanlar tarafından oluşturulan değerler listesinden milli, manevi ve evrensel tasnifine uygun olarak kitapta tespit edilenlere yer verilmektedir. Tablo 2 kitapta tespit edilen milli, manevi, evrensel değerler ve bunların doğrudan ya da dolaylı verildiklerine dair bilgileri içermektedir.

Tablo 2. Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerler

	Değerler	f	Doğrudan	Dolaylı	
Milli	1	Büyüklere saygı	3	2	1
	2	Kahramanlık	3	3	-
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	1	-	1
	4	Milli birlik ve beraberlik	7	4	3
	Ara toplam		14	9	5
Manevi	5	Aile birliğine önem verme	8	7	1
	6	Alçakgönüllülük/tevazu	3	1	2
	7	Allah sevgisi	9	6	3
	8	Dostluk	1	-	1
	9	Dürüstlük	13	4	9
	10	Helal kazanç	2	1	1
	11	İyiliği emredip kötülükten vazgeçirme	3	2	1
	12	Kanaatkarlık ve şükür	3	2	1
	13	Kul hakkı gözetme	9	-	9
	14	Nezakat	2	-	2
	15	Öz denetim	11	4	7
	16	Sabır	2	2	-
	17	Şefkatli/merhametli olma	7	6	1
	18	Tasarruf	4	1	3
	19	Vefa	1	1	-
	20	Yardımseverlik	5	5	-
Ara toplam		83	42	41	
Evrensel	21	Açık fikirlilik	4	1	3
	22	Adalet	9	5	4
	23	Akıcılık ve bilimsellik	7	5	2
	24	Cesaret	10	7	3
	25	Çalışkanlık	5	3	2
	26	Çevreye duyarlılık	6	5	1
	27	Dayanışma	1	1	-
	28	Emeğe saygı/alın teri	2	1	1
	29	Empati	2	1	1
	30	Estetik	14	6	8
	31	Eşitlik	8	2	6
	32	Etik davranış	9	4	5
	33	Etkin vatandaşlık	1	-	1
	34	Gelişime açık olma	6	2	4
	35	İnsan haklarına saygı	8	7	1
	36	Kapsayıcılık	6	2	4
	37	Öz güven	3	3	-
	38	Özgürlük	7	6	1
	39	Saygı	4	3	1
	40	Sevgi	3	3	-
	41	Sorumluluk	9	7	2
Ara toplam		124	74	50	
Toplam		f	Doğrudan	Dolaylı	
Milli: 4 Manevi: 16 Evrensel: 21 Toplam değer: 41		221	125	96	

Tablo 2 incelendiğinde ortaöğretim DKAB 10. Sınıf Öğretim Programında tespit edilen 2'si milli, 11'i manevi, 8'i evrensel ve toplamda 33 frekansla yer alan 21 farklı değerden çok daha fazlasının ders kitabında kendisine yer bulduğu görülmektedir. Öğretim programında 3 adet milli, 11 adet manevi ve 8 adet evrensel değer olmak üzere toplam 21 adet farklı değere 21 kez doğrudan, 6 kez dolaylı şekilde değinilmişken; ders kitabında 4'ü milli, 16'sı manevi, 21'i evrensel olmak üzere toplam 41 farklı değere 96 kez dolaylı, 125 kez doğrudan olmak üzere toplamda 221 kez temas edildiği görülmektedir. Milli değerlerle ilgili olarak ders kitabı üzerinden yapılabilecek bir diğer tespit de kendisine en çok değinilen milli değer, 4'ü doğrudan 3'ü dolaylı olmak üzere toplamda 7 kez temas edilen "Milli birlik beraberlik" değeridir. Manevi değer olarak ise 4'ü doğrudan 9'u dolaylı olmak üzere 13 defa ile en çok "dürüstlük" değerine temas edildiği gözlerden kaçmayacaktır. Evrensel değerler grubundan ise 6'sı doğrudan 8'i dolaylı olmak üzere 14 defa ile "estetik" değeri ön plana çıkmaktadır. Tablo 2'deki sayılardan hareketle 10. Sınıf DKAB Ders Kitabının, değerlerin kendine sıklıkla yer bulduğu, değer-yoğun bir kitap ve öğretim programının ötesinde değerler eğitime ağırlık veren bir yapısı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitabındaki dağılımları göz önüne alındığında tıpkı programın değerler açısından analizinde olduğu gibi ders kitabında da milli değerlere oldukça az temas edildiği dikkat çekmektedir. Az sayıdaki milli değer de dolaylı olarak tespit edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, "Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız onun halini Allah'a ve Peygambere bırakın. Bu, hayırlı ve netice itibarıyla en güzeldir." (Nisa, 4/59) ayetinde geçen "Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin." emrinde dolaylı olarak büyüklerle saygı değeri üzerinde durulabileceği düşünülmüştür (DKABDK10, s.129). Aynı şekilde Hz. Ali ve Hz. Musab. Umeyr gibi genç sahabe hayatlarının anlatıldığı bölümde onların gösterdikleri kahramanlıklara temas edildiği için söz konusu sayfalarda "kahramanlık" milli değerine vurgu yapılmaktadır (DKABDK10, s.46-48). Kendisine doğrudan temas edilen milli değerlere ise "kahramanlık" örnek olarak verilebilir. "Hz. Muhammed (a.s.) ve Gençlik" ünitesinde Hz. Ali (r.a.), Erkam b. Ebi'l-Erkam (r.a.) ve Musab b. Umeyr (r.a.) gibi genç sahabenin kahramanlıklarıyla dolu hayatları hakkında bilgi verilmektedir.

"Hz. Ali (r.a.); Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyelere katılmıştır. Hz. Ali (r.a.), bu savaşlarda Hz. Muhammed'in (a.s.) sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları da büyük kahramanlıklar göstermiştir." (DKABDK10, s. 46).

“Mus’ab (r.a.), iyi bir öğretmen olmanın yanı sıra savaşlarda sancaktarlık yaparak büyük kahramanlıklar göstermiş ve Uhud Savaşı’nda şehit düşmüş genç bir saha-biydi.” (DKABDK10, s. 48).

1.3. Öğretim Programında Verilen Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Çalışmanın birinci kitabında ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi tüm programlarda ortak olarak 10 kök değer belirlenmiştir. Bu sebeple öğretim programlarında 10 kök değer yer alma durumu analiz edilmiştir. Bu çalışmada da kök değerlerin ders kitabında yer alıp almadığı incelenmektedir. Çünkü Talim ve Terbiye Kurulu değerlerle ilişkili olarak panelistlerden ders kitaplarında kök değerlerin durumunu incelemelerini salık vermektedir. Tablo 3 bu kapsamda elde edilen bulguları sunmaktadır.

Tablo 3. 10. Sınıf DKAB Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Sıra	Kök Değerler	Öğretim Programında tespit edilenler	Ders Kitabına Yansıyanlar	Ders Kitabına Yansımayanlar	Ders Kitabında Geçme Sayısı
1	Adalet	✓	✓		9
2	Dostluk	-	✓		1
3	Dürüstlük	✓	✓		13
4	Öz denetim	✓	✓		11
5	Sabır	✓	✓		2
6	Saygı	✓	✓		4
7	Sevgi	✓	✓		2
8	Sorumluluk	✓	✓		9
9	Vatanseverlik	✓	-	✓	-
10	Yardımsızlık	✓	✓		14
Toplam	10	9	9	1	65

Tablo 3’te görüldüğü gibi DKAB 10. Sınıf Öğretim Programında tespit edilen 9 kök değerden “vatanseverlik” ders kitabına yansıtılmamıştır. Benzer şekilde öğretim programında kendisine vurgu yapılmayan “dostluk” değeri, kitapta bir pasajda değer olarak kendine yer bulmaktadır. Kitapta doğrudan ve dolaylı olarak kendisine en çok temas edilen değer 13 defa ile “dürüstlük”tür. Onu 11 defa ile “öz denetim” değeri takip etmektedir (bkz. Tablo 3).

Öğretim programında kendisine yer verilmeyen “dostluk” değerine ders kitabında “Tutum ve Davranışlarında Ölçülü Olmak” başlığı altında dolaylı olarak temas edilmiştir. Peygamberimize (a.s.) ait, “Dostunu severken ölçülü sev, zira günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da ölçülü bir şekilde buğzet, çünkü günün birinde dostun olabilir.” hadis-i şerifinde dostluğun niteliğine yönelik bir gönderme mev-

cuttur (DKABDK10, s. 106). Ders kitabında yer bulan diğer kök değerlere ise ağırlıklı olarak doğrudan temas edilmektedir. Örneğin, “sabır” kök değerine 53. sayfada Esmâ binti Ebî Bekir’in hayatından örneklerle şu şekilde temas edilmektedir: “Esmâ (r.a.), yaşamını, inanan bir kadına yakışır şekilde geçirmiş; olaylara karşı gösterdiği sabır ve metanetiyle Müslümanlara örnek olmuştur. Esmâ (r.a.), İslam’ı öyle özümsemiş; Hz. Peygamber’e öyle büyük bir inançla bağlanmıştı ki çektiği acılar ve meşakkatler onu yıpratmak yerine daha da güçlü kılmıştır.” (DKABDK10, s. 53).

1.4. Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımlarına İlişkin Bulgular

Araştırmacı tarafından yapılan okumalar sonrasında ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında 3’ü milli, 13’ü manevi, 19’u evrensel toplam 35 değer, 116 kez doğrudan yer bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 2’de gösterildiği gibi DKAB ders kitabında yer alan değerlerin 125’i doğrudan, 96 ise dolaylı bir şekilde kitapta kendine yer bulmuştur. Gerçekleştirilen proje çalışmasında doğrudan verilen değerlerin hangi değer öğretimi yöntemi kullanılarak kitapta yer aldığı da analizi gerçekleştirilmiştir. Bu veri özellikle ders kitabındaki değerlerin öğrenciler tarafından ne derecede etkili bir şekilde öğrenileceğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Pedagojik anlamda öğrencilerin pasif olduğu eğitim-öğretim süreçlerinin sınırlı öğrenme kazanımları oluşturduğu bilinmektedir. Öğrenci merkezli yöntemler ise daha kalıcı izli öğrenmeler sağlamaktadır. İşte bu kapsamda çalışmada literatürde en sık dile getirilen dört değer öğretimi yöntemi üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Ders kitabı, değerleri birkaç örnek dışında bilinen en yaygın değer öğretimi metodu olan telkine, yani söz konusu değeri içerikte yer alan öğrenme malzemeleri üzerinden öğrenciye aşılama düşüncesine dayalı olarak işleme eğilimindedir. Örneklendirmek gerekirse, ders kitabının 77. sayfasında “Din ve Ekonomi” başlığı altında şöyle bir paragrafa yer verilmektedir:

“İslam dini; ticareti, alışverişten sağlanan kazancı **helal kılmış**, hatta alışveriş yapılmasını teşvik etmiştir. Yapılan iş ve çalışmaların meşru olması şartıyla her türlü kazancı serbest bırakmıştır. Fertler meşru yollardan kazanmak ve zekâtını vermek kaydıyla diledikleri kadar servet sahibi olabilirler. İslam, haksız kazanca karşıdır. Bu sebeple İslam başkasının malını gasp ve telef etmeyi, aldatmayı, yolsuzluk yapmayı, rüşvet almayı, tefecilik yapmayı ve faizi yasaklamıştır.” (DKABDK10, s. 77). Aktarılan paragraf dini değerlerden “helal kazanç” değerine doğrudan temas etmektedir. Karşımızda bu değeri doğrudan öğrenciye aktarma saikiyle, İslam’da helal kazancın önemine vurgu yapan, yapıldığı takdirde kazancı harama bulaştıran eylemlerin sıralandığı bir paragraf durmaktadır. Burada öğrenciyi tartışma, beyin fırtınası veya farklı

grupla öğrenme etkinlikleriyle konuşturarak belirli bir değerın önemi konusunda ikna etmeye yönelik herhangi bir çaba söz konusu değildir. Paragrafın alt metninde örtülü olarak, bu sıralananlar İslam'ın doğrusudur ve Müslüman bireyler olarak buna inanmakla yükümlüyüz ön kabulü mevcuttur.

İstisnai bir durum olarak bir ders kitabının 41. sayfasında “Düşünelim-Konuşalım” isimli etkinlikte öğrencilere “Ashab-ı Kehf gençlerinin yerinde siz olsaydınız, inancınız doğrultusunda ne yapardınız?” şeklinde, ahlaki muhakemelerde bulunan türden ikilem (dilemma) içeren bir soru yöneltilmektedir (DKABDK10, s. 41). Geçmişte putperest bir toplumda yaşayan bir grup asilzade gencin, her türlü kınama, tehdit ve baskıyı göze alarak, sahip oldukları lüksten, konfordan vazgeçerek Allah'ın birliğine dayalı tevhit inancını tercih etmeleri, tutuklanma ve işkence görme tehdidinden dolayı kaçarak bir mağaraya sığınmaları olayı bir ikilem barındırmaktadır. Öğrencilere “siz onların yerinde olsaydınız?” şeklinde bir soru, değer muhakemesi metodunu bilen bir öğretmen tarafından aşamalarına dikkat edilerek verimli bir değer kazandırma faaliyetine dönüşme potansiyeli barındırmaktadır.

Kitabın 73. sayfasında yer alan bir diğer “Düşünelim-Konuşalım” etkinliği de yöntemi bilen bir öğretmen tarafından “değer analizi” yoluyla bir değerler eğitimi potansiyeline sahiptir. Söz konusu etkinlikte, “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.” (Rûm, 30/41) ayeti esas alınarak öğrencilere, “Yukarıdaki ayeti çevre sorunları açısından değerlendirerek çözüm önerilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.” (DKABDK10, s. 73) sorusu yöneltilmektedir. Değer analizinde önemli olan, öğrencilere herhangi bir değerın analizine kaynaklık edecek bir örnek durum ya da problem sunmaktır. Daha sonra öğrencilerden söz konusu örnek durum veya problemden hareketle muhtemel çözüm yolları üzerine tahminler yürütmeleri, hipotezler geliştirmeleri istenir. Her bir çözüm için olası sonucu belirlemeleri, alternatif seçimler yapmaları ve sürecin sonunda en uygun davranışı geliştirmeleri beklenir. Çevre sorunlarıyla ilgili insanın sorumluluğunu hatırlatan bu ayetten hareketle insan kaynaklı çevre problemlerine yönelik olarak öğrencilerle yürütülecek bir değer analizi çalışması hem daha etkin hem de öğrenciler açısından daha aktif ve eğlenceli bir süreç olacaktır. Dolayısıyla ders kitaplarında değerler eğitime yönelik öğrenciyi daha çok merkeze alan, aktif katılımını sağlayacak değer kazandırma yöntemlerine kaynaklık edebilecek içeriklere ve etkinliklere daha çok yer verilmesi gereğini vurgulamak gerekmektedir.

1.5. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı

Çalışmanın hedeflerinden birisi de ders kitaplarında değerlerin hangi formatla verildiğini tespit etmektir. Öncelikle değerlerin daima aynı formatta veriliyor oluşu den-

geli bir dağılımın söz konusu olmadığına işaret edecektir. Formatta çeşitlilik öğrenci ilgi ve motivasyonunu sağlayıp devam ettirmede önemli bir husustur. Bu sebeple çalışmada değerlerin hangi formatta verildiğine dair bir analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı

	DEĞERLER	Metin	Edebi Ürün- Ayet- Hadis	Görsel	Etkinlik	Ölçme Aracı	Dijital İçerik	Toplam
Milli	Büyüklerle saygı	1	1	-	-	1	-	3
	Kahramanlık	2	-	-	1	-	-	3
	Kültürel mirasa sahip çıkma	-	-	1	-	-	-	1
	Milli birlik beraberlik	-	4	1	1	1	-	7
Manevi	Aile birliğine önem verme	2	1	3	1	1	-	8
	Alçakgönüllülük/tevazu	1	1	-	1	-	-	3
	Allah sevgisi	4	2	1	1	1	-	9
	Dostluk	1	-	-	-	-	-	1
	Dürüstlük	6	2	2	1	2	-	13
	Helal kazanç	1	-	-	-	1	-	2
	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	2	1	-	-	-	-	3
	Kanaatkarlık ve şükür	3	-	-	-	-	-	3
	Kul hakkı gözetme	5	2	-	1	1	-	9
	Nezaket	1	1	-	-	-	-	2
	Öz denetim	6	-	2	1	2	-	11
	Sabır	2	-	-	-	-	-	2
	Şefkatli/merhametli olma	5	-	-	-	2	-	7
	Tasarruf	2	-	-	1	1	-	4
	Vefa	1	-	-	-	-	-	1
	Yardımseverlik	3	-	-	1	1	-	5
Evrensel	Açık fikirlilik	2	1	1	-	-	-	4
	Adalet	4	-	1	-	4	-	9
	Akılcılık ve bilimsellik	6	1	-	-	-	-	7
	Cesaret	7	-	-	2	1	-	10
	Çalışkanlık	4	1	-	-	-	-	5
	Çevreye duyarlılık	1	-	1	2	2	-	6
	Dayanışma	1	-	-	-	-	-	1
	Emeğe saygı/alın teri	1	1	-	-	-	-	2
	Empati	-	1	-	1	-	-	2
	Estetik	5	-	4	2	3	-	14
	Eşitlik	3	2	1	1	1	-	8
	Etik davranış	5	-	1	3	-	-	9
	Etkin vatandaşlık	1	-	-	-	-	-	1
	Gelişime açık olma	4	-	-	2	-	-	6
	İnsan haklarına saygı	5	1	-	2	-	-	8
	Kapsayıcılık	2	-	-	1	3	-	6
	Öz güven	2	-	-	-	1	-	3
	Özgürlük	5	1	1	-	-	-	7
	Saygı	2	--	1	-	1	-	4
	Sevgi	2	-	1	-	-	-	3
Sorumluluk	4	-	-	3	2	-	9	
Toplam		114	25	22	28	32	-	221

Tablodaki her bir sütunla ilişkili bulgulara ayrıntılı bir şekilde değinmeden önce metodolojik bakımdan burada vurgulanması gereken bir husus vardır. Çalışmada ana metin içerisinde aktarılmaya çalışılan değere yönelik, ayet ve hadis-i şerifler gibi dini metinlere yer olsa da bunlar ana metinde oldukları için düz metin olarak tasnif edilmişlerdir. Örnek vermek gerekirse, İslam ahlakında yerilen bazı davranışlar konusunda “gıybet” anlatılırken ana metin içerisinde gıybetin bir kişilik ihlali olduğu, insanlar arasında küslüklere, düşmanlıklara neden olabileceği aktarılırken ana metin içerisinde bir hadis-i şerife yer verilmiş olsa da bu durum “metin” olarak sınıflandırılmıştır. Burada kıstas ayet ya da hadis-i şerifin didaktik bir anlatımın parçası olup olmadığıdır. Yine aynı sayfada “Düşünelim-Konuşalım” adlı etkinlikte yer verilen hadis-i şerifte de benzer bir yaklaşım sergilenerek etkinlik yönü ön planda olduğu için bu hadis-i şerif, dini metin olarak değil etkinlik kapsamında tabloya işlenmiştir. Takdir edileceği üzere DKAB derslerinde tüm öğrenme alanlarında mutlak anlamda Kur’an-ı Kerim ve sünnetin verilerine başvurulmaktadır. Aşağıda Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında değerlerin verilmiş formatlarına ilişkin örnekler üzerinden açıklamada bulunmaktadır.

1.5.1. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4’te görüldüğü gibi 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında değerler ağırlıklı olarak (yaklaşık %51 oranında) ana metin içerisinde, didaktik bir anlayışla verilmektedir. Bu ise değer eğitimi bakımından Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında didaktik bir dilin ağırlıklı benimsendiğine işaret etmektedir. Aşağıda da belirtileceği üzere düşük boyutta ve çözümlükte görsellerin yer aldığı bir kitapta, değerlerin ağırlıklı olarak ana metin içerisinde ve telkine dayalı olarak yer bulması kitaba karşı öğrenci ilgisini zayıflatacaktır. Ders kitabının bu yüzeysel üslubu, öğretmen tarafından da benimsenirse söz konusu değere dair etkili bir değer kazandırma süreci gerçekleşmeyecektir. Örneğin, ders kitabı incelemesinde evrensel değerlerden “insan haklarına saygı” ile ilişkilendirilen “Din ve Hayat” ünitesinin “Sosyal Adalet” başlığı altında yer alan ‘Yaşama ve Sağlık Hakkı’ alt başlığı, yalnızca iki kısa paragrafta konuya dair verilen bir ayet doğrultusunda açıklanmakla yetinilmiştir (DKABDK10, s. 80). Kitapta yaşam hakkına yönelik yer verilen tek paragraf şu şekildedir: “İslam dininde yaşama hakkı dokunulmaz kabul edilmiş ve bu durum Kur’an-ı Kerim’de “... Allah’ın muhterem kıldığı cana kıymayın...” ayetiyle açıklanmıştır. Yine bu çerçevede bir ayette “... Kim bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kimsenin yaşamasını sağlarsa bütün insanları yaşatmış gibi olur...” buyrulmuştur.” (DKABDK10, s. 80). Oysaki yaşam hakkı gibi günümüzde kendisine yönelik saldırı ve ihlallerin arttığı evrensel bir değere

yönelik, konuyu hayatla ve günümüzle ilişkilendirecek bir metin dili daha etkili bir değer kazandırma sürecine kaynaklık edebilecektir.

Öğretim programında değerler incelenirken eleştirilen bir husus olarak engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik kapsayıcılık temelli değer vurgularına yer verilmediği belirtilmişti. Ders kitabının da bu noktada zayıf kaldığı görülmektedir. Engellilerle ilişkili olarak yine “Din ve Hayat” ünitesinin “Sosyal Adalet” başlığı altında, Peygamber’in (a.s.) engellilere bakış açısını özetleyen tek paragrafla yetinilmiştir: “Hz. Peygamber engellilere önem vermiş ve onları kamu alanında istihdam etmiştir. Hz. Peygamber, görme engelli olan ve hicretten önce Medine’de Kur’an öğreticisi olarak görev yapan Abdullah b. Ümmi Mektûm’u, Mescid-i Nebevî’de müezzin olarak görevlendirmiştir. Ayrıca Veda Haccına gittiğinde onu Medine’de kendi yerine vekil bırakmıştır.” (DKABDK10, s. 80). Paragrafta görme engelli sahabe Abdullah b. Ümmi Mektûm’la ilgili tarihi bir veri paylaşımı söz konusudur. Bu haliyle paragrafta yer alan bilgi ancak değerler eğitimi hassasiyeti yüksek, konuya önem atfeden bir öğretmen tarafından, onun bilgi ve becerisi oranında engellilere yönelik kapsayıcılık değerinin öğrencilere aktarılmasına kaynaklık edebilecektir.

Kitapta öğrencinin bireysel öğrenmelerine fırsat sağlayan tablo, resim, grafik ve şekillerden ziyade toplu öğrenmelere kaynaklık eden metinlere yer verilmesi bir eleştiri noktası olmaktadır (Güneş, 2022, s. 27). Ders kitabının metin boyutunun dikkat çeken bir noktası da kitap boyunca anlatı içerisinde mizaha hiç yer verilmemesidir. Öğrenci psikolojisi bir tarafa genel anlamda mizahın insan psikolojisine olumlu etkileri göz önüne alındığında ders kitaplarının mizahtan arındırılmış, kuru mekanik bir dille yazılması da bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. İnsanları bir taraftan güldürürken bir taraftan da düşündürme imkânı sunan mizahın, toplumsal bir iletişim dili olduğu, toplumsal gerçekliğin inşasına katkı sunduğu hem bilgi hem de değer aktarma yolu olduğu vb. faydaları (Aydemir & Akın, 2016, ss. 60-63) gözetilince, ders kitaplarında mizahi unsurlara yer vermemek bu imkanlara sırt dönmek anlamına gelmektedir. Nasrettin Hoca fıkralarının, Mesnevî gibi hikmet boyutu yüksek eserlerde yer alan manidar hikayelerin DKAB ders kitaplarında daha çok yer bulması önem arz etmektedir. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında yalnızca bir okuma parçasında, mizahi yönü de olan bir Mesnevî hikayesine yer verilmiştir (DKABDK10, s. 86).

1.5.2. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Edebî Ürünlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

10. sınıf düzeyinde yazılan bir ders kitabı içeriğinde yer alan edebi metinlerin gençlik edebiyatıyla uyumlu olması beklenir. Kaminski, gençlik edebiyatını tanımlarken genç insanların duyarlılığını dile getiren, onların hayal gücünü harekete geçiren dramatik

ve lirik metinlere göndermede bulunur. Ayrıca artık çocuklara ait metinlerden ziyade yetişkinlere has metinleri okumak isteyen gençler için bir geçiş edebiyatı olduğu vurgusunda bulunur (Kaminski, 2009, s. 145). Çeşitli araştırmalar ve bu araştırma kapsamında yapılan odak grup görüşmesi, öğretmenlerin ders kitaplarını özellikle değer eğitimi kapsamında yeterli görmedikleri, bu anlamda kitapların edebi zenginlik barındırmadıkları sonucunu ortaya koymaktadır (Durmaz, 2022, s. 212).

Tablo 4’te görüleceği üzere Ortaöğretim 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında 25 yerde edebi unsurlara yer verilmiştir. Bu edebi unsurlar arasında ayetlerin yorumuna dayalı dini metinler de yer almaktadır. Örneğin 106. Sayfada “Kur’an’dan mesajlar” kapsamında Hucurât Sûresi 11-12. ayetlerin yorumuna yer verilmiştir. Söz konusu ayet grubunda “alçak gönüllülük-tevazu” ve “kul hakkı gözetme” gibi önemli manevi değerlere vurgu mevcuttur. Kitapta DKAB ders kitaplarında daha çok yer almasının fayda sağlayacağı düşünülen atasözleriyle dini manevi değerler arasında kurulan bir bağlantı dikkat çekmektedir. “Nerede birlik orada dirlik” atasözü ile “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın...” (Âl-i İmrân, 3/103) ayeti arasında bir bağ kurulması istenmektedir (DKABDK10, s. 84). Milli birlik ve beraberlik değeri temalı Mevlânâ’nın görüş ve düşüncelerinin derlendiği bir okuma parçası kullanılmıştır ki Türk İslam edebiyatından seçme metinlerin ders kitaplarında daha çok yer bulmaları milli-dini kimlik gelişimi açısından bu yaş grubuna yönelik faydalar sağlayacaktır.

Hz. Peygamber’in (a.s.) dilinden sahabeye anlatılan, geçmiş toplumlarda yaşanmış değerler bakımından zengin içeriğe sahip bir kıssa da ders kitabında okuma parçası olarak verilmiştir (DKABDK10, s. 108). İslam dininin tebliğcisi, İslam ahlakının en güzel örneklerini şahsında sergileyen ve bunu insanlara en güzel şekilde ulaştıran Peygamber’in (a.s.) insanları İslam’a ve onun değerlerine davet yönteminden daha çok istifade edilmelidir. DKAB ortaöğretim kitaplarında Peygamberin (a.s.) davetçi yönü ve metodu hakkında daha çok pasaja yer verilmesi, dini değerlerin öğrenciye sevdirmesi ve mantığını kavramaları noktasında daha çok fayda sağlayacaktır. Bu durumun, gençliğin dini açıdan sağlıklı bir Peygamber algısına sahip olmasına katkı sunması imkân dâhilindedir. Çünkü gençlerin Peygamberi uzaktan sevme, bütün güzel özellikleri onunla ilişkilendirerek onun mükemmel oluşunu detaylandıramama, bir anlamda insanüstü bir konuma oturtma vb. sorunlu bir bakış açılarının olduğu görülmektedir (Düzgüner, 2018, ss. 523-524).

Eserleriyle, örnek yaşantıları ve söylemleriyle toplum hafızasında yer tutan önemli edip ve düşünürlerin eserlerinden gençlik edebiyatına örneklik teşkil edebileceklere ders kitaplarında yer verilmesi, değerlerin estetik yollardan aktarımına katkı sunacaktır. Bu gözle bakıldığında da 10. sınıf DKAB kitabının yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneklendirmek gerekirse, ders kitabında dört farklı yerde M. Akif Ersoy’un dize-

lerine (DKABDK10, s. 13, 75, 78, 85), bir yerde Yunus Emre'nin örnek bir dörtlüğüne (DKABDK10, s. 13) yer verilmektedir. Din ve Hayat ünitesinde "Edebiyat" başlığı altında söz edilen edebi eserlerden yalnızca Yunus Emre'ye ait bir dörtlükle yetinildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevî, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmed vb. dini edebiyat kapsamında eserler veren kadim isimlerin yanı sıra Mehmet Akif Ersoy gibi yakın tarihten edebiyatçı, düşünürlerin eserlerinden daha çok örneğe yer verilmesi kitabın edebi yönüne katkı sağlayacaktır.

1.5.3. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ortaöğretim 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında "Yorumlayalım", "Düşünelim-Konuşalım", "Not Edelim", "Listeleyelim", "İlkeler Çıkaralım", "Okuma Parçası", "Bilgi kutusu", "Ders Dışı Etkinlik" ve "Etkinlik Yapalım" başlıkları altında oldukça geniş bir etkinlik yelpazesi kullanılmaktadır. Söz konusu etkinlikler, değerler eğitimi kapsamında analiz edildiğinde ilk dikkat çeken husus; çoğunlukla bir ayet ve hadis-i şerifin kaynaklık ettiği dini metinlerin içerdiği değerleri telkin yoluyla aktarması şeklinde olduklarıdır. Dini metinlerin yerini bazı örneklerde yerine göre bir dize, kıta şeklinde şiirlerden örnekler veya dini edebiyatın güzel örneklerinden bir okuma parçası alabilmektedir. Yapılan okuma ve incelemeler sonrasında DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında yer alan 32 adet etkinlikte bir değere temas edildiği tespit edilmiştir. Bunun 18'i doğrudan 14'ü dolaylı şekilde olduğu, etkinlik yoluyla en fazla temas edilen değer 4 defa "etik davranış" olduğu görülmüştür. Bunlarda da değer eğitimi yönteminin ağırlıklı olarak telkine dayalı olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, Allah sevgisine, ilahi aşka temas edilen Sezai Karakoç'un "Yitik Cennet" isimli eserinden bir okuma parçasına yer verildiği görülmektedir (DKABDK10, s. 35). Aynı şekilde milli birlik ve beraberlik temasının ağırlıklı olarak verildiği Mevlânâ'nın konuya dair görüşlerini içeren "Toplumda Birlik ve Beraberlik" başlıklı bir okuma parçasına yer verilmektedir (DKABDK10, s. 86-87).

Kitapta yer verilen etkinliklerin daha çok telkin yoluyla değer eğitimine kaynaklık edebileceği tespitinde bulunulmuştu. Elbette bunun istisnai durumları da mevcuttur. Telkin dışında kalan değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi yöntemlerinin uygulanabileceği etkinliklerin de mevcudiyetinden bahsedilebilir. Ancak ders kitabında bu yöntemlere herhangi bir vurgu, işaret ya da yönlendirme mevcut değildir. Burada dersin öğretmeninin değerler eğitimi yöntemlerine ve uygulama süreçlerine hakimiyeti devreye girmektedir. Telkin dışında kalan değer eğitimi yöntemlerine uygun olduğu düşünülen etkinliklere örnek vermek gerekirse: İlk olarak kitabın 41. sayfasında yer alan "Düşünelim Konuşalım" etkinliği hatırlatılabilir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu etkinlikte öğrencilere "Ashab-ı Kehf gençlerinin yerinde siz

olsaydınız, inanınız doğrultusunda ne yapardınız?” şeklinde, ahlaki muhakemelerde bulunan türden ikilem (dilemma) içeren bir soru yöneltilmektedir (DKABDK10, s. 41). Yöntemi iyi bilen bir öğretmen konuyu değer muhakemesi şeklinde öğrenci tercihlerinin ve kişisel değer yargılarının ortaya konduğu aktif bir değer kazandırma etkinliğine dönüştürebilir görünmektedir.



Bilgi Kutusu

Muâhât: Hicretten sonra Hz. Peygamber'in, Mekke'den hicret eden muhacirlerle Medinelî ensardan olan Müslümanlar arasında yapmış olduğu kardeşlik antlaşması. Bu antlaşma ile Mekke'deki mallarını bırakıp tamamen yoksul durumda kalan Müslümanlar, Medine'deki din kardeşlerinin yardımıyla yoksulluktan kurtulmuşlardır. Medinelî Müslümanlar, evlerine, tarlalarına, paralarına muhacirleri ortak etmişlerdir. Hz. Peygamber, Medine'ye geldiklerinde Mekkelî muhacirlerle ensar arasında muahat yapmıştır.

(MEB Dini Terimler Sözlüğü, s. 242.)

Farklı bir örnek olması, değerler eğitiminde öğretmen becerisi ve yaklaşımının önemini ortaya koymasından bir örnek daha verilebilir.

Kitabın 46. sayfasında “Bilgi Kutusu” şeklindeki etkinlikte, “Muâhât” kavramı üzerinden hicret sonrasında Rasûlullah (a.s.) tarafından Ensar ve Muhacir arasında tesis edilen güçlü kardeşliğin anlamı vurgulanmaktadır. İslam tarihinden verilecek bu gibi örnekler öğrencilerin değer muhakemesi ya da değer açıklama etkinlikleri kanalıyla söz konusu olay hakkında görüş bildirme, tartışma yapma, konuyu bugünle ilişkilendirme fırsatı yakalayabileceği fırsatlara çevrilmelidir. Ders kitabında bu konuyu günümüzle ilişkilendirme, konu hakkında ikilem yaratma şeklinde örnek etkinliklere daha çok ağırlık verilmelidir. Bu bilgi kutusunda bahsi geçen ensar ve muhacir arasında oluşturulan güçlü din kardeşliği bağı, öğrencilere, “Siz Ensar’ın yerine olsaydınız ne yapardınız? Bütün varınızı, servetinizi ilk kez tanıdığınız birisiyle paylaşabilir miydiniz?” ya da “Bir muhacir olarak psikolojiniz nasıl olurdu?” vb. sorularla empati, hoşgörü, yardımseverlik, sabır vb. pek çok değere kaynaklık edebilecek bir değerler eğitimi faaliyetine çevirmek mümkündür.

1.5.4. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Din öğretiminde de resimler diğer derslerde olduğu gibi ders başlangıcında öğrencinin dikkatini çekme, güdüleme, ön bilgilerin yoklanması, yeni konulara hazırlık vb. pek çok eğitsel amaçla kullanılmaktadır. Dolayısıyla ders kitabı için belirlenen görsellerin, bu amaçlardan hangisine yönelik olarak kullanılacağına karar vermek önem arz etmektedir. Resmin içerdiği mesajın öğrenci gelişim düzeyine uygun olması, onun dikkatini çekecek renk kalitesine, büyüklüğe ve netliğe sahip olması, olumsuz örtülü mesaj içermemesi vb. bir dizi koşulu sağlaması gerekmektedir (Korkmaz, 2018, ss. 150-152).

DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında kullanılan görsellere bakıldığında görsellerin boyutlarının ve çözünürlük kalitelerinin günümüz görsel standartlarının altında ve görsellerin özgün anlatım özelliklerinin sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan okuma ve incelemeler sonrasında DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında 15'i dolaylı 7'si doğrudan olmak üzere toplam 22 adet görselde bir değere temas edildiği tespit edilmiştir. Görsel yoluyla en çok temas edilen, 3'ü dolaylı 1 tanesi doğrudan olmak üzere 4 tekrarla "estetik" değeridir. 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında toplam 22 görsel üzerinden bir değer ifadesi söz konusu olmakla birlikte, görsellerle ilişkili olarak önemli problemler söz konusudur. Bu bağlamda tespit edilen hususlar aşağıda belirtilmiştir.

3. ünite Din ve Hayat'ta, "Din, Kültür ve Sanat" başlığı altında Hüsnü Hat, Ebru gibi sanatlar aktarılırken kullanılan görseller, adı geçen sanatların güzelliklerini yansıtmaktan ve öğrencide ilgi uyandırmaktan çok uzak görünmektedir. Ders kitabının tam bir sayfasını bu sanatlardan güzel bir örneğe ayırmak ve hatta bu sanatlara öğrenciyi yönlendirecek metinlerle sunmak dururken aşağıdaki örneklerdeki gibi küçük boyutta ve çözünürlüğü düşük görsellere başvurmak, bir yasağı savma mantığıyla oluşturulmuşlar algısı yaratmaktadır.



Görsel 3.14: Tezhib sanatı örneği.
(Tezhib: Emine Geçtan,
Hat: Gürkan Pehlivan, Turan Sevgili, 21. yy)



Görsel 3.15: Ebru sanatı
örneği. (Büşra Sayı, 21. yy)



Görsel 3.16: Minyatür sanatı
örneği. (Sema Onat, 21. yy)

Görsellerin amaca dönük ve yerinde kullanılması mümkünken kullanılmadıkları durumlar da söz konusudur. Örnek vermek gerekirse, "Din ve Çevre" konu başlığı altında günümüzde yaşanan çevre sorunlarına değinilmemesi, çevre kirliliğinin ulaştığı boyut ve dünyanın geleceği hakkında barındırdığı tehditlerden bahsedilmemesi, konuya dair hiçbir görsele yer verilmemesi sunulabilir. Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin hayata yakınlık, aktüellik (güncellik) gibi temel öğretim ilkelerinden uzak bir yaklaşımla yalnızca Kur'an'da "şu", hadis-i şeriflerde "bu" söylenmektedir şeklinde bir vaaz diliyle aktarılması öğrencilerin dersten sıkılmalarına neden olabilmektedir (DKABDK10, s. 72-73). Evrendeki düzeni ya da düzensizliği dünyanın dışında aramak, bir uzay tasarımıyla göstermek ne derece realist bir yaklaşımdır? Oysa öğrencilerin dikkatleri, ilgileri ve enerjileri yaşadığımız gezegen olan dünyanın sorunlarına ve olası çözüm yollarına çekilmeli değil midir? Konu yalnızca aşağıda verilen görselle desteklenmektedir (DKABDK10, s. 73).



Görsel 3.17: Evrende bir düzen vardır.

Herhangi bir görselin özgünlüğü, özellikle değerler eğitimi kapsamında söylem derinliğine sahip olması, hiçbir yoruma ve metne dayalı açıklamaya ihtiyaç duymaksızın bakan kişide canlandırdığı anlamlarla ve onun imgesindeki yansımalarıyla ilgilidir. Dolayısıyla aşağıdaki örnekteki görsel, öğrenci ve öğretmenin imgeleminde neleri harekete geçirebilir veya hangi değere dair bir söylem imkânı sunar sorusuna verilecek cevap, o görselin söylem değerini ortaya koyacaktır.



Düşük boyutta ve çözünürlükteki bu görsel DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında başvuru ve özgünlükten yoksun, söylem derinliği olmayan pek çok görselden sadece bir tanesidir (DKABDK10, s. 47). Görsele bu haliyle bakan birisinde hangi çağrışımlar ve değer yargıları oluşacaktır? Açıklamak gerekirse söz konusu görsel, “Genç Bir Davetçi: Erkam b. Ebi’l-Erkam”

başlığı altında, evini İslam’a davet maksadıyla Rasûlullah’a (a.s.) ve Müslümanlara açan bu anlamda İslam’ın ilk okulu sayılabilecek Dâru’l-Erkam’ı temsilen konulmuştur. Görselin altına düşülen not şu şekildedir: “Dârü’l-Erkam, İslam’ın ilk yıllarında Müslümanların eğitim merkezi olmuştur. (Temsili resim).” (DKABDK10, s. 47).

Kitapta yer alan her görsel, zorlama bir bakış açısıyla bir değerle ilişkilendirilmemeye çalışılmamıştır. Özellikle bir değerın metin boyutunda anlatıldığı bölümlere konan görseller de özgünlük şartı aranmıştır. Açıklamak gerekirse, metin desteği olmadan tek başına görsele bakıldığında kişide bir değere yönelik algı, imge oluşturma potansiyeli olan görseller tespite çalışılmıştır. Kitabın 81. sayfasında yer alan şu görsel konuya dair örnek olarak sunulabilir: Söz konusu görsele bakan birisi herhangi bir açıklama notuna ya da sözel desteğe ihtiyaç duymadan pekâlâ görseli düşünce

özgürlüğü ile ilişkilendirme imkanına sahiptir. Nitekim görsel, Din ve Hayat ünitesinde Din ve Sosyal Adalet konusunda alt başlık olan “Düşünce ve İfade Özgürlüğü” kapsamında kullanılmıştır (DKABDK10, s. 81).



Bir görselin değerler eğitimi kapsamında etkili bir söylem geliştirebileceğine dair güzel bir örneği kitabın 94. sayfasında görmek mümkündür. Söz konusu görsel bir söylem analizine tabi tutulacak olursa bakan kişide, “Bizler aldığımız kararlarda hürüz, bu durumda aldığımız kararlardan sorumluyuz, dolayısıyla davranışlarımız konusunda bir öz denetim

bilincine sahip olmalıyız.” fikrine kaynaklık edebilecektir (DKABDK10, s. 94). Bu noktadan hareketle bu görselin öz denetim telkininde bulunduğu belirtilebilir.

1.5.6. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Geleneksel ölçme araçlarıyla yapılan öğrenci başarısına yönelik bir değerlendirmede öğrenci çoktan seçmeli bir soruyu doğru cevapladığında ya da açık uçlu bir soruya yönelik tatminkâr cevap ürettiğinde başarılı sayılmaktadır. Ancak konu ahlak ve değerler eğitimi olunca bu yöntemlerle gerçekçi sonuçlara ulaşmak zorlaşmaktadır. Koç, 9. Sınıf DKAB Öğretim Programında yer alan “toplumu birleştiren değerleri korumaya özen gösterir.” Kazanımını yalnızca çoktan seçmeli test ve açık uçlu sınav sorusu vb. geleneksel tekniklerle vermenin yeterli olmayacağını ancak proje, öz

değerlendirme, gözlem ve grup değerlendirmeleri gibi alternatif ölçme araçlarıyla gerçekçi sonuçların elde edilebileceğini belirtir. Öğrencinin elde ettiği bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışları uygulama ve gösterme şansı bulduğu yöntemler önem kazanmaktadır (Koç, 2022, ss. 96-97). Dolayısıyla ders kitabında buna yönelik alternatif ölçme araçlarına yer verilmesi, öğretmenlerin bu konuda ders kitabı kılavuzluğunda hareket etmeleri sağlanmalıdır.

Ortaöğretim 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında “Ünitemize hazırlanalım”, “Ünitemizi değerlendirelim” şeklinde hazırlanan bölümlerde açık uçlu, çoktan seçmeli sorularla işlenen konuların daha iyi anlaşılmasına yönelik kişisel ve zihinsel aktivitelere yer verilmektedir. Ders kitabının değerler eğitimi kapsamında değerlendirilmesinin bir aşaması da söz konusu ölçme araçlarının bu kapsamda incelenmesiydi. Öğrencilerin herhangi bir konuyla ilgili ön yaşantılarını ve bilgilerini tespit açısından üniteye hazırlık soruları önemli bir işleve sahiptirler. Böylece öğrencilerin konu ve kavramlar hakkındaki eksik bilgilerini, kavram yanlışlarını tespit etmek mümkün olacaktır.

Çalışmada DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında yer alan öğrenci bilgisini ölçmeye dönük 32 adet soruda değerlere temas edildiği tespit edilmiştir. Bunun 16’sı doğrudan 16’sı dolaylı şekilde olduğu, bir ölçme sorusuyla en fazla temas edilen değer 4 defayla “adalet” olduğu görülmüştür. Örneğin, kitabın 56. Sayfasında “Hz. Muhammed ve Gençlik” ünitesinin “Ünitemizi değerlendirelim” bölümünde bir boşluk doldurma sorusunda “adalet” değerine Hz. Peygamberin (a.s.) katıldığı Hılfü’l-Füdül topluluğu üzerinden dolaylı temas edilmektedir. Soru şu şekildedir: “Hz. Peygamber iktisadi ve hukuki konularda haksızlığın ve güvensizliğin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla’a genç yaşta katılmıştır” (DKABDK10, s. 56). 3. Ünite olan “Din ve Hayat” ünitesinin hazırlık sorularında da “aile birliğine önem verme”, “adalet” ve “çevreye duyarlılık” şeklinde üç adet değere yönelik hazırlık sorusu tespit edilmiştir. Bu sorulardan bir tanesi, “Sizce çevre kirliliğinin nedenleri nelerdir?” şeklinde doğrudan telkin yoluyla bir değer ifadesi mevcuttur (DKABDK10, s. 60).

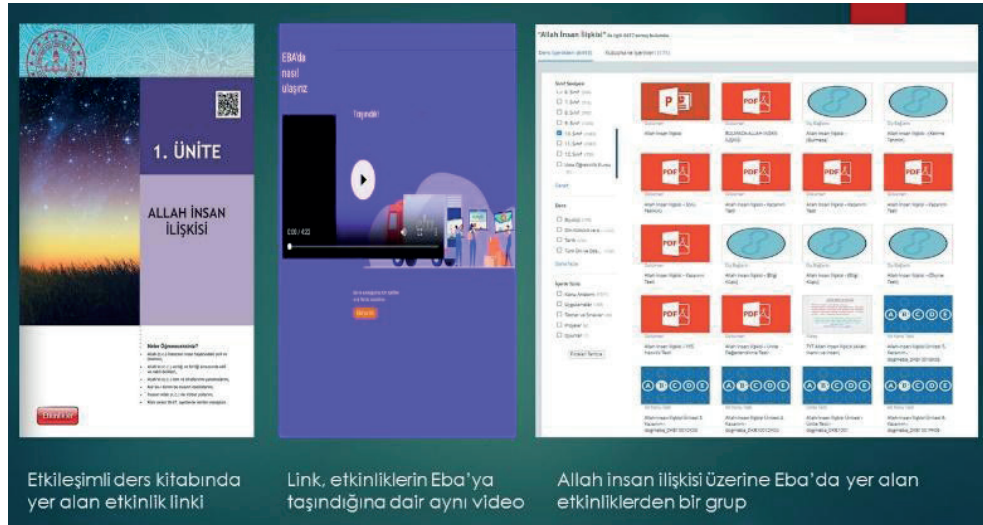
Farklı ve üzerine konuşulması gereken ilginç bir ölçme etkinliği olarak kitabın 134-135. sayfalarında yer alan farklı renklerin kendi önemleri üzerine konuşturulduğu, metaforik bir okuma parçası üzerinden sorulan ve eşitlik, kapsayıcılık gibi evrensel değerlere temas eden ünite değerlendirme sorusu örnek verilebilir. Okuma parçasında özetle her renk kendi önemi ve güzelliği üzerine konuşurlarken gök gürlmeleriyle gelen yağmur tarafından gökyüzüne davet edilirler ve gökkuşağı oluşturarak bir arada ne kadar güzel olabilecekleri mesajı aktarılır. Yağmur renklere hitaben, “Bu kavganızın anlamı ne? Bu üstünlük kavganız neden? Siz bilmiyor musunuz ki her biriniz farklı bir görev için yaratıldınız. Birbirinizden farklısınız ve her biriniz çok özel-

siniz. Haydi, şimdi el ele tutuşup bana gelin!” demektedir. Söz konusu farklı renklerin bir araya gelerek oluşturdukları armoniye dair metaforik anlatımın günümüzde cinsiyet rolü ekseni tartışmalarda kullanılıyor olması nedeniyle gözden geçirilmesi, bu tür tartışmalara kapı aralayabilecek etkinliklerin ders kitaplarına dahil edilirken dikkatli olunması gerektiği ortadadır. Benzer bir armoni örneğini tek başlarına farklı sesler çıkaran vurmali, üfleme, telli pek çok enstrümanın bir araya gelerek, farklı notaların birleşimiyle bir melodiyi icra etmeleri örneği üzerinden de aktarmak mümkün görünmektedir.

1.5.7. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ortaöğretim DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında her ünitenin giriş sayfasında bir kare koda yer verilmektedir. Söz konusu kare kod kullanıcıyı aşağıda fotoğrafına yer verilen bir web sayfasına yönlendirmektedir. Sayfada iki adet link bulunmaktadır ki birincisi, ders kitabının o üniteye ait sayfalarının bulunduğu etkileşimli bir dijital kopyasıdır. Öğrenci, sadece dokunarak ünitenin sayfaları arasında kitabın tıpkı kopyası olarak gezinebilmektedir. Kare kodun yönlendirdiği ikinci link ise kullanıcıyı Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Bilişim Ağı'na (EBA) yönlendirmektedir.

Resim 1. DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında Dijital Etkinlikler Erişim Aşamaları



10. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında yer alan kere kodların kullanıcıları kitabın etkileşimli dijital kopyası dışında doğrudan yönlendirdiği, kitapla entegre bir dijital veri bulunmamaktadır. Resim 1’de söz konusu üniteyle ilgili EBA’da yer alan onlarca farklı etkinlikten sadece bir kısmına yer verilmektedir. EBA’daki etkinlikler, DKAB dersi kapsamında farklı kullanıcılar tarafından üretilen ve DÖGM tarafından sisteme yüklenen slayt, kazanım testi, TYT hazırlık videoları, ders anlatım videoları, değerlendirme test vb. farklı formatlarda çalışmaları kapsamaktadır. Kitabı hazırlayan komisyon tarafından üretilen, ders kitabıyla entegre, doğrudan kitabın yönlendirdiği herhangi bir dijital içerik yerine, platformda yer alan tüm EBA içeriğine yönlendirme mevcut olduğu için çalışmada dijital içerik değerlendirmesi yapılamamıştır.

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ortaöğretim DKAB 10. Sınıf Ders Kitabı içeriğinin değerler eğitimi kapsamında analizine odaklanılan bu çalışmanın bulgularından bir tanesi, ders kitabının öğretim programının öngördüğünden ötede çok sayıda değere temas ettiğidir. Dolayısıyla Ortaöğretim 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının nicelik olarak, öğretim programının değerler eğitimi hedefini gerçekleştirdiği söylenebilir. Bakanlıkça belirlenen kök değerlerin de görece fazla yer bulduğu görülmektedir. Öğretim programları kazanım ve açıklamalarının değerler bağlamında analiz edildiği ilk bölümde 10. Sınıf DKAB Öğretim Programının diğer sınıf düzeylerine nazaran daha çok değeri içerdiği hususu vurgulanmıştı. 4’ü milli, 16’sı manevi, 21’i evrensel olmak üzere 41 farklı değere kitapta 221 noktada temas edilmiş olması da bu düşüncüyü belirginleştiren bir bulgu olarak dikkat çekmektedir.

Ders kitabında tespit edilen 200’ü aşkın değer, en yaygın ancak bir o kadar sınırlı değerler eğitimi imkânı sunan telkin yoluyla verilmesi dikkat çekmektedir. Öğretim programı kazanımlarında değerler üzerine yapılan analizlerde günümüz gençliğinin gerek öğretim süreçlerinde gerekse değer eğitimi noktasında yetişkinlerin kendilerine yönelik emir içeren, ahlak dersi veren, öğreten, kendi davranışları hakkında öznel değerlendirmelerde bulunan tavırlarından hoşlanmadıkları vurgusu yapılmıştı. Ders kitabında bu yoğunlukta değer eğitiminin ön plana çıkarılması, üstelik bunun öğrencinin pasif, dinleyen konumunda öğretmenin söz konusu değer hakkında kendi inanç ve düşüncesini öğrenciye aşılması şeklinde gerçekleşen telkin yöntemiyle gerçekleştirilmesi de bir sorun olarak durmaktadır. Özellikle gelişim dönemi özellikleri göz önüne alındığında, soyut düşüncenin, inceleme araştırma, analiz-sentez kabiliyetlerinin geliştiği bir dönemde bulunan bu gençlere telkine ve aşlamaya dayalı, dikte eden bir değerler eğitiminin hem de bu yoğunlukta yapılması yanlış bir

strateji izlenimi yaratmaktadır. Dolayısıyla 10. Sınıf DKAB Öğretim Programı ve doğal olarak ders kitabı, değerler eğitiminin kapsam ve içeriği gözden geçirilerek, daha düşük yoğunlukta ve telkin dışında değer analizi, değer muhakemesi vb. öğrencinin aktif katılımını sağlayacak farklı değerler eğitimi yöntemlerine dayalı içeriklerle yenilenmesi gerekmektedir.

Kitapta pek çok etkinliğin konuya dair bir ayet veya hadis-i şerifin ya da özlü bir sözün verilerek öğrenci tarafından yorumlanması şeklinde yer alması da söz konusu değerlere dair ancak vaaz dilinde kullanılabilecek bir üslubu çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Millî Eğitim Bakanlığınca gerek yenilenmesi düşünülen öğretim programlarının gerekse konuyla ilgili MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği gibi mevzuatta gözetenmelidir.

Ders kitabında öğretim programının da ötesinde değerlere temas edildiğine dair önemli bir veri de öğretim programı kazanımlarında temas edilmeyen 2'si milli, 6'sı manevi, 9'u evrensel toplam 17 değere ders kitabında 57 defa temas edilmesidir. Ağırlıklı olarak telkin yöntemini ön plana çıkaran etkinlik, görsel ve ölçme araçlarıyla bu yoğunlukta değerler eğitimi vermektense, daha düşük sayıda temel değerler değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi öğrencinin aktif katılımına imkân sunan yöntemlerle ele alınmasını sağlayan bir yaklaşım daha faydalı olacaktır. Ders kitabında değerlere yönelik toplamda 118 defa telkin yöntemini esas alan, 96 defa da dolaylı şekilde değerlere temas eden içeriğin tespit edildiği göz önüne alındığında bu ihtiyaç daha da netlik kazanacaktır. Çalışmanın yukarıdaki satırlarında örnekleri sunulan birkaç istisnai örnek dışında telkin yöntemi haricinde, öğrencinin sürece aktif katılımını gerektiren diğer değerler eğitimi yöntemlerine kitapta yer verilmemektedir.

Ders kitabında yer alan değerler eğitimine kaynaklık edebilecek her türlü içeriğin başarısının bir anlamda kitabın kılavuzluğunda değerler eğitimi sürecine rehberlik edecek öğretmenin beceri ve yetkinliği olduğu vurgulanmıştı. Bu anlamda öğretmenlerin ders kitabı içeriğini etkin değerler eğitimi yöntemlerine dönüştürmeleri, süreci ilgili yöntemin işlem basamaklarına uygun tarzda yönetebilmeleri sahip oldukları bilgi ve beceriyle ilintilidir. Dolayısıyla ders kitabının değerler eğitimi başarısını yükseltecek, önemli bir faktör olarak öğretmenlerin değerler eğitimi yaklaşım ve yöntemlerini derinlemesine uygulayabilecek yetkinlikte olmaları için gerek öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları gerekse Millî Eğitim Bakanlığı tedbir almalıdır. Ders kitaplarında özellikle etkinliklerin farklı değer eğitimi yöntemleriyle yürütülmesini sağlayacak içeriklere ve tıpkı kitap sonlarında yer alan sözlükler gibi değer eğitimi yöntemlerine dair yönergelere yer verilmesi de sürece katkı sağlayabilir görünmektedir.

Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabında kullanılan görsellerin gerek boyutları ve çözünürlükleri gibi biçimsel nitelikleri, gerekse muhatabının imgesinde canlandırdığı

anlamsal içerikler yönüyle zayıf kaldığı görülmektedir. Öğretilmeye çalışılan konuyla ilgili metne dayalı bilgilerin hemen yanı başına doğrudan metin içeriğiyle örtüşen, -telif sorunu çözülmüş- özgün bir görsele yer verilememesi düşündürücüdür. Muhtemeldir ki diğer dersler ve sınıflar düzeyinde de ders kitaplarında da benzer sınırlılıklar nedeniyle özgünlükten ve soyut anlam içeriklerinden uzak görseller kullanılmaktadır. Bu sorunun aşılması için çocuk ve genç psikolojisinden anlayan, sembolik anlatım yeteneği yüksek, eli düzgün, uzmanlık alanı ders kitaplarına grafik ve görsel üretecek ve ilgili alanın akademisyenleriyle çalışacak yetkinlikte uzmanlara başvurmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu durumda ders kitaplarının hazırlanma maliyetine doğrudan etki edecektir. Bu sorun Bakanlık bünyesinde kurulacak özel bir birimle ya da yükselmekte olan yapay zekâ teknolojilerini uygun görseller üretmek için kullanılarak aşılabılır. Bir yasağı savmak için oraya kondukları bariz olan görsellerin teknolojinin içine doğmuş, yüksek çözünürlük ve renkli içerik düşkünü gençlere ne ifade ettiği sorusu önemlidir.

Öğrencinin Ortaöğretim 10. Sınıf DKAB Ders Kitabıyla entegre, tematik dijital içerikler yerine EBA platformunda yer alan çok farklı kullanıcılar tarafından üretilmiş günlük etkinlikler havuzuna yönlendirilmesi çok verimli bir öğretim stratejisi olarak görünmemektedir. Uzman dijital içerik üreticilerince oluşturulan, bilgi, beceri ve değerler eğitimi temalı, öğrenci gelişim düzeyine uygun dijital içeriklerin, konu bağlantılı olarak doğrudan kitapla entegre bir şekilde verilmesi, niteliğin yükseltilmesine katkı sağlayacaktır.

Ders kitabında şiir olarak toplamda dört kez M. Akif Ersoy'un dizelerine, bir kez Yunus Emre'nin bir dördlüğüne yer verildiği görülmüştür. Okuma parçası olarak da toplumda birlik ve beraberlik temasıyla Mevlânâ'nın görüşlerinin yer aldığı bir okuma parçasına; Sezai Karakoç'a ait ilahi aşk temalı bir okuma parçasına ve Peygamberimizin (a.s.) mağarada kalan üç kişinin geçmişte Allah rızası için sergiledikleri erdemler sayesinde kurtuluşlarını anlatan bir kıssasına yer verilmiştir. Din ve hayat ünitesinde din, kültür ve sanat ilişkisinin anlatıldığı bölümde "Edebiyat" başlığı altında yalnızca bir defa Yunus Emre'den bir dördlüğe yer verilmiştir. Söz konusu verilerden hareketle ders kitabında değerler eğitimi öğrenciler için daha zevkli, daha estetik bir boyuta taşınması beklenen edebi unsurlara yeterince başvurulmadığı tespiti yapılabilir. Öğrencilerin yorum gücünü, analiz yeteneğini artırması beklenen edebi içeriklerin ders kitaplarında daha çok yer bulması değerler eğitimi süreçlerine katkı sağlayacaktır. Özellikle ahlaki ikilemler içeren, değerler eğitimi için örnek durumlar barındıran içerikler, pedagojik ilkeler doğrultusunda kitaplarda yer bulmalıdır. Ders kitabının metin ve içerik yönünden mizah unsurundan yoksun olduğu da dikkat çeken bir başka noktaydı. Toplumsal iletişimin önemli bir unsuru olan, bilgi ve değer aktarma olayını daha ilgi çekici kılmaması beklenen ve bilgide kalıcılığa katkı sunacak mizahın hem güldürecek hem de düşündürecek anlatılarla ders kitaplarında daha çok yer bulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Aydemir, M. A., ve Akın, M. H. (2016). Mizah ve değerler: Mizahın değerler eğitimi potansiyeli. *Değerler Bilançosu* (1. bs, ss. 59-72). Çizgi Kitabevi.
- Durmaz, F. (2022). *Değerler kavramı temelinde eğitimsel sorunların incelenmesi* [Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi üniversitesi.
- Düzgüner, S. (2018). Orada bir peygamber var uzakta. *Peygamberimiz ve Gençlik*, 519-542.
- Güneş, F. (2022). *Ders kitaplarının özellikleri ve incelenmesi* (1. bs). Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği Yayınları.
- Kaminski, W. (2009). *Çocuk ve gençlik edebiyatına bakış* (Y. Baş, Çev.; 1. bs). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Koç, A. (2022). *Din öğretiminde alternatif ölçme ve değerlendirme* (1. bs). Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, M. (2018). *Din öğretimi teknolojisi ve materyal geliştirme* (4. bs). Kimlik.

ORTAÖĞRETİM
T.C. İNKILAP TARİHİ VE
ATATÜRKÇÜLÜK DERS
KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



ORTAÖĞRETİM T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2022’de yayımlanan Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı milli, manevi ve evrensel değerlere yer verme durumu bakımından analiz edilmiştir. Dersin öğretim programındaki kazanımlarda yer alan değerlerin büyük çoğunluğunun (%88) kitaba yansıdığı tespit edilmiştir. Kök değerlere ise yeterince değinilmediği belirlenmiştir. Kitap basılı ve kare kodlarla erişim sağlanan dijital materyallerle desteklenen iki kısımdan oluşmaktadır. Bu içeriklerde 26 farklı değer belirlenmiş olup bunlar toplam 180 frekansa sahiptir. 13 farklı değer ve 92 frekansla (%51) evrensel değerler ilk sırada yer alırken bunu 11 değer ve 84 frekansla (%47) milli değerler takip etmektedir. Manevi değerler ise son derece sınırlı bir şekilde (%2) temsil edilmiştir. Değerler çoğunlukla (%76) doğrudan verilmekte bunlar da ekseriyetle telkin yöntemiyle aktarılmaktadır. Değerlerin çoktan aza doğru metin (%52), dijital içerik (%21), etkinlik (%12), ölçme ve değerlendirme (%7), görseller (%5) ve bilgi kutusu aracılığı (%3) ile aktarıldığı görülmüştür. Çalışma sonucunda ders kitabında değerlere yeterince yer verilmesi, öğretim programındaki değerlerin ders kitabına yansımaya durumunun kontrol edilmesi, ders kitabının yalnızca bilgi aktarma aracı olarak görülmemesi değer aktarımının da dikkate alınması, değer aktarmada telkin dışındaki değer aktarma yöntemlerinin daha fazla işe koşulması, etkili bir değer eğitimi için derslerin öğrenci merkezli ve yapılandırmacı bir anlayışla işlenmesini temin edici faktörlerin iyileştirilmesi önerilmektedir.

GİRİŞ

Bu çalışmada, 2018 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (TCİTAÖP) doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ve komisyonca hazırlanan Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ve kitabın tamamlayıcı kısmını oluşturan dijital içerikler analiz edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan ders kitabı 287 sayfadan oluşmakta ve 8 üniteyi içermektedir. Bu üniteler sırasıyla “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya”, “Millî Mücadele”, “Atatürkçülük ve Türk İnkılabı”, “İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye ve Dünya” ve “II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye ve Dünya”, “II.

Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye ve Dünya”, “Toplumsal Devrim Çağında Dünya ve Türkiye”, “21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya” şeklindedir.

Kitap basılı kısım ve dijital içerik olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Basılı kısımda, konu anlatım metni, ilave bilgi veren metinler (bilgi kutusu, kısa biyografiler), görseller (resimler, ülke bayrakları, grafikler) ölçme ve değerlendirme kapsamındaki unsurlar (çoktan seçmeli testler, açık uçlu sorular vs.), etkinlikler (Kanıt Sorgulama, Harita Okuma, Görsel Okuma, Ben Kimim?, Eşleştirme, Okuyorum, Yazıyorum, Kronolojik Düşünme) ve haritalar yer almaktadır. Kare kodlar aracılığı ile erişilen dijital içerikte videolar, belgeseller, konu özetleri, dijital etkileşimli sorular dâhil ölçme ve değerlendirme soruları bulunmaktadır. Karo kodlar aracılığı ile erişilen ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden yayımlanan ders anlatım videoları ders kitabı yazarlarınca hazırlanmaması ve doğrudan kitabın bir parçası olarak kabul edilmemesi nedeniyle inceleme dışı tutulmuştur.

1. BULGULAR

Bu kısımda öncelikle ders kitabı ve ders kitabı aracılığı ile ulaşılan ilave dijital materyallere dair bulgulara değinilecektir. İkinci olarak öğretim programında yer alan değerlerin ders kitabına yansımaya durumu ele alınacaktır. Üçüncü olarak ders kitabı ve bileşenlerindeki değerlerin nelerden ibaret olduğuna ve son olarak da değerlerin kitabı oluşturan unsurlardan hangileri aracılığı ile verildiğine dair bulgulara yer verilecektir.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansımaya Durumuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programındaki kazanımlarda yer alan değerlerin ders kitabına yansımaya durumu incelenmiştir. Buna dair bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. 12. Sınıf İnkılap Tarihi Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansım Durumu

		Değer	Frekans	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Milli zafer	4	3	1
	2	Milli egemenlik	4	4	-
	3	Kahramanlık	4	4	-
	4	Milli birlik ve beraberlik	3	1	2
	5	Vatanseverlik	2	2	-
	6	Şan ve şeref	2	2	-
	7	Milli bağımsızlık	2	2	-
	8	Millet sevgisi	2	2	-
	9	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	1	-
Toplam			24	21	3
Manevevi	1	Tasarruf	1	1	-
Toplam			1	1	-
Evrensel	1	Demokrasi ve katılımcılık	4	4	-
	2	Dayanışma	3	3	-
	3	Barış	2	2	-
	4	Akıcılık ve bilimsellik	2	2	-
	5	Açık fikirlilik	1	-	1
	6	Estetik	1	1	-
	7	Eşitlik	1	1	-
	8	Özgürlük	1	-	1
	9	İnsan haklarına saygı	1	1	-
Toplam			16	14	2
Genel Toplam			41	36	5

Tablo 1 incelendiğinde programdaki değerlerin büyük çoğunluğunun (%88) kitaba yansıdığı, daha az bir kısmının (%12) ise yansımadığı anlaşılmaktadır. Milli ve evrensel değerlerin yansıtılma oranı (%88) eşit düzeydedir. Bu kısımda ilgili dersin öğretim programındaki değerlerin ders kitabına nasıl yansıdığını görme adına bazı örneklere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğretim Programındaki İfadelerin Ders Kitabına Yansımalarına Dair Örnekler

Değer	Programdaki ifade	Ders kitabındaki ifade
Milli zafer	“Çanakkale Cephesi’ndeki deniz ve kara zaferleri ile Irak Cephesi’ndeki Kut’ül-Amâre Zaferi’ne, Kafkas İslam Ordusuna ve Medine Müdafaası’na değinilir.” (1.3.c)	“Türk kuvvetleri, halkın coşkulu gösterileri arasında Kut’ül-Amâre’ye girdi ve Nisan 1916’da İngiliz kuvvetlerini teslim aldı. Bu zaferden sonra Albay Halil, ‘Kut’ül-Amâre Fatihî’ olarak anıldı ve ‘paşa’ unvanı ile ödüllendirildi.” (s. 36)
Milli egemenlik	a) BMM’nin açılış gerekçeleri vurgulanarak bu meclisin genel özelliklerine değinilir (2.2.a).	“Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır. 2. Yasama ve yürütme yetkileri, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde toplanır. 3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti” unvanını taşır.” (s.86).
Eşitlik	b) Türk kadınına siyasi, sosyal ve eğitim alanlarında sağlanan haklar üzerinde durulur. Türk kadınına sağlanan siyasi haklar ile diğer ülkelerin kadınlara sağladığı siyasi hakların karşılaştırılması yapılır.” (3.5.b)	“1926’da Medeni Kanun’un kabulü, Türk kadınının toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara ulaşmasını sağlayan en önemli ve etkili hukuki adım oldu.” (s.126)

Tablo 2’de yer alan programdaki ifadeler ile ders kitabındaki ifadelerin yazılış maksatları değer kazandırma amaçlı görünmemektedir. Buradaki esas amacın konu anlatımı olduğu ve bu münasebetle değerlere yer verildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ders kitabındaki ifadelerin ilgili değerleri geliştirmeye katkı yaptığı düşünülebilir.

Tablo 1’de gösterildiği gibi kazanımda belirtildiği halde ders kitabının ilgili kısmında zikredilmeyen toplam değer sayısı 5’tir. Mesela “milli birlik ve beraberlik” değerine vurgu yapan 3 kazanım veya kazanım açıklamasından sadece biri kitabın ilgili kısımlarına yansıtılmıştır. Başka bir durum da bazı değerlerin öğretim programında son derece sınırlı zikredilmesine rağmen ders kitabına ziyadesiyle yansıtılmasıdır (bkz. tablo 3). Mesela “milli egemenlik” değerine programda dört kez atıf yapılmışken ders kitabı ile dijital içeriklerde bu sayı 24’e yükselmiştir. Programda “eşitlik” değerine sadece bir yerde dolaylı olarak yer verilmişken dijital içeriklerle basılı kitap bölümlerinde 21 kez atıfta bulunulmuştur. Özgürlük değerine de programda bir kez yer verilirken ders kitabı ve bileşenlerinde 14 kez atıf yapılmıştır.

Şu hâlde değerler bakımından öğretim programı ile ders kitabı arasında uyumsuzluğun olduğu görülmektedir. Bu durum hem program yazarlarının hem de kitap yazarlarının öncelikli kaygılarının değer aktarmadan ziyade konu anlatımı olduğunu göstermektedir.

1.2. Ders Kitabında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerler

Programda yer alan değerlerin ders kitabına yansımaya durumundan sonra şimdi de ders kitabı ve kitabın gönderme yaptığı dijital içeriklerde yer alan değerlere yer verelim. Basılı kısmı hacimli olan kitabın dijital içeriklerle zenginleştirilmesi sonucu incelenmesi gereken geniş bir ders materyali ortaya çıkmıştır. Bu husustaki bulgular Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Alma Durumu

	Sıra	Değerler	<i>f</i>	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Milli egemenlik	24	21	3
	2	Milli bağımsızlık	11	10	1
	3	Vatanseverlik	13	10	3
	4	Kültürel mirasa sahip çıkma	11	8	3
	5	Kahramanlık	6	5	1
	6	Milli birlik ve beraberlik	4	3	1
	7	Milli zafer	4	2	2
	8	Milli simgelere saygı	3		3
	9	Şan ve şeref	3	1	2
	10	Şehitlik ve gazilik	3	3	-
	11	Millet sevgisi	2	2	-
Toplam	11		84	65	19
Manevi	12	Tasarruf	3	3	-
	13	Dürüstlük	1	1	-
Toplam	3		4	4	-
Evrensel	14	Eşitlik	21	18	3
	15	Demokrasi ve katılımçılık	16	2	14
	16	Özgürlük	14	14	-
	17	Akılcılık ve bilimsellik	10	6	4
	18	Barış	8	7	1
	19	İnsan hakları	9	9	-
	20	Açık fikirlilik	3	2	1
	21	Dayanışma	3	1	2
	22	Çalışkanlık	2	2	-
	23	Estetik	2	2	-
	24	Cesaret	2	2	-
25	Sorumluluk	1	1	-	
26	Adalet	1	1	-	
Toplam	13		92	67	25
Genel Toplam			180	136	44

Tablo 3 incelendiğinde kitap ve kitabın gönderme yaptığı dijital içerikler aracılığı ile 26 farklı değer tespit edilmiş olup bunların toplam 180 frekansa ulaştığı görülmüştür. 13 farklı değer ve 92 frekansla (%51) evrensel değerler ilk sırada yer alırken bunu 11 değer ve 84 frekansla (%47) milli değerler takip etmektedir. Manevi değerler ise kitapta son derece sınırlı bir şekilde (%2) temsil edilmiştir.

Tablo 3 dikkate alındığında değerlerin yaklaşık %76'sının doğrudan; %24'ünün ise dolaylı olarak verildiği anlaşılmaktadır. Buna göre doğrudan verilenlerin dolaylı verilenlere göre oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Evrensel değerlerin %73'ü, milli değerlerin %77'si ve manevi değerlerin ise tamamı doğrudan verilmiştir.

Doğrudan ve dolaylı olarak verilen değerlere örnekler vererek değerlerin ders kitabına nasıl yansıdığını görebiliriz. Evrensel değerlerden olup en fazla yer verilen f=21 ile "eşitlik" olmuştur. Bu değer 1961 anayasasının 12. maddesinde "Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz." (s. 242) şeklindeki ifadelerle doğrudan verilmiştir. Anayasanın bu maddesinin kitaba alınma sebebi doğrudan eşitlik değerini vermeye yönelik olmayıp anayasaların (1961 ve 1982) insan haklarına yer verme bakımından karşılaştırılması nedeniyle seçilmiştir.

Yine "demokrasi ve katılımcılık" değeri 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ele alındığı kısımda şu cümlelerde doğrudan verilmiştir: "Türk demokrasisini hedef alan bu girişim, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısıyla meydanlara inen Türk milletinin gösterdiği cesaretle engellendi. Millet, demokrasiyi ve seçilmiş iradeyi koruma hassasiyetini kararlılıkla ortaya koydu. Demokrasi timsali hâline gelen Ömer Halisdemir, büyük bir kahramanlık örneği göstererek darbe kalkışmasının seyrini değiştirdi." (s.255). Esasında burada cesaret ve kahramanlık değerine de vurgu yapılmıştır.

Doğrudan verilen değerlerden sonra şimdi de dolaylı olarak verilenleri örneklendirelim. Milli değerler arasında yer alan "şan ve şeref", "Meclis, 19 Eylül 1921'de bir kanunla Mustafa Kemal'e "Gazi" unvanı ve "Mareşal" rütbesi verdi." (s.91) ifadeleri ile dile getirilmişken "millî egemenlik" değeri de "Kuvay-ı Millîye'yi etkin, millî iradeyi hâkim kılmak esastır." (s. 66) şeklinde dolaylı olarak verilmiştir.

1.3. Kök Değerler

Derse ait öğretim programının başlangıç kısmında 10 kök değer zikredilerek (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) "Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat

bulacaktır.” (TCİTAÖP, s. 5) ifadelerine yer verilmektedir. İfadelerden bu değerlerin ders kitabına yansıtılması beklendiği anlaşılmaktadır. Tablo 3’te görüldüğü gibi ders kitabında 10 kök değerden sadece vatanseverlik, adalet ve sorumluluk değerlerine yer verilmiş kalan 7 değer ise yansıtılmamıştır. Bunlardan vatanseverlik değerinin en fazla frekansa (f=12) sahip olduğu diğer ikisinin ise birer frekansla temsil edildiği görülmektedir.

1. 4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Değer çeşidi ve bunların frekanslarının düzeyi önemli olmakla birlikte etkili bir değer eğitimi için bu değerlerin öğrencilere nasıl aktarıldığı da önem arz etmektedir. Zira öğrencilerde olumlu davranış ve tutum geliştirmenin yolu pedagojik anlamda etkili bir yöntem kullanmaktan geçmektedir. Bu nedenle yukarıda zikredilen değerlerin hangi yöntemle verildiğinin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır.

Yukarıda değinildiği üzere değerlerin büyük bir çoğunluğu (%76) doğrudan verilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre doğrudan aktarılan değerlerin büyük ekseriyetinin telkin yöntemiyle verildiği belirlenmiştir. Örneğin, “şehitlik ve gazilik” değeri kitapta “Türkiye Cumhuriyeti’ni ve kurumlarını canı pahasına koruyan bu aziz millet, her türlü övgü ve takdiri ziyadesiyle hak etmektedir. Bu uğurda canlarını veren şehitlerimize milletçe minnettarız ve o kahramanlarımızı da asla unutmayacağız” (s. 258) cümleleri ile telkin edilmiştir. Evrensel değerler arasında yer alan “akılcılık ve bilimsellik”, “Batıl inanç ve cehaletten oluşan fanatizm, bütün asırlar boyunca bir hastalık olmuştur.” (s. 18) şeklinde ifade edilmiştir. Kanıt sorgulama başlıklı etkinlik metninde “çalışkanlık” ve “tasarruf” değerleri birlikte verilmiştir: “Türkiye halkı, sarf ettiği eşyayı mümkün mertebe kendi yetiştirir. Çok çalışır: vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçınır. Milli istihsalini temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şıandır.” (s. 129).

Telkin dışındaki yöntemlere nadiren başvurulduğu söylenebilir. Aşağıdaki “Yazıyorum” etkinliğinde de anayasaların devlet ve millet anlayışları bakımından karşılaştırılması esnasında öğrencilerin metin analizi yaparken birtakım değerlere ulaşması mümkün görünmektedir (s.138).

YAZIYORUM

Tabloda 1924, 1961, 1982 Anayasalarında yer alan devlet ve millet anlayışına ilişkin bazı maddeler verilmiştir. Bu maddelerden yararlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet ve millet anlayışını anlatan kısa bir metin yazınız. Metninizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

	1924 Anayasası	1961 Anayasası	1982 Anayasası
Millet Anlayışı	Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.	Türk milleti; bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün hâlinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak...	Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı...
Devlet Anlayışı	Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır. Devlet dili Türkçedir. Başkenti Ankara'dır.	Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve "Başlangıç"ta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.	Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Yukarıdaki şekildeki bilgilerin karşılaştırılmasında öğrenciler, analiz yapmak suretiyle "millî birlik ve beraberlik" ve "eşitlik" gibi değerleri geliştirebilirler.

Şu halde ders kitabında değer aktarma yöntemi olarak telkinin baskın olduğu bununla birlikte değer analizine de yer verildiği anlaşılmaktadır. Ancak kitap yazarlarının öncelikli hedeflerinin bu yöntemleri kullanarak bir değer aktarımı gerçekleştirme olmadığı etkinliklerdeki yönlendirme sorularından anlaşılmaktadır.

1. 5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatına İlişkin Bulgular

Değerlerin, ders kitabını oluşturan unsurların hangileriyle aktarıldığının bilinmesi de dengeli bir dağılımın olup olmadığı ve değer aktarım şeklinin etkililiğinin değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Değerlerin veriliş şekline dair bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı

		Değerler	Dijital içerik	Metin	Etkinlik	Ölçme	Görsel	Bilgi kutusu	f
Milli	1	Milli egemenlik	14	8	1	1			24
	2	Milli bağımsızlık	4	4	3				11
	3	Vatanseverlik	2	6		1	3	1	13
	4	Kültürel mirasa sahip çıkma	1	6	3	1			11
	5	Kahramanlık	1	4				1	6
	6	Milli birlik ve beraberlik		3	1				4
	7	Milli simgelere saygı		2	1				3
	8	Milli zafer		3				1	4
	9	Şehitlik ve gazilik		2				1	3
	10	Şan ve şeref		2				1	3
	11	Millet sevgisi				1	1		2
Toplam			22	40	9	4	4	5	84
Manevi	1	Tasarruf		1	1		1		3
	2	Dürüstlük			1				1
Toplam				1	2		1		4
Evrensel	1	Eşitlik	5	14	1	1			21
	2	Demokrasi ve katılımçılık	2	10	1	2	1		16
	3	Özgürlük	4	7	2		1		14
	4	Akılcılık ve bilimsellik		8	1	1			10
	5	İnsan hakları	1	4	1	3			9
	6	Barış	3	2		2	1		8
	7	Dayanışma		1	1		1		3
	8	Açık fikirlilik			3				3
	9	Çalışkanlık		1	1				2
	10	Estetik		2					2
	11	Cesaret		2					2
	12	Sorumluluk		1					1
	13	Adalet	1						1
Toplam			16	52	11	9	4	-	92
Genel Toplam			38	93	22	13	9	5	180

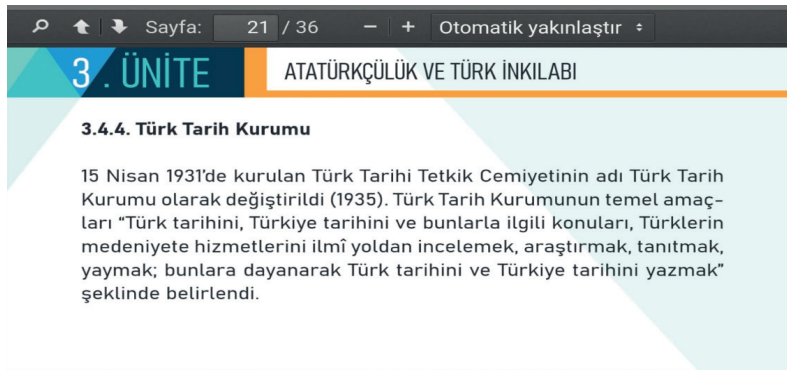
Tablo 4 incelendiğinde kitaptaki değerlerin farklı formatlarla aktarıldığı görülmektedir. Tablodaki değerler çoktan aza doğru metin (%52), dijital içerik (%21), etkinlik (%12), ölçme ve değerlendirme (%7), görsel (%5) ve bilgi kutusu (%3) formatında aktarılmıştır. Bunların birbirinden farklı ve kendine özgü özellikleri vardır. Aşağıda bu formatların özellikleri ile değerlerin bunlar vasıtasıyla nasıl aktarıldıklarına dair örnekler yer almaktadır.

1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Değerlerin yaklaşık %51'i ders kitabındaki konuların anlatıldığı ana metinlerde geçmektedir. Mesela eşitlik değeri "Cumhuriyet; ırk, dil, din ve cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara eşit yaklaşan demokrat niteliğiyle çok değerli bir kazanım oldu." (s. 111) ifadeleri ile ana metinde dile getirilmektedir. Akılcılık ve bilimsellik değeri ise "Türk inkılabı, Türk milletini akıl ve bilimin rehberliğinde çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmayı amaç edinmiştir." (s. 105) şeklinde yazı ile aktarılmaktadır. Bunlar çok sayıdaki örnekten sadece bir kaçıdır.

1.5.2. Ders Kitabındaki Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders anlatım metinlerinden sonra en fazla aktarımı yapılan format kare kodların okutulmasıyla ulaşılan dijital içeriklerdir. Burada haritalar, resimler, belgeseller, çeşitli ölçme araçları ile ünitedeki konuların kısa özeti gibi unsurlar yer almaktadır. Bahsedilen içeriklerle çok sayıda değer aktarımı yapılmıştır. Konu özeti mahiyetindeki şu içerikte "kültürel mirasa sahip çıkma" değeri verilmiştir:



Yukarıdaki şekilde "Eşitlik" değeri ise aynı tür içeriğin ölçme ve değerlendirme kısmında şöyle ifade edilmiştir:

3.Unite Atatürkçülük ve Türk İnkilabi_eic

Sayfa: 3 / 5 Otomatik yakınlaştır

9. Halkçılık, halkın kanunlar önünde eşit olması ve ayrıcalıklı sınıfların oluşmasının önlenmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu ilke halkın huzur, adalet ve refah içinde yaşamasını amaçlar.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi halkçılık ile ilişkili bir gelişme değildir?

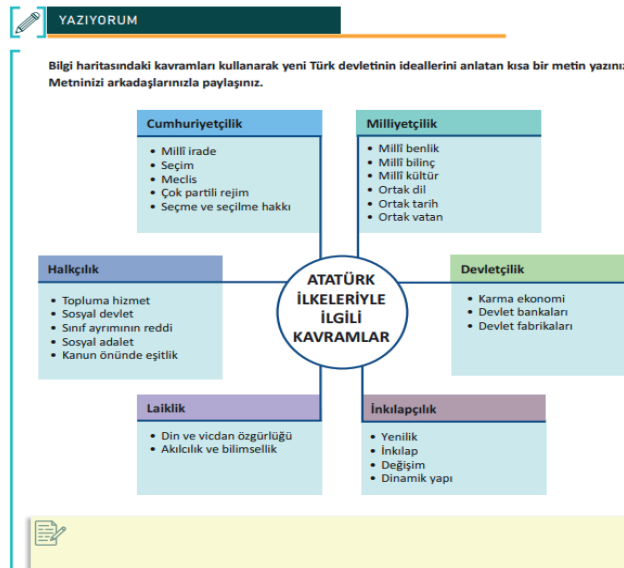
- A) Sosyal alanda Medeni Kanun'la yapılan düzenlemeler
- B) Sosyal devlet anlayışının uygulanması
- C) Tarih alanında çalışmaların yapılması
- D) Aşar vergisinin kaldırılması
- E) İlgöğretimin karma ve zorunlu hâle getirilmesi

Yukarıdaki şekildeki 9. sorunun hem öncülünde ve hem de seçeneklerinde eşitlik değerine vurgu yapılmıştır.

Ders kitabında kare kodlar aracılığı ile çok zengin bir içerik sunulmuş olup konuyla bağlantılı olan çeşitli değerlerin verilmesi mümkün olmuştur. Burada özellikle konu özeti mahiyetindeki metinler ile ölçme ve değerlendirme çerçevesindeki sorular vasıtasıyla değer aktarımı yapılmıştır. Bununla birlikte yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi metinlerin esas yazılış amacı öğrencilerde belirtilen değerlere (kültürel miras ve eşitlik) yönelik bir tutum geliştirmekten ziyade, bilgi kazandırmak odaklıdır.

1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabında dijital içeriklerden sonra değer aktarımında kullanılan formatlardan biri de etkinliklerdir. Etkinler, kitapta çeşitli vesilelerle bir birinci el veya ikinci el kaynağa, haritaya, edebi metne yahut görsele dayalı olarak öğrenciyi aktif kılan ona çeşitli görevler vererek yerine getirilmesi istenen kısımlardır. Değerlere bunlar arasında sadece “Yazıyorum” ve “Kanıt Sorgulama” kısımlarında rastlanmıştır. Mesela “Yazıyorum” adlı şu etkinlikte birçok değere rastlamak mümkündür (s. 108):



Yukarıdaki şekilde etkinlikle “milli egemenlik,” “eşitlik,” “akılcılık ve bilimsellik,” “demokrasi ve çoğulculuk,” “kültürel mirasa saygı,” “açık fikirlilik” gibi değerlerin aktarıldığı görülmektedir.

“Kanit Sorgulama” değer aktarımında en sık rastlanan değer aktarım vasıtalarından biridir. Şu örnekte birden çok değer verildiği anlaşılmaktadır (s. 129):

🔍KANIT SORGULAMA 6

Kanit'tan yararlanarak soruları cevaplayınız.

KANIT _____

Misak-ı İktisadi

1. Türkiye, milli hudutları dahilinde, lekesiz bir istiklal ile, dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.
2. Türkiye halkı milli hakimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şey feda etmez, ve milli hakimiyete müstenit olan meclis ve hükümetine daima zahirdir.
3. Türkiye halkı, tahribat yapmaz, imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur.
4. Türkiye halkı, sarf ettiği eşyayı mümkün mertebe kendi yetiştirir. Çok çalışır: vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçınır. Milli istihsalini temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiidir.
5. Hırsızlık, yalancılık, riya tembellik büyük düşmanımız, taassuptan uzak dindarane bir salabet her şeyde esasımızdır.
6. Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan
7. milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz.
8. Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever, işlerde inhisar istemez.

(...)

Mehmet Kayıran ve Selami Saygın, *İzmir İktisat Kongresi*, s. 46-47.
(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır)

SORULAR _____

1. Misak-ı İktisadi'ye göre Türklerin yabancı sermayeye bakışı nasıldır?
2. Toplumun tasarruf bilincine sahip olmasının ekonomiye etkileri neler olabilir?

Yukarıdaki şekildeki “Kanit Sorgulama 6” başlıklı etkinlikte kanıta dayalı olarak soru ile tasarruf değeri ön plana çıkarılsa da metin içeriğinde “barış,” “çalışkanlık,” “milli egemenlik,” “demokrasi ve katılımcılık” gibi değerleri görmek mümkündür. Benzer şekilde kitapta diğer kanıt sorgulama etkinliklerinde doğrudan alıntılar içerisinde birden çok değere yer verilmiştir. Bununla birlikte bu bölümlerde değer aktarımı için ayrı bir gayret sarf edilmediği, alıntıların içeriğinin bir sonucu olarak değerlere temas edildiği anlaşılmaktadır.

1.5.4. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Etkinlikten sonra en fazla değer barındıran diğer bir yerler ise “Ölçme ve Değerlendirme” kısımlarıdır. Kitaptaki sekiz üniteden her birinin sonunda bulunan bu başlık altında çoktan seçmeli test, açık uçlu soru, eşleştirme gibi sorular yer almaktadır. Mesela şu çoktan seçmeli soruda “demokrasi ve katılımcılık” değerinin verildiği görülmektedir (s. 217):

16. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP oyların %55'ini, CHP %41'ini aldı. Milletvekillerinin ise %85'ini DP, %15'ini CHP elde etti. DP'liler seçim başarılarını yeni bir çağın başlangıcı olarak selamlıyorlardı. Genel seçimde iktidar, muhalefet partisinin eline kavgasız gürültüsüz teslim ediliyordu.

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Türkiye, iktidar değişimi olgunluğuna ulaşmıştır.
- B) Oy oranları ile milletvekili temsil oranları farklılık göstermiştir.
- C) İktidar değişimi yeni bir devrin başlangıcı kabul edilmiştir.
- D) Demokratik yaşamın önemli unsurlarından biri hayata geçirilmiştir.
- E) Seçmenlerin büyük çoğunluğu seçimlere katılım göstermiştir.

Yukarıdaki şekildeki sorunun hem öncülünde ve hem de seçeneklerinde ilgili değer verilmeye çalışıldığı görülmektedir. "Kardeşlik" değeri ölçme ve değerlendirme kısmındaki eşleştirme sorularının birinde "Türk halklarının kardeşliğini güçlendirmeyi, Türk milletinin ortak değerlerini gelecek nesillere aktarmayı ve dünyaya tanıtmayı amaçlayan kuruluş" (s.278) şeklinde verilmiş, eşleştirilmesi hedeflenen seçenek ise "TÜRKSOY" olarak belirlenmiştir.

1.5.5. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Değer aktarımının yapıldığı bir başka format ise görsellerdir. Bu kapsamdaki görseller bazen ünite başlarında bazen de konularla bağlantılı olarak ilerleyen sayfalarda verilmiştir. Mesela "barış" değeri 4. ünitenin hemen başında yer alan şu görselle vurgulanmıştır:



Yukarıdaki görselde ağzında zeytin dalı taşıyan güvercin "barış"ı simgelediği gibi aynı değeri teyit için ilave olarak Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" sözü de verilmiştir (s.145).



Görsel 1.7: II. Meşrutiyet'i kutlamak için hazırlanmış bir kartpostal (Osmanlı Türkçesi ve Fransızca yazılar: Yaşasın Vatan-Yaşasın Millet-Yaşasın Hürriyet)

Yandaki kartpostal (görsel 1.7) aracılığı ile birden fazla değer ("özgürlük," "vatanseverlik," "millet sevgisi") aktarılması hedeflenmiştir. Kartpostal üzerinde yer alan yazılardaki değerlere ilave olarak hürriyet kahramanı olarak bilinen Enver Bey (Paşa)'in resminin de bulunması özgürlük değeri bakımından ayrıca önem kazanmıştır.

Görsel 6.4'te bunların dışında değer aktarımında kullanılan diğer bir görsel ise fotoğraflardır. Nitekim Adnan Menderes'i oy kullanırken gösteren fotoğraf "demokrasi ve katılımcılık" değerine vurgu yapmaktadır (s.211):



Görsel 6.4: Adnan Menderes oy kullanırken

1.5.6. Ders Kitabında Bilgi Kutularının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabında en az değer içeren kısımlar bilgi kutusu olarak ifade edilen okuma parçası niteliğindeki metinlerdir. Bu metinler aracılığı ile de çeşitli değerlerin aktarıldığı tespit edilmiştir. Bir bilgi kutusunda "milli zafer" ve "vatanseverlik" değeri şu şekilde verilmiştir:

BİLGİ KUTUSU

II. İnönü Muharebesi'nden Sonra Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'ya Çektiği Telgraf

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Muharebelerinde üzerinize yüklediğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin istiklal ve varlığı, dâhice idareniz altında görevlerini şerefle yapan komuta ve silâh arkadaşlarınızın kalbine ve vatanseverliğine büyük bir güvenle dayanıyordu.

Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki talihsiz topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en ücra köşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı, azminizin ve vatanseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu. (...)

Mustafa Kemal

<https://www.atam.gov.tr/nutuk/ikinci-inonu-zaferi-ve-ismet-pasanin-metristepede-gordugu-durum>

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Yukarıdaki bilgi kutusunun nihai olarak ders kitabını oluşturan farklı unsurların değerleri içerebildiği tespit edilmiştir. Kitabın basılı kısmındaki unsurların değer aktarma potansiyelinin dijital içeriklere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre basılı kitap aracılığı ile aktarılan değerlerin toplam içindeki oranı %79 iken kare kodlar aracılığı ile erişilen dijital içerikler vasıtasıyla aktarılan değerlerin toplama oranı ise % 21'dir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dersin öğretim programında yer alan değerlerin büyük oranda ders kitabına yansıtıldığı görülmekle birlikte bir kısım değerlerin aksettirilmediği görülmüştür. Yine programda zikredildiği halde kök değerlerin ancak %30'u yansıtılmıştır. Yansıtılmayanlar dikkate alındığında kitap yazım sürecinde kazanımların değer içerip içermediğine yeterince dikkat edilmediği söylenebilir. Kazanımda yer almadığı halde konu gereği başka kazanımların karşılanması amacıyla yazılan metinlerde değerlere rastlanabilmektedir. Bu durum kitap yazımının ve program-içerik uyumunun varlığına dair kontrol süreçlerinin yeterli, sistematik ve özenli yapılmadığı, rastgele ve tesadüfi olarak ilerlendiğini göstermektedir.

Kitapta yer alan değerler özel olarak değer kazandırmak amaçlı olarak yazılmış değildir. Derste değer kategorilerinin ve değerlerin ön plana çıkması içerikle ilgilidir. T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi kitabında evrensel değerlerin milli ve manevi değerlere göre daha fazla yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu durumda dersin içeriği ile ilgili faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Batı'da Aydınlanma Dönemi (1650-1800), ABD'nin bağımsızlığını kazanma süreci ve ardından Fransız İhtilali ile ortaya çıkan ve giderek yalnız Avrupa toplumlarını değil bütün dünyayı etkileyecek olan evrensel niteliğe sahip değerler ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 19. yüzyılın başlarından itibaren başlayan Batılılaşma hareketleri Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde artarak devam etmiştir. Bu dönemde Avrupa'dan gelen çeşitli değerlerin yapılan yeniliklerle

devlet ve toplum hayatına etki ettiği bilinmektedir. Fransız İhtilali'nin temel ilkeleri olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik değerleri II. Meşrutiyet döneminde baş tacı edilmiş, bunlara dördüncü bir değer olarak adalet de eklenmiştir. Tanzimat'tan itibaren Türkiye'de halkın yönetime katılma süreci giderek yaygınlık kazanmış nihayet Cumhuriyetin ilanı ile milli egemenlik ilkesi tamamen hayata geçirilmiştir. Yine Osmanlı son döneminde kızların okullaşma oranlarındaki artış ve kamu hizmetlerinde çalışmaya başlamaları Cumhuriyet döneminde ivme kazanmıştır. Batılılaşma döneminde kadın hakları alanındaki gelişmeler giderek hukuk karşısında, siyasal ve toplumsal hayatta, eğitimde kadın erkek eşitliği fikrini geliştirmiştir.

T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi, Cumhuriyet döneminde halkçılık ilkesi etrafında hukuk karşısında ve toplumsal hayatta bireylerin ve özellikle kadın erkek eşitliğinin hayata geçirilmesine odaklanmaktadır. Yine işgaller karşısında verilen bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi nedeniyle bir takım evrensel değerlere de yer verilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçiş süreci ve demokratik hayata geçişle ilgili konular ve anayasal çalışmalar nedeniyle de evrensel değerlere çokça yer verilmiştir.

Kısaca evrensel değerlerin ön plana çıkmasında ders içeriğinin Türkiye'nin yenileşme ve Batılılaşma süreçlerini konu edinmesinin büyük payı vardır. Eğitimde, bilimde, sanatta, siyasal ve toplumsal alanda girilen köklü inkılap hareketleri münasebetiyle "eşitlik," "akılcılık ve bilimsellik," "demokrasi ve katılımcılık," "özgürlük," "barış," "insan hakları" ve "açık fikirlilik" gibi değerlere yer verilmesi, bunların frekanslarının görece olarak fazla çıkması normal karşılanmalıdır. Esasında evrensel değerlerin birçoğu Atatürk'ün altı temel ilkesiyle doğrudan ilişkilidir. Başka bir deyişle altı ilke birçok evrensel değeri içerir niteliktedir. Mesela "akılcılık ve bilimsellik" laiklikle, "eşitlik" değeri halkçılıkla, "demokrasi ve katılımcılık" değeri cumhuriyetçilikle, "açık fikirlilik" değeri ise inkılapçılık ilkesiyle bağlantılıdır. İlkelerle bağlantılı daha birçok değer bulunmaktadır.

Kitapta milli değerlere nispeten çok yer verilmesi yine içerikle bağlantılıdır. İlk ünitedeki konuların Mustafa Kemal'in hayatı ve yetişme serüveni ile Osmanlı son döneminde yaşanan siyasi gelişme ve savaşları; ikinci ünitenin ise Millî Mücadele dönemini konu edinmesi "milli bağımsızlık," "vatanseverlik," "kahramanlık," "milli birlik ve beraberlik," "şehitlik ve gazilik" gibi birtakım değerlerin görünür olmasına etkisi büyüktür. Manevi değerlerin diğer iki gruba göre daha az yer alması da yine konu içeriği ile bağlantılı gibi görünmektedir.

Kitapta kapsayıcılık değerine yer verilmemiş dolayısıyla engeli olan bireyler görmezlikten gelinmiştir. Osmanlı son döneminden günümüze Türkiye'nin siyasi, sosyal, ekonomik tarihi merkezli bir içeriğe sahip olan bu kesimden insanlara değer aktar-

ma formatlarının herhangi biri vasıtasıyla değinilmemiş olması önemli bir eksikliklerdir. Sonuç itibarıyla ders kitabında yer alan değerlerin çoğu dersin öğretim programında belirtilen değerlerin ders kitabına yansıtılma gayretlerinin sonucu değildir. Kök değerlerin verilme durumunun ders kitabı kabul, onay ve yayım sürecinden sorumlu eğitim otoriteleri tarafından yeterince kontrol edilmediği anlaşılmaktadır. Öğretim programında hangi kök değerlerin hangi kazanım çerçevesinde verileceği belirtilmediğinden kitap inceleme sürecindeki görevli panelistlerin kontrol etmeleri de haliyle güçleşmektedir. Ders kitabında kazanım merkezli bir değer aktarma çabası görülmemekte, değerler daha çok konu gereği tesadüfi olarak yer almaktadır. Nitekim ders kitabındaki değer çeşidinin programdakilerden daha fazla olması bunun bir göstergesidir. Konu gereği olarak verilse bile kitapta çeşit ve frekansı bakımından değerlerin görece önemli bir düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak değerlerin çeşidi ve tekrar etme sıklığı kadar aktarılma yöntemi de önemlidir.

Telkin yönteminin değer gelişimine etkisi göz ardı edilmemekle birlikte tek yöntem olarak kullanılması uygun değildir. Bilindiği üzere telkin yöntemi öğrencileri pasif alıcılar konumuna sokan bir yöntemdir. Esasında ders kitabındaki çeşitli etkinlikler ve sorular öğrencileri aktif kılmaya çalışsa da hem kitap ve hem de kitaba bağlı dijital içerikler doğrudan bilgi aktarımının öne çıkarıldığı materyal olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla ezbere dayalı bir öğrenme modeli sunmaktadır. Bu çalışma kapsamında odak grup görüşmesine katılan tarih öğretmenleri, öğrencileri aktif kılacak okuma parçası niteliğindeki metinlerle etkinlikleri müfredatı yetiştirme kaygısı nedeniyle çoğunlukla görmezden geldiklerini ifade etmişlerdir. Yine aynı öğretmenler lise öğrencilerinin kendilerine doğrudan telkin yoluyla değer aktarılmasından hoşlanmadıklarını hatta buna tepki gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Aynı öğretmenler, YKS sınavı nedeniyle 12. sınıf öğrencilerinin ikinci dönem bir şekilde okula devam etmediklerini bu nedenle de ders kitabındaki değerlerin neredeyse yarısının aktarılmasının mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Şu hâlde demokrasi ve katılımçılık değerlerinin ön plana çıktığı Türkiye’de çok partili hayata geçiş, II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki konular yeterince işlenememektedir.

Ders kitabının ana unsurunu oluşturan metinler, kazanımı karşılama kaygısında olup daha çok bilgi aktarımına odaklanmış konu anlatımlarından oluşmaktadır. İster basılı kitap unsurları ve isterse dijital içerikteki kısımlar olsun değerlerin daha çok Atatürk ilke ve inkılaplarının anlatıldığı 3. üniteye yoğunlaştığı, diğer yerlerde ise bilgi odaklı olduğu anlaşılmaktadır.

Ders kitabındaki etkinlikler de önemli değer aktarma araçları arasındadır. Kitapta özellikle “Kanıt Sorgulama” kısmında birinci el tarihsel kaynaklara yer verilmesi öğrenciler açısından ilgi çekici olabilir. Ancak bu durum bazı sorunlara da yol açmak-

tadır. Bu etkinliklerde kullanılan metinler doğrudan alıntılar şeklinde verildiğinden yer yer eski Osmanlı Türkçesine ait kelimelere rastlanmakta bu da metinlerin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Mesela “Mehmet Âkif Ersoy’un Balıkesir Vaazı’ndan (...) Müslümanlar, aralarında ayrılığı gayrılığı mucib olacak en ufak hadiselerden, dargınlığı intac edecek en hafif hareketlerden, sözlerden katiyyen çekinmelidir. Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatanı müdafaa etmeli. Asla me’yûs olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki tefrika sebeplerini kaldıracak olursak vatan-ı İslâm’ı kurtarırız.” (s. 87). Metin normalde değer ifadesi içerse bile dil engeli nedeniyle öğrencilerin büyük bir uğraşı içerisine girmeden içeriğe yeterince vakıf olamayacakları açıktır.

Kitaptaki dijital içeriklerin zengin bir öğrenme ve değer aktarma imkânı sunduğu söylenebilir. Bu içeriklerin sunduğu materyallerin zenginliği değerlerin öğretimi için uygun olsa da bazı handikapları içerdiği göz ardı edilemez. Zaten oldukça yoğun olan müfredatın yetiştirilmesinde güçlük yaşanırken dijital içeriklerin öğretmen eşliğinde ve kontrolünde işlenmesi oldukça zor görülmektedir. Bu kısımların ancak sayıları son derece sınırlı olan hevesli ve ilgili öğrenciler tarafından takip edileceği düşünülebilir. Dijital içeriklere ulaşımın imkân (internet, cep telefonu vs.) ve zamanla sınırlı olması gibi sebeplerle etkisinin daha zayıf olduğu söylenebilir. Öte yandan cep telefonlarının sınıfta kullanımına getirilen kısıtlamalar nedeniyle sınıf ortamında öğretmen rehberliğinde dijital içeriklere ulaşmanın pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Görseller yapısı gereği etkili, kalıcı ve izli öğrenmelerin gerçekleşmesi bakımından diğer araçların birçoğuna göre büyük avantajlar sunmaktadır. Mevcut haliyle kitap görsellere yer verme ve bunların değer eğitimi çerçevesinde kullanımı konusunda son derece yetersizdir. Bunların sayılarının mümkün mertebe artırılması birçok bakımdan faydalıdır. Tarih derslerinde görsellerin ve özellikle de fotoğrafların kullanılması hem değer aktarımı ve hem de etkili bir tarih öğretimi açısından son derece önemlidir.

Neticede öğretim programının da etkisiyle kitabın basılı unsurları ve dijital içerikleri dikkate alındığında değer aktarmadan ziyade bilgi kazandırmayı hedeflediği ve kurunun bunu gerçekleştirmeye göre oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir yaklaşımın ise tarih öğretiminden beklenen faydanın sağlanmasını olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Ders kitabı yazarlarının gerek ana anlatım metinlerinde ve gerekse diğer unsurlarda değer aktarmayı öncelikli hedefleri arasında görmedikleri söylenebilir. Bu değerlendirmelerden sonra aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür.

Öneriler

Yukarıda belirtilen sonuçlar ve tartışmalar ışığında öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- Ders kitabının sunduğu dijital içerikler esasen bilgi aktarma amacıyla kurgulandığından yeterince değer içermemektedir. Bu nedenle içeriğin sadece öğretmen ve bilgi merkezli ders işleme tarzından çıkarılarak değer eğitimine de odaklanması gerekmektedir.
- Öğretim programındaki değerlerin ders kitabına yansımaya yeterince dikkat edilmediği, programda yer alan bazı değerlerin ders kitabına yansıtılmadığı anlaşılmaktadır. Program yazılırken verilecek değerler ve verilme yöntemleri izah edilmeli, bunların ders kitabına yansımaları kontrol edilmeli, değerlere hem programda ve hem de ders kitabında sistematik bir yaklaşımla yer verilmelidir.
- Ders kitabında değerler daha çok öğretim programı doğrultusunda değil de konu gereği verilmektedir. Bu durumda değerlere yer verme işi kitap yazarları ile öğretmenlerin inisiyatifine kalmaktadır. Hangi konuda hangi değer nasıl verileceği öğretim programında açıkça yazılmalıdır.
- Doğrudan verilen milli, manevi ve evrensel değerlerin aktarılmasında çoğunlukla telkin yönteminin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yöntem değer aktarımında kolay bir yol olmakla birlikte davranış değiştirme ve tutum oluşturma üzerinde etkili olan ahlaki muhakeme, değer analizi ve değer açıklama gibi alternatif yaklaşımlar da işe koşulmalıdır. Bu kapsamda, tamamlanmamış hikâye, çatışma, rol oynama gibi yöntemlere başvurulabilir. Yaklaşım değer yüklü olmalı, öğrenci merkezli senaryolar akıl yürütmeye dayanmalıdır. Bu süreçte öğretmen bir rehber olarak süreci yönetmelidir. Bu maksatla ilgili öğretim programında gerekli açıklamalar yapılmalıdır. Böylece tarihten beklenen birçok beceri devreye sokulduğu gibi değer eğitiminden beklenen verim de elde edilebilir.
- Ders kitabı ünite başında, konuların anlatıldığı kısımlarda ve ünite sonlarındaki sorularla öğrenciyi aktif kılmaya çalışmıştır. Yine çeşitli etkinlikler de bu amaca hizmet eder niteliktedir. Ancak bu kısımlarda değer ve beceriden çok bilgi aktarımının ağırlıklı olduğu, ana kurgunun bu merkezde bulunduğu gözlerden kaçmamaktadır. Esasen etkili bir tarih dersi, öğrencinin merkezde olduğu, bilgi, beceri ve değere kendi deneyimleriyle ulaştığı bir derstir. Öğretim programı ve ders kitabının bu anlayışla yazılması gerekir ancak uygulayıcı öğretmen olduğundan onların gerek hizmet öncesinde ve gerekse hizmet esnasında bu anlayışa göre yetiştirilmesi ve eğitilmesi gerekir. Zira iyi program, iyi kitap ancak iyi eğitimli bir öğretmenle hedefe ulaşabilir.

- Değerler eğitiminin konu içerisinde tarihsel olay ve olguların işlenmesi esnasında kazanımla iç içe verilmesi gerekir. Bu da öğrenci merkezli, yapılandırıcı yaklaşıma uygun bir ders planı ve bu planın hayata geçirilmesi ile mümkün olabilir.
- Ders kitabı sadece doğrudan bilgi vermeye odaklı ansiklopedik bir bilgi kaynağı olmaktan farklı özellikler taşımalıdır. Ders kitabında olay ve olguların kronolojik olarak arka arkaya konularak sıralanması tarih öğretiminden sınırlı bir fayda sağlanmasına yol açacaktır. Bilgi, beceri ve değer üçlüsünü anlamlı bir şekilde kitaba yansıtacak pedagojik bir yaklaşımın sergilenmesi esas alınmalıdır. Ders kitabı öğrencilerin değerlerle mücehhez bir şekilde hayata hazırlanmalarına yardım etmelidir. İyi insan, iyi vatandaş olmaları ve hayata hazırlanmaları için onlara rehber olmalı, yol göstermelidir.
- Programda ve ders kitabında okul dışı alanlarda tarih öğrenme teşvik edilmeli ve buralarda verilebilecek değerlere de değinilmelidir. Öğrencilerin tarihsel mekânlarda işe koşulacak yöntem ve tekniklerle değer geliştirmelerine fırsat tanınmalıdır.
- Tarih, bireylerin ve toplumların başarı ve başarısızlıklarına ama daha çok başarılarına odaklanır. İnsanlığın gidişatına yön veren, bu gidişatı değiştiren kararlara dair örnekleri sunar. Ders kitabı tarihe ve milletlerin kaderine etki eden davranış, tavır ve tutumların altında yatan değerlerin keşfedilmesine fırsat sunmalıdır. Başarı ve başarısızlığın kökenleri incelenerek hangi değerlere sahip olmanın ya da iskalamanın bunlara yol açtığı analitik bir şekilde sunularak değer öğretimine katkı sağlanmalıdır. Biyografilere yer verilirken sadece bilgi değil esas olarak o kişinin değer içeren kararları ve kişisel özelliklerine yer verilebilir. Mevcut kitapta baskın olarak sadece bilgiye yer verilmiştir. Tarihi kişiliklerin ve kahramanların değer içeren yönlerine nadiren vurgu yapılmıştır. Tarihi kişiliklerin değerli eylemlerinin arkasındaki duygu ve düşüncelere yer verilmelidir. Onları iyi işler yapmaya sevk eden, tetikleyen motivasyon kaynaklarına değinilmelidir. Başarılarıyla öne çıkan tarihsel kişiliklerin örnek davranışları pedagojik ilkeler ışığında yeni nesillere aktarılmalıdır.
- Tarih dersi kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir. Milli birlik ve beraberliğin hissedilebilmesi için milli kimliğin sağlıklı bir şekilde inşa edilmesi gerekir. Bunun yolu da milli değerlerin kazandırılmasına bağlıdır.
- Kitabın dijital içeriğinin oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin bu içeriklere müfredat yoğunluğu ve YKS sınavı gibi sebeplerle yeterince zaman ayıramaması kaygı ve strese yol açabilir. Aynı durum ders öğretmenleri için de geçerli olabilir. Öte yandan teknolojik araçlara ve internet erişimi

imkânına sahip olmayan öğrencilerin bu içeriklerden mahrum kalacağı kaçınılmaz olduğundan eğitimde fırsat eşitliğine de aykırı bir durum oluşturduğu söylenebilir. Gönderme yaptığı bütün dijital içeriklerle birlikte ders kitabının öğretmen ve öğrencilere çok büyük bir yük getirdiği anlaşılmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında basılı ders kitabının pedagojik ilkeler ışığında bilgi, beceri, değer ve tutum oluşturmaya elverişli bir anlayışla sade ve anlaşılır bir şekilde yazılması çok daha uygun olacaktır. Dijital içeriklerin ise asli unsurları yüklenici değil de takviye edici karmaşık olmayan bir içeriğe sahip olması gerekir.

- Mevcut halde telkinle verilen değerler mutlak doğru olduğuna inanılan değerlerdir. Kişisel olarak farklı düşünmek pek mümkün değildir. Ders kitaplarında değerleri telkin yoluyla doğrudan verme yerine belirlenen herhangi bir değere tartışma, düşünme, çalışma yoluyla ulaşılması sağlanmalıdır. Bu kapsamda örneğin sorumluluk önemlidir deme yerine öğrenciler bu değerinin önemine çeşitli yöntemlerle çalışarak (grup çalışması, tartışma vs.) ulaşmasına yardımcı olunmalıdır. Öğretim programında tarih derslerine özgü değer listesi oluşturularak bunların konuların özelliğine göre yalnız telkinle değil diğer değer geliştirme yaklaşımlarıyla da verilmesi sağlanmalıdır.
- Odak grup görüşmesine göre öğretmenler değer öğretimine karşı çıkmamakla birlikte bunun nasıl verileceği konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Bu nedenle öğretmenlerin değer geliştirme süreçleri ve yöntemleri hakkında hizmet içi eğitime tabi tutulmaları esastır. Tarih derslerinde değer öğretiminin nasıl yapılacağına dair bir kılavuz niteliğinde el kitabı hazırlanabilir.
- Değer aktarımında etkili olabilecek görseller, ders kitaplarında kullanılmak üzere arşiv, kütüphane, basın ve dijital araçlar üzerinde kapsamlı bir tarama yapılarak temin edilmeli kitap yazarlarına yönelik bir arşiv oluşturulmalıdır. Bu kapsamda Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri kısmında taramalar yapılarak konu ve değer aktarımında kullanılacak görseller tespit edilebilir. “Bir resim bin kelimeye bedeldir” sözü gereği görseller pedagojik ilkeler çerçevesinde kitaba eklenmeli, görselin öğrenci ve öğretmen tarafından etkili kullanımı için yönergeler oluşturulmalıdır.
- Ders kitabında kanıt niteliğinde veya bilgi amaçlı olarak seçilen metinlerin yaşayan ve anlaşılabilir Türkçe kaynaklardan seçilmesi, eğer böyle bir metin verilmemiş ise anlamı bilinmeyen kelimelerin parantez içerisinde veya metin altında bugünkü anlamlarının verilmesi gerekmektedir.
- Ders kitaplarında engeli olan bireylere konu anlatım metni, görsel ve okuma parçası gibi çeşitli formatlarda yer vermelidir.

10. SINIF
TARİH DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



10. SINIF TARİH DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDE İNCELENMESİ

ÖZET

Bu bölümün amacı, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan milli, manevi ve evrensel değerleri tespit etmek ve bu değerlerin veriliş yöntemlerini analiz etmektir. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, çalışmanın önceki aşamasında 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında tespit edilen değerler tarih ders kitabına da yansıtılmıştır. Kök değerlerden ise sadece öz denetim değerine yer verilmemiştir. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında milli, manevi ve evrensel olmak üzere toplam 45 değer yer almaktadır. Bu değerlerin toplam frekansı 361'dir. Kitapta en fazla evrensel değerlere yer verilmektedir. Kitapta milli değerlerin oranı yaklaşık %33, manevi değerlerin oranı yaklaşık %15 ve evrensel değerlerin oranı ise yaklaşık %52'dir. Milli değerlerin %74'ünün, manevi değerlerin %84'ünün ve evrensel değerlerin %78'inin telkin yöntemiyle verildiği görülmektedir. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değerlerin yaklaşık %51 oranında konu metni içinde verildiği anlaşılmaktadır. Veriliş formatları içerisinde dijital içeriklerin oranı yaklaşık %21, ölçme değerlendirme oranı %14, etkinliklerin oranı %7, görsellerin oranı %3 ve bilgi kutusunun oranı %1'dir. Tarih ders kitabında değer öğretiminin ağırlıklı olarak telkinle sınırlı tutulması yeterli değildir. Değer analizi, değer açıklama ve değer muhakemesi gibi yöntemlerin de işe koşulması gerekmektedir. Engelli bireylerin geçmişteki koşullarını ortaya koyan bilgiler üzerinden kitabın kapsayıcılık boyutu geliştirilmelidir. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı konu içerikleri bakımından değer aktarımına oldukça uygundur. Özellikle ahlaki öğretileriyle öne çıkan düşünürlerin görüşleri üzerinden hazırlanan kitap etkinlikleri, değerleri daha belirgin hale getirebilir ve öğrencilerin değerleri içselleştirmesini kolaylaştırabilir. Sınıfta ders kitaplarından daha etkili role olan sahip öğretmenlerin değer eğitimine ilişkin becerileri de geliştirilmelidir.

GİRİŞ

Tarih derslerinin değer eğitimi konusunda çok güçlü bir role sahip olduğunu belirten çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Kaur, 2015; Okumuş, 2021; Sinani, Agung ve Purwanta, 2023). Çünkü bize kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve şu anda nerede bulunduğumuzu öğreten tarih, değer anlamında ilham verecek pek çok olayı kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, değerleri açığa çıkaracak rol modellerle ve örneklerle doludur. Aynı zamanda tarihteki siyasi, sosyal ve kültürel konularla açığa çıkan

pek çok değerle, kişilik ve karakter geliştirmek mümkündür. Bu aşamada tarih derslerinde kullanılan eğitim materyallerinin değer aktarımı konusunda bilinçli bir şekilde işe koşulması önem kazanmaktadır. Bu materyallerden biri tarih ders kitaplarıdır. Tarih ders kitaplarında yer alan değerlerin tespiti ve değer eğitimi bağlamında nasıl geliştirilebileceğinin sorgulanması, tarih derslerinde daha bilinçli bir değer eğitimi için büyük katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda insanların hayatına anlam ve amaç katan değerlerin yeni nesillere aktarılması aşamasında güçlü bir potansiyele sahip olan tarih ders kitaplarının, daha işlevsel hale getirilmesi eğitimcilerin temel görevleri arasındadır.

Bu çalışmada, 2018 yılında güncellenen 10. Sınıf Tarih Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabının metinler, edebi ürün vd., görseller, etkinlikler, dijital içerik ve ölçme-değerlendirme temalarında milli, manevi ve evrensel değerlere ne kadar yer verildiği, değer öğretim yöntemlerinden hangisinin tercih edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı 226 sayfadan oluşmakta ve 7 ünite içermektedir (Kaplan ve ark., 2023). Bu üniteler sırasıyla “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiye’si”, “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)”, “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler”, “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti”, “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)”, “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ve “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” şeklindedir. Tarama işlemi 1. ünitenin başladığı 12. sayfadan 7. ünitenin bittiği 211. sayfaya kadar devam etmiştir. Kitap incelenirken hem içeriğe dair metin kısımları hem de “Üniteye Hazırlık”, “Etkinlik”, “Düşünceleriniz”, “Bilgi Kutusu” ve “Ölçme ve Değerlendirme” başlıklarındaki bütün bölümler taranmıştır.

Değer analizi konusunda gözden kaçırılmaması gereken konulardan biri, değerlerin birbirinden bağımsız yalın bir niteliğe sahip olmamalarıdır. Adaletin olduğu yerde eşitlikten, çalışkanlığın olduğu yerde başarıdan, yardımseverliğin olduğu yerde dayanışma ve merhametten de bahsetmek mümkündür. Bu durumda değerlerin iç içe geçmiş kompleks bir yapısı olduğu söylenebilir. Bundan dolayı kitaptaki değerlerin analizinde, öne çıkan değer dikkate alınma zorunluluğu söz konusudur. Analiz esnasında değerlerin bu kompleks yapısı da mümkün olduğunca göz önünde bulundurulmuştur.

1. BULGULAR

2023-2024 eğitim-öğretim yılında kullanılan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı, milli, manevi ve evrensel değerler açısından analiz edilerek bulgular aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan toplam 7 ünite ile ilgili Tarih Öğretim Programında (MEB, 2023) 29 kazanım bulunmaktadır. Bu üniteler Selçuklu Türkiye'sinden Klasik Çağ Osmanlı dönemine kadar olan süreci kapsamaktadır. Klasik Çağ aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemidir. Bu dönemde Osmanlı medeniyeti dünyaya damgasını vurmuştur. Bundan dolayı kitapta yer alan ünitelerin ve kapsadığı konuların, ders kitabına yansıtılacak milli, manevi ve evrensel değerleri etkileyebileceği de öngörülebilmektedir.

Çalışmanın amaçlarından biri, Tarih Dersi Öğretim Programında (TDÖP) daha önceki süreçte tespit edilen milli, manevi ve evrensel değerlerin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına yansıtılıp yansıtılmadığını tespit etmektir. Problemlerle ilgili bulgular Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1. 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

	Öğretim programı			Ders kitabı	
	Sıra No	Değer	f	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Milli bağımsızlık	1	1	
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	1	1	
	3	Şehitlik ve gazilik	1	1	
	4	Kültürel mirasa sahip çıkma	4	4	
Manevi	5	Yardımsızlık/hayırseverlik	1	1	
Evrensel	6	Adalet	3	3	
	7	Estetik	1	1	
	8	Akılcılık ve bilimsellik	1	1	
	9	Azim	1	1	
	10	Cesaret	1	1	
	11	Başarı	1	1	
	12	Dayanışma	1	1	
	Toplam		17	17	-

Çalışmanın ilk aşamasında, 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programında 12 değer tespit edilmiştir. Bunların 4'ü milli, 1'i manevi ve 7'si evrensel değerlerdir. Tablo 1'de görüldüğü gibi tespit edilen değerlerin hepsi 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına yansımıştır.

Bu bağlamda ders kitabının tespit edilen değerler bakımından programla uyumunun iyi olduğu belirtilebilir.

Buna örnek olarak TDÖP'deki "10.2.4." no.lu kazanımın "d" maddesinde yer alan, "Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren Türkçeyi resmi yazışma dili olarak kullandığı ve bilim dili haline getirdiği vurgulanır" (MEB, 2023, s.28) açıklamasının kitap metninde nasıl vücut bulduğu verilebilir. Kitapta metninde yer alan "Türkçenin Resmî Dil ve Bilim Dili Hâline Getirilmesi" başlıklı konu da Osmanlı döneminde Türkçe kullanımının arttığı, Türkçenin bilim ve edebiyat dili haline geldiği aktarılmaktadır. Bir ülkenin dili o milletin ulusal bir simgesidir. Bundan dolayı kitapta yer alan bu bilgilerle, kazanımda verilen "ulusal simgelere duyarlı olma" değerinin karşılandığı söylenebilir.

Tarih Öğretim Programında yer alan ve 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına yansıtılan değerlere bir başka örnek "akılcılık ve bilimsellik" değeridir. Tarih Dersi Öğretim Programında "10.5.2." no.lu kazanımda şu açıklama yer almaktadır "d) II. Mehmet'in karakteri, vizyonu, ilme verdiği önem vurgulanarak fethin gerçekleşmesinde onun kişisel özelliklerinin etkisine değinilir" (MEB, 2023, s. 29). Bu kazanımda II. Mehmet'in ilme verdiği önemin vurgulanması istenmektedir. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan Fatih Sultan Mehmet'le ilgili aşağıdaki bilgiler aynı zamanda "akılcılık ve bilimsellik" değerini de dolaylı olarak ortaya çıkarmaktadır:

Bilime değer veren, bilim adamlarına yakınlık gösteren bir padişahı. Ayrıca yanına gelen ilim erbaplarını saygıyla karşıladı... Dönemin önemli bilim adamlarından dersler almıştır. Fatih, fetihten sonra İstanbul'da sekiz kiliseyi medrese hâline getirdi. Daha sonra Ayasofya medresesini ve Semâniye medreselerini yaptırdı. Ali Kuşçu, Amiroutzes, Georgios Trapezuntios, Hocasâde gibi dönemin önemli bilim insanlarının fikirlerinden yararlandı (Kaplan ve ark., 2023, s.135).

Verilen bilgilerde Fatih'in önemli bilim insanlarından yararlandığı, onlara değer verdiği ifade edilmektedir. Bu da Fatih Sultan Mehmet'in akılcılığa ve bilimselliğe verdiği önemi göstermektedir. Fatih Sultan Mehmet'in Türk tarihi için önemi ve Türk halkının ona duyduğu saygı ve sevgi göz önüne alındığında bu cümlelerle öğrencilere "akılcılık ve bilimsellik" değeri dolaylı olarak aktarılmaktadır.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, ders kitabında tespit edilen milli, manevi ve evrensel değerler ele alınmıştır. Değerlerin doğrudan mı dolaylı mı verildiği de belirlenerek bulgular Tablo 2'de yansıtılmıştır. Tabloda yer alan değerlerin hepsine örnek vermenin güçlüğünden dolayı, tespit edilen değerlere ilişkin doğrudan alıntılarla bazı örnekler sunulmuştur.

Tablo 2. Tarih 10 Ders Kitabında Millî, Manevî ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu

	Sıra	Değerler	f	Veriliş yöntemi	
				Doğrudan	Dolaylı
Millî	1	Millî galibiyet/zafer	30	22	8
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	20	15	5
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	15	10	5
	4	Şan ve şeref	15	13	2
	5	Şehitlik ve gazilik	15	11	4
	6	Millî birlik ve beraberlik	7	4	3
	7	Kahramanlık	7	6	1
	8	Vatanseverlik	5	5	-
	9	Misafirperverlik	3	2	1
	10	Millî bağımsızlık	1	-	1
	11	Büyüklerle saygı	1	-	1
Toplam			119	88	31
Manevî	1	Yardımseverlik/hayırseverlik	20	15	5
	2	Allah sevgisi	8	8	-
	3	Şefkat/merhametli olma	6	5	1
	4	Alçakgönüllülük/tevazu	6	5	1
	5	Dürüstlük	3	3	-
	6	Cömertlik	3	2	1
	7	Dostluk	2	1	1
	8	Tasarruf	2	2	-
	9	Kanaatkârlık ve şükür	1	1	-
	10	Sabır	1	1	-
	11	Kul hakkı gözetmek	1	1	-
	12	Helal kazanç	1	1	-
	13	İyiliği emredip kötülükten sakındırmak	1	1	-
Toplam			55	46	9
Evrensel	1	Adalet	37	29	8
	2	Estetik	28	24	4
	3	Kapsayıcılık	27	19	8
	4	Akıcılık ve bilimsellik	23	18	5
	5	Etik davranış	14	13	1
	6	Dayanışma	9	5	4
	7	İnsan haklarına saygı	8	6	2
	8	Sevgi	6	6	-
	9	Çalışkanlık	6	6	-
	10	Barış	5	2	3
	11	Cesaret	5	5	-
	12	Eşitlik	4	4	-
	13	Sorumluluk	3	2	1
	14	Emeğe saygı/alın teri	2	-	2
	15	Gelişime açık olmak	2	1	1
	16	Saygı	2	2	-
	17	Azım	2	-	2
	18	Demokrasi ve katılımcılık	1	-	1
	19	Özgürlük	1	1	-
	20	Açık fikirlilik	1	1	-
	21	Başarı	1	1	-
Toplam			187	145	42
Genel Toplam	45		361	279	82

Tablo 2’de görüldüğü gibi, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında doğrudan ve dolaylı olarak toplamda 45 farklı milli, manevi ve evrensel değere toplamda 361 kez atıfta bulunulmuştur. Kitapta yer alan milli değerlerin oranı 119 frekansla yaklaşık %33’tür. Manevi değerler ise 55 frekansla yaklaşık %15 orana sahiptir. Kitapta en fazla orana evrensel değerler sahiptir. Bu oran 187 frekansla yaklaşık %52’dir. Kitapta yer alan değerlerin, 279 frekansla yaklaşık %77’si doğrudan verilirken, 82 frekansla yaklaşık %23’ü dolaylı verilmektedir. Veriliş yöntemi ile ilgili bulgular ise aşağıda ilgili başlık altında sunulmuştur.

Milli galibiyet/zafer değerinin, özellikle Anadolu’nun yurt edinilmesini, Osmanlı Devleti’nin yükselişini içeren konularda öne çıkması ve sıkça vurgulanması doğal bir sonuç olarak görünmektedir. Bu değere ise aşağıdaki konu metni örnek verilebilir: “Büyük Selçuklu Devleti’nin Türkler açısından tarihte oynadığı en önemli rol ise ana vatan Orta Asya’dan binlerce kilometre uzakta Asya ile Avrupa’nın birleştiği bir noktada (Anadolu’da) Türklere yeni bir vatan kazandırmasıdır” (Kaplan ve ark., 2023, s.19).

Konu metninden anlaşılacağı gibi, Büyük Selçuklu Devleti’nin ana vatan Orta Asya’dan binlerce kilometre uzakta Asya ile Avrupa’nın birleştiği bir noktada (Anadolu’da) Türklere yeni bir vatan kazandırması dolaylı olarak milli galibiyet ve zafere işaret etmektedir. Aynı zamanda Türklerin Anadolu’da bir vatan edinmesi, vatan sahibi olmanın değerini ve önemini de göstermektedir. Fakat cümlede vatan sevgisi ya da vatan sahibi olmanın öneminden ziyade vatan edinme olgusu öne çıktığı için çok güçlü bir şekilde vatanseverlik değeri hissedilmemektedir.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında en fazla öne çıkan değerlerden biri de “ulusal simgelere duyarlı olma (f=20)” değeridir. Bu değere konu metni içinde verilen aşağıdaki bilgiler örnek gösterilebilir:

Oğuzlar, Sultan Alp Arslan’ın yönlendirmesiyle kabileler hâlinde Anadolu’ya yerleşmeye başlamıştır. Anadolu’yu yurt tutan ve her birinin kendine ait özgü tamgaları (Tablo 1.2) bulunan Oğuzlar, Selçuklulardan önce boy birlikleri hâlinde beylik statüsündeki siyasi yapılarda yer almışlardır. Oğuzlar, içinde buldukları siyasi yapılardan ayrılarak sonraki dönemlerde tarih sahnesine çıkacak Selçuklu, Osmanlı gibi devletlerin kurucuları ve gerçek sahipleri olmuşlardır. XI. yüzyıldan itibaren Selçukluların Anadolu’ya başlattıkları akınlar ve nüfusun süreklilik gösteren Türk göçleri ile desteklenmesi, Anadolu’nun bir Türk vatani hâline gelmesini sağlamıştır (Kaplan ve ark., 2023, s.19).

Yukarıdaki bilgilerde, Oğuzlar’ın tamgalarından bahsedilmektedir. Bu Oğuzlar için aynı zamanda önemli simgelerdir. Konuda tamgalara görsel olarak aynı sayfada aşağıdaki şekil verilmiştir.

Tablo 1.2: Oğuz Boylarının Tamgaları

OĞUZ BOYLARININ TAMGALARI				
GÜN HAN GÜNEŞ	İYİ	↑	U	↑
	KAYI	BAYAT	ALKAEVLI	KARAEVLI
AY HAN AY	X	Λ	Λ	TT
	YAZIR	DÖĞER	DÖDURGA	YAPARLI
YILDIZ HAN YILDIZ	X	J	Y	VI
	AVŞAR	KIZIK	BEYDILI	KARKIN
GÖK HAN GÖK	U	Λ	Λ	T
	BAYINDIR	PEÇENEK	CAVULDUR	ÇEPNİ
DAĞ HAN DAĞ	↑	Y	T	III
	SALUR	EYMÜR	ALAYUNTLU	YÜREGİR
DENİZ HAN DENİZ	±	U	Λ	Q
	İĞÖİR	BÜĞDÜZ	YIVA	KINIK

(Kaplan ve ark., 2023, s.19).

Konunun devamında, tablo analizi yaptırmak için şu soru sorulmuştur: “*Tamgalar; Türklerin siyasi, sosyal ve kültürel hayatında nasıl bir tarihsel öneme sahip olabilir? Yazınız.*” (Kaplan ve ark., 2023, s.19).

Kitapta tamgalar üzerinde bu kadar durulması, görsel ve analiz etkinliği ile desteklenmesi “ulusal simgelere duyarlı olma” değerini ortaya çıkarmaktadır. Bu örnekte, önceki örnekte olduğu gibi, vatan edinme olgusuna vurgu yapılmaktadır.

Kitapta en çok yer alan milli değerlerin yanı sıra en az yer alan değerlere de birkaç örnek verilebilir. “Büyüklerle saygı” (f=1) kitapta az oranda karşımıza çıkmaktadır. Bu değer kitabın “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinde yer alan “Divân-ı Hümâyün” konu başlığı altında yer alan aşağıdaki görsel aracılığıyla verilmektedir:



Görsel 6.4: Divân-ı Hümâyün toplantısı (temsili) (Kaplan ve ark., 2023, s.177).

Bu görselin konu içinde kullanılma amacı, Divân-ı Hümâyün toplantısına görsellik sağlamaktadır. Fakat görselde, Divân-ı Hümâyün üyelerinin devlet büyüğü olan padişah karşısında saygıyla durdukları görülmektedir. Görselin öncelikle bu değeri aktarma amacı olmasa da dolaylı olarak “büyüklere saygı” değerine ilişkin bir mesaj içerdiği söylenebilir.

Kitapta karşımıza az oranda çıkan değerlerden biri de misafirperverliktir. Bu değeri öne çıkaran konulardan biri “Ahiyân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm”dur. Kitapta konu ile ilgili verilen şu bilgilerde Bâciyân-ı Rûm teşkilatı içindeki misafirperverlik vurgulanmaktadır: Bâciyân-ı Rûm, kadınlar arasındaki yardımseverliğin, konukseverliğin, doğruluk ve merhametin gelişmesine katkı sağladığı gibi Türk kültürünün ve İslami değerlerin kadınlar arasında yayılmasını hızlandırmıştır. O dönemde Anadolu’daki kadınlar bir araya gelerek bugünkü anlamda bir sivil toplum örgütü gibi çalışmışlardır” (Kaplan ve ark., 2023, s.177).

Bu bilgilerde Bâciyân-ı Rûm’un, kadınlar arasında yardımseverliği, konukseverliği, doğruluk ve merhameti geliştirdiği belirtilmektedir. Yardımseverlik, doğruluk ve merhametle birlikte misafirperverliğe de dikkat çekilmektedir.

Tablo 3’e göre, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında 13 farklı manevi değer yer almaktadır. Toplam 55 frekansa sahip manevi değerlerin %84’ü (f=46) doğrudan, %16’sı (f=9) dolaylı aktarılmaktadır.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında, en fazla dikkat çeken manevi değer “yardımseverlik/hayırseverlik” değeridir (f=20). Manevi değerler içindeki oranı yaklaşık %36’dır. Örneğin, “yardımseverlik/hayırseverlik” değerini kitapta Mevlânâ ile ilgili şu bilgiler ortaya koymaktadır: “Mevlânâ, düşünceleri ve yaşayışıyla insan sevgisinin yayılmasına ve İslam dininin içten sevilmesine katkıda bulunmuştur... Daima yardımlaşma ve zayıfları düşünme taraftarıdır. Dünyada nefsin eğilimlerine köle olmanın, övünmenin ve büyüklenmenin karşısındadır...” (Kaplan ve ark., 2023, s.105).

Bu bilgilerde Mevlânâ’nın yardımlaşma taraftarı olduğu doğrudan verilmektedir ve yardımseverlik insan sevgisi ile ilişkilendirilerek telkin edilmektedir.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında öne çıkan manevi değerlerden biri de “Allah Sevgisi”-dir. Allah sevgisi bazı mutasavvıfların düşünceleri üzerinden aktarılmaktadır. Buna Yunus Emre ile ilgili verilen aşağıdaki bilgiler örnek gösterilebilir:

Sanatı ilahi bir ilhama ve ahenge bağlıdır. Servet tutkusunun insanı, ilahi düşüncelerden yoksun bırakacağını vurgulamıştır. Yoksul kişilerin gözetlenmesine önem vermiştir. İnsan için önemli unsurun kendi öz değerleri olduğunu ve Allah’ı sevdiğçe insanın olgunlaşacağını belirtmiştir. Sosyal adaleti

sağlamak için mal dağıtmanın, insanı Allah katında daha değerli kılacağını anlatmak istemiştir (Kaplan ve ark., 2023, s.106).

Şiirlerinde Allah sevgisi güçlü bir şekilde hissedilen Yunus Emre ile ilgili verilen yukarıdaki metinde “Allah’ı sevdiğe insanın olgunlaşacağına” dair düşünceler, Allah sevgisini doğrudan telkin etmektedir. Yunus Emre’nin felsefesinde yaratılanı yaratandan dolayı sevmek vardır. Onun düşüncelerini aktaran konu metninde Allah sevgisiyle beraber, yardımlaşma, adalet gibi manevi ve evrensel değerler de dikkat çekmektedir.

Ders kitabında az sayıda geçen değerlere örnek olarak da “iyiliği emredip kötülükten sakındırmak” gösterilebilir. Bu değere ise şu bilgiler üzerinden dolaylı ulaşılabilmektedir:

Hacı Bayrâm-ı Velî, müritlerine el emeği ile geçinmeyi, alın teriyle rızık temininin erdemli yol olduğunu aşılamaştır. İşsiz olanları ve uğraşı olmayanları tarikata almamıştır. Yaşlı ve iş göremezleri himaye etmiş, müritlerini maddi ve manevi sahada yetiştirmeye gayret etmiştir. “Sanatınla meşgul ol, çalış, ye, yedir; geçimini sağla, kimseye avuç açma” demiştir (Kaplan ve ark., 2023, s.108).

Ders kitabında, Hacı Bayrâm-ı Velî’nin görüşlerinin bir kısmı bu cümlelerle aktarılmaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî’nin müritlerine verdiği tavsiyeler, onları daha ahlâklı ve onurlu davranışlara sevk etmeyi amaçlamaktadır. Bundan dolayı burada “iyiliği emredip kötülükten sakındırmak” değeri hissedilmektedir. Aynı zamanda bu cümlelerde helal kazanç, yardımseverlik, cömertlik gibi manevi değerlere de ulaşılabilmektedir.

Tablo 3’teki bulgulara göre, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında en fazla evrensel değerler bulunmaktadır. Bu değerlerin %78’i (f=145) doğrudan %22’si (f=42) dolaylı aktarılmaktadır. Tabloya göre, evrensel değerler içinde 37 frekansla en fazla “adalet” değeri öne çıkmaktadır. Bu da evrensel değerler içinde yaklaşık %20’lik bir oran oluşturmaktadır. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında sıkça vurgulanan evrensel değer arasında estetik, kapsayıcılık, akılcılık ve bilimsellik değerleri de bulunmaktadır.

Ders kitabında “adalet” değerini şu örnek doğrudan ortaya koymaktadır: “...Osman Bey, bir yandan gazaya teşvikte bulunurken diğer yandan da adalet, ekonomik refah ve farklı inançlara gösterdiği saygıyla hâkimiyetine aldığı bölgelerdeki halkın güvenini kazanmıştır. Fethedilen yerler imar edilerek canlandırılmış, böylelikle beyliğin gelişmesi temin edilmiştir” (Kaplan ve ark., 2023, s.54).

Bu bilgilerde, Osman Bey’in adaletli tutumu ve bu tutumun Osman Bey’e sağladığı avantajlar verilmektedir. Adil yaklaşımı devleti güçlendirmiştir. Dolayısıyla doğrudan adalet değerine dikkat çeken bir örnektir.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında adaletten sonra öne çıkan bir diğer evrensel değer ise “estetik”tir. Özellikle Beylikler, Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Devleti döneminde ortaya konan estetik sanat eserleri bu değerın ortaya konmasını kolaylaştırmaktadır. Bu değere örnek olarak kitapta yer alan şu bilgiler örnek gösterilebilir:

Osmanlı sanatı, Orta Asya’dan gelen sanat anlayışından ve Selçuklu, Arap, Bizans, İran sanatlarından etkilenecek gelişmiştir. Beylikler Dönemi’nde Türk sanatında birçok yenilik yapılmış ve gelişmeler olmuştur. Osmanlı Devleti, Anadolu’daki beylikleri idaresi altına alınca bu beyliklerdeki sanat anlayışlarını en iyi şekilde değerlendirip dünya çapında bir sanat anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti’nin büyüyüp gelişmesi ile yaşanan önemli siyasi ve kültürel olaylar da Osmanlı sanatını etkilemiş ve şekillendirmiştir (Kaplan ve ark., 2023, s.114).

Bu bilgilerde Osmanlı’nın dünya çapında bir sanat anlayışını geliştirdiği açıkça ifade edilmektedir. Bu bilgileri doğrulamak amacıyla örnek olarak bazı görseller kullanılmaktadır. Bu görsellerden biri “Taşkınpaşa Camisi mihrabına” ait şu fotoğrafıdır:



Görsel 4.15: Taşkınpaşa Camisi mihrabı, Ankara Etnografya Müzesi (Kaplan ve ark., 2023, s.114).

Bununla birlikte çini ve dokuma sanatına örnekler de sunulmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı’nın dünya çapındaki sanat anlayışı estetik değerini de ortaya koymaktadır.

Ders kitabında, yüksek frekansa sahip değerlerden biri de kapsayıcılıktır. Şu bilgiler kapsayıcılık değerini doğrudan ortaya koymaktadır: “Fethedilen yerlerde Hristiyan halka “zimmi” statüsü verilerek yerlerinde bırakılıp korumaya alınması da Osmanlıların yükselişini kolaylaştırmıştır. Osmanlılar, imparatorluklarını kurarken, kitleleri çeken bu uzlaşıcı, koruyucu, hoşgörülü siyaseti bilinçle izliyordu” (Kaplan ve ark., 2023, s.54).

Bilgilerde, Osmanlıların izlediği uzlaşıcı, koruyucu, hoşgörülü siyasete vurgu yapılırken, bu siyasetin Osmanlı'nın yükselmesindeki olumlu katkısına dikkat çekilmektedir.

Tablo 3'e yansıyan ve tarih ders kitabında az sayıda yer alan değerlere de örnek göstermek gerekirse, "emeğe saygı" değerinden bahsedilebilir. Kitapta "Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler" başlıklı 3.Ünitenin sonunda yer alan Ölçme ve Değerlendirme" bölümündeki şu metin "emeğe saygı" değerine işaret etmektedir:

33. Tımar Sistemi'nde toprağın ekilmemesi ve öşrün tahakkuk etmemesi durumunda sipahi çiftçiden çiftbozan vergisi alırdı. Çiftçinin toprağını terk etmemesi gerekirdi. Tımar sahibinin kaçan çiftçiyi on yıl içinde geri getirme yetkisi vardı. Bu şart verimliliği sağlamak ve tımar sahibinin gelirini güvence altına almak için konulmuştu. İlike olarak Osmanlı toprak sistemi, çiftçinin emeğinin mahallî otoritelerce suistimal edilmesine ve askerî sınıflarla çiftçiler arasında kişisel ilişkilerin kurulmasına karşıydı. Reaya üretimle ilgili faaliyetlerini yapmakta serbestti ve tımar sahibine kanunun belirttiğinden fazla veya kanuna aykırı vergi vermezdi. Bu anlamda Osmanlı köylüsü hürdü ve sipahi onu kendi istekleri doğrultusunda zorla çalıştıramazdı (Kaplan ve ark., 2023, s.101).

Metnin devamında ise metinle ilgili aşağıdaki soru yer almaktadır:

Metne göre Tımar Sistemi ile ilgili çıkarılabilecek en kapsamlı yargı aşağıdakilerden hangisidir?

B) Üretimde sürekliliği amaçlayan, sipahi ile çiftçinin karşılıklı haklarını koruyan ve suistimalleri engelleyen toprak sistemidir (Kaplan ve ark., 2023, s.101).

Hem metinden hem de metinle ilgili sorudan Tımar Sisteminde çiftçinin emeğine gösterilen saygıya dikkat çekilmektedir. Bundan dolayı "emeğe saygı" değerine ulaşılabilmektedir.

Kitapta az sayıda yer alan bir diğer evrensel değer "gelişime açık olma"dır. Bu değere de Fatih Sultan Mehmet'in kişiliğini anlatan aşağıdaki metin üzerinden ulaşmak mümkündür.

".....Bilime değer veren, bilim adamlarına yakınlık gösteren bir padişahı. Ayrıca yanına gelen ilim erbaplarını saygıyla karşıladı. Kısaca Fatih, tarihte imparatorluk kuran liderlerin vasıflarını taşıyan kudretli bir komutan ve ileri görüşlü bir devlet adamıdır....."

Fatih'in yegâne amacı devletini her alanda dünyanın en üstün ve kudretli imparatorluğu hâline getirmektir.....Ali Kuşçu, Amiroutzes, Georgios Trapezuntios, Hocazâde gibi dönemin önemli bilim insanlarının fikirlerinden yararlandı. Resim sanatına ilgi duyan Fatih, İtalyan ressam Gentile Bellini'ye resmini yaptırdı (Kaplan ve ark., 2023, s.135).

Bu metinde, Fatih'in gelişime açık ve ileri görüşlü kişiliği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu metin "akılcılık ve bilimsellik" değerine de güçlü bir vurgu yapmaktadır. Türk tarihinin en güçlü ve başarılı liderlerinden bir olan Fatih Sultan Mehmet'in kişilik özellikleri bu evrensel değerlerin ortaya konmasını kolaylaştırmaktadır.

Tablo 3, genel olarak değerlendirildiğinde, evrensel değerler en yüksek oranı oluşturmaktadır. İkinci sırada çeşitli olarak manevi değerler gelse de milli değerler oran olarak daha yüksek bir paya sahiptir. Ders kitabında en fazla yer alan değer ise "milli galibiyet/zafer" değeridir. Bu da milli değerler sınıfındadır.

Çalışmada analiz sürecinde kullanılan referans değerlerden bazılarının tabloya yansımadağı görülmektedir. Bu değerler ise şunlardır:

Milli Değerler	Manevi Değerler	Evrensel Değerler
Milli egemenlik	Aile birliğine önem verme	Çevreye duyarlılık
Millet sevgisi	Bakımlı/temiz olma	Etkin vatandaşlık
	İzzet-i nefis/öz saygı	Öz güven
	Nezaket	Vicdanlı olmak
	Öz denetim	
	Vefa	

Yukarıdaki değerlerin bir kısmının 10. Sınıf Tarih Ders Kitabının içerdiği konulardan dolayı, kitapta yer almadığı düşünülebilir. Örneğin, beylik ve saltanat yönetiminin hâkim olduğu dönemleri ele alan konularda "milli egemenlik" değerinin vurgulanması zor olabilir. Ya da demokrasi ile ilişkilendirilebilecek "etkin vatandaşlık" değerinin saltanat sürecini ele alan konularda öne çıkarılması pek mümkün olmayabilir.

Ders kitabı içinde yer alan savaşlar, fetih hareketleri, yardım faaliyetleri gibi konular üzerinden "millet sevgisi" değerinin ortaya çıkacağı öngörülebilir. Fakat telkin yoluyla veya başka bir şekilde hissettirilmedikçe "millet sevgisi" değerinin olduğunu söylemek de kolay değildir. Örneğin savaşlar ve fetihler üzerinden ortaya çıkan öncelikli değerler kahramanlık, milli galibiyet/zafer gibi değerlerdir. Öğrencilerin "Millet Sevgisi" değerine ulaşabilmesi için kahramanlığın veya milli zaferin boyutları sorgulattırılmalıdır. Aksi takdirde her koşulda milli galibiyet veya kahramanlık gibi değerler aracılığıyla öğrencilerin "millet sevgisi" değerini fark edip içselleştirebildiklerini varsay-

mak iyi niyetli bir kabulden ibarettir. Bundan dolayı “millet sevgisi” değerinin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında ihmal edildiği düşünülebilir.

Kitapta yer almayan nezaket, vicdanlı olmak, öz güven, öz denetim, çevreye duyarlılık gibi değerler üzerinde özellikle durmak gereklidir. Kitaptaki metinlerde bu değerlere çok zorlama ile ya da öğretmenin çabasıyla ulaşmak mümkün olabilir. Çünkü çevresini düzenleyen, fethettiği yerleri imar eden Osmanlı Devleti'nin çevreye duyarlı olmadığı düşünülemez. Buna rağmen kitap içinde doğrudan veya dolaylı olarak öğrencilerin çevreye duyarlılık değerini yakalaması çok zordur. Ya da adaletle önem veren Osmanlı padişahlarının vicdanlı olduğu aşikârdır. Fakat kitapta vicdan değerine ulaşmak için telkiden ziyade değer açıklama, değer analizi ya da değer muhakemesi gibi değer öğretim yaklaşımlarına ihtiyaç vardır.

1.3. Kök Değerler

Tarih Dersi Öğretim Programında, “temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmenin” eğitim sisteminin asli görevi olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı diğer programlarla ortak olarak kök değerler belirlenerek öğretim programlarının girişine yine ortak bir metinle yerleştirilmiştir. Programda yer alan kök değerler ise şöyledir: “Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” (MEB, 2023, s.5). Aynı zamanda bu kök değerlerin “hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınmasının” gerekliliği vurgulanmıştır. Çalışmanın bu kısmında, TDÖP’da yer alan kök değerlerin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına yansımaları durumu değerlendirilmiş ve ilgili bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Tarih Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına Yansımaları Durumu

Sıra	Kök değerler	Ders kitabına yansıyanlar	Ders kitabına yansımayanlar	Ders kitabında geçme sayısı
1	Adalet	✓		37
2	Dostluk	✓		2
3	Dürüstlük	✓		3
4	Öz denetim		✓	-
5	Sabır	✓		1
6	Saygı	✓		2
7	Sevgi	✓		6
8	Sorumluluk	✓		3
9	Vatanseverlik	✓		5
10	Yardımseverlik	✓		20
Toplam	10	9	1	79

Tablo 3'te gösterildiği gibi Tarih Dersi Öğretim Programında verilen 10 kök değerden 9'u 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer almaktadır. Kitaba yansımayan değer ise "öz denetim"dir. Kitapta doğrudan ve dolaylı olarak en çok adalet ve yardımseverlik değerleri geçerken (sırasıyla f=37 ve f=20), en az sabır, dostluk ve dürüstlük değerleri geçmektedir (sırasıyla f=1, f=2 ve f=3). Ders kitabının en azından kök değerlerin hepsini içermesine özen gösterilmesi, değer eğitimi açısından gerekli görülen bir durumdur. Nitekim Talim Terbiye Kurulu kitap inceleme kriterlerinden birisi de kitaplarda kök değerlerin yer bulmasıdır. Fakat öz denetim değerine incelenen kitapta rastlanmamıştır.

1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, değerlerin hangi yöntemle verildiği ele alınmıştır. Bu kapsamda doğrudan verilen değerlerin telkin, değer açıklaması, değer analizi ve değer muhakemesi yöntemlerinin hangisiyle verildiği tespit edilmiştir. Kitaptan yapılan doğrudan alıntılarla konuya açıklık getirecek örnekler verilmiştir.

Bulgulara göre, 279 frekansa sahip toplam 40 değer doğrudan öğretim yaklaşımı sadece "telkin" yöntemidir. Değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi yöntemlere başvurulmamıştır. Bulgularda, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan şu bilgiler telkin yöntemiyle değer öğretimine örnek gösterilebilir: "Osmanlı Devleti'nin gaza ve cihat hareketleri ile sınırlarını batı yönünde genişletmesi İslam dünyasında Osmanlı Devleti'ne olan sevgi ve saygıyı artırmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi İslam dünyasında Osmanlı Devleti'nin saygınlığını daha da artırmıştır" (s.138).

Bu cümlelerde "şan ve şeref" değerinin telkin edildiği fark edilmektedir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra büyük bir üne ve saygınlığa kavuşmuştur. Diğer bir deyişle bu başarıyla hem Fatih Sultan Mehmet'in hem de Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasında şanı artmıştır.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında, telkin yoluyla verilmeye çalışılan milli değerlerden biri de "şehitlik ve gaziliktir." Aşağıdaki konu metninde bu açıkça hissedilmektedir:

Gazi, vatanını ve milletini koruma amacıyla savaşan Müslüman savaşçıdır. Gazinin İslam dini, Müslümanlar ve mazlumlar için savaştığı unutulmamalıdır. Gazide kibir ve riya olmamalıdır. Gazi, gazaya sırf ganimet için gitmemelidir. Gazinin niyeti samimi olmalıdır. Bunlar, gazanın dinî ve ideolojik niteliğinin de temel koşullarıdır. Anadolu'da gaza anlayışı Moğol İstilasası ve Haçlı Seferleri ile ön plana çıkmıştır. Savaşta öldürülen Müslüman askerler ise şehit kabul edilmiştir. İslam inancına göre şehit olmak ahirette peygamberlikten sonra gelen en üst makamlardan biri olarak görülmüştür (Kaplan ve ark., 2023, s.88).

Metinde görüldüğü gibi “şehitlik ve gazilik” değeri, doğrudan değer öğretimi yaklaşımlarından biri olan telkin yöntemiyle verilmektedir. Şehitliğin ve gaziliğin kutsiyetine yapılan vurgu bunu doğrulamaktadır. Aynı zamanda gazide “kibir ve riya olmamalıdır” cümlesi manevi değerlerden biri olan “alçakgönüllülük/tevazu” değerini de telkin etmektedir.

Bulgulara göre, kitapta manevi değerler de öncelikli telkin yöntemiyle verilmektedir. Öne çıkan değer ise yardımseverlik/hayırseverliktir (f=15).

Manevi değerlerin kitabın bazı bölümlerinde bir arada telkin edildiği görülmektedir. Buna en güzel örnek Mevlânâ Celâleddîn-î Rumî'nin aşağıdaki şiiridir:

Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol.

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol.

Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol.

Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol.

Hoşgörülükte deniz gibi ol.

Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol (Kaplan ve ark., 2023, s.105).

Bu şiirde, şefkat, merhamet, cömertlik, yardımseverlik, affedicilik, mütevazilik, hoşgörü ve dürüstlük değerleri güçlü bir şekilde ortaya çıkmakta ve telkin edilmektedir. Konunun devamında ise Mevlânâ'nın düşünceleri değer yüklü bir metinle aktarılmaktadır. Özellikle mutasavvıfların anlatıldığı metinlerde manevi değerlerin telkin yoluyla öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Kitapta aşağıda verilen bilgiler aynı şekilde birkaç değeri bir arada telkin etmektedir:

Ahî Evran

Hak ile sabır dileyip bize gelen bizdendir.

Akıl ve ahlak ile çalışıp bizi geçen bizdendir.

Ahî Evran, Anadolu'da Moğol baskısı ile sarsılan esnaf ve sanatkârları birleştirerek Moğolların sebep olduğu olumsuzluklar karşısında insanlara yaşama ve direnme gücü kazandırmıştır. Çalışanların terbiye, eğitim ve öğretimlerini dikkate alarak dinî ve ahlaki eserler yazmıştır. Ahî Evran'ın debbağlık (dericilik) yaparken hakkında anlatılanlar onun veli olarak anılmasını sonra da debbağ esnafının piri sıfatıyla yüceltilmesini sağlamıştır (Kaplan ve ark., 2023, s.106).

Ahi Evran'ın şiiri ve düşünceleri üzerinden hem manevi değerlere hem de evrensel değerlere bir telkin söz konusudur. Bu değerler, sabır, çalışkanlık, dayanışma, etik davranış ve akılcılıktır. Bu şiir ve metinden sonra Ahî Evran'ın mütevazı duruşunu gösteren şu temsili resim kullanılmıştır:



Görsel 4.4: Ahî Evran (1171-1261) temsili (Kaplan ve ark., 2023, s.106).

Yukarıda verilen örnekler üzerinden, ders kitabında milli, manevi ve evrensel değerlerin bir arada ve iç içe verildiği görülmektedir.

Kitapta, değer eğitiminde doğrudan öğretim yaklaşımlarından bir olan telkin yöntemi, evrensel değerler için de tercih edilmiştir. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında telkin yoluyla verilen 18 evrensel değer içinde en fazla öne çıkan adalet (f=29) değeridir. Estetik (f=24), kapsayıcılık (f=19), akılcılık ve bilimsellik (f=18) gibi değerler de yüksek orana sahiptir.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında, “adalet” değerinin telkin yöntemiyle verildiği örneklerden biri şu şekildedir: “Başta Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi olmak üzere Osmanlı beyleri, sınır boyu şartlarını çok iyi değerlendirerek hem aşiretlerin kendilerine desteğini sağlamış hem de adaletli bir yönetim anlayışı benimseyerek etrafa güven telkin etmişlerdir” (Kaplan ve ark., 2023, s.56).

Metinde Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi gibi Osmanlı beylerinin adaletli yönetim anlayışını benimsediği ve devamında etraflarına güven telkin ettikleri aktarılmaktadır. Adil davranmak ve güven arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek adalet değeri telkin

edilmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin fethettiği yerlerdeki halka adil davrandığı ve barış ortamı sağladığına dair kitapta pek çok bilgi mevcuttur.

Kitapta telkin yoluyla verilen ve oran olarak yüksek olan bir diğer evrensel değer “estetik”tir. Bu değerın yüksek çıkmasındaki temel faktörlerden birisi, kitap içinde Beyliklerin, Türkiye Selçuklularının ve Osmanlı Devleti'nin miras bıraktığı kültür ve sanat eserlerine değinilmesidir. Aşağıdaki cümleler bunu ortaya koymaktadır: “Külliyele, medreselerde üretilen bilgilerin halka aktarılmasıyla toplumda kültür bütünlüğünü sağlamış, erişilmez tarzda tasarlanan mimari yapılarıyla devletin kudretini sergilemiştir. Külliyelelerin inşasında ve tezyinatında gösterilen itina sebebiyle külliyeleler güzel sanatlardaki yeteneklerin sergilenmesinde, sosyal hayatta, birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli rol oynamıştır” (Kaplan ve ark., 2023, s.205).

Bu bilgiler, Osmanlı'da yapılan külliyelelerin özenle süslendiği ve güzel sanatlardaki yeteneklerin külliyeleler üzerinde sergilendiği vurgusu üzerinden “estetik” değerini telkin etmektedir. Külliyelelerin yapılırken estetik görüntülerine de itina gösterildiği aşikârdır. Bu bilgiyi desteklemek amacıyla aşağıdaki görsel konu metniyle birlikte verilmiştir:



Görsel 7.13: II. Bayezid Külliyesi, Edirne (Kaplan ve ark., 2023, s.205).

Verilen bu görselle estetik değerine yapılan telkinin güçlendirildiği düşünülebilir.

Kitapta sıkça telkin edilen evrensel değerlerden biri de “Akılcılık ve bilimsellik”tir. Bundan dolayı bu değere de örnek vermek faydalı olacaktır. Aşağıdaki metin, “akılcılık ve bilimsellik” değerinin telkin yöntemiyle nasıl verildiğini göstermektedir. “Türk

Biliminin Yıldızları” konu başlığı altında: “Tarihte üstün devlet teşkilatlıkları ve savaşçı özellikleriyle ön plana çıkan Türkler, bilim alanında yaptıkları çalışmalarla da adlarından bahsettirmişlerdir. Türklerin, İslamiyet öncesinde On İki Hayvanlı Türk Takvimi’ni hazırlamaları bilim alanına yaptıkları katkıların en önemlisidir” (Kaplan ve ark., 2023, s.112).

Yukarıdaki cümlelerde, Türklerin teşkilatçı ve savaşçı yapılarının yanı sıra bilime yaptıkları katkı övgüyle anlatılmaktadır. Konunun devamında Türk bilim adamlarından Uluğ Bey, Ali Kuşçu gibi bilim adamlarının çalışmaları aktarılmaktadır. Bu durumda bütün bu bilgilerin “akılcılık ve bilimsellik” değerini telkin ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç itibarıyla örneklerin ortaya koyduğu gibi, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında öncelikle telkin yöntemi tercih edilmektedir. Bu yöntem, yoğun bir program içeriğine sahip tarih dersleri için daha uygulanabilir olabilir. Aynı zamanda tarihi kişiler ve olaylar üzerinden konunun doğal akışı içerisinde pek çok değer kolayca aktarılması mümkün olduğundan bu yöntemin tercih edildiği düşünülebilir. Buna rağmen değer eğitiminde sadece telkin yönteminin kullanılmasının hedeflenen sonucu getirip getirmeyeceği tartışma konusudur.

1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu probleminde, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değerlerin ne tür formatlar altında verildiği ele alınmıştır. Elde edilen bulgular ise Tablo 4’e yansıtılmıştır. Bu formatlara ilişkin kitaptan doğrudan alıntılar yapılarak örnekler sunulmuş ve değerlendirilmeler yapılmıştır.

Tablo 4. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı

	Sıra	Değerler	Veriliş temaları/format						
			f	Metin	Bilgi kutusu	Görsel	Etkinlik	Ölçme aracı	Dijital içerik
Milli	1	Milli galibiyet/ zafer	30	21		1	1	3	4
	2	Ulusal simgelere duyarlı olma	20	9	1	4	1	2	3
	3	Kültürel mirasa sahip çıkma	15	5			2	5	3
	4	Şan ve şeref	15	9		1			5
	5	Şehitlik ve gazilik	15	8			2	1	4
	6	Kahramanlık	7	4				1	2
	7	Milli birlik ve beraberlik	7	3			2	2	
	8	Vatanserverlik	5	1			1	1	2
	9	Misafirperverlik	3	1			1	1	
	10	Büyüklerle saygı	1			1			
	11	Milli bağımsızlık	1	1					
Toplam			119	62	1	7	10	16	23
Manevi	1	Yardımserverlik/hayırserverlik	20	9		1	2	3	5
	2	Allah sevgisi	8	5				2	1
	3	Şefkat/ merhametli olma	6	4			1	1	
	4	Alçakgönüllülük/tevazu	6	6					
	5	Dürüstlük	3	3					
	6	Cömertlik	3	3					
	7	Dostluk	2	2					
	8	Tasarruf	2					1	1
	9	Kanaatkarlık ve şükür	1	1					
	10	Sabır	1	1					
	11	Kul hakkı gözetme	1	1					
	12	Helal kazanç	1	1					
	13	İyiliği emredip kötülükten sakındırma	1	1					
Toplam			55	37	-	1	3	7	7
Evrensel	1	Adalet	37	17	1		2	6	11
	2	Estetik	28	14		3	1	4	6
	3	Kapsayıcılık	27	13			2	1	11
	4	Akılcılık ve bilimsellik	23	12	1		2	5	3
	5	Etik davranış	14	5	1			3	5
	6	Dayanışma	9	3			1	3	2
	7	İnsan haklarına saygı	8	5			2	1	
	8	Sevgi	6	4				2	
	9	Çalışkanlık	6	5					1
	10	Barış	5	3			2		
	11	Cesaret	5	2					3
	12	Eşitlik	4	2					2
	13	Sorumluluk	3					1	2
	14	Gelişime açık olma	2	2					
	15	Emeğe saygı/alın teri	2					1	1
	16	Saygı	2	1		1			
	17	Azım	2	1					1
	18	Özgürlük	1	1					
	19	Açıkfikirlilik	1	1					
	20	Demokrasi ve katılımcılık	1					1	
	21	Başarı	1						1
Toplam			187	91	3	4	12	28	49
Genel Toplam	45		361	190	4	12	25	51	79

Tablo 4'e göre, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değerler, konu metni, bilgi kutusu, etkinlikler, ölçme-değerlendirme ve kitaba kare kod olarak eklenen dijital içerikler formatında verilmektedir. Tabloya göre değerlerin en fazla konu metinleri üzerinden aktarıldığı görülmektedir. Değerlerin yaklaşık %51 oranında konu metni içinde verildiği anlaşılmaktadır. Bu formatlar içerisinde dijital içeriklerin oranı yaklaşık %21, ölçme değerlendirme oranı %14, etkinliklerin oranı %7, görsellerin oranı %3 ve bilgi kutusunun oranı %1'dir.

Kitapta kare kod şeklinde yer alan dijital içeriklerde çok sayıda görsel materyal ve videolar bulunmaktadır. Özellikle belgesel ve kısa film niteliğindeki videolar içinde öğrencilere görsel, işitsel, duyuşsal boyutlarda değer telkin edildiği düşünülebilir. Bundan dolayı dijital içerikler değer verilmiş formatında yüksek bir orana sahiptir. Kitapta, değer öğretimi bağlamında en az "bilgi kutusu" şeklinde yer alan format kullanılmıştır. Bu sonuç da doğal görünmektedir. Çünkü ders kitabında yer alan "bilgi kutusu" bölümleri oldukça sınırlı düzeydedir. 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında "ölçme-değerlendirme" bölümünün değer verme konusunda ciddi oranda işe koşulduğu fark edilmektedir. Özellikle analiz, kronolojik düşünme, tartışma, yorumlama gibi tarihsel becerilerin geliştirilmesi için düzenlenmiş olan "etkinlik" kısımlarının aynı zamanda değer öğretimi amacıyla da kullanıldığı söylenebilir. Kitapta yer alan ve konu metinleri içinde geçen bazı kişi, olay ve olgulara görsellik sağlamak amacını taşıyan görsellerin de dolaylı olarak bazı değerleri ortaya çıkardığı dikkatleri çekmektedir.

Aşağıda, bu formatların değer aktarma konusunda nasıl kullanıldığına dair kitaptan örnekler verilerek konuya açıklık getirilmiştir.

1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4'te belirtildiği gibi, kitapta değer verilmiş formatı olarak en fazla konu ana metinleri öne çıkmaktadır. Buna "Fetih Sonrası İstanbul" konu başlığı altında yer alan şu metin örnek olarak gösterilebilir:

Fetihten önce İstanbul tam bir viraneydi. Bu yüzden fetihten sonra şehrin imarına geçilmiş ve İstanbul'da yeni mahalleler kurulmuştur. Devlet adamları imar faaliyetlerine destek vermiş böylece birçok han, hamam, çeşme, sebil, cami ve medrese inşa edilmiştir.

Fatih, fetihten sonra gayrimüslim halka dinî açıdan müsamaha ile yaklaşmış, Rum Kilisesine dinî ve özel hukuk işlerinde özerklik vermiştir. Seçtiği patriği bütün Ortodoksların lideri yapmıştır. Bu tutumu Yahudi ve Ermeni milletlerine de uygulamıştır. Bu toplulukların başında bulunan İstanbul Rum ve Ermeni patrikleri ile İstanbul hahambaşına, mensuplarını yönetme masrafları için vergi toplama hakkını da vermiştir.

Haçlı Seferinde İstanbul'a gelen Haçlı birlikleri İstanbul'u yağmalamış ve İstanbul'daki Bizans varlığına son vermişlerdi. Ortodoks Hristiyanlar Katolik Hristiyanların zulüm ve katliamlarına maruz kalmışlardı. Fatih İstanbul'un fethinden sonra şehirde yaşamakta olan Hristiyanların canlarını bağışlamış ve onlara kendi mabetlerinde dinlerini yaşama özgürlüğü tanımıştı (s.132).

Kitapta yer alan bu metinde, adalet, insan haklarına saygı, estetik gibi birkaç evrensel değer verildiği görülmektedir. Bu bilgilerde, Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra orada yaşayan Hristiyanlara karşı insanî tutumu, yönetimde onlara da haklar vermesi, virane olan şehri imar ederek estetik değerini de yükseltmesi söz konusudur. Bu örnek, kitaptaki metinlerin değer eğitimi açısından nasıl bir perspektifle kullanıldığını göstermektedir.

1.5.2. Ders Kitabındaki Bilgi Kutularının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri; imar, iskân faaliyetlerinin yanında ilme ve ilim insanına da önem vermişlerdir. Artuklu sarayında yaşayan El-Cezerî yirmi beş yıl Artuklular Beyliği'ne hizmet etmiştir. Artuklular Beyliği Dönemi'nde yaşayan El-Cezerî, bilim ve teknik alanındaki sibermetik çalışmalarıyla ilk robotun mucidi sayılmaktadır. Fizikçi olan El-Cezerî, yaptığı bilimsel çalışmalar ile denge kurma, kontrol sağlama, haberleşme, robotik hizmetler alanında ilim dünyasına lham kaynağı olmuştur.

El-Cezerî dişli çarklarla çalışan makineler, çeşitli şekillerde saatler, otomatik kaplar, insan veya hayvan şeklindeki makineler, açılıp kapanan fiskiyeler, düdüklü veya saz çalan makineler, kuyu veya ırmaklardan su çeken tulumbarlar, saray hizmeti gören makineler ve şifreli kilitler yapmıştır.

Karakaş, 1991, s.335-338.

BİLGİ KUTUSU

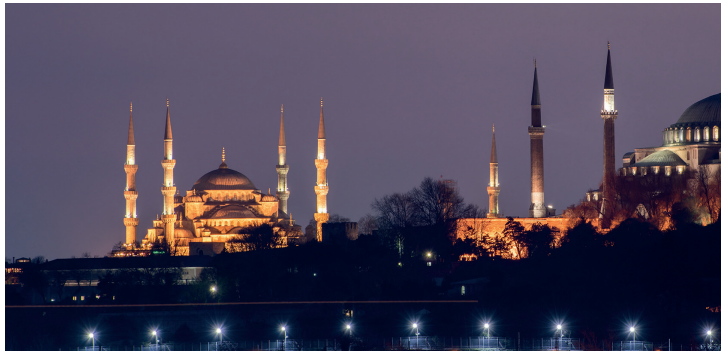
El-Cezerî

23

Bilgi kutusu içerisinde Türk bilim adamı El-Cezerî'nin bilim alanında yaptığı başarılı çalışmalar aktarılmaktadır. Verilen bilgilerde Türklere bu çağa ışık tutan önemli bilimsel çalışmaların yapıldığı ve bilime değer verildiği dolaylı bir şekilde verilmektedir. Bu da "akılcılık ve bilimsellik" değerine işaret etmektedir.

1.5.4. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan formatlardan biri de görsellerdir. Buna ise aşağıdaki görsel güzel bir örnektir (s.126):



5. Ünitenin kapağı olarak yer olan bu görselde, Sultanahmet ve Ayasofya camileri yer almaktadır. Görsel üzerinden dolaylı olarak, estetik değerine ulaşmak mümkündür. Aynı zamanda İstanbul'un sembolü olan bu camiler kültürel bir miras olarak da değerlendirilebilir. Bu durumda “kültürel mirasa sahip çıkma” değerinin de dolaylı olarak verildiği düşünülebilir.

Değer telkin eden görsellerden biri de Fatih Sultan Mehmet'e ait şu tablodur (s.131):



Tabloda Fatih Sultan Mehmet muzaffer ve güçlü bir duruşla sunulmaktadır. Görselin İstanbul'un Fethi konusunda yer almasından dolayı, öğrenciye “milli galibiyet/zafer” değerini telkin etmektedir.

Buradaki örneklerden de görüldüğü gibi görsellerden bazı değerlere ulaşmak mümkün olmakla beraber, görsellerin kitapta değer vermek amacıyla kullanıldığını düşünmek doğru değildir. Çünkü 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında kullanılan görsellerin temel kullanılma amacı, kitapta geçen kişi, olay veya olgulara görsellik sağlamak ve ders kitabını renklendirerek daha eğlenceli hale getirmektir. Görsellerin analizi üzerinden öğrencilerin değerlere ulaşması hedeflenmemiştir. Bundan dolayı görsel üzerinden değer vermenin planlı bir durum olmadığı değerlendirilmektedir.

1.5.5. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değerler verilmiş formatlarından bir diğeri etkinliklerdir. Aşağıda kitaptan alıntılanan ve “Anadolu, Irak ve Suriye’de Türk Varlığı” konusu içinde kullanılan etkinlik örneği bu durumu ortaya koymaktadır (S.20) :

METİN ANALİZİ

Aşağıdaki metni okuyarak soruyu cevaplayınız.

Süleyman Şah Türbesi

Anadolu' da büyük bir fetih hareketine girişen Türkiye Selçuklu Devleti ülkenin her köşesini türbe, cami, han, kervansaray, imaret, köprü, çeşme ve medreselerle donatmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışından Osmanlı Devleti'ne ve akabinde günümüze kadar önemli bir vatan parçası olma özelliğine sahip olan ve bu özelliğini günümüzde sürdüren Süleyman Şah Türbesi ve arazinin Anadolu' da Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde önemli bir rolü vardır.

Anadolu'nun fethiyle alınan bu yeni topraklara engin bir vatanseverlik duygusu ile bağlanan Selçuklular, vücuda getirdikleri dini, içtimai, iktisadi müesseseler yardımıyla, bu toprakları tam bir Türk yurdu haline getirmişlerdir.

Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Anadolu, Irak, Suriye bölgelerinde Türkmenlere ait türbe, kümbet ve mezar taşlarının çokluğu ile bölgenin Türk yurdu olmasını ilişkilendiriniz.

Yukarıda verilen metinden anlaşıldığı üzere bu etkinlikte temel amaç öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmektir. Fakat metin içinde “Selçukluların Anadolu’ya vatanseverlik duygusu ile bağlandığı ve yaptıkları müesseseler ile Anadolu’yu Türk yurdu haline getirdiği belirtilmektedir. Selçukluları Anadolu’da bu kadar aktif kılan Anadolu’ya vatanseverlik duygusu ile bağlanmalarıdır. Dolayısıyla bu etkinlikte, “vatanseverlik” değerinin ve bu değer Selçuklulara kazandırdığı gücün öğrencilere telkin edildiği düşünülebilir.

1.5.6. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tabloda belirtildiği gibi, ders kitabında “ölçme-değerlendirme” bölümü de değer aktarımında kullanılan alanlardan biridir. Buna “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” başlıklı 4. ünitenin sonunda yer alan aşağıdaki ölçme-değerlendirme soruları örnek olarak gösterilebilir (s.120):

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-7. sorularda boş bırakılan yerlere uygun sözcüğü / sözcükleri yazınız.

- Horasandan göç eden alimler ve mutasavvıflar'nın İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde etkili olmuşlardır.
- İlhamını ilahi aşktan alan , hoşgörü ve insan sevgisine ağırlık veren, her türlü benlik duygusunu kınayan bir anlayışa sahiptir.
- Makâlât adlı esrinde insan sevgisini yayan din ve vatan sevgisi üzerinde de durmuş, Allah ve yurt savunması için fedakârlık yapılmasını istemiştir.
- Semerkant'ta bir medrese bir de rasathane yaptıran yaptığı çalışmalarla astronomi biliminin gelişmesine katkı sağlamıştır.
- Geleneksel Türk sanatlarından , kıvamlı su üzerine serpilip boyalar ile resim yapıp kâğıda aktarılmasıyla oluşan süsleme sanatıdır.
- Orhan Bey,'yı Fethettikten sonra babası Osman Bey'in kabrini, vasiyeti üzerine Söğüt'ten buraya getirerek Gümüşlü Kümbet'e nakletmiştir.
- Padişah ve onun yetkilendirdiği görevli tarafından atanan Osmanlı bürokrasisi , ilmiye ve kalemiye birimlerinden oluşmaktadır.

Yukarıdaki ölçme değerlendirme sorularıyla, bilişsel düzeyde Türk mutasavvıflarının görüşlerine ve bilim adamlarının çalışmalarına dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda Osmanlı sanatına yönelik sorular da bulunmaktadır. Sorular üzerinden insan sevgisi, Allah sevgisi, vatanseverlik, akılcılık ve bilimsellik, estetik, etik davranış gibi çok sayıda değere ulaşılabilirdiği fark edilmektedir. Bu örnek ölçme-değerlendirme bölümünde değerlerin nasıl verildiğine de ışık tutmaktadır. Kitapta, çoktan seçmeli soruların da değer vermek amacıyla işe koşulduğu görülmektedir. Aşağıda “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” başlıklı 6.ünitenin sonunda yer alan aşağıdaki sorunun belirgin bir örneğidir (s.189):

26. Türklere bir devlet idarecisinin sahip olması gereken özellikler, Osmanlı Devleti’nde kaleme alınan eserlerde genişçe işlenmiştir. Bu eserlerde padişahın halkına karşı olan sorumlulukları hatırlatılmış ve devlet yöneticilerinin adaletli olması gibi birçok konuda yöneticilere nasihatler verilmiştir. Bu eserlerde padişahlara, ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamaları, ahlaki yönden güçlü olmaları ve müsrif olmamaları hatırlatılmıştır.

Buna göre

- I. halkı zulümden korumalı,
- II. emirler sorgulanmadan yerine getirilmeli,
- III. gereksiz masraftan kaçınmalı,
- IV. ordunun eksiklerini gidermeli

verilenlerden hangileri devlet idaresinde olması gereken vasıflar arasında gösterilebilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I, II ve III
- D) I, II ve IV
- E) I, III ve IV

Soruda, devlet yönetimiyle ilgili padişahlara verilen nasihatlere ve bu nasihatlerin ortaya çıkardığı vasıflara dikkat çekilmektedir. Soru üzerinden adalet, tasarruf, sorumluluk gibi evrensel değerlere ulaşılabilir. İyi bir yöneticinin bu tür vasıflara sahip olması gerektiği mesajıyla öğrencilere evrensel değerler telkin edilmektedir.


1.5.7. Ders Kitabında Dijital İçeriklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Dijital içerikler, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değer verme formatlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu içerikler kitaba eklenen kare kodlarla verilmiştir. Kare kodlarla EBA’ya giriş sağlanarak, konu ile ilgili ünite bilgisine, haritalara, kısa belgesel ve filmlere, kısa konu anlatımlarına ve ek sorulara ulaşılabilir. Kare kodlarla erişilen dijital materyaller içerisinde bazı değerlere dikkat çekildiği görülmektedir. Bunun örneklerinden biri “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” başlıklı 2. Üniteye yer alan kare kod üzerinden ulaşılan ünite sunusudur. Sunu içerisinde aşağıda ekran görüntüsünde verilen bilgiler yer almaktadır:

Sayfa: 22 / 40 Otomatik yakınlaştır

Ahiyân-ı Rûm-Bâciyân-ı Rûm

- Ahiyân-ı Rûm, Osmanlıların kurulmasında etkili olan dört büyük zümreden biridir.
- Osman Bey, Şeyh Edebalî'nin kızı ile evlenerek Ahilerin tam desteğini almıştır.
- Ahiyân-ı Rûm, tekke ve zaviyeler kurarak fethedilen bölgelerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında da önemli roller üstlenmişlerdir.
- İlim, sanat ve ahlak gibi değerlere önem veren Ahiler için kadının sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir yeri vardır.



Bâciyân-ı Rûm (temsili)

22

Sunu metninde, Âhiyân-ı Rûm-Bâciyân-ı Rûm hakkında kısa bilgiler verilmektedir. İlim, sanat ve ahlâk gibi değerlere önem veren bir yapılanma olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumda ilim, sanat ve ahlâkın bir değer olduğunun altı çizilmektedir. Dolayısıyla bu yorum üzerinden etik davranış, estetik gibi değerlerin telkin edildiği söylenebilir. Aşağıda verilen ekran görüntüsündeki bilgilerde ise adalet, şan ve şeref gibi değerlerin ortaya konduğu fark edilmektedir:


Sayfa: 21 / 36 Otomatik yakınlaştır

5.5. XVI. YÜZYILDA KARA VE DENİZLERDE ÜSTÜNLÜK

Kanun Adamı Sultan Süleyman

- Adalet, Osmanlı devlet yönetiminde öne çıkan en önemli ilkelerden biridir.
- Padişahlar, hukukun üstünlüğünü kabul etmiştir.
- Reayayı ayırım gözetmeksizin adaletle yönetmişlerdir.
- I. Süleyman, yasama yetkisini kullanarak kanunlar yayınlamıştır.
- I. Süleyman "Muhteşem" ve "Kanuni" ünvanlarıyla anılmıştır.

SORU I. Süleyman hangi ilkeleri esas alarak kanunlar yayınlamıştır? Açıklayınız.

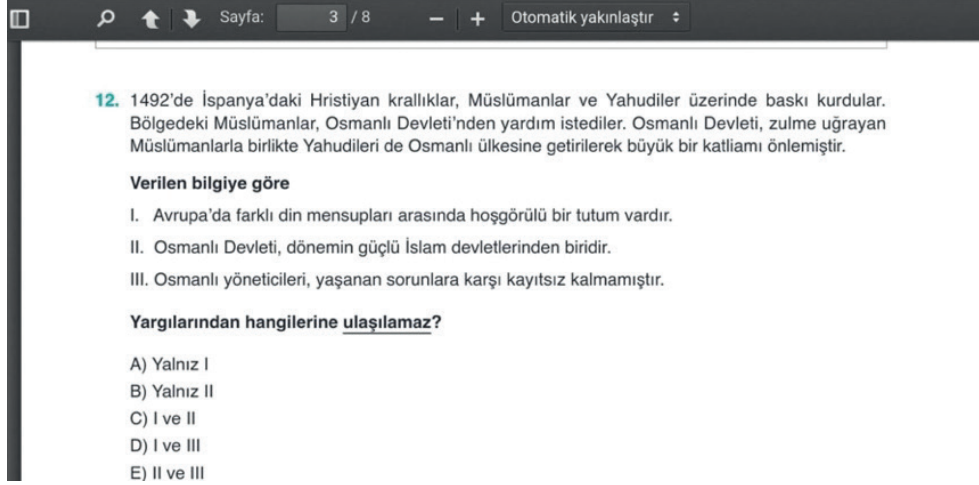


Kanuni Sultan Süleyman (temsili)

21

Bilgilerde, Osmanlı padişahlarının halkı adaletle yönettiği ifade edilmektedir. I. Süleyman'ın "Muhteşem" ve "Kanûni" ünvanlarıyla anıldığı bilgisi de verilmektedir. Bu bilgiler üzerinden I. Süleyman'ın şahsında "şan ve şeref" değerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Adalet değeri ise açıkça belirtilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü adalet değeri ile ilişkilendirilmektedir.

Dijital içeriklerde yer alan formatlardan biri ünitelerle ilgili sorulardır. Sorular içinde de bazı değerlerin telkin edildiği tespit edilmiştir. Bunlardan birisi aşağıdaki ekran görüntüsünde verilmiştir:



Bu soru, “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” başlıklı 5.Ünite ile ilgilidir ve II. Bayezid döneminde İspanya’daki Müslüman ve Yahudiler’in zulümden kurtarılması hakkındadır. Osmanlı’nın her dinden insana hoşgörüyü yaklaştığı ve yardım ettiği ortaya konmaktadır. Bu durumda soruda adalet, hoşgörü, kapsayıcılık, yardımseverlik gibi değerlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değerlerin konu metni, bilgi kutusu, etkinlikler, ölçme aracı, dijital içerikler ve kısmen görseller içerisinde verildiği anlaşılmaktadır. Bu değerlerin verilmesinde ise daha çok telkin yöntemi tercih edilmektedir. Fakat değer öğretiminde görsellerin dolaylı bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde hızla gelişen bilimin ve teknolojinin sunduğu imkanlar, beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. İnsanlara bireyciliğin aşılandığı bu yüzyılda, ortak değerlerden ve ahlaki ilkelerden bahsetmek günden güne zorlaşmaktadır. Buna rağmen artan bencilliğin, çıkarıcılığın, madde bağımlılığının, şiddet eğilimlerinin, toplumsal uyumsuzlukların, sosyoekonomik adaletsizliklerin, savaşların ve terör olaylarının ortaya koyduğu ahlâkî krizler, değer eğitime olan acil ihtiyacı çok güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bu yüzden değerlerin gelecek nesillere nasıl aktarılacağı ve değerlerin nasıl içselleştirileceği sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru hiç şüphesiz

tarih eğitimi alanı için de üzerinde durulması gereken bir konudur. Özellikle geçmişte yaşamış gerçek insan topluluklarının tecrübelerini, hayatlarını kültür ve değerlerini konu edinen tarih alanı için bu soruya cevap bulmak hiç zor olmayacaktır.

Değerlerin nasıl öğretileceğinden önce nasıl öğretildiğini bilmek ve mevcut durumu tespit etmek, bu alandaki problemlere cevap bulmak için gerekli bir aşamadır. Bu yüzden çalışmada tarih ders kitaplarında hangi milli, manevi ve evrensel değerlerin verildiği, değerler verilirken hangi yöntemlerin tercih edildiği, değer eğitimi bakımından geliştirilmesi gereken noktaların neler olduğu sorgulanmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırmanın birinci aşamasında, 10. Sınıf Tarih Öğretim Programında tespit edilen değerlerin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına yansıtılıp yansıtılmadığı değerlendirilmiştir. Programda tespit edilen, milli bağımsızlık, ulusal simgelere duyarlı olma, şehitlik ve gazilik, kültürel mirasa sahip çıkma, yardımseverlik/hayırseverlik, adalet, estetik, akılcılık ve bilimsellik, azim, cesaret, başarı ve dayanışma değerlerinin 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına yansıtıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, 10. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programında verilen kök değerlerin kitapta yer alıp almadığı da sorgulanmıştır. Kitapta “öz denetim” değeri dışındaki “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” kök değerlerinin kendilerine yer bulduğu görülmektedir.

Araştırmada 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan milli, manevi ve evrensel değerler tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu değerlerin doğrudan mı dolaylı mı verildiğine bakılmıştır. Bulgulara göre, ders kitabında 11’i milli, 13’ü manevi ve 21’i evrensel olmak üzere toplam 45 farklı değer yer almaktadır.

45 değerın toplam frekans ise 361’dir. Bu değerlerin yaklaşık %77’si doğrudan, %23’ü dolaylı verilmektedir. Bu sonuçlara göre, değerlerin verilisinde doğrudan öğretim yaklaşımının öncelikli tercih olduğu söylenebilir. Kitapta doğrudan öğretim yaklaşımlarından sadece telkin yöntemi kullanılmıştır.

“Milli galibiyet/zafer” değeri en fazla telkin edilen milli değerdir. Manevi değer olarak “yardımseverlik/hayırseverlik” değeri öne çıkmaktadır. Evrensel değerlerden ise “adalet” değeri ilk sırada yer almaktadır. Bu değerlerin öne çıkmasında kitapta yer alan konuların büyük etkisi olduğu düşünülebilir. Çünkü kitabın içeriği, Anadolu’nun yurt edinilmesi, Türkiye Selçukluları, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve yükseliş dönemlerini anlatan konulardan oluşmaktadır. Aynı zamanda bu dönemlerde ortaya çıkan maddi ve manevi kültürü de kapsamaktadır. Bu dönemlerde elde edilen siyasi zaferler milli galibiyet/zafer değerini güçlü bir şekilde ortaya çıkarırken, Osmanlı’nın yönetim anlayışıyla adalet değerine sıkça vurgu yapılmaktadır. Kültür

ve medeniyet konuları içinde ise yardımseverlik/hayırseverlik değeri kendine sıkça yer bulmaktadır. Bu durumda, tarihteki siyasi, sosyal ve kültürel konularla açığa çıkan pek çok değerle, kişilik ve karakter geliştirmek mümkün olduğu görüşü doğrulanmaktadır.

Çalışmada kullanılan referans değerlerden bazılarının tarih ders kitabında yer almadığı görülmektedir. Bunlar; milli egemenlik, millet sevgisi (milli değerler), aile birliğine önem verme, bakımlı/temiz olma, izzet-i nefis/öz saygı, nezaket, öz denetim (manevi değerler), çevreye duyarlılık, etkin vatandaşlık, öz güven, vicdanlı olmaktır (evrensel değerler). Kitaba yansımaya değerlerin bir kısmının 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan konuların niteliği ile ilgili olduğu düşünülebilir. Çünkü beylik ve saltanat yıllarının konu edinildiği dönemler içinde milli egemenlik gibi değerlerin ortaya çıkması çok mümkün olmayabilir. Yakın dönem değerleri içinde kabul edilebilecek çevreye duyarlılık, etkin vatandaşlık gibi değerlerin ise ortaçağ ve yakınçağ konularını içeren bir kitapta telkin edilmesi özel gayret gerektirebilir. Buna rağmen, 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında değerlerin sadece telkin yöntemiyle verilmesi ve bu telkinlerin bazen çok zayıf kalması, vicdanlı olmak, nezaket, aile birliğine önem verme, izzet-i nefis, öz güven gibi değerlerin açığa çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Adalet ve merhamet, kapsayıcılık değerlerinin vicdanlı olmakla çok yakından ilişkisi bulunmaktadır. Fakat telkin yoluyla verilen adalet değeri içinde öğrencilerin vicdanlı olmak değerine ulaşmaları mümkün görünmemektedir. Ya da fethettiği yerleri imar ve ihya eden Osmanlı Devleti'nin çevreye duyarlı olduğu aşikârdır. Çevreye duyarlılığın önemli olduğu bu çağda, Osmanlı'da çevreye duyarlılığı gösteren uygulamaların örnek gösterilerek, sorgulatılarak verilmesi zor olmayacaktır. Çünkü çevreyle ilgili padişah fermanları, diğer canlıları korumak için kurulmuş Osmanlı vakıfları bu konuya güzel bir örnek teşkil edecektir.

Araştırmanın bulgularına göre, milli değerlerin %74'ünün, manevi değerlerin %84'ünün ve evrensel değerlerin %78'inin telkin yöntemiyle verildiği görülmektedir. Tercih edilen diğer yöntem ise değeri dolaylı vermektir. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği değerlerin çocuklara açık bir şekilde söylenmesidir. Değerler kazanımını teşvik etmek amacıyla hikayeler, biyografiler, film gibi materyaller kullanılabilir (Ekşi ve Katılmış, 2011). Fakat değer öğretimini sadece telkin yöntemiyle sınırlı tutmak ya da dolaylı olarak vermek yeterli bir yaklaşım olarak kabul edilmemelidir. Telkin edilen değerlerin öğrenci tarafından ne kadar içselleştirildiğini bilmek mümkün değildir. Gerçekte değerler duyuşsal öğrenme alanı ile ilgilidir (Keskin, 2015). İnsan içselleştirdiği, duyuşsal alana taşıdığı bilgileri davranışlarında yansıtabilir. Aksi takdirde kişi sürekli işittiği değeri bile karakterinin bir parçası haline getiremez. Örneğin

herkes dürüstlüğün gerekli ve etik olduğunu söyleyebilir ve bunu bilir. Fakat gündelik hayat içerisinde davranışa yansımaya değerinin yokluğu, toplum içinde bireylerin birbirine olan güveninin sarsılmaktadır. Bundan dolayı öğrencilerin değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi yöntemlerle ahlaki sorgulamalar yapması, değer eğitimi açısından daha anlamlıdır.

Değer eğitiminde bu yaklaşımların bir arada kullanılmasının daha işlevsel sonuçlar doğuracağı ise rahatlıkla iddia edilebilir. Örneğin, kitapta Mevlânâ'nın öğütlerini içeren şiir konu metni içinde verilmekte ve herhangi bir sorgulama yaptırılmamaktadır. Gerçekte Mevlânâ'nın yedi öğüdü ciddi analiz ve sorgulamalarla pek çok değer inçelleştirilmesine vesile olabilecek bir niteliğe sahiptir. Kitapta bir etkinlik şeklinde sunulması, değer eğitimi açısından daha faydalı hale getirilebilir. Bu Yunus Emre'nin, Hacı Bektaş Veli'nin görüşleri içinde geçerli bir durumdur. Kitapta sadece telkin yöntemiyle yetinilmesi, değer öğretimi bağlamında kitabın bir eksikliği kabul edilebilir. Telkin yönteminin sık kullanıldığı noktalarda dersin öğretmeni önemli hale gelmektedir. Çünkü öğretmenler uygulama boyutunda öğretim programlarından ve ders kitaplarından daha büyük etkiye sahiptir. Fakat asıl problem öğretmenlerin değer eğitimi konusundaki rollerine ilişkin farkındalık düzeylerinin nasıl olduğudur.

Araştırmanın bulgularına göre, 10. Sınıf tarih Ders Kitabında değerler, konu metni, bilgi kutusu, etkinlikler, ölçme-değerlendirme ve kitaba kare kod olarak eklenen dijital içerik formatları aracılığıyla verilmektedir. Değerlerin yaklaşık %51 oranında konu metni içinde verildiği anlaşılmaktadır. Bu formatlar içerisinde dijital içeriklerin oranı yaklaşık %21, ölçme değerlendirme oranı %14, etkinliklerin oranı %7, görsellerin oranı %3 ve bilgi kutusunun oranı %1'dir. Bilgi kutusu ile konu metni arasında çok farklı bir yaklaşım olmadığı için bilgi kutuları da konu metni gibi düşünülebilir. Kitaplarda kullanılan bütün formatların, değer eğitimi açısından işe koşulması olumlu bir yaklaşımdır. Ancak didaktik bir mantıkla yazılmış ve bu sebeple de telkin yöntemini barındıran metin bazlı değer ifadelerinin çokluğu öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını yüksek tutmada çok etkili olmayacaktır.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında kapsayıcılık değerinin önemli ölçüde yer aldığı görülmektedir. Fakat Osmanlı'da engellilerin durumunu ortaya koyan bilgilerin verilmemesi görülmektedir. Kapsayıcılık boyutunda bu açıdan eksik kaldığı düşünülmektedir. Osmanlı'da engellilerin nasıl istihdam edildiği, toplumdaki rollerinin ne olduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır (Aydın ve Yıldız, 2021). Bu bilgilerin 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarına dahil edilmesi, kapsayıcılık değerinin boyutlarını geliştirerek katkı sağlayacaktır.

Öneriler

Çalışmanın bulguları doğrultusunda aşağıdaki önerileri ileri sürmek mümkündür:

- Kitapta yer alan Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi gibi düşünürlerin eserleri ve şiirleri sadece okunup geçilmemelidir. Ya da telkin yöntemiyle sınırlandırılmamalıdır. Çünkü kitapta şiirlerine, görüşlerine yer verilen bu düşünürler, çağlar öncesinden bugün çokça konuşulan evrensel değerleri yaşayarak topluma aktarmışlardır. Düşünürlerin, alimlerin fikirleri öğrencilere daha detaylı sorgulatılarak, değerleri duyuşsal boyutta kazanmaları sağlanmalıdır.
- Tarih ders kitabında güçlü rol modeller üzerinden değer eğitime hassasiyet gösterilmelidir. Çünkü kimlik oluşturma çağındaki genç çocuklar için doğru rol modeller önem taşımaktadır. O modellerin hayatları üzerinden öğrencilerin değerlerini kendilerinin seçmeleri sağlanmalıdır. Aksi takdirde çağımızda etkili olan ve insanların dünyasını kuşatan sosyal medya araçları kendi değerlerini gençlerimize aktarmaya devam edecektir. Bu kapsamda hükümdarlara ait değer yüklü anekdotlar da daha fazla kullanılabilir.
- Öğrenciler değer eğitimi sürecinde, sürekli telkin alan ya da dinleyen rolde bırakılmamalıdır. Çünkü öğrenme sürecinde aktif olan, kendi değerlerini sorgulayarak ortaya çıkaran öğrenciler, elde ettikleri sonuçları daha kolay benimseyecektir.
- 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında yer alan Türk-İslam düşünürlerinin peygamber sevgisine dair örnekler üzerinden “peygamber sevgisi”, “İslami sembollere duyarlı olma” gibi Müslüman toplumların ihtiyacı olan yeni değerler önerilmelidir. Deizmin teşvik edildiği bu çağda bu değerler oldukça anlamlı olacaktır.
- 10. Sınıf Tarih Ders Kitabına engellilerin tarihteki hayatına ışık tutacak bilgiler eklenmelidir. Böylece toplumda engellilerin hayatını kolaylaştıracak değerlerin topluma kazandırılmasının yolu açılacaktır.
- Tarih öğretmenlerinin değer eğitimi konusunda bilinçlendirilmeleri ve farkındalıklarının artırılması, tarih ders kitabında yer alan değerlerin daha etkili aktarılmasına en önemli katkıyı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Aydın, S. ve Yıldız A. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında sosyal rol valörizasyon kuramı: Osmanlıda işitme ve görme engelliler örneği, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 18, 251-285.
- Ekşi, H. ve Katılmış A. (2011). Değer eğitimi yaklaşımları, *Diyanet Aylık Dergi*, 245, s.11-13.
- Erkan, S. ve Çoban, A. (2018). değerler açısından tarih öğretim programları ve ders kitaplarının incelenmesi, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(21), 771-789.
- Kaplan, M., Can, M. ve Karakaya, Y. (2023). *Tarih 10. Sınıf ders kitabı*. MEB.
- Kaur, S. (2015). Moral values in education. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 20(3), 21-26. <http://dx.doi.org/10.9790/0837-20332126>
- Keskin, Y. (2015). Tarih dersi öğretim programı ve ders kitaplarında değerler eğitimi, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.*, 10(7), 659-674.
- MEB. (2023). *Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1265>
- Okumuş O. (2021). History courses and values education: history teachers' evaluation of history education processes in Turkey in terms of values education . *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 16(1), 172-193. doi: 10.29329/epasr.2020.334.10
- Sinani, S. Agung, L. ve Purwanta H. (2023). Analysis implementation of morals and values in Ugandan secondary school class X history textbooks, *International Journal of Social Science And Human Research*, 6(10), 6127-6131. DOI: 10.47191/ijsshr/v6-i10-46,

10. SINIF
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ



10. SINIF TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu bölümde, 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı millî, manevi ve evrensel değerlere yer verme durumu bakımından incelenmiştir. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında millî, manevi ve evrensel olmak üzere toplam 48 farklı değer yer almaktadır. Bu değerlerin toplam frekansı 152'dir. Kitapta en fazla millî değerlere yer verilmektedir. 61 frekansa sahip millî değerlerden sonra, 48 frekansla evrensel değerler ve 43 frekansla manevi değerler gelmektedir. Bulgulara göre, 92 frekansa sahip toplam 35 değer doğrudan öğretim yaklaşımı sadece "telkin" yöntemidir. Değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi yöntemlere başvurulmamıştır. 152 frekansın 117'si okuma parçalarında, 23'ü de metin içerisinde geçmektedir. Bu da okuma parçalarının ne denli önemli olduğunu ve büyük bir özenle seçilmesi gerektiğini bir kez daha işaret etmektedir. Öğretim programında "kök değerler" olarak verilen değerlerin hepsi kitapta kullanılmıştır.

10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabının değerler eğitimi noktasında çok daha etkili olabileceken sınırlı düzeyde kaldığı değerlendirilmektedir. Bu durumun elbette çeşitli sebepleri vardır. Başta, kitapların temel aldığı öğretim programının ilk raporda da işaret edildiği üzere değerler bakımından yeterli olmaması gösterilebilir. Diğer bir sebep ise sınav odaklı eğitim kültürümüzde değer eğitiminin geri planda kalmasıdır. Değerler eğitimi bakımından kitaplardaki metin hatta kelime seçimlerinin daha özenli olması ve bu kitapların çeşitli imla hatalarından arındırılması da önemlidir. Farklı lise türlerine göre farklı kitapların hazırlanması, metinlerin okunabilirlik özelliklerinin dikkate alınması ve sınıf seviyesine göre kolaydan zora doğru gidilmesi de önemli görülmektedir.

GİRİŞ

Bir toplumun kültürel kimliğini kazanması, koruması ve sonraki nesillere aktarmasında en etkili araçlardan birisi hiç şüphesiz dil ve edebiyattır. Dil ve edebiyat kültür için bir araç olmasının yanı sıra, mesleğinin ne olduğu fark etmeksizin insanların kendilerini doğru şekilde ifade edip başkalarını da dinleyip anlayan insanlar yetiştirmede de önem taşımaktadır. (Yüksel ve Işıқтаş, 2023, s. 51) Mazisi

binlerce yılı bulan ve ilk yazılı örneklerine bin seneden önce rastlanan Türk dili ve edebiyatı eğitimi de milletimiz için büyük önemi haizdir. Bu eğitimin değerler eğitimi ile bütünleşmesi ise elzemdir.

Bu çalışmada, 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı (TDE) Ders Kitabının proje kapsamında oluşturulan rubrik kullanılarak değerler açısından incelenmesi sonucu ulaşılan bulgular aktarılmış ve değerlendirilmiştir. 10. Sınıf TDE Ders Kitabı 295 sayfadan oluşmakta ve 9 üniteyi içermektedir. Giriş bölümünün ardından bu üniteler sırasıyla şu şekildedir: “Hikâye”, “Şiir”, “Destan / Efsane”, “Roman”, “Tiyatro”, “Anı”, “Haber Metni”, “Gezi Yazısı”. Kitabın tamamı bu kapsamda değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1. BULGULAR

2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan 10. Sınıf TDE Ders Kitabı, millî, manevi ve evrensel değerler bakımından incelenerek, elde edilen bulgular aşağıdaki çeşitli başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

Projenin ilk aşamasında öğretim programlarının analiz edildiği çalışmada belirtildiği gibi 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programında (TDEDÖP) değerler konusuna diğer derslerle ortak bir şekilde “Değerlerimiz” başlığı altında değinilmiş ve kazanım boyutunda değerlere oldukça müphem ve sınırlı bir şekilde yer verilmiştir. TDEDÖP’te yer alan kazanımlar dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerisi üzerinde işlenmiş ve doğrudan bir değeri kazandırmaya yönelik kazanımlar söz konusu edilmemiştir.

Programda değerlere yönelik atıflar genel bir ifade olarak “Okuma” üst başlığı altındaki Şiir, Öyküleyici Metinler, Tiyatro ve Bilgilendirici Metinler başlıkları altında aynı şablona sahip alt başlıklarda madde olarak (A.1.7., A.2.11., A.3.9. ve A.4.8.) geçmektedir. Dört kazanımda da ortak olarak; “Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler” ifadesi yer almaktadır. Bu kazanım ifadeleri ders kitabında okuma parçalarından sonra “Metni Anlama ve Çözümleme” başlığı altındaki maddelerde “Metindeki millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirleyiniz.” şeklinde karşılık bulmuştur.

Programda somut olarak gönderme yapılan tek değer ise “sorumluluk” idi. Öğretim programı B.11’de «Ürettiği ve paylaştığı metinlerin sorumluluğunu üstlenir.» ifadesi bulunmaktadır. Sorumluluk değeri ders kitabında iki kere geçmektedir. Bunun birisi bir okuma metnindeki karakter üzerinde görülürken diğeri öğretim programında geçtiği şekliyle metin yazma etkinliğinin yönergesinde “Ürettiğiniz ve paylaştığınız metnin hukuki ve ahlaki sorumluluğunun bilincinde hareket ediniz.” (s. 151) ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Şu halde öğretim programındaki çok sınırlı sayıdaki değer atıflarının tamamıyla ders kitabına yansıtıldığı belirtilebilir.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında millî, manevî ve evrensel değerlerin yer alması bakımından toplam 152 değer ifadesi belirlenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Millî, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu

	Sıra	Değerler	f	Doğrudan	Dolaylı
Millî	1	Millî birlik ve beraberlik	5	2	3
	2	Kültürel mirasa sahip çıkma	8	5	3
	3	Şan ve şeref	5	2	3
	4	Büyüklerle saygı	6	4	2
	5	Kahramanlık	10	7	3
	6	Millet sevgisi	6	5	1
	7	Şehitlik ve gazilik	2	1	1
	8	Vatanserverlik	5	3	2
	9	Millî egemenlik	1	-	1
	10	Millî bağımsızlık	2	-	2
	11	Millî galibiyet/zafer	2	2	-
	12	Misafirperverlik	4	3	1
	13	Ulusal simgelere duyarlı olma	5	3	2
Toplam			61	37	24
Manevi	14	Yardımserverlik	4	3	1
	15	Vefa	3	2	1
	16	Sabır	2	1	1
	17	Cömertlik	5	4	1
	18	Allah sevgisi	8	5	3
	19	Kanaatkârlık ve şükür	3	2	1
	20	Alçakgönüllülük/tevazu	1	1	-
	21	Bakımlı/temiz olma	2	-	2
	22	Dostluk	3	1	2
	23	Dürüstlük	3	1	2
	24	Helal kazanç	1	-	1
	25	İyiliği emredip kötülükten sakındırma	1	-	1
	26	Nezaket	3	2	1
	27	Öz denetim	1	-	1
	28	Şefkat/merhametli olma	3	2	1
Toplam			43	24	19

Evrensel	29	İnsan haklarına saygı	1	-	1
	30	Estetik	3	2	1
	31	Açık fikirlilik	3	2	1
	32	Sevgi	15	13	2
	33	Çalışkanlık	3	1	2
	34	Vicdanlı olmak	1	-	1
	35	Azim	2	1	1
	36	Etkin vatandaşlık	1	-	1
	37	Adalet	3	2	1
	38	Akılcılık ve bilimsellik	1	-	1
	39	Başarı	2	2	-
	40	Barış	1	-	1
	41	Cesaret	1	1	-
	42	Dayanışma	1	1	-
	43	Etik davranış	1	1	-
	44	Gelişime açık olma	1	-	1
	45	Kapsayıcılık	2	2	-
	46	Öz güven	1	-	1
	47	Özgürlük	1	-	1
48	Saygı	2	1	1	
49	Sorumluluk	2	2	-	
Toplam			48	31	17
Genel toplam	Toplam	Millî: 13, Manevi: 15, Evrensel: 21 = 49	152	92	60

Tablo 1 incelendiğinde görülmektedir ki 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabının tamamında millî, manevi ve evrensel değerler kategorisine ait 49 farklı değer tespit edilmiştir. Kitapta farklı 13 millî, 15 manevi ve 21 evrensel değer geçmekle beraber frekans bakımından millî değerlerin en fazla olduğu (f=61), evrensel değerlerin onu takip ettiği (f=48) ve manevi değerlerin son sırada geldiği (f=43) görülmektedir. Kitapta en fazla kullanılan değer 15 frekansıyla “sevgi”dir. Sevgiyi “kahramanlık” (f=10), “Allah sevgisi” (f=8) ve “kültürel mirasa sahip çıkma” (f=8) takip etmektedir.

Tablo 1’de gösterildiği gibi 13 farklı millî değer kullanılmıştır. Bu aynı zamanda çalışma kapsamında belirlenen milli değerlerin tümüne kitapta rastlandığını göstermektedir. Kitapta kullanılan millî değerler kullanım sıklığına göre sırasıyla şu şekildedir: “kahramanlık” (f=10), “kültürel mirasa sahip çıkma” (f=8), “büyüklerle saygı” (f=6),

“millet sevgisi” (f=6), “millî birlik ve beraberlik” (f=5), “şan ve şeref” (f=5), “vatanserverlik” (f=5), “ulusal simgelere duyarlı olma” (f=5), “misafirperverlik” (f=4), “şehitlik ve gazilik” (f=2), “millî bağımsızlık” (f=2), millî galibiyet/zafer” (f=2), “millî egemenlik” (f=1).

Tabloda belirtildiği gibi kitapta millî değerlerden sonra en fazla evrensel değerler kullanılmıştır. Evrensel değerler içinde yer alan “sevgi” (f=15) açık ara diğerlerinden önde bulunmaktadır. Onu takip eden diğer değerler ise f=3 ile “estetik”, “açık fikirlilik”, “çalışkanlık” ve “adalet”tir. 2’şer ve 1’er kez geçen diğer evrensel değerlerse “insan haklarına saygı”, “vicdanlı olmak”, “azim”, “etkin vatandaşlık”, “akılcılık ve bilimsellik”, “başarı”, “barış”, “cesaret”, “dayanışma”, “etik davranış”, “gelişime açık olma”, “kapsayıcılık”, “öz güven”, “özgürlük”, “saygı”, “sorumluluk” şeklindedir. Bu şekilde çalışmanın başında belirlenen 25 evrensel değerden 21’ine kitapta rastlanmıştır.

Son olarak 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında kullanılan manevi değer sayısı 14’tür ve 43 frekansına sahiptir (Tablo 1). Manevi değerler içerisinde en çok “Allah sevgisi” (f=8) kullanılmış, onu “cömertlik” (f=5) ve “yardımseverlik” (f=4) takip etmiştir. 3 frekansına sahip “vefa”, “kanaatkârlık ve şükür”, “dostluk”, “dürüstlük” ve “nezaket” maddelerinden sonra yine 1 ve 2’şer kez “sabır”, “alçakgönüllülük”, “temiz olma”, “helal kazanç”, “iyiliği emredip kötülükten sakındırma” ve “öz denetim” maddeleri geçmiştir. Çalışmanın başında belirlenen 19 değerden 15’i kullanılmış ancak “aile birliğine önem verme”, “öz saygı”, “kul hakkı gözetme” ve “tasarruf” olmak üzere 4 maddeye rastlanmamıştır. Oysa bu maddeler de bugün toplumumuzun en önemli gündemlerindedir.

10. Sınıf Türk Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabında belirlenen toplam 152 değerden 60’ı dolaylı, 92’si doğrudan verilmiştir. Örneğin kitapta geçen bir okuma parçasından alınan şu metin aşğın sevdiğine gösterdiği “vefa”yı dolaylı yoldan vermektedir:

“Ben gidersem uğur olsun

Çamlıbelleri yolum olsun

Senden gayrı yar seversem, Zührem

Cellatlar boynum vursun” (s. 46)

Aşağıdaki diğer örnek ise Aziz Sancar ile yapılan bir söyleşiden alınmıştır ve onun ağzından “etkin vatandaşlık” değerine doğrudan gönderme vardır:

“Dış ülkelere gitsinler, oraları görsünler, çalışsınlar fakat benim yaptığımı yapmasınlar. Türkiye’ye dönsünler. Ben dönemedim, askerliği yaptıktan sonra Dicle Üniversitesi’nde bir hekimle görüştüm, oradaki imkânlara baktım, sadece Dicle Üniversi-

tesisi'nde değil Hacettepe'de bile, o dönem istediğim araştırmaları yapamazdım. O nedenle dönmedim. Ama şimdi Türkiye çok değişti. Tavsiyem, evet buraya gelin, burayı görün ama sonra Türkiye'ye dönün.” (s. 253)

1.3. Kök Değerler

Öğretim programında “kök değerler” olarak verilen değerlerin hepsi kitapta kullanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında, TDEDÖP'te yer alan kök değerlerin 10. Sınıf TDE Ders Kitabına yansımaya durumu değerlendirilmiş ve ilgili bulgular Tablo 2'te verilmiştir.

Tablo 2. Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabına Yansımaya Durumu

Sıra	Kök değerler	Ders kitabına yansıyanlar	Ders kitabına yansımayanlar	Ders kitabında geçme sayısı
1	Adalet	✓		3
2	Dostluk	✓		3
3	Dürüstlük	✓		3
4	Öz denetim	✓		1
5	Sabır	✓		2
6	Saygı	✓		2
7	Sevgi	✓		15
8	Sorumluluk	✓		2
9	Vatanseverlik	✓		5
10	Yardımseverlik	✓		4
Toplam	10	10	0	40

Tabloya göre 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında en çok verilen kök değer “sevgi”dir (f=15). “Sevgi”den sonra “vatanseverlik” (f=5) ve “yardımseverlik” (f=4) göze çarpmaktadır. Kitapta yer alan diğer kök değerler ve frekansları şu şekildedir: “adalet” (f=3), “dostluk” (f=3), “dürüstlük” (f=3), “sabır” (f=2), “saygı” (f=2), “sorumluluk” (f=2) ve “öz denetim” (f=1). Tüm kök değerlere kitapta rastlanması olumlu bir durum olmakla birlikte hacimli sayılabilecek bir kitapta kök değerler daha fazla sayıda geçebilirdi. Çünkü nasıl ki toplumu ayakta tutan bireylerse, bireyleri toplum için daha faydalı kılacak olan da değerlerdir.

1.4. Ders Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, değerlerin hangi yöntemle verildiği ele alınmıştır. Bu kapsamda doğrudan verilen değerlerin telkin, değer açıklaması, değer analizi ve

değer muhakemesi yöntemlerinin hangisiyle verildiği tespit edilmiştir. Kitaptan yapılan doğrudan alıntılarla konuya açıklık getirecek örnekler verilmiştir.

Bulgulara göre, 92 kez değerlere doğrudan atıf yapılan kitapta, öğretim yaklaşımı olarak sadece “telkin” yöntemi kullanılmıştır. Değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi gibi yöntemlere başvurulmamıştır.

Bulgularda, 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında yer alan şu ifadeler “kültürel mirasa sahip çıkma” bağlamında telkin yöntemiyle değer öğretimine örnek gösterilebilir:

“Birdenbire bezirgânlar geldiler. Baş indirip selâm verdiler. Gördüler ki o yiğit, (...) Pay Püre Bey’in sağında oturuyor. Bezirgânlar yürüdüler yiğidin elini öptüler. Bunlar böyle edince Pay Püre Bey’in hiddeti tuttu, bezirgânlara der:

Bre (...) baba dururken, oğul elini mi öperler?” (s. 40)

Yine bir okuma parçasında geçen şu ifadelerde de “dürüstlük” değeri doğrudan telkin yoluyla verilmiştir:

“Fakat büyük kız demekten muradım, yaşta büyük değildir; boyda büyük mânasınadır. Zira büyük kız kırk yaşını geçmiş olduğu halde damat beyin dengi olamaz. İşte benim bildiğim bu kadardır. Her bir zamanda ve her bir mekânda böyle doğrucasına şahadet ederim.” (s. 206)

Şu manide ise yine doğrudan kanaatkârlığa işaret edilmektedir:

“Bahçenin yolu pıtrak

Yârim güldür, ben yaprak

Zenginliğe özenme

Dünya bir avuç toprak” (s. 95)

Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında verilmiş yöntemi olarak yalnızca telkinin kullanılması yerine değer açıklaması, değer analizi ve değer muhakemesi yöntemlerinin kullanılması da verimliliği artıracaktır.

1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, 10. Sınıf TDE Ders Kitabında değerlerin ne tür formatlar altında verildiği ele alınmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir. Bu formatlara ilişkin kitaptan alıntılar yapılarak örnekler sunulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 3. 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı

	Sıra	Değerler	Veriliş temaları/formatı						
			<i>f</i>	Metin	Okuma parçası	Görsel	Etkinlik	Ölçme aracı	Dijital içerik
Millî	1	Millî birlik ve beraberlik	5	2	2		1		
	2	Kültürel mirasa sahip çıkma	8	3	4		1		
	3	Şan ve şeref	5		5				
	4	Büyüklerle saygı	6		6				
	5	Kahramanlık	10		9	1			
	6	Millet sevgisi	6	1	4		1		
	7	Şehitlik ve gazilik	2		2				
	8	Vatanseverlik	5	2	3				
	9	Millî egemenlik	1		1				
	10	Millî bağımsızlık	2		2				
	11	Millî galibiyet/zafer	2		2				
	12	Misafirperverlik	4		4				
	13	Ulusal simgelere duyarlı olma	5	1	1	2	1		
Toplam			61	9	45	3	4		
Manevî	1	Yardımseverlik	4		4				
	2	Vefa	3		3				
	3	Sabır	2		2				
	4	Cömertlik	5	1	4				
	5	Allah sevgisi	8	2	6				
	6	Kanaatkârlık ve şükür	3		3				
	7	Alçakgönüllülük/tevazu	1	1					
	8	Bakımlı/temiz olma	2		2				
	9	Dostluk	3		3				
	10	Dürüstlük	3		3				
	11	Helal kazanç	1				1		
	12	İyiliği emredip kötülükten sakındırma	1		1				
	13	Nezaket	3		3				
	14	Öz denetim	1		1				
	15	Şefkat/merhametli olma	3		3				
Toplam			43	4	38		1		

Evrensel	1	İnsan haklarına saygı	1	1				
	2	Estetik	3	1	1	1		
	3	Açık fikirlilik	3		1		2	
	4	Sevgi	15		14		1	
	5	Çalışkanlık	3	1	2			
	6	Vicdanlı olmak	1		1			
	7	Azim	2	1	1			
	8	Etkin vatandaşlık	1	1				
	9	Adalet	3	2	1			
	10	Akılcılık ve bilimsellik	1		1			
	11	Başarı	2	1	1			
	12	Barış	1		1			
	13	Cesaret	1	1				
	14	Dayanışma	1		1			
	15	Etik davranış	1		1			
	16	Gelişime açık olma	1		1			
	17	Kapsayıcılık	2		2			
	18	Öz güven	1		1			
	19	Özgürlük	1		1			
	20	Saygı	2		2			
	21	Sorumluluk	2	1	1			
Toplam			48	10	34	1	3	
Genel toplam	Toplam: 49		152	23	117	4	8	
	(Millî: 13, Manevi: 15, Evrenel: 21)							

Tabloda net bir şekilde görüldüğü üzere değerlere yapılan 152 atfın 117'si okuma parçalarında geçmektedir. Bu da okuma parçalarının ne denli önemli olduğunu ve büyük bir özenle seçilmesi gerektiğini bir kez daha işaret etmektedir. Kitabın zaten büyük oranı bu okuma metinlerinden oluştuğundan değerlerin ağırlıklı olarak bu formatta çıkması doğaldır. Okuma parçasını, 23 atıfla kitabın ana metni takip etmektedir. Ana metinde değerlerin beklenenden nispeten az olmasının sebebi yalnızca teknik boyutta kalmasıdır. Elbette dilin ve edebiyatın teorik ve bilgiye dayalı bir boyutu vardır ancak bu boyuta da estetik bir değer katılabilir. Böylece genç dimağların TDE derslerine olan bakış açısı olumsuz bir boyut kazanmamış olur. Özellikle kitapların başındaki okuma parçaları ve metinler dersin sene içindeki süreci açısından oldukça belirleyicidir. Daha senenin en başında zevksiz metinlerle karşılaşması durumunda öğrencilerin bu derse sarımlarını beklemek güçtür.

Görsellerin ve etkinliklerin de değerler eğitimi için etkili araçlar olacağı malumdur. İncelenen kitapta bu unsurlar aracılığıyla değer atıflarına az sayıda rastlanmıştır. Dijital içeriklere ulaşımında sıkıntı yaşandığı için değerlendirme imkânı olmamıştır. Şimdi kitaptaki değerlerin bahsedilen formatlarla nasıl aktarıldığına dair örnekler verelim.

1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 3'te görüldüğü üzere değerlerin verilmiş şeklide en sık kullanılan ikinci yöntem değerlerin metin içinde verilmesidir. Metin içinde verilen ve millî değerler arasında göze çarpan maddelerden birisi “kültürel mirasa sahip çıkma” idi. Kültürel mirasın en önemlilerinden biri olan Türk dili ile ilgili aşağıda alıntılanan metin, öğrencilerde dil şuuru uyandırma noktasında etkili olacaktır:

“Türkçe bugün dünya dilleri arasında nerededir? Cevaplaması çok kolay bir soru. Bunu tespit etmek için yüzlerce tarihî ve bilimsel kaynağımız var. Hemen dilimizin geçmişine göz atalım. Bugünkü büyük dillerin birçoğu yokken Türkçe bir dünya diliydi. İlk yazılı kaynaklarına 5-6. yüzyıllarda rastladığımız dilimizin eminiz ki en az miladın ilk yıllarına tarihlenebilecek yazılı kaynakları vardır. Fakat tabiat şartları bunların bize ulaşmasına imkân vermemiş. Kim bilir, belki bir gün karşımıza ceylan derisine yazılmış bir kitap, mağarada bulunmuş bir kaynak, sarp kayaların doruklarında düz bir kayanın yüzeyine yazılmış ve iki bin yıl önceye tarihlenmiş bir yazıtla karşılaşacağız. Bunu bilmek veya tahmin etmek zordur. Fakat dünyanın en ünlü bilim adamları bile Türkçenin en az beş bin yıllık bir geçmişi olduğu görüşünde birleşirler. Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Türkçe dünyanın en eski dillerinden biridir. Çince gibi, Arapça gibi, Farsça gibi. Miladi 730'larda atalarımız Orhun Yazıtlarını diktiği zaman ne İngilizce ne Almanca ne Fransızca vardı. O gün yaşayan dillerden birçoğu bugün dil mezarlığında yerlerini aldılar.” (s. 35)

Yine millî bir bilinç için en önemli konulardan olan millî bir tarih bilincinin oluşması gerektiği aşikârdır. Buna giden yolda da edebi ürünlerin ve bu ürünler sayesinde kazanılacak olan “kültürel mirasa sahip çıkma” değerinin önemini ortaya koyan şu satırlar önem arz etmektedir:

“Bir milletin tarihindeki değer yargıları, gelişmişlik düzeyi, düşünce ve hayat tarzındaki değişiklikler edebiyat metinleri aracılığıyla izlenebilir. Millî bir tarih bilincinin ve sevgisinin oluşmasında ve yaşatılmasında edebiyat ürünleri önemli bir rol oynar.” (s. 15)

Kitapta Bilal Kemikli'den yapılan şu alıntı metin de “estetik” konusunda Türk şiiri ve nesrinin ne denli hassas olduğunu gözler önüne sermekte ve bu sayede estetik değere duyarlılığa işaret etmektedir:

“Türk-İslâm edebiyatında nazım ve nesir, bütün tür ve şekilleriyle belirlenmiş olup sıkı kurallara bağlanmıştır. Vezinde uzun-kısa, açık-kapalı heceleri esas alan aruzun kabul edilmesi, kafiyesiz şiirin olabileceğinin akla getirilmemesi, söz ve mana sanatlarıyla estetik söyleyişin sınırlarının ve imkânının belirlenmesi gibi hususlar kesin çizgiler hâlinde ortaya konmuş ve titizlikle uygulanmıştır.” (s. 19)

Bir edebiyat kitabında sevginin en fazla yer alan değer olması doğaldır. İnsanı insan yapan özelliklerin başında gelen sevmek, dün olduğu gibi bugün de edebî malzemelerin başını çekmektedir. Asırlar boyu şairlerimiz divanlarında, mesnevilerinde, şiirlerinde hep bir sevdanın peşinden koşup durmuşlardır. Bu noktada Kur'an-ı Kerim'de "kıssaların en güzeli olarak" anılan Hz. Yusuf kıssasıyla ilgili bir metnin kitaba alınmış olması gayet isabetlidir. (s. 52)

1.5.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 3'te görüldüğü üzere değerlerin verilmesinde en çok kullanılan format değerlerin okuma parçaları içinde verilmesidir. Bu yöntemle verilen ve millî değerlerimizden biri olan "Kahramanlık" şüphesiz bu topraklarda yaşayan herkes için en önemli konulardandır. Asırlardır Anadolu'yu kendine vatan kılan bizler bunu gösterilen kahramanlıklarla sağladık. Tarihi süreçte Hz. Ali cenkleri, Battalnameler, Danişmendnamelerle yoğrulan zihinlerimiz bugün de yeni kahramanlık hikâyeleri yazmaya, bunlara şahitlik etmeye hem gerçek anlamda hem de mecazen devam etmektedir. Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarına da bunların yansması gayet doğaldır. Kan Kalesi başlıklı metinde geçen şu iki beyit buna örnek olarak gösterilebilir:

"Bakdı ki Ali geliyor kendiye
Kimin haddi Ali'ye bir şey diye

Çekdi at başını geri çevirir
Ras(t) gelen askeri vurur devirir". (s. 50)

Yahut Çanakkale Şehitleri şiirinden alınan şu mısralar:

"Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin". (s. 139)

"Sevgi" ve "millet sevgisi"nden bağımsız olarak "Allah sevgisi" yine kitapta çokça işlenen değerlerdendir. Şiirimiz bu adeta bu sevginin coşkun bir nidası gibidir. Allah aşkı, Hoca Ahmed Yesevi'den beri Yunus Emre, Fuzûlî, Bâkî, Şeyh Gâlib, Mehmet Akif, Sezai Karakoç gibi nice isimle galiba en güzel yankısını Türk şiirinde bulmuştur. Ders kitabına alınan şiirler de bu deryadan bazı katreler sunmaktadır.

Ahmed Yesevi'nin,

"İşking kıldı şeydâ meni cümle âlem bildi meni
Kayğum sensen tüni küni mence sen ok kereksen" (s. 86) dediği yerde bu ifadelerin hemen hemen aynısını Yunus Emre de şu şekilde dile getirmiştir;

“İşkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram düni günü bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinürem ne yokluga yirinürem
İşkunla avınıram bana seni gerek seni” (s. 88).

Yine ders kitabına da alınmış olan Danişmend Gazi Destanı’nda geçen şu münacat da ne kadar zarif bir örnek:

“Ey Tanrı, gizlim ve aşikârim, / Senin hazretine her hesabım ayandır
Ezelden aybımızı bilicisin, / Keremden aybımızı örtücüsün.
Bütün kalmışların imdadına koşan Sen’sin, / Bütün dağılmışları toparlayan Sen’sin.
Nice sürçüp düşeni kaldıran Sen’sin, / Niceyi hak için hak aldırın Sen’sin.
Tanrı’m, ben kulunun suçuna bakma, / Ağırbaşlılık mahrumluğumu ateşte yakma.
Bütün zor işler Sana kolaydır, / O işler, Sen işlediğinde işler.
Hazretinden ümidimi ezelden beri umarım, / Kapından mahrum gitmemeyi umuyorum.
Ey Tanrı, çok eskiden malum ettin, / Sana sığınan hiç mahrum olmaz.” (s. 133-134)

Namık Kemal’in şu beyti ise yardımseverlikle ilgili doğrudan bir değere çağırma-
dır:

“Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetden
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez îânetden” (s. 23)

Evrensel değerler içerisinde önemli bir yer tutan ve her ne kadar bizim toplumumuz
nezdinde korunsada uluslararası arenada çokça çiğnenen “insan haklarına saygı”
meselesi de kitapta işlenmiş ve şu mühim cümlenin geçtiği bir alıntı yapılmıştır: “...
insanın birey olarak varlığı ve kimliği kadar insan topluluklarının varlığı ve kimliği de
önemli bir değer olarak kabul görür.” (s. 14)

1.5.3. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Etkinliklerin değer eğitimi konusunda en az kullanılan formatlardan biri olduğu anla-
şılmaktadır. Bir metinde yazma çalışmaları yapılacak etkinliğin 3. maddesi öğrenci-
lere “açık fikirli” olma konusunda katkı sağlayacaktır: “Metne yönelik eleştirilere açık
olunuz, gerekirse metin çerçevesinde eleştirileri cevaplayınız.” (s. 151).

1. Etkinlik

- Yakın çevrenizdeki varlıklar, mekânlar, tarihî olaylar, tabiat olayları ve inanışlarla ilgili efsaneleri sözlü kültür kaynaklarından derleyerek yazıya geçiriniz.
- Yazdığınız metni sınıf panosu, okul panosu, dergi, gazete, sosyal medya vb. aracılığıyla sergileyiniz.
- Metne yönelik eleştirilere açık olunuz, gerekirse metin çerçevesinde eleştirileri cevaplayınız.

1.5.4. Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

İncelenen kitap boyunca çok sınırlı bir şekilde kullanılan bir diğer format türü de görsellerdir. 295 Sayfalık kitapta değer aktarımı için bir araç olarak kullanılabilecek toplamda dört görsel tespit edilmiştir. Bunların üçü de milli değerler kategorisindedir. Örneğin, 140. sayfada kullanılan kahramanlık ve millî zafer hisleri uyandıran aşağıdaki görsel millî değerleri kazandırmaya vesile olacak görsellerdendir:



Aşağıdaki görsel de öğrencilerde estetik değerini geliştirmek için bir araç olabilir:



1.6. Değer Aktarımına İlişkin Sorunlar

10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında değerlerin çoğunluğu (%77) okuma parçalarında verilmiştir. Bunun en büyük sebebi kitabın okuma parçası ağırlıklı olmasıdır. Ancak okuma parçaları aracılığıyla verilen değerlerde bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bunlardan birincisi okuma parçalarının birincil hedefi öğrencilere değer kazandırmak değildir. Böyle olsa, öğrencilerin ilgili değeri fark etmesini sağlayacak şekilde okuma metinleriyle ilgili sorular sorulabilirdi. İkinci olarak bazı metinlerin beş sayfayı bulan uzunlukta olmasıdır. Bu uzunluktaki metinler günümüz gençlerinin gittikçe azalan dikkat süreleri göz önüne alındığında dikkati dağıtıcı bir etki oluşturacaktır.

Öğrencilere değer kazandırma noktasında görseller, etkinlikler gibi diğer formatlar çok daha esnek bir anlayışla kullanılabilirken, kitapta bunların sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Kimi zaman uzun bir okuma parçasıyla verilebilecek bir değer veya fikir sadece bir görselle verilme imkânına sahip olabilir. Öğrencilerin ilgisini çekecek etkinlikler de yine öğrenmeleri üzerinde oldukça verimli olma potansiyelini barındırmaktadır.

Millî Eğitim kurumlarında okutulan tüm ders kitaplarında olması gerektiği gibi Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında da kelime seçimlerine hassaten dikkat edilmelidir çünkü insan kelimelerle düşünür, kelimelerle zihin dünyasını inşa eder. Örneğin, “yazın” kelimesinin “edebiyat” kelimesinin alternatifi olarak kitapta kullanılması gerekli midir? Bir öğretmen öğrencilerinin haberdar olmasını isteyebilir ve bu doğrultuda sınıfta bilgi verebilir ancak bu kelimenin kitaba girmesi uzun vadede bu tür köksüz ve uydurma kelimelerin yerleşmesine kapı aralayabilir. Bu da kültürel mirasa sahip çıkma noktasında kitapları zayıf bir hâle getirecektir.

Değerlerimizin en güzel yansımalarını bulabileceğimiz divan edebiyatına karşı olumsuz tutum ders kitaplarında hâlen yer bulabilmektedir. “Halk edebiyatı ürünlerinde halkın duygu ve düşünceleri sade bir dille anlatılırken Arap ve Fars edebiyatı etkisinde gelişen divan edebiyatında ağır ve sanatlı bir dil görülür” (s. 22) ifadesi tamamen ön yargılı bir söylemdir. Çünkü edebiyatımızın diğer alanlarında olduğu gibi divan edebiyatı içinde de sanatlı söyleyişe sahip şairler olduğu gibi daha sade söyleyişe sahip şairler de vardır. Kaldı ki şiirin genel olarak kendine has bir dili vardır. Hâl böyle iken bu tarz bir söylem gençleri divan edebiyatından uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Divan edebiyatından uzaklaşmak ise bu dönemin sunacağı değerlerle buluşma ihtimalini zayıflatacak ve bu engin dünyaya bir anlamda kapıları kapatmaya neden olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dil ve edebiyat değerler eğitimi bağlamında en etkili araçlardandır. Özellikle bizim gibi köklü bir medeniyete sahip toplumlar için bu tartışılmazdır. Ancak ülkemizde Türk dili ve edebiyatı dersinin değerler eğitimindeki etkisi yüksek bir seviyede değildir. Örneğin, 2013 yılında yayımlanan bir makalede Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programının yetersizliği vurgulanmış, değerlerin sınıf düzeyinde derecelendirilmediği belirtilmiş ve çözüm olarak şu iki madde önerilmiştir ancak bu noktada herhangi bir gelişme gözlenmemiştir:

“1. Değerler, öğretim programlarına ayrıntılı biçimde girmelidir. Değerler açık biçimde ifade edilmelidir. 2. Değerler, sınıf düzeyinde sınıflandırılmalıdır. Hangi değerlerin ne zaman verileceği planlanmalı ve 9, 10, 11, 12. sınıfta kazandırılacak değerler ayrıntılı biçimde belirlenmelidir. Bu değerler belirlenirken bireyin gelişim özellikleri dikkate alınmalıdır. Şüphesiz ki 9. sınıfa giden on dört yaşındaki bir bireyle 12. sınıfa giden on sekiz yaşındaki bireyin dünyayı algılayışı ve ihtiyaç duyacağı değerler aynı değildir. Ayrıca değerlerin kazandırılmasında farklı yöntem ve teknikler uygulanarak bireylerin değerler öğretimine olan ilgileri ve istekleri artırılmadır.” (Kurudayıoğlu ve Çakıcı, 2013, s. 56)

Yazarlar tarafından dile getirilen bu önerilere katılmamak mümkün değildir. Öğretim programının incelendiği ilk raporda da belirtildiği gibi Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programında değerler tüm programlarda ortak olarak yazılmış matbu bir metin haricinde birkaç istisnai durum dışında yok sayılmıştır. Oysa öğretim programında da kazandırılmak istenen değerlere açıkça yer verilmeli ve bunlara uygun öğretim yöntemleri belirlenmelidir (Demircan, 2010, s. 385). Ders kitapları öğretim programı esas alınarak hazırlandığı için doğal olarak değerlerin ders kitabına yansması da sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bununla birlikte çalışmada incelenen 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı özellikle içerdiği okuma parçalarının fazlalığı sayesinde birçok değere atıf yapmaktadır.

10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında en çok millî (f=61), sonra evrensel (f=48) ve ardından manevi değerlerin (f=43) yer aldığı gözlenmiştir. Elbette tüm bu değerlerin daha fazla verilebilmesi mümkündür. Ancak şurası da bir gerçek ki manevi değerlerin zayıf olması yalnızca millî veya evrensel değerlerle kapatılamaz. Manadan yoksun millî değerler kuru hamaset üreteceği gibi yine manadan yoksun evrensel değerler ise bazı genel geçer değerlere sahip ancak millî ve manevi boşluk içerisinde nesiller üretecektir.

Ders kitaplarının temel sorununun hazırlanma süreciyle ilgili olması muhtemeldir. Kitap hazırlama başlı başına bir iş olup farklı görevlerdeki kişilerden müteşekkil

bir heyetin yapması gereken bir meseledir. Ders kitabıyla ilgili, öğretmenlerin bulunduğu süreç içerisinde alanında uzman akademisyenlerin de olacağı yetkin ekipler kurulmalı ve ancak uzun vadeli ciddi çalışmalardan sonra ürün ortaya çıkarılmalıdır.

Türk dili ve edebiyatı derslerinin işlenişine ilişkin öğretmen görüşlerini konu edinen bir çalışmada da geçtiği üzere tüm lise türleri için aynı kitabın kullanılması verimsizliğe neden olmaktadır. (Kayabaşı ve Karadağ, 2021: 1111) Bu görüş incelediğimiz 10. sınıf kitabında da net bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle lise türlerine göre kitapların hazırlanması önem taşımaktadır.

Değer aktarım yöntemi olarak en çok okuma metinlerinin kullanıldığı çalışmamızda net bir şekilde görülmektedir. Hâl böyle iken metinlerin okunabilirlik özellikleri de dikkate alınmalı ve sınıf seviyesine göre kolaydan zora doğru gitmelidir. Konu hakkında yapılan bir çalışmada 10. Sınıf TDE Ders Kitabındaki metinlerin %23'ünün kolay, %53'ünün orta güçlükte, %19'unun zor, %4'ünün ise çok zor olduğu tespit edilmiştir (Şimşek ve Çinpolat, 2021, s. 247). Metinlerin zorluk derecelerindeki bu oranlar daha dengeli bir seviyeye getirilmelidir.

Eleştirel düşünme yeteneği toplumumuzda yerleşmesi gereken önemli melekelerden birisidir çünkü öğrencilerin değer eğitimiyle olan münasebetinde belirleyici noktalardan birisidir. Bir insan neyin doğru neyin yanlış olduğunu, neye sahip çıkıp neyi reddetmesi gerektiğini bu bakış açısıyla kavrayabilir. Buna içerdiği metinler aracılığıyla en çok katkı sağlayabilecek ders Türk dili ve edebiyatı dersidir. Ancak Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarını bu pencereden inceleyen bir çalışmada incelediğimiz 10. Sınıf TDE Ders Kitabı ile ilgili şu sonuca varılmıştır: “Ders kitapları arasında 10. Sınıf TDE Ders Kitabının, en az geliştirici metni ve en az derinlemesine anlama sorularını barındırdığı için en yetersiz kitap olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.” (Çelik ve Aykaç, 2023, s. 145) Diğer sınıfların ders kitaplarıyla birlikte 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabının da bu noktada geliştirilmesi öğrencilere daha geniş bir bakış açısı kazanma imkânı sunacaktır.

Öneriler

Dünyanın en köklü medeniyetlerinden birine mensubiyetle asırlardır birçok kalıcı edebi eser meydana getirmiş bir milletin evlatları olarak Türk dilinin ve edebiyatının gücünün ders kitaplarına yansımaları net bir şekilde sağlanmalıdır. Estetik tarafının yanı sıra birçok noktada söyleyecek sözü olan bir zihin ve kalp dünyasının ürünü olan edebiyatımız, gençliğimizin usanıp sıkılacağı bir kurulukta olmamalı, onları kendine her seferinde bir kez daha hayran bırakacak ve yeni eserler vücuda getirme azim ve heyecanına sürükleyecek bir tarzda sunulmalıdır.

Ders kitaplarının daha kaliteli ve etkili hâle gelebilmesi ancak öğretim programının değişmesiyle mümkündür. Bu nedenle Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının içeriklerini geliştirmeye başlanacak yer öğretim programının değiştirilmesidir. Kazanımların değerler bağlamında da verilmesi ve sınıflara göre seviyesinin belirlenmesi elzemdir.

Değerlerin çoğu okuma parçalarında verilmiştir. Bunun değerleri sunmada kendine mahsus olumlu yönleri olsa da büyük oranda okuma parçalarına sıkıştırılması doğru değildir ve diğer veriliş şekillerinin de devreye alınması gerekmektedir. Okuma parçalarının çok uzun olmaması, daha kısa ve daha etkileyici metinlerin seçilmesi önemlidir. Bazı şairler ve şiirler vardır ki lise eğitimi sürecinde bunların mutlaka okunması gerekmektedir. Örneğin, Mehmet Akif bir şiirle geçilebilecek bir şair değildir. “Sakarya Türküsü”nü okumamış bir gencimiz hangi heyecanı duyacaktır? Hayatını değerlerimizin anlaşılması çabasıyla geçiren Cahit Zarifoğlu, Sezai Karakoç, İsmet Özel küçük birkaç parçayla geçiştirilebilir mi? Akif İnan, Erdem Bayazıt kitaplarımızda ne yana düşmektedir?

Öğretim programları ve ders kitapları elbette iyileştirilebilir ancak bundan daha mühimi öğretmenlerin bu alandaki yetkinliklerinin artırılmasıdır. Bununla ilgili de gerekli çalışmalar sürdürülmeli ve müfredatla ilgili yapılacak değişiklikler boşa çıkmamalıdır. Çünkü ne de olsa sınıfta öğretmen ve öğrenci bu işi birlikte götürecektir.

Kaynakça

- Çelik, S. ve Aykaç, N. (2023). Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının eleştirel düşünme açısından değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 117-157.
- Demircan, T. (2010). Ortaöğretim dokuzuncu sınıf Türk edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerlerin incelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Kayabaşı, B. ve Karadağ, N. (2021). Türk dili ve edebiyatı derslerinin işlenişine ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(3), 1105-1123.
- Kurudayıoğlu, M. ve Çakıcı, E. (2013). Türk edebiyatı dersinin öğretiminde değerler. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(3), 41-57.
- MEB. (2018). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı. MEB. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=353>
- Şimşek, Y. ve Çinpolat, E. (2021). Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının okunabilirlik özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1) , 233-250.
- Yücel, İ., Türkyılmaz, M. ve Sağır, S. (2018). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 10. Sınıf Ders Kitabı*. MEB.
- Yüksel, S. ve Işıktaş, S. (2023). Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, s. 12, 49-69.

**10. SINIF COĞRAFYA
DERS KİTABININ
DEĞERLER YÖNÜNDEN
İNCELENMESİ**



10. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu bölümde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının proje kapsamında geliştirilen referans listesindeki milli, manevi ve evrensel değerler ile kök değerler bakımından incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Araştırma nitel yöntem kullanılarak yürütülmüştür. Veriler doküman inceleme yoluyla toplanmış ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Öğretim programında kazanım düzeyinde belirtilmiş sınırlı sayıdaki kök değerler ders kitabına yansdığı görülmüştür. Ayrıca öğretim programında rastlanmayan 13 değer daha ders kitabında yer almaktadır. Ders kitabında 12'si evrensel, 5'i milli ve 3'ü de manevi olmak üzere 20 farklı değere yer verilmiştir. Frekans açısından sıra değişmemiş; evrensel değerlere 52 kez, milli değerlere 16 kez ve manevi değerlere de 7 kez atıf yapılmıştır. Toplamda 75 kez geçtiği tespit edilen değerlerin yüzde 61'i dolaylı aktarılmıştır. Doğrudan aktarılan değerlerde ise çok büyük oranda telkin yöntemi kullanılmıştır. Değerlerin ders kitabı içerisinde en çok metinlerde yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla görsel destekli metinler, ölçme ve değerlendirme soruları, etkinlikler ve okuma metinleri takip etmektedir.

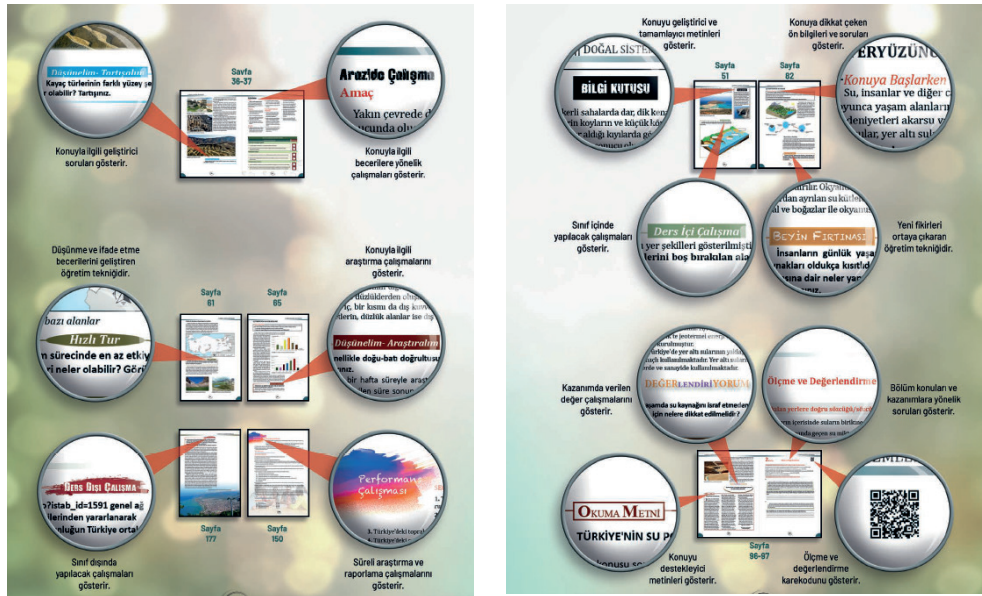
İncelenen kitaptaki değer çeşidi ve frekansı yeterli düzeyde değildir. İçerdiği konular bakımından özellikle doğal sistemler bakımından milli değerlere, beşerî sistemler konularında ise manevi değerlere yer verme potansiyeli yüksek olan 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında hem milli hem de manevi değerlere çok az yer verilmiştir. Ayrıca yer yer değerlere yüzeysel atıfların yapıldığı, incelenen 256 sayfada değerlere gönderme yapan satırların toplamının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Kitapta değerlerin büyük oranda telkin yöntemiyle aktarılması öğrencilerin değerleri içselleştirerek davranış haline getirme imkanlarını sınırlamaktadır. Analiz sonucu elde edilen bulgular, öğretmenlerde olduğu gibi kitap yazarlarının da gündeminde değer eğitiminin ön planda olmadığına işaret etmektedir.

GİRİŞ

Bu bölümde, 2018 yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programı (CDÖP) doğrultusunda hazırlanan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının (Soyatlar ve ark., 2018) proje kapsamında oluşturulan rubrik esas alın-

rak, değerler açısından incelenmesi sonucu ulaşılan bulguların değerlendirilmesine yer verilmektedir. 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı 285 sayfadan oluşmakta ve kitapta öğretim programına bağlı olarak dört ünite bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla “Doğal Sistemler”, “Beşerî Sistemler”, “Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler” ile “Çevre ve Toplum”dur. Bu çalışma kapsamında birinci ünitenin başladığı 14. sayfa ile dördüncü ünitenin sona erdiği 270. sayfa arasındaki içerikler değerlendirilmiştir. İncelenen ders kitabı ana anlatım metni dışında “Hızlı Tur”, “Arazi Çalışması”, “Beyin Fırtınası”, “Bilgi Kutusu” gibi çeşitli bölümler/araçlar içermektedir. Kitapta kazanımda verilen değer çalışmalarını gösteren “DEĞERLENDİRİYORUM” şeklinde bir bölüm de vardır. Şekil 1 kitabın bölümlerini toplu halde göstermektedir.

Şekil 1. 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının Organizasyonu



Kitap incelenirken hem içeriğe dair metin kısımları hem de Şekil 1’de görülen farklı bölümleri ve görselleri dikkate alınmıştır.

1. BULGULAR

2018 yılı Coğrafya Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ders kitabında milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alması bakımından toplam 75 değer ifadesi belirlenmiştir. Öğretim programında oldukça sınırlı sayıdaki değerlerin büyük çoğunlukla ders kitabına yansıdığı, ancak ders kitabında programdan daha çok sayıda değer yer aldığı görülmüştür. Elde edilen bulgular aşağıda ayrıntılı bir şekilde paylaşılmıştır.

1.1. Öğretim Programında Belirlenen Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 1’de programda yer alan değerlerin ders kitabına yansıma durumu gösterilmiştir. Ancak Tablo 1’de görüleceği gibi 10. sınıf düzeyindeki öğretim programında atıf yapılan kök değerlerin sayısı (tablodaki ilk 5 değer) ile tüm değerlerin sayısının (7) oldukça sınırlı olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 1. 10. Sınıf Coğrafya Ders Programındaki Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

	Öğretim programı			Ders kitabı	
	Sıra No	Değer	<i>f</i>	Yansıyan	Yansımayan
Milli	1	Vatanseverlik	2	2	-
	2	Yardımseverlik	1	1	-
Manevi	3	Dostluk	1	1	-
	4	Sorumluluk	2	2	-
Evrensel	5	Saygı	1	1	-
	6	Kapsayıcılık	1	-	1
	7	Çevreye duyarlılık	1	1	-
	Toplam		9	Kitaba yansıyan: 8	Kitaba yansımayan: 1

Coğrafya Dersi Öğretim Programı (CDÖP) proje çalışmasının ilk aşamasında incelenen öğretim programları arasında önemli bir özelliği ile ön plana çıkmıştı. Tüm programlarda kök değerlerle ilgili ortak bir metin yer almasına rağmen, bir tek CDÖP’te kök değerlerin hangi kazanıma yansıtıldığı programda belirtilmişti. Bu durum gerek kitap yazarlarını gerekse de kitap inceleme panelinin işini kolaylaştıran bir özellik olarak düşünülebilir. Nitekim Tablo 1’de gösterildiği gibi 10. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında yer alan tüm kök değerler (sorumluluk, saygı, dostluk, yardımseverlik, vatanseverlik) ilgili sınıfın ders kitabına yansıtılmıştır. Ancak aşağıdaki örnekten görülebileceği gibi bu yansıtma işlemi yer yer oldukça basit bir yaklaşımla kitabın ana anlatım metninin içine yerleştirilmiş bir cümle ile gerçekleştirilmiştir.

Programın 10.1.11 numaralı kazanımın b bendi “Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için bireylere düşen sorumluluklara değinilir” şeklinde ifade edilmiştir. Ünite sonunda bu kazanımda *sorumluluk* değerinin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kazanımı karşılamak amacıyla kitabın 94. sayfasında “Türkiye’nin Su Varlıkları Başlığı” altındaki kitap ana metninde Türkiye’nin kişi başına düşen tatlı su miktarı bakımından zengin bir ülke olmadığı dile getirildikten sonra öğrencilerin sorumluluk değerini geliştirmek amacıyla aşağıdaki cümle yazılmıştır:

... Bu nedenle su kaynaklarının israf edilmeden kullanılması, korunması; yalnızca devletin değil, tüm vatandaşların *sorumluluğudur*. Türkiye’nin sürekli

artan nüfus miktarı da dikkate alındığında var olan tatlı su kaynaklarının en etkin biçimde (sürdürülebilir) kullanılmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır (s. 94, vurgu ders kitabına aittir).

Görüldüğü gibi kitap yazarları programda belirtilen değer kavramsal olarak bizzat geçtiği ve italik olarak vurgulandığı birkaç satır yazarak programın gerekliliğini yerine getirmiştir. Ancak bu şekildeki yasak savma kabilinden yazılmış hissi veren cümlelerin öğrencilerde programca belirlenmiş değerleri geliştirme potansiyeli oldukça sınırlıdır. Çünkü bu tür metinler öğrenci merkezli bir anlayışa sahip değildir ve değer geliştirmede daha etkin olan değer geliştirme/gerçekleştirme yaklaşımlarını içermez.

Öğretim programında bazı kazanımlara birden fazla değer atfedilmiştir. Örneğin 10.1.14 no.lu kazanım için hem sorumluluk hem de vatanseverlik değerleri verilmiştir. Ders kitabındaki bu kazanımla ilişkili içeriğe bakıldığında her iki değeri de karşılayacak şekilde bir içeriğin olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle vatanseverlik değeriyle ilişkili olarak yaklaşık bir tam sayfadaki okuma metninde aşağıda örneği gösterildiği şekilde oldukça güçlü satırlara yer verilmiştir:

Türk milleti, toprak kavramını vatan kavramıyla bütünleştirmiş ve ona çok farklı anlamlar yüklemiştir... Çünkü Türkiye; bedeli en ağır şekilde ödenmiş, dünyanın en pahalı vatan coğrafyasıdır. Bu bedel yiğit Türk insanının canıdır, kanıdır. Toprak-vatan ilişkisi ve kutsal toprak olgusu, milletimizin genlerine işlenmiş bir gerçekliktir. Peygamber Efendimiz “Vatan sevgisi imandandır.” buyurmuş [tur] ... (s. 120).

Çalışmanın öğretim programlarının incelendiği ilk aşamasında programda belirtilmeseyse bile kök değerler dışında diğer bazı değerler de tespit edilmişti. 10. sınıf özelinde bunlar çevreye duyarlılık ve kapsayıcılık değerleridir. Bunlardan çevreye duyarlılık kitaba yansıtılırken, kapsayıcılık değeri yansıtılmamıştır. Ancak kazanım haricinde başka yerlerde dolaylı bir şekilde kapsayıcılıkla ilişkili iki içerik tespit edilmiştir.

Kapsayıcılık değeri kitapta en eksik ve sorunlu alanlardan birisidir. Toplum, farklı özelliklerdeki bireylerden oluşur. Bu farklılık çoğu kez sınıflarda da var olduğundan öğrencilerin yabancı olmadığı bir durumdur. Sınıflarımızda başta Suriyeli olmak üzere farklı milletlerden ve özel gereksinimli çok sayıda öğrenci bulunmaktadır. Eğitimin diğer paydaşlarına olduğu gibi ders kitaplarına da öğrencilerin kapsayıcılıkla ilgili farkındalık ve bilinçlerini geliştirecek uygulamalar bakımından sorumluluklar düşmektedir. Ancak kapsayıcılığı geliştirmek yerine tersine etki oluşturacak bir örneği şu şekilde vermek mümkündür: 205. sayfada Türk milletinin ne kadar inayetperver olduğunu belirtmek amacıyla Suriye’den sığınmacıların kabul edildiği ve bunların temel insani ihtiyaçlarının giderildiği şu şekilde dile getirilmiştir:

Sığınmacıların başta barınma olmak üzere giyecek, yiyecek, sağlık, eğitim vb. gereksinimleri en iyi şekilde karşılanmıştır ve karşılanmaya da devam

edilmektedir. Türkiye -tarih boyunca olduğu gibi- tüm sivil toplum örgütleri, resmî kurum ve kuruluşları, yardımsever ve saygılı halkıyla zor durumdaki sığınmacılara yardım elini uzatmıştır. Türkiye'ye gelen sığınmacılarla ilgili; dinî, ahlaki, insani ve vicdani yaklaşımla hareket edilmiştir.

Bu metne eşlik eden fotoğraf da (s. 205) göz önüne alındığında bu satırların oluşturmak istediği duygunun daha çok sempati olduğu değerlendirilmektedir. Oysa etkin kapsayıcı bir yaklaşım sempatiden ziyade empati oluşturmayı amaçlar. Çünkü amaç tüm farklılıklarımızla birlikte aynı mekân ve toplumda huzur içinde yaşayabilme becerilerini geliştirmektir.

1.2. Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumuna İlişkin Bulgular

Değerlerin bir kısmı doğrudan bir kısmı ise dolaylı olarak ders kitabında yer bulmuştur. Milli, manevi ve evrensel değerlerin ders kitabında yer bulma durumu Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Yer Bulma Durumu

	Sıra No	Değer	f	Doğrudan	Dolaylı
Milli	1	Milli birlik ve beraberlik	1	-	1
	2	Milli zafer	1	-	1
	3	Misafirperverlik	2	1	1
	4	Ulusal simgelere duyarlı olma	2	-	2
	5	Vatanseverlik	10	2	8
		Toplam	16	3	13
Manevi	6	Dostluk	1	-	1
	7	Tasarruf	4	3	1
	8	Yardımseverlik	2	-	2
		Toplam	7	3	4
Evrensel	9	Başarı	1	1	-
	10	Barış	1	1	-
	11	Çevreye duyarlılık	29	9	20
	12	Dayanışma	1	1	-
	13	Estetik	1	-	1
	14	Eşitlik	3	3	-
	15	Etkin vatandaşlık	1	-	1
	16	İnsan haklarına saygı	2	-	2
	17	Kapsayıcılık	2	-	2
	18	Saygı	1	-	1
	19	Sorumluluk	8	8	-
	20	Doğa sevgisi	2	-	2
		Toplam	52	23	29
		Genel Toplam Milli: 5, Manevi: 3, Evrensel: 12	75	29	46

Tablo 2 incelendiğinde 12'si evrensel, 5'i milli ve 3'ü de manevi olmak üzere 20 farklı değer 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında kendine yer bulduğu görülmektedir. Kitapta atıf yapılan değerlerin çeşitliliği bakımından evrensel değerlerin, manevi ve milli değerlere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu üç kategori bakımından değerlerin sıklığına bakıldığında, sıralamanın değişmediği; kitapta en sık evrensel değerlerin geçtiği (f=52), bunu milli değerlerin (f=16) takip ettiği ve en az da manevi değerlere (f=7) yer verildiği belirlenmiştir. Kitapta en fazla 29 frekansla “çevreye duyarlılık” değeri yer alırken, bunu 10 frekansla “vatanseverlik”, 8 frekansla “sorumluluk” değerinin takip ettiği görülmektedir. Manevi değerler içinde kitapta en çok geçen değer ise “tasarruf”tur (f=4).

Ders kitabında değerlere hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde yer verildiği ancak yaklaşık yüzde 61 oranıyla daha çok dolaylı verildiği görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Coğrafya Ders Öğretim Programı diğer programlardan kök değerlerin hangi kazanımda verilmesi gerektiğinin belirtildiği bir program olması nedeniyle farklılaşmaktadır. Bu sebeple kazanım bazında belirtilen değerler doğrudan verilmiştir. Doğrudan verilen değerlerin kitabın ana metni, “Okuma Metni”, “Konuya Başlarken” ve “Değerlendiriyorum” gibi farklı bölümlerinde verildiği görülmektedir. Örneğin, aşağıda gösterilen kitabın 120. sayfasındaki bölüm, 10.1.14 numaralı kazanımda belirtilen sorumluluk ve vatanseverlik değerlerini geliştirmek için oluşturulmuştur.

DEĞERLENDİRİYORUM

Türkiye'nin taşıyla, toprağıyla, kültürüyle daha güçlü bir medeniyet olması için hissettiğiniz sorumluluklar ve gerçekleştirmeyi istediğiniz hedefler nelerdir?

Doğrudan değer atfına bir diğer örneği 119. sayfada “Türkiye’de Toprak Kullanımı” konusu kapsamında öğrencilerin ön bilgilerini harekete geçirmek amacıyla oluşturulan “Konuya Başlarken” bölümünden vermek mümkündür. Burada toprağın insan ve diğer canlı yaşamı için vazgeçilmez bir unsur olduğu belirtildikten sonra aşağıdaki soru öğrencilere yönlendirilerek cevaplamaları istenmiştir:

- Toprağın korunması için bireylere düşen sorumluluklar nelerdir?

Bu soru öğrencilerde hem çevreye duyarlık hem de özelde toprak genelde ise çevreyi korumak için üzerlerine hangi sorumlulukların düştüğünü belirleyebilecekleri bir fırsat sunmaktadır.

Vatanseverlik değeri üzerinden ise dolaylı aktarıma bir örnek göstermek mümkündür. Türkiye’de dış göçler konusu işlenirken, 204. sayfada beyin göçüne odaklanılmaktadır. Bu kapsamda “Düşünelim-Tartışalım” bölümünde aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir.

Düşünelim- Tartışalım

Türkiye'deki başarılı öğrencilerin gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimi için dış ülkelere gitmesi ve oraya yerleşmesi ne gibi sonuçlar ortaya çıkarır? Bu süreci önlemek, azaltmak ya da olumsuz etkilerini avantaja çevirmek için neler yapılabilir? Tartışınız.

Bu etkinlikte aslında vatanseverlik kavramı hiç geçmemekle birlikte, yazarların verdiği mesaj dolaylı olarak ülkemizin geleceğini teminat altına almak için en önemli güvencelerimizden insan kaynağını kaybetmemek gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla bu etkinlikle öğrencilerde vatanseverlik değerinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

1.3. Kök Değerler

Kök değerler bakımından incelendiğinde, 1.1 Bölümünde belirtilen beş değere (dostluk, saygı, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik) ek olarak [doğa] sevgisi değerinin de kitapta kendine yer bulduğu tespit edilmiştir. Ders kitabında en çok geçen kök değer, vatanseverliktir (f=10). Bunu yedi kez geçen sorumluluk değeri takip etmektedir. Dostluk, saygı ve yardımseverlik değerleri ise sadece birer kez geçmektedir. [Doğa] sevgisinin geçtiği iki yerde de bu değer dolaylı olarak verilmiştir. Örneğin, aşağıdaki ana metinden alınan bölümde öğrencilere doğa sevgisi dolaylı yoldan, Türk kültürünün bir parçası olması mesajıyla verilmektedir. Metinde aynı zamanda çevreyi korumanın sadece farkındalıkla ilgili olmadığı, aynı zamanda çevreye duyarlık konusunda tutum geliştirmek gerektiği de vurgulanmaktadır.

Doğayı sevmek ve korumakla ilgili binlerce yıllık bir kültür birikimine sahip Türk insanının toprağına sahip çıkma, ekolojisini koruma ve bu zenginliği gelecek nesillere aktarma bilincini kazanması gerekir. Bu anlamda sadece

bilgili değil aynı zamanda duyarlı, doğaya saygılı ve çözümden yana tavır alan bireylere ihtiyaç vardır (s. 120).

10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında adalet, dürüstlük, öz denetim ve sabır değerlerine yer verilmemiştir. Bu durum proje çalışmasının öğretim programlarının incelendiği ilk kitabında belirtilen kök değerlerin tüm içeriklerde yer alması gerektiğine dair tüm programlarla ortak olarak belirtilen hususlarla çelişmektedir. Ancak ders kitabının bu konudaki tek sınırlılığı bu değerlerdir. Ders kitabında yer alan diğer kök değerlerle ilgili de bazı sınırlılıklar mevcuttur. Yazarlar daha önce de belirtildiği gibi zaman zaman ilgili değere atıf yapmak amacıyla kitaptaki metinlerde doğrudan bu değeri ifade edecek bir metin/açıklama eklemek yoluna gitmişlerdir. Örneğin, 10. sınıf programında atıf yapılan beş kök değerden birisi “saygı” değeridir. Bu değere yönelik olarak programın 10.2.9 no.lu kazanımın b bendinde şu açıklama yapılmıştır:

b) Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan topluluklara karşı saygılı ve paylaşımcı bir tutum sergilemenin gerekliliği vurgulanır.

Bu açıklamayı karşılamak üzere kitapta yer verilen metin ise aşağıdaki şekildedir:

... Son olarak Türkiye’nin en uzun kara sınırı komşusu Suriye’deki iç çatışmalar nedeniyle 2011’den beri Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacı sayısı 3,5 milyonu aşmıştır... Sığınmacıların başta barınma olmak üzere giyecek, yiyecek, sağlık, eğitim vb. gereksinimleri en iyi şekilde karşılanmıştır ve karşılanmaya da devam edilmektedir. Türkiye -tarih boyunca olduğu gibi- tüm sivil toplum örgütleri, resmî kurum ve kuruluşları, yardımsever ve *saygılı* halkıyla zor durumdaki sığınmacılara yardım elini uzatmıştır. Türkiye’ye gelen sığınmacılarla ilgili; dinî, ahlaki, insani ve vicdani yaklaşımla hareket edilmiştir. (s. 205)

Görüldüğü gibi programda atıf yapılan “saygı” değerini karşılamak amacıyla metinde “saygı” terimi geçirilmiştir. Ancak bu metin öğrencilere programın belirttiği şekilde Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan insanlara karşı saygılı ve paylaşımcı bir tutum kazandırmaktan uzaktır.

1.4. Kullanılan Değer Öğretimi Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği gibi değer eğitiminde kullanılan çok sayıda yöntem vardır. Ancak mevcut çalışmada bunlar içerisinde sınıf içerisinde kullanılma potansiyeli en yüksek olan dört yöntem üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında doğrudan verildiği tespit edilen 29 değerlerin hemen hemen tamamının telkin yoluyla verildiği görülmektedir. Ancak bu yöntemin farklı şekillerde vücut

bulduğu belirlenmiştir. Örneğin, aşağıdaki alıntıda eşitlik değeri ana metin üzerinden telkin yoluyla aktarılmaktadır:

Bir ülkedeki kadın ve erkek sayılarından çok; kadın ve erkeklerin sosyal, siyasal, hukuki yönden eşitliği çok daha önemlidir. Bazı ülkelerde kadınların birtakım hakları tam olarak verilmemiştir. Sosyal ve siyasal hayat içinde kadınların seçme ve seçilme hakkı gibi bazı haklarının olmadığı ya da çok kısıtlı olduğu ülkeler günümüzde de vardır. Türkiye’de kadınlara 1930’da seçme hakkı, 1934’te de seçilme hakkı verilmiştir (Görsel 2.10). Kadınlara seçilme hakkı; Fransa’da 1944’te, İtalya’da 1946’da, İsviçre’de 1971’de verilmiştir. Ne var ki kadın-erkek eşitliği sadece kanunlarla sağlanacak bir durum değildir. Başta kadına şiddetin ve cinsiyet istismarının önlenmesi olmak üzere birçok konuda toplumsal duyarlılığın artırılması gerekmektedir. Başta ailede olmak üzere tüm toplumda kadın-erkek eşitliğinin ve adaletinin sağlanması için herkesin üzerine düşeni yapması gerekir (s. 182).

Bir değer, ders kitaplarında sadece ana metinler üzerinden verilmeyebilir. Görseller, alıştırmalar, didaktik sorular, okuma metinleri, özlü sözler, masallar, fabllar, öyküler gibi araçlar da doğrudan telkin yönteminde sıkça kullanılan unsurlardır. Nitekim 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı’nda da okuma metinleri, sorular, performans değerlendirme çalışmaları ve değerlendiriyorum etkinliklerinden bu kapsamda oldukça çok yararlanılmıştır. Örneğin, 150. sayfadaki performans değerlendirme etkinliğinde öğrencilerin vatanseverlik değerlerini geliştirmek için incelemeleri istenen sorular/konulardan ikisi şu şekildedir:

- Türkiye’deki toprak zenginliğinin gelecek nesillere aktarılmasında vatanseverliğin önemi nedir?
- Türkiye’deki endemik ve relikt bitkilerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasıyla vatan sevgisi arasında nasıl bir bağ vardır?

Değer yöntemleri kapsamında telkin yönteminden nispeten ayrışan bir örneğe de yer vermek gerekir. Kitabın 145. sayfasında bir doğa gönüllüsü olan ve Manisa Tarzanı olarak da bilinen Ahmet Bedevi ile ilgili açıklamaları içeren bir okuma metni verilmiştir. Bu metnin devamında öğrencilerden aşağıdaki “Değerlendiriyorum” etkinliğini yapmaları istenmektedir. Burada telkin yönteminin dışına çıkılarak Ahmet Bedevi’nin ömrünü tahrip edilmiş bir ormanlık alanı yeniden canlandırmaya neden adadığının, sahip olduğu hangi değerlerin bu tutuma yol açtığının öğrenciler tarafından analizi istenmektedir.

DEĞERLENDİRİYORUM

Davranışlarımızı inançlarımız ve değerlerimiz yönlendirir. Yaşadığı zorluklara karşın Manisa Tarzanı Ahmet Bedevî'yi doğayı ve hayatı güzelleştirmek hususunda harekete geçiren sahip olduğu hangi değerlerdir?



1.5. Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Şekline/Formatına İlişkin Bulgular

10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında ana metin ve görseller haricinde çok sayıda farklı araç/bölüm yer almaktadır. Bunlar Düşünelim-Tartışalım, Arazide Çalışma, Hızlı Tur, Düşünelim Araştırılma, Ders Dışı Çalışma, Performans Çalışması, Bilgi Kutusu, Konuya Başlarken, Ders İçi Çalışma, Beyin Fırtınası, Değerlendiriyorum, Okuma Metni ve Ölçme ve Değerlendirme şeklindedir. Şekil 1'de gösterildiği gibi bu araçların farklı fonksiyonları vardır ve belirtmek gerekir ki bazıları tüm kitap boyunca sadece birkaç kez kullanılmıştır. Tablo 4 oluşturulurken kitabın ana metninde yer alan ve sadece yazıdan ibaret olan değer atıfları *Metin*; metinle birlikte görselin yer aldığı atıflar *Görsel*; Hızlı Tur, Arazide Çalışma, Beyin Fırtınası, Ders İçi Çalışma, Değerlendiriyorum, Düşünelim-Tartışalım, Ders Dışı Çalışma ve Düşünelim-Araştırılma bölümlerinde verilen atıflar *Etkinlik*; Okuma Metni ve Bilgi Kutusu bağlamında yapılan atıflar *Okuma Metni* ve Performans Çalışması, Konuya Başlarken ve Ölçme ve Değerlendirme bölümlerinde yer alan içerikler, *Ölçme ve Değerlendirme* kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Kitapta bölüm başlarında ve bölüm bitiminde ölçme ve değerlendirme sorularının hemen başında kare kodlar yer almaktadır. Ancak bu kare kodlara erişim sağlanamamıştır.

Tablo 3. 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Değerlerin Veriliş Temaları/Formatı

	Sıra No	Değer	Metin	Okuma metni	Görsel	Etkinlik	Ölçme-değ.	Toplam <i>f</i>
Milli	1	Milli birlik ve beraberlik	1					1
	2	Milli zafer	1					1
	3	Misafirperverlik	1				1	2
	4	Ulusal simgelere duyarlı olma	1		1			2
	5	Vatanseverlik	2	2	1	2	3	10
Manev	6	Dostluk			1			1
	7	Tasarruf	1	1		2		4
	8	Yardıms severlik		1	1			2
Evrensel	9	Başarı		1				1
	10	Barış			1			1
	11	Çevreye duyarlılık	11	2	6	3	7	29
	12	Dayanışma			1			1
	13	Estetik			1			1
	14	Eşitlik			1	2		3
	15	Etkin vatandaşlık				1		1
	16	İnsan haklarına saygı	2					2
	17	Kapsayıcılık	1			1		2
	18	Saygı			1			1
	19	Sorumluluk	3			2	3	8
	20	[Doğa] sevgisi	1		1			2
Toplam			25	7	16	13	14	75

Ders kitabı içeriğinde değer aktarımının yaklaşık %34'ünün metin, % 22'sinin görsel destekli metin, yaklaşık % 19'unun ölçme ve değerlendirme araçları, yaklaşık %17'sinin etkinlikler ve %8'inin okuma metinleri aracılığı ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Farklı formatlarda değerlerin nasıl verildiği aşağıda örnekler üzerinden açıklanmıştır.

1.5.1. Ders Kitabında Metinlerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı yukarıda belirtildiği gibi çok sayıda farklı tema/formatlar içermesine karşın oransal olarak ana anlatım metni, kitabın en ağırlıklı unsudur. Buna bağlı olarak da değerler en çok %33 oranıyla kitabın bu kısımlarında tespit edilmiştir. Metinlerde verilen değerler, yukarıda bölüm boyunca verilen örneklerde görülebileceği gibi genellikle telkin yoluyla öğrencilerde bir farkındalık oluşturma, bilinçlendirme çabası içermektedir. Burada bir başka örneği vermek gerekirse; 144. sayfada yer alan aşağıdaki metin parçası, öğrencilere Türkiye'deki endemik ve relict bitkilerin korunması gerektiği, bunun bir milli görev olduğu ve bireylerin bu konuda bilinçlenmesi gerektiğini açıklamaktadır:

Türkiye'yi adeta doğal bir bitki müzesine dönüştüren, birçok yönden yararlanılan, zenginlik kaynağı endemik ve relik bitkiler tahrip olduğunda bu bitkilerin doğal bir şekilde tekrar ortaya çıkması mümkün değildir. Dolayısıyla bu bitki zenginliğinin korunması, millî bir görevdir. Bu bitkilerin korunması konusunda bireylerin bilinçlenmesi, devlet kurumlarının gereken tedbirleri alması ve sivil toplum örgütlerinin bu konuda gerekli çalışmaları yapması çok önemlidir.

Burada Türkiye'nin bitki zenginliğinin korunmasının milli bir görev olduğuna vurgu yapılmakta ve öğrencilerde vatanseverlik değerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

1.5.2. Ders Kitabındaki Okuma Parçalarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Tablo 4'te görüleceği üzere, kitaptaki değerlerin %9'u okuma metni ya da bilgi kutusu kullanılarak verilmiştir. Ders kitabında okuma metinleri genellikle güçlü bir şekilde değerlere atıf yapan metinler olarak tasarlanmıştır. Ancak bunların tamamı kitap yazarları tarafından düzenlenmiştir. Örneğin, aşağıdaki verilen şekilde kitabın 204. sayfasından alınan aşağıdaki okuma metni öğrencilerde hem başarı hem de yardımseverlik ve ulusal simgelere duyarlı olma değerlerini geliştirmeye yöneliktir.

OKUMA METNİ

**MARDİN'DEN NOBEL'E
UZANAN BİR GÖÇ HİKAYESİ...**

Aziz Sancar, 8 Eylül 1946'da Mardin'in Savur ilçesinde doğmuştur. Çiftçilikle geçinen sekiz çocuklu bir ailenin yedinci çocuğudur. Çocukluğunun büyük bir kısmını meyve bahçelerinde çalışarak ve çobanlık yaparak geçirmiştir. İlk, orta ve lise öğrenimini Savur ve Mardin'de tamamlamıştır.

Aziz Sancar lise yıllarında futbola ilgilenmiş ancak lise son sınıftayken futbolcu olmaktan vazgeçip üniversite okumaya karar vermiştir. 1963 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine başlamış, 1969 yılında bu fakülteden birincilikle mezun olmuştur. İki yıl memleketi Savur'da bir sağlık ocağında hekimlik yaptıktan sonra NATO-TÜBİTAK bursu ile eğitimini sürdürmek için ABD'ye gitmiştir. Önce John Hopkins (Con Hopkins) Üniversitesi ve ardından Dallas Üniversitesinde eğitimini sürdürmüş, Moleküler Biyoloji alanında doktorasını 1977'de tamamlamıştır. 1977 ve 1982 yılları arasında Yale Üniversitesi Tıp Fakültesinde DNA onarımı üzerine

çalışmalar yaparak doçentlik tezini tamamlamıştır.

1997 yılından bugüne ABD North Carolina Üniversitesi Biyokimya ve Biyofizik Bölümü'nde görev yapan Sancar; DNA onarımı, hücre dizilimi, kanser tedavisi ve biyolojik saat üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür; 415 bilimsel makale ve 33 kitap yayımlanmıştır. Sancar, kanser tedavisindeki çalışmaları ile ödülleri almıştır. 2001 yılında Amerikan Kimya Cemiyeti tarafından verilen Kuzey Carolina Seçkin Kimyager Ödülü'nü almaya hak kazanan Sancar, 2005 yılında bilim dünyasının en prestijli üyelikleri arasında yer alan ABD Ulusal Bilimler Akademisine seçilmiştir. Sancar; ABD'de okuyan Türk öğrencilere yardım etmek ve Türk ve Amerikan ilişkilerini geliştirmek amacıyla, eşyle birlikte Aziz&Gwen Sancar Vakfı'nı kurarak ABD'nin Kuzey Carolina eyaletinde *Carolina Türk Evi* isimli bir öğrenci misafirhanesi açmıştır.

Hücrelerin hasar gören DNA'ları nasıl onardığını ve genetik bilgisini koruduğunu haritalandıran araştırmaları sayesinde dünyanın en prestijli bilim ödülleri arasında biri olan Nobel Kimya Ödülü'nü 2015 yılında kazanmıştır.

Aziz Sancar, 19 Mayıs 2016'da Nobel Ödülüne ait madalya ve sertifikasını; çok değer verdiği Atatürk'e saygı, minnet ve şükran duygularını göstermek için Anıtkabir'e teslim etmiştir.

(Komisyon tarafından düzenlenmiştir.)




Burada çocukluğunda çobanlık yapmış birisi olarak Prof. Dr. Aziz Sancar'ın nasıl Nobel ödülünü aldığı hikayesi anlatılarak öğrencilerde başarılı olma, onu model alma hissi oluşturmak amaçlanmıştır. Metnin sonunda Prof. Sancar'ın Nobel Ödülünü Atatürk'e saygı ve sevgisini göstermek amacıyla Anıtkabir'e teslim etmesi ve buna dair bir görselin paylaşılması da öğrencilerde ulusal simgelere duyarlı olma değerini geliştirme amaçlıdır. Metinde yine Sancar'ın eşiyile birlikte kurdukları vakıf ve öğrenci misafirhanesine değinildiği ve bu bağlamda yardımseverlik değerinin de söz konusu olduğu söylenebilir.

Bilgi kutuları genellikle olgusal bilgi vermek amacıyla kullanılmıştır. 182. sayfada yer alan bilgi kutusu da esasında Anayasanın 10. maddesini vermekte, öğrencilerde eşitlik değeriyle ilişkili farkındalık ve bilinç oluşturmayı amaçlamaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 10. Maddesi

Madde 10

- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.
- Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.
- Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.
- Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

1.5.3. Ders Kitabında Görsellerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Kitapta verilen değerlerin yaklaşık yüzde 21'i görsellerle desteklenmiştir. İncelenen ders kitabı görseller bakımından oldukça zengindir. Kitap yazarları doğal sistemler ünitesi kapsamındaki konular başta olmak üzere, tüm konuların anlatımında görsel kullanmaya önem göstermişlerdir. Bu görsellerden birçoğu öğrencilerde doğa sevgisi ya da çevreye duyarlık bilinci oluşturma potansiyeline sahip olmakla birlikte, bunlar kullanım şekilleri itibarıyla değer aktarmak için değil, ana metinde anlatılan bir unsura örnek olmak amacıyla kitaba yerleştirilmiştir. Buna karşın ana metinde duyuşsal anlamda bir göndermenin yapıldığı ve bu durumun da görselle desteklendiği hallerde ilgili kısım *görsel* başlığı altında sınıflandırılmıştır. Örneğin, aşağıda verilen şekilde “Toprakların Korunması” başlığı altında 119. sayfada hem çevreye duyarlılık hem de sorumluluk değeri metin ve bu metni destekleyen görselle aşağıda gösterildiği şekilde verilmiştir:

Türkiye'nin yüz ölçümü değişmezken nüfusu sürekli artar. Bu nedenle her yıl kişi başına düşen toprak miktarı azalır. Sürekli artan nüfusun ihtiyaçları da gıda başta olmak üzere giderek artar. Bu durum, birim alandan daha fazla üretim sağlama gereğini ortaya çıkarır. Dolayısıyla toprağın sahibi olmak kadar toprağı doğru kullanmak ve topraktan en yüksek verimi elde etmek de bir o kadar önemlidir. Türkiye'de toprakların en doğru şekilde kullanılması, ihtiyaçların karşılanmasını sağlar ve dışa bağımlılığı azaltır. Bu nedenle mevcut toprak potansiyelinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, tüm bireylere düşen bir sorumluluktur. Son yıllarda toprak kayıplarının artması, gelecek nesillerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürülebilmesi açısından ciddi riskler oluşturmaktadır.



Görsel 1.121: Şiddetli toprak erozyonu (İç Anadolu)

Bir diğer örnek afetler konusundan verilebilir. Konu kapsamında aşağıda verilen şekilde ders kitabındaki 263. sayfada afetlerle mücadelede sivil toplum örgütlerine de büyük ihtiyaç olduğu belirtildikten sonra dayanışma değerini geliştirmek amacıyla aşağıdaki görsel paylaşılmıştır.

sivil toplum örgütleri de büyük katkı sağlar.

Büyük afetlerde müdahale ve acil yardım hizmetlerindeki kamu görevlileri, sivil toplum örgütleri ve olay yerinde bulunan kişiler soğukkanlı ve planlı davranmalıdır. Bu amaçla Türkiye'de 2017 yılında AFAD (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) tarafından *O Kahraman Benim* sloganıyla AFAD Gönüllülük Sistemi oluşturulmuştur (Görsel 4.18). Sisteme katılan AFAD gönüllülerinin hafif arama-kurtarma, basit yangınlara müdahale, ilk yardım, sığınakların yönetimi gibi konularda eğitimlerini tamamladıktan sonra, profesyonel ekiplere destek olmak üzere sistemdeki yerlerini almaları planlanmaktadır.



Görsel 4.18: AFAD Gönüllülük Sistemi tanıtımı

AFAD tarafından hazırlanan görsel, bireyleri afet durumlarında AFAD gönüllüsü olarak toplumsal dayanışmaya davet etmektedir.

1.5.4. Ders Kitabında Etkinliklerin Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabı içeriğinde değer aktarımının %17'si etkinlikler aracılığı ile yapılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi incelenen ders kitabında bazısının sayısı çok az olmakla birlikte etkinlik olarak sınıflandırılacak birçok bileşen mevcuttur. Bunların hepsi de zaman zaman değer aktarmak amacıyla kullanılmıştır. Örneğin, 202. sayfada yer alan “Düşünelim-Tartışalım” etkinliği ile aşağıdaki gösterilen sorunun tartışılması yoluyla öğretmenin de konuyu ele alış şekline bağlı olarak öğrencilerde kapsayıcılık değerinin gelişmesi mümkün olabilecektir:

Düşünelim- Tartışalım

Türkiye'de mevsimlik tarım işçisi konumundaki aileler ekonomik ve sosyal yönden ne gibi sorunlar yaşamaktadır? Tartışınız.

Bir diğer örnek ise “Değerlendiriyorum” başlığı kapsamında aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür.

DEĞERLENDİRİYORUM

Afetlere hazırlık sürecinde, afet sırasında ve sonrasında yerine getirilmesi gereken sorumluluklarla ilgili bir afiş çalışması hazırlayınız. Hazırladığınız afişleri okulda sergileyiniz.

Burada afiş hazırlama etkinliği aracılığı ile öğrencilerin sorumluluk değerini geliştirmek amaçlanmaktadır. Kitaptaki bu etkinliklerin ders içerisinde yapılması öğretmenlerin tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak çalışmada gerçekleştirilen ve birinci ciltte sonuçları aktarılan öğretmen odak grup görüşmelerinden, öğretmenlerin özellikle sınava hazırlık baskısı nedeniyle değer eğitimine yeterli zamanı ve önemi vermedikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin ders kitaplarındaki değerlerle ilişkili etkinlikleri sınıf içinde uygulamalarını sağlamaya yönelik tedbirlere ihtiyaç vardır.

1.5.5. Ders Kitabında Ölçme Araçlarının Değerler Eğitimi Kapsamında Kullanımı

Ders kitabında hem “Konuya Başlarken” başlığı altında hem de performans değerlendirme ve ünite değerlendirmelerinde değerlere yer verildiği görülmüştür. Kitap boyunca değer aktarımının ölçme ve değerlendirme aracılığı ile yapıma oranı %19 olarak tespit edilmiştir. Örneğin, aşağıda verilen şekilde sorumluluk değeri 261. sayfadaki “Afetlerden Korunma” konusuna başlarken öğrencilerin ön bilgilerinin ortaya çıkarma amaçlı gerçekleştirilen değerlendirme kapsamında bir soruyla gündeme getirilmiştir.

Konuya Başlarken

Geçtiğimiz yüzyılda kasırga, deprem, tsunami, kuraklık sel ve taşkın gibi doğal afetler ile ulaşım, sanayi ve maden kazalarının başını çektiği beşerî afetler insanlığın en büyük problemlerinden biri olmuştur. 2000-2020 yılları arasında kayda geçen 13 binden fazla afette 1,3 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, 4 milyardan fazla insan etkilenmiş, 3,3 trilyon Amerikan doları civarında maddi zarar oluşmuştur. Kayıtlara geçmeyenler de dikkate alındığında gerçek kayıpların bu rakamların çok üstünde olduğu düşünülmektedir. Afetlerin doğal çevreye de ciddi zararlar verdiği görülmektedir. Dünya nüfusunun artmasıyla insan faaliyetlerinin tetiklediği afetlerin de giderek arttığı gözlenmektedir.

1. Afetlerle mücadelede bireylere ve kurumlara ne tür sorumluluklar düşmektedir?

2. Afetlerle mücadele etmede ve oluşan kayıpları azaltmada gözlemlediğiniz çalışmalar nelerdir?

Ünite sonlarında yer alan ölçme ve değerlendirme sorularında da değerlere gönderme yapıldığı tespit edilmiştir. Örneğin 123. sayfadaki doğal sistemler ünitesinin sonunda yer alan ve aşağıda verilen açık uçlu soru, öğrencilerin çevreye duyarlılığını geliştirmeye yöneliktir.

10. Türkiye’de son yıllarda erozyona bağlı yaşanan toprak kayıplarının artması, gelecek nesillerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesi noktasında ne gibi sıkıntılar ortaya çıkaracaktır?

.....

.....

.....

.....

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabı milli, manevi ve evrensel değerler bakımından incelenmiştir. Analizi derinleştirmek için bölüm boyunca belirtilen alt başlıklar altında birçok husus daha incelemeye dahil edilmiştir. Çalışmada ilk olarak Coğrafya Dersi Öğretim Programında kazanım düzeyinde yer alan değerlerin ders kitabına yansıtılıp yansıtılmadığına bakılmıştır. Oldukça az sayıdaki değerden kazanım düzeyinde belirtilmiş olan beş kök değer (vatanseverlik, yardımseverlik, dostluk, sorumluluk ve saygı) kitaba yansıtıldığı tespit edilmiştir. Bu değerlerin yansıtıldığını tam olarak göstermek için yazarlar tarafından

zaman zaman metin içinde geçen değerlerin adı *italik* yapılarak vurgulanmıştır. Ancak kök değer dışında tespit edilen kapsayıcılık ve çevreye duyarlılık değerlerinden kapsayıcılığın kitaba yansıtılmadığı belirlenmiştir. Bu tespitler öğretim programı ve ders kitabı ilişkisini görmek adına aydınlatıcıdır. Öğretim programında ilgili kazanımda somut olarak belirtilen bir değer ders kitabına yansıtılmama ihtimali denetim mekanizmaları nedeniyle oldukça düşükken, öğretim programında yer almasına rağmen somut olarak hangi kazanımda verilmesi gerektiği belirtilmeyen değerlerin kitaba yansıtılıp yansıtılmaması yazarın yorumuna ya da tercihine bağlı kalmaktadır.

Çalışmada gerçekleştirilen analiz sonucunda 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında 12'si evrensel, 5'i milli ve 3'ü de manevi olmak üzere 20 farklı değere yer verildiği tespit edilmiştir. Frekans bakımından da aynı sıra oluşmuş; evrensel değerlere 52 kez, milli değerlere 16 kez ve manevi değerlere de 7 kez atıf yapılmıştır. İncelenen 256 sayfada değerlere toplamda 75 kez atıf yapılmıştır. Bu rakamlar kitaptaki değer çeşidi ve frekansının yeterli düzeyde olmadığına işaret etmektedir. Çalışmada değerlere yönelik bir cümlelik atıfların bile göz önüne alındığı ve kitap boyunca aktarılan bilgi miktarı hesaba katıldığında kapladığı yer bakımından değerlere çok az yer tahsis edildiği söylenebilir. Programda kazanım düzeyinde somut olarak belirtilen değerler bile kitapta zaman zaman sadece birkaç satırlık cümle ile verilmiştir. Öte yandan milli ve kök değerlere özellikle doğal sistemler konularında, manevi değerlere de beşerî sistemler konularında kolayca yer verilebilecekken, incelenmiş olan ders kitabında hem milli hem de manevi değerlere nispeten az yer verildiği görülmektedir. Örneğin, kitabın ilk kısmını oluşturan doğal sistemler ünitesinde yeryüzü şekilleri ve bunların oluşma süreçleri, toprak yapısı, kayaç yapısı gibi fiziki coğrafya konuları ele alınmaktadır. Kitabın bu bölümünde öğrencilerin [doğa] sevgisini geliştirebilecek türden çok sayıda görsel kullanılmasına rağmen, bu görsellerin öğrencilerde değer geliştirme maksadıyla konmadığı, sadece birkaç yerde bu minvalde çok sınırlı şekilde gönderme yapıldığı tespit edilmiştir. Aynı minvalde eklemek gerekir ki insan-doğa ilişkisini konu edinen coğrafyada, kaynakların kullanımında kul hakkını gözetme ve öz denetim gibi manevi değerlere kolayca yer verilebilir. Yine manevi değerlerden yardımseverlik ve dostluk özellikle göç ve afetlerle ilişkili konular kapsamında sıklıkla değinilebilecek bir değerken 10. sınıf kitabında çok az yer verilmiştir. Evrensel değerlerden adalet ve dayanışma gibi değerler hem kaynakları kullanma hem de göçmen ve afetzedeler gibi ihtiyaç sahipleriyle kurulan ilişkilerde rahatlıkla gündeme getirilebilir. Dolayısıyla değerlerin program yazarları ve öğretmenlerde olduğu gibi kitap yazarları bakımından da öncelikli bir konu olmadığı belirtilebilir.

Kök değerler bakımından öğretim programında kazanım bazında zikredilen beş değer ve [doğa] sevgisi değerine kitapta yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak bu de-

ğerlerden üçü (dostluk, saygı ve yardımseverlik) sadece birer kez kendine yer bulmuştur. Diğer dört kök değere (adalet, dürüstlük, öz denetim ve sabır) ise kitapta hiç rastlanmamıştır. Esasında kitapta vatanseverlik ve sorumluluk değerleri dışında diğer kök değerlere kayda değer anlamda yer verilmediği değerlendirilmektedir. Bu tespit Talim ve Terbiye Kurulunun ders kitabı analiz sürecinin bir parçası olan kök değerlerin kitapta yer alma kriteriyle çalışılmaktadır. Panelistler muhtemelen sadece programda kazanım düzeyinde yer alan değerlerin ders kitabına yansıyor yansımadığını kontrol etmişler, programın kazanımlar kısmında yer almayan kök değerlerle ilişkili kitap yazarlarından bir düzeltme talep etmemişlerdir. Bu durum ayrıca çalışmanın birinci cildinde ayrıntılı bir şekilde ele alınan ve programların giriş kısmında kök değerlerin tüm eğitim-öğretim süreçlerinde ve materyallerinde yer alması gerektiğini belirten ortak metinle çalışılmaktadır.

Çalışmada tespit edilen 75 değer atfından yaklaşık yüzde 61'nin kitapta dolaylı olarak zikredildiği tespit edilmiştir. Dolaylı olarak yazılan değerlerin bilinçli bir şekilde pedagojik amaçlarla mı o şekilde yazıldığı yoksa esasında konu içeriğinin yazımı sırasında yan ürün olarak mı ortaya çıktığı belirsizdir. Bu kapsamda dile getirilmesi gereken bir diğer husus yazarların zaman zaman ilgili değere atıf yapmak amacıyla kitaptaki metinlerde doğrudan bu değeri ifade edecek bir metin/açıklama eklemek yoluna gitmeleridir. Örneğin önceki bölümlerde verilen saygı değerinde olduğu gibi bu tür atıfların bazıları yasak savma kabilinden oluşturulduğu izlenimi vermekte ya da kitap inceleme sürecinde yazarlara iletilen dönütler sonrasındaki revizyonlarda kitaba eklenmiş hissi oluşturmaktadır. Bu durum kitabın değer eğitimi merkezli bir anlayışla tasarlanmadığını düşündürmektedir.

Kitaptaki 75 değerden 29'una doğrudan yer verilmiştir. Çalışmada bu 29 değerın hangi değer öğretim yöntemiyle verildiğine yönelik gerçekleştirilen analizde çok büyük oranda telkin yönteminin kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında öğretmenlerle yapılan odak grup görüşmelerinde de net bir şekilde ortaya çıktığına göre telkin yöntemi okullarda en çok kullanılan değer öğretim yöntemidir. Bu durumun coğrafya ders kitabı için de geçerli olduğu görülmüştür. Telkin yöntemi tüm dengelimci bir anlayışla hareket ederek öğrencilerin öğretmen ya da program tarafından belirlenen değerleri kabullenmeleri sağlayacak öğrenme yaşantılarını oluşturmaya dayanır. Ancak uygulamada çoğunlukla ders kitabı veya öğretmen tarafından verilen nasihat formatına dönüşür. Kendi değer yargıları oluşmadığı için küçük yaş gruplarında telkin yöntemi daha iyi sonuçlar verebilirken, ergenlik dönemine girmiş çocuklar için telkin yönteminin ne oranda uygun bir yaklaşım olduğu tartışmalıdır. Çalışma boyunca paylaşılan birçok örnekte de görüldüğü gibi genellikle tüm dengelimci bir anlayışla, anlatım ve didaktik sorular üzerinden telkin yönteminin kullanılmış olması

kitap tasarımında değer eğitimi bakımından değer açıklama, değer analizi ve değer muhakemesi yöntemleri gibi değer gerçekleştirme/geliştirme merkezli çağdaş yöntemlerin yeterince kullanılmadığını göstermektedir.

Bir diğer sorunlu alan genelde kapsayıcılık ve özelde engeli olan bireylerle ilgilidir. Kitapta kapsayıcılıkla dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek sadece iki yer tespit edilmiştir. Bunlar göç ile ilişkili konular kapsamında yer almaktadır. Ancak öğrencilere tam anlamıyla kapsayıcılık hakkında farkındalık kazandıracak bir içerik ya da yönlendirme kitapta yer almamaktadır. Hatta önceki bölümlerde örneği verildiği üzere tam tersi bir etkiye yol açacak içerikler söz konusudur. Benzer bir şekilde engeli olan bireylere yönelik kitap boyunca herhangi bir atıf söz konusu değildir. Oysa başta nüfus özellikleri olmak üzere afetler konusunda engeli olan bireyler ele alınabilirdi. Kapsayıcılık, öğrencilerin farklı olanlara yönelik empati geliştirerek onların şartları hakkında farkındalık oluşturmalarını amaçlar. Ancak incelenen kitapta buna dair çok sınırlı bir içeriğe rastlanmıştır.

Değerlerin ders kitabı içerisinde en çok ana anlatım metinlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla görsel destekli metinler, ölçme ve değerlendirme soruları, etkinlikler ve okuma metinleri takip etmektedir. İdeal bir denge olmasa bile diğer ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının farklı formatların kullanımı bakımından nispeten daha iyi durumda olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle çevreye duyarlılık, vatanseverlik ve sorumluluk gibi değerlerin hem ana anlatım metinlerinde kullanılması, hem “Konuya Başlarken” bölümlerinde konuya hazırlık amaçlı, hem de süreçte çeşitli etkinlikler ve ünite sonundaki sorular üzerinden verilmesi, bu değerlerin tekrar edilerek öğrencilerde kalıcı bir şekilde gelişmesine daha çok imkân vermektedir. Metin formatında verilen mesajların görselle desteklenmesi de mesajın etkisini artırıcı bir faktördür. Coğrafya ders kitabında çok sayıda görsel kullanılmasına rağmen bunların birçoğu metinle desteklenmediği için değer eğitimi bakımından kullanılabilme fırsatı kaçırılmıştır.

Ders kitabında dikkat çeken bir diğer durum da sıkça aktarılan sorumluluk ve çevreye duyarlılık değerlerinin çoğunlukla çevresel krizler ve toplumsal meseleler üzerinden verilmesidir. Değer aktarımında olumsuz örneklerin kullanılması negatif duygulara, olumlu örneklerin kullanılması ise pozitif duygulara zemin hazırlar. Dolayısıyla coğrafya ders kitabında en çok geçen ilk üç değerden ikisi olan çevreye duyarlılık ve sorumluluk değerlerini öğrencilerin pozitif duygularla da ilişkilendirilebilmesi için pozitif örneklerin sayısının artırılması gerekir.

Bu konuda kitapta yer alan “Okuma Metni” parçalarının işlevsel olarak kullanılmadığı tespit edilmiştir. Normal şartlarda öykü, şiir gibi edebi ürünler ile türkü gibi sanat eserleri farklı değer öğretim yöntemlerinin işe koşulmasına olanak sağlayarak de-

ğerin öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılmasına imkân verirler. Örneğin geleneğimizde yaşanan coğrafyaya verilen değer birçok sanat dalında da kendisini gösterir. Memleketin dağına, toprağına, ağacına türkü yakılır, şiir söylenir. İlgili değerlerin ele alındığı edebi ve sanat eserlerinin kullanılması bu değerlere karşı olumlu tutum geliştirecektir. Ancak coğrafya ders kitaplarında edebi ve sanat ürünleri kullanılmamıştır. Alternatif olarak muhtemelen kitap yazarlarının içinde olduğu bir komisyon tarafından hazırlanan okuma metinleri kullanılmıştır. Bu metinler verilmek istenen mesajı en net şekilde vermek amacıyla fonksiyonel olabilir ancak bir edebi ürünün sağlayacağı etkiyi sağlamaktan uzaktır. Birleşik Krallık, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerin ders kitabı yazma uygulamaları incelendiğinde kitap yazımında uzmanlaşmış, bu konuda kariyer yapmış kişilerce bu işin profesyonel bir anlayışla yapıldığı görülecektir. Bu ülkelerde ders kitabı yazarı, hayatının bir döneminde yaptığı öğretmenlik ya da akademisyenliği bırakarak tüm mesaisini kitap yazım süreçlerine adamaktadır. Böylece bir uygulama onların ders kitabı aracılığıyla bilgi, beceri ve değeri bütünleşik bir anlayışla en uygun şekilde verme becerilerini geliştirmektedir. Böylece farklı aktarım yöntemlerini, formatlarını ve görselleri kullanmada uzmanlaşırlar. Dolayısıyla ülkedeki tüm öğrencilere ortak olarak ulaşan belki de tek eğitim materyali olması nedeniyle ders kitapları yazım sürecinin çok ciddiye alınarak bu konuda kariyer yapmış kişilerce gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Son olarak incelenen kitapta diğerleriyle kıyaslandığında çok çeşitli etkinlik formatlarının olduğu görülmektedir. Örnekleri verildiği üzere bunlar aracılığı ile de değer aktarımı söz konusu olmaktadır. Ancak bu etkinliklerin amaca ulaşmasında öğretmenlere önemli görev düşmektedir. Ama öğretim programlarının analiz edildiği ilk ciltte belirtildiği üzere odak grup görüşmelerine katılan coğrafya öğretmenleri değer eğitimi etkinliklerine pek zaman ayırmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğretmenlerde konuyla ilgili farkındalığın artırılmasına yönelik ihtiyaca işaret etmektedir.

Yukarıda belirtilen sonuçlar ve tartışmalar ışığında öneriler aşağıda sıralanmıştır.

Öneriler

- 10. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında genel olarak değerlere ayrılan yer (hacimsel olarak) artırılmalıdır. Bu süreçte milli, manevi ve evrensel değerler daha dengeli bir şekilde dağıtılmalıdır.
- Öğretim programının tutarlılığını artırmak için, ders kitabında kök değerlerin hangilerinin kaç kez geçtiği bilgisinin somut olarak kitap inceleme sürecinde analiz edilmesi gerekir. Buna ek olarak kitaplar değer aktarımı açısından incelenmeli, çeşit ve aktarım yöntemi gibi hususlar açısından gözden geçirilmelidir.

- Ders kitaplarında değerlerin aktarımında değer öğrenci tarafından fark edilmesinin ötesine geçilmeli, öğrencinin onu içselleştirerek davranış haline getirmesini sağlayacak yöntemler kullanılmalıdır.
- Kitapta daha çok görselin değerlerle ilişkilendirmesi sağlanmalıdır.
- Şiir, öykü gibi edebi eserler ile ilham verecek kişilerin konuşmaları, hayat hikayeleri gibi değerleri pozitif olarak yansıtan unsurlara daha fazla yer verilmelidir. Etki değerini artırmak için komisyon tarafından oluşturulmuş suni metinler değil, iyi bir araştırma süreciyle belirlenmiş, edebi ve sanatsal değeri olan orijinal metinler kullanılmalıdır.
- Kitapta toplumdaki farklılıkları içeren, başta engeli olan bireyler olmak üzere onlara yönelik ön ve kalıp yargıları gidermek maksatlı içerikler oluşturulmalıdır.
- Ders kitabı yazarlığı profesyonel bir iş olarak görülmeli, bunun için yeterli süre ve bütçe harcanarak bu işi kariyer haline getirmiş uzman bir ekiple ders kitapları hazırlanmalıdır.
- Kitaptaki değerlere yönelik farklı etkinlik ve içeriklerin öğretmenler tarafından etkili bir şekilde kullanılması için onların konuyla ilgili farkındalıklarını artırıcı uygulamalar hayata geçirilmelidir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER



4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal yaşam ve eğitim arasındaki ilişki modernleşme sürecinin özgül ağırlığı yüksek, stratejik konuları arasında yer almaktadır. 17. yüzyıl sonrası önemi ve yaygınlığı artan ulus fikri ve ulus devlet modelinin bekası eğitim ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Tarihsel kökeni itibarıyla 19. yüzyılın başı ve Tanzimat Fermanı'ndan bu tarafa Türk modernleşmesinin dönüştürmeye çalıştığı yapıların başında eğitim ve eğitim aracılığıyla toplumu dönüştürme anlayışı gelmektedir.

Sosyokültürel değerlerin bireylere kazandırılmasında en önemli araçlar arasında yer alan eğitimin bir sosyal kurum olarak ortaya çıkışından bugüne öğrencilere belirli değer yargılarını benimsetme misyonu olagelmıştır. Değerler insan olmanın bir gerekliliğidir. Çünkü insanı yücelten, geliştiren ve erdemli kılan kişinin sahip olduğu değerlerdir. Bireyler ahlaki davranış örüntüsünü değerlerle kazanmakta ve sağlıklı insan ilişkilerini sahip olduğu değerlerle yürütmektedir. Değerler aile, toplum ve devlet hayatı bakımından da önemlidir. Milli, manevi ve evrensel değerleri içselleştirerek tutum ve davranışa dönüştüren bireylerin varlığı en küçük yapı taşı olan aileden en büyük siyasal örgüt olan devlete kadar sosyal ve siyasi yapıların sağlıklı bir yapıya sahip olmasını sağlar. Değerlerle mücehhez bireyler mutlu, huzurlu ve sağlıklı bir gelişim göstererek toplum açısından da iyi birer vatandaş olacaklardır. Bu sebeple Dünya ancak insanlığın sahip olduğu değerlerle birlikte yaşanabilir bir yer haline gelmektedir.

Değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında ailenin yeri tartışılmaz ise de değerlerin pedagojik ve sistematik bir anlayışla verilebileceği yer hiç şüphesiz okuldur. Okullar yalnızca bilgi aktaran kurumlar değildir. Öğrenciler burada geçmişten günümüze adeta imbikten süzülüp gelen bir takım iyi davranış ve tutumları da öğrenirler. Bunun mümkün kılınmasında öğretim programı, ders materyalleri ve elbette öğretmenler vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada öğretme-öğrenme sürecinde en yaygın kullanılan materyal olan ders kitapları değerler eğitimi açısından incelenmiş, ilkokul 2. sınıftan lise 12. sınıfa kadar 13 farklı ders kitabı içerdikleri değerler bakımından analiz edilmiştir. Çalışmada öğretim programlarında belirtilen değerlerin ders kitaplarına ne oranda yansıdığına bakılmış, ayrıca ders kitaplarında yer alan milli, manevi ve evrensel değerlerin oranları belirlenmiş, bu değerlerin hangi formatlarda ve hangi yöntemlerle verildiği tespit edilmiştir. Aşağıda, çalışmadan elde edilen sonuçlara ve yapılan önerilere yer verilmektedir.

4.1. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Frekans Bakımından Yer Alma Durumu

Çalışmada incelenen 13 ders kitabında, daha önce tanımlanan değerlere kaç kere atıf yapıldığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 1’de sunulmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde atıf yapılan değer sayısı bakımından ders kitapları arasında farklar olduğu görülecektir. Fen bilimleri, biyoloji ve coğrafya gibi derslerde doğa bilimleri ile ilişkili konuların ağırlıklı olması bu derslerde atıf yapılan değer sayısını azaltmıştır. Tarih ders kitaplarında ise değer sayısının nispeten yüksek çıktığı görülmektedir. Bunun temel nedeninin ders kitaplarının sayfa sayısının diğerlerine göre fazla olması ve bu derslerde dijital kaynakların da değerler açısından incelenmesi olarak görülebilir.

Tablo 1. Ders Kitaplarında Yer Alan Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Frekansları

Ders	Sınıf	Milli Değerler	Manevi Değerler	Evrensel Değerler	Toplam
Hayat bilgisi	2	8	48	23	79
İlköğretim DKAB	6	60	84	59	203
Müzik	6	13	2	51	66
Fen bilimleri	6	-	3	19	22
Türkçe	2	28	29	62	119
Türkçe	6	74	34	80	188
Sosyal	6	21	9	35	65
Ortaöğretim DKAB	10	14	83	124	221
Tarih	10	119	55	187	361
Coğrafya	10	16	7	52	75
Biyoloji	10	1	7	39	47
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	84	4	92	180
Türk dili ve edebiyatı	10	61	43	48	152
Toplam		499	408	871	1.778

Tablo 1 incelendiğinde çalışmanın birinci cildinde öğretim programları için paylaşılan sonuca benzer bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Öğretim programlarında olduğu gibi ders kitaplarında da evrensel değerlere milli ve manevi değerlerden çok daha fazla atıf yapılmıştır. 13 ders kitabında milli ve manevi değerlere sırasıyla 499 ve 408 kez atıf yapılırken evrensel değerlere neredeyse ikisinin toplamı kadar, 871 kez atıf yapılmıştır. Doğası itibarıyla milli değer yüklü tarih ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri hariç tutulursa diğer derslerde milli değerlerin toplam frekan-

sı 296'ya düşmektedir. Benzer şekilde doğası itibarıyla DKAB ders kitaplarındaki manevi değerler hariç tutulduğunda diğer derslerde manevi değerlere yapılan atıf sayısı 241'e düşmektedir. İncelenen 13 ders kitabının üçünde (hayat bilgisi, ilk ve ortaöğretim DKAB) manevi değerler ilk sırada yer alırken, milli değerler sadece Türk dili ve edebiyatı ders kitabında ilk sırayı alabilmiştir. Diğer sekiz derste ise evrensel değerler daha çok yer bulmuştur. Manevi değerlerin özellikle bu değerleri içerme potansiyeli olan T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, sosyal bilgiler ve coğrafya gibi derslerde kendilerine çok az yer bulduğu görülmektedir. Milli değerler hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya gibi bu değerleri içerme potansiyeli olan derslerde nispeten az temsil edilmiştir.

4. 2. Kazanımlardaki Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Çalışmanın birinci cildinde incelenen 14 programda milli, manevi ve evrensel değerlere kaç kere atıf yapıldığı belirlenmişti. Burada ise öğretim programlarında yer alan değerlerin ders kitaplarına yansıma durumu incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Öğretim Programlarındaki Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Ders Kitabına Yansıma Durumu

Ders	Öğretim programı		Ders kitabı	
	Sınıf	<i>f</i>	Yansıyan	Yansımayan
Hayat bilgisi	2	42	25	17
İlköğretim DKAB	6	25	25	-
Müzik	6	16	16	-
Fen bilimleri	6	1	1	-
Türkçe	2	-	-	-
Türkçe	6	-	-	-
Sosyal	6	17	15	2
Ortaöğretim DKAB	10	36	35	1
Tarih	10	17	17	-
Coğrafya	10	9	8	1
Biyoloji	10	4	4	-
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	41	36	5
Türk dili ve edebiyatı	10	4	4	-
Toplam		212	186	26

Tablo 2 incelendiğinde bütün dersler itibarıyla öğretim programlarındaki değerlerin ders kitaplarına yansımaya oranının oldukça yüksek seviyede (%88) bulunduğu görülmektedir. Ders kitabına yansımaya oranı en düşük dersin (%60) hayat bilgisi olduğu bunu 12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin takip ettiği anlaşılmaktadır. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi, müzik, fen bilimleri, tarih ve biyoloji dersleri öğretim programlarında yer alan değerlerin ise tamamen ders kitabına yansıtıldığı belirlenmiştir.

4.3. Kök Değerler

İncelemeye tabi tutulan bütün derslerin öğretim programlarında 10 kök değere yer verilmiştir. Programlardaki ifadelerden bu değerlerin ders kitabına yansıtılmasının beklendiği anlaşılmaktadır. Kitap yazarlarının bu beklentiye ne düzeyde karşılıklarını Tablo 3'te görmek mümkündür.

Tablo 3. Kök Değerlere Yer Verme Bakımından Ders Kitapları

Ders	Öğretim programı		Ders kitabı	
	Sınıf	<i>f</i>	Yansıyan	Yansımayan
Hayat bilgisi	2	10	8	2
İlköğretim DKAB	6	10	10	-
Müzik	6	10	5	5
Fen bilimleri	6	10	2	8
Türkçe	2	10	9	1
Türkçe	6	10	10	-
Sosyal	6	10	4	6
Ortaöğretim DKAB	10	10	9	1
Tarih	10	10	9	1
Coğrafya	10	10	5	5
Biyoloji	10	10	1	9
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	10	3	7
Türk dili ve edebiyatı	10	10	10	-
Toplam		130	85	45

Tablo 3 incelendiğinde bütün dersler itibarıyla kök değerlerin %65 oranında kitaplara yansıtıldığı, %35 oranında ise yansıtılmadığı anlaşılmaktadır. Dersler bazında ise farklı oranların olduğu belirlenmiştir. Kök değerlerin 6. sınıf DKAB, 6. sınıf Türkçe ve 10. sınıf Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarına tamamen; 2. sınıf Türkçe, 10. sınıf DKAB ve 10. sınıf tarih ders kitaplarına ise %90 oranında yansıtıldığı görülmektedir.

En az yansıtılan dersler ise biyoloji (%10), fen bilimleri (%20), T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük (%30), sosyal bilgiler (%40), müzik (%50), coğrafya (%50) şeklinde sıralanmıştır. Bu durum öğretim programlarında yer alan kök değerlerin ders kitaplarına yansıtılmasında tutarsız ve özensiz bir yaklaşımın varlığını göstermektedir. Talim Terbiye Kurulu'nun ders kitabı inceleme kriterlerinden birisinin kök değerler bakımından kitapların analizi olduğu düşünülürse, ders kitaplarının yazımı, kontrolü ve yayımı sürecinde görev alan yetkililerin programdaki kök değerlerin ders kitabına yansıtılması hususunda yeterli hassasiyeti ve titizliği göstermedikleri anlaşılmaktadır. Esasında Kurul kitap inceleme panelistlerinin kullanımı için raporun giriş kısmında verilen formu geliştirmiştir (Değer Beyan Tablosu).

Adı geçen form birkaç açıdan problemlidir. İlk olarak formun adı "Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Taslak Kitapta Ele Alındığı Bölümler" şeklinde olmakla birlikte çizelgede sadece 10 kök değere yer verilmiştir. Ancak örneğin, sosyal bilgiler dersi kök değerlerden bağımsız olarak, başka bir değer listesi de içermektedir. T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı derslerinde ise milli, manevi, insani ve evrensel değerlere kavramsal düzeyde atıflar yapılmıştır. Yine "Ders Kitabı İçeriğinin Değerlendirmesine Esas Olacak Kriterler ve Açıklamaları" belgesinin birinci başlığı altında milli ve manevi değerlere gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla "Değerler Beyan Formu" öğretim programlarındaki tüm değerlerin aktarımını kontrol edecek şekilde tasarlanmamıştır. Bu haliyle form, panelistler için yeterince açıklayıcı değildir. İkinci olarak ise form, kitap inceleme panelindeki uzmanlardan değerler sadece kitapta hangi formatta verildiğinin (metin ya da etkinlik olarak iki örnek verilmektedir) tespitini istemektedir. Değerin nasıl verildiğine ve değer eğitimi yöntemlerinden hangisinin işe koşulduğuna yönelik bir inceleme talep edilmemektedir. Bu durum değer aktarım yönteminin incelenmesine kitap inceleme sürecinde yeterince önem verilmediğini işaret etmektedir. Böylesi bir durumda değerlerin yazarlar tarafından en kestirme şekilde telkin yoluyla verilmesi yoluna gidilmektedir. Üçüncü problem olarak coğrafya dersi haricinde hiçbir öğretim programında kök değerlerin hangi kazanımda yansıtıldığı açık olarak belirtilmemektedir (Bkz. Öğretim Programı Raporu). Programlara bakarak hangi kazanımda hangi değerlerin yansıtıldığı ve buna bağlı olarak da ders kitaplarının hangi bölümlerinde bu değerlerin aranması gerektiği net olarak bilinmeyeceğinden panelistler tarafından kontrolünün sağlanması güç olacaktır.

4.4. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Çeşit Bakımından Yer Alma Durumu

Çalışmada ele alınan derslerin farklı sınıf düzeylerindeki 13 ders kitabı incelendiğinde kitaplarda değer çeşitliliği bakımından sistematik bir yaklaşımın olmadığı, her

ders kitabında ve aynı dersin farklı sınıf düzeylerinde değerlerin ele alınma biçiminin farklı olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Çeşit Bakımından Yer Alma Durumu

Ders	Sınıf	Milli değerler	Manevi değerler	Evrensel değerler	Toplam frekans
Hayat bilgisi	2	6	6	7	19
İlköğretim DKAB	6	7	14	15	36
Müzik	6	5	2	8	15
Fen bilimleri	6		1	4	5
Türkçe	2	6	10	14	30
Türkçe	6	11	14	20	45
Sosyal	6	2	5	11	18
Ortaöğretim DKAB	10	4	16	21	41
Tarih	10	11	13	21	45
Coğrafya	10	5	3	12	20
Biyoloji	10	1	1	1	3
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	11	2	13	26
Türk dili ve edebiyatı	10	13	15	21	49
Toplam		82	102	168	352

Tablo 4 incelendiğinde değer çeşitliliği en fazla olan ders kitaplarının sırayla 10. sınıf Türk dili ve edebiyatı (49), 10. sınıf tarih (45), 6. sınıf Türkçe (45), 6. sınıf DKAB (36) ve 2. sınıf Türkçe (30) ders kitapları olduğu anlaşılmaktadır. En az çeşitlilik barındıran ders kitapları ise 10. sınıf biyoloji (3), 6. sınıf fen bilimleri (5), 6. sınıf müzik (15), 6. sınıf sosyal bilgiler (19) ve 2. sınıf hayat bilgisi (19) şeklindedir. Bulgular gerek öğretim programında ve gerekse ders kitaplarında değerlerin belirli bir sistematik yaklaşım çerçevesinde değil rastgele ele alındığını göstermektedir. İncelenen ders kitaplarında değer kategorileri bazında da nispeten bir dengesizlik olduğu görülmektedir. Evrensel değerler (%47,5), manevi değerler (%29) ve milli değerler (%23,5) oranında yer bulmuştur. Genel anlamda ders kitaplarında çeşit bakımından en fazla atıf yapılan değer grubu evrensel değerler olurken en az yer verilen ise milli değerler olmuştur. Bununla birlikte ders bazında bu sıralamanın tersi durumların olduğu da görülmektedir. Mesela fen bilimlerinde milli değerlere hiç yer verilmediği, aynı değerlere 6. sınıf Türkçe, 6. sınıf sosyal bilgiler, 10. sınıf DKAB ve 10. sınıf tarih derslerinde diğerlerine göre daha az yer verildiği görülmektedir. Coğrafya ve T.C İnkılap Tarihi

ve Atatürkçülük ders kitaplarında ise manevi değerlerin oranı diğerlerine göre daha azdır. Bu bulgular dikkate alındığında programlarda ve ders kitaplarında değerlerin dağılımı konusunda sistematik ve tutarlı bir yaklaşımın bulunmadığı görülmektedir.

4. 5. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Doğrudan ya da Dolaylı Yer Alma Durumu

Çalışmada ders kitaplarındaki değerlerin doğrudan veya dolaylı bir şekilde yer alma durumu da incelenmiştir. Değerlerin doğrudan mı yoksa ve dolaylı mı yazılmış oldukları öğretmenler ve öğrenciler açısından büyük önem taşımaktadır. Değerlerin öğrenci tarafından ne kadar içselleştirilip davranış ve tutuma dönüştürüldüğü kolay bir şekilde kestirilemese de derslerin işlenmesi esnasında doğrudan verilen değerlerin aktarımı daha kolaydır. Dolaylı (örtük) değerlerin aktarımı öğretmenin değer eğitimindeki motivasyonu ve profesyonelliğine bağlıdır. Değerler eğitiminin aktarımı konusunda yeterli donanıma sahip olan öğretmenler dolaylı olarak verilen değerleri de etkili bir şekilde verebilirler. Tablo 5'te, incelenen ders kitaplarındaki değerlerin doğrudan ve dolaylı aktarılma durumları gösterilmiştir.

Tablo 5. Ders Kitaplarında Değerlerin Doğrudan ya da Dolaylı Yer Alma Durumu

Ders	Sınıf	<i>f</i>	Doğrudan	Dolaylı
Hayat bilgisi	2	79	75	4
İlköğretim DKAB	6	203	98	105
Müzik	6	66	30	36
Fen bilimleri	6	22	17	5
Türkçe	2	119	63	56
Türkçe	6	188	151	37
Sosyal	6	65	34	31
Ortaöğretim DKAB	10	221	125	96
Tarih	10	361	279	82
Coğrafya	10	75	29	46
Biyoloji	10	47	21	26
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	180	136	44
Türk dili ve edebiyatı	10	152	92	60
Toplam		1778	1150	628

Tablo 5 incelendiğinde farklı branşlardaki ders kitaplarında yer alan 1778 değerden %65'inin doğrudan, %35'inin ise dolaylı şekilde verildiği belirlenmiştir. Dersler bazında ise farklılıklar mevcuttur. Değerleri doğrudan verme durumu en yüksek kitaplar hayat bilgisi (%95), fen bilimleri (%77), sosyal bilimler (%76) ve Türk dili ve edebiyatı (%61) derslerine aittir. 10. sınıf coğrafya (%61), 6. sınıf müzik (%55), 10. sınıf biyoloji (%55) ve 6. sınıf DKAB (%52) ders kitaplarında ise dolaylı olarak aktarılan değerler nispeten daha fazla yer tutmuştur. Pedagojik anlamda küçük yaştaki çocuklar için doğrudan, lise düzeyindeki çocuklar için ise dolaylı değer aktarımının daha çok olması önerilebilir. Bu kapsamda 2. sınıf hayat bilgisi ve 2. sınıf Türkçe ders kitaplarında doğrudan değer aktarımlarının daha çok olması beklenen bir durumken, tarih, T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük ve Türk dili ve edebiyatı gibi derslerde dolaylı aktarımların nispeten daha çok olması gerekirdi. Tespit edilen oranlar, bu konuda da pedagojik olarak herhangi sistematik bir yaklaşımın gözetilmediğini göstermektedir.

4.6. Ders Kitaplarında Değer Aktarım Yöntemleri

İncelenen ders kitaplarındaki değerlerin çoğunluğu doğrudan aktarılmaktadır. Doğrudan değer aktarımında ise kahir ekseriyetle telkin yöntemi kullanılmış, diğer yöntemlere ise nadiren yer verilmiştir. İncelenen kitaplardan elde edilen ortak bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ders Kitaplarındaki Değerlerin Aktarıma Yöntemleri

Ders	Sınıf	Telkin yöntemi	Diğer yöntemler (değer açıklama, ahlaki muhakeme, değer analizi)	Toplam
Hayat bilgisi	2	73	2	75
İlköğretim DKAB	6	98	-	98
Müzik	6	30	-	30
Fen bilimleri	6	14	3	17
Türkçe	2	44	19	63
Türkçe	6	125	26	151
Sosyal	6	26	8	34
Ortaöğretim DKAB	10	123	2	125
Tarih	10	279	-	279
Coğrafya	10	27	2	29
Biyoloji	10	19	2	21
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	135	1	136
Türk dili ve edebiyatı	10	92	-	92
Toplam		1085	65	1150

Tablo 6 incelendiğinde değerlerin çok yüksek bir oranda (%94) telkin yöntemiyle aktarıldığı diğer yöntemlerin ise çok sınırlı kaldığı (%6) anlaşılmaktadır. Bazı derslerde tamamen telkin yöntemine başvurulduğu görülmektedir. Nitekim 6. sınıf DKAB, 6. sınıf müzik, 10. sınıf tarih ve 10. sınıf Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki değerlerin tamamı telkinle aktarılmıştır. Telkin dışındaki yöntemlerin en fazla kullanıldığı dersler ise Türkçe (2. ve 6. sınıf) ve sosyal bilgiler (6. sınıf) olmuş, bunları fen bilimleri, hayat bilgisi, 10. sınıf DKAB, coğrafya, biyoloji ve T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri takip etmiştir. Ders kitaplarında telkine ağırlık verilmesinin birden çok sebebi olabilir. Öğretim programlarındaki kazanım sayılarının fazlalığı, programların değer kazandırma maksatlı olarak kaleme alınmaması, ders kitabı yazarlarının değer aktarma yöntemleri konusundaki yetersizlikleri, telkin yönteminin değer aktarmada kolay bir yol olarak görülmesi, geleneksel kültür yapısında öğüt vermenin yaygınlığı gibi faktörler ilk akla gelenlerdendir.

Öğretim programlarındaki kazanımlarda yer alan değerler üzerine yapılan analizlerde odak grup görüşmelerine katılan öğretmenler tarafından günümüz gençliğinin gerek öğretim süreçlerinde gerekse değer eğitimi noktasında yetişkinlerin kendilerine yönelik emir içeren, ahlak dersi veren, öğreten, kendi davranışları hakkında öznel değerlendirmelerde bulunan didaktik tavırlarından hoşlanmadıkları vurgusu yapılmıştı. Bu bağlamda ders kitaplarında değer eğitime yaklaşımın öğrencinin pasif, dinleyen konumunda öğretmenin ise söz konusu değerler hakkında kendi inanç ve düşüncesini öğrenciye aşılması şeklindeki telkin yöntemiyle gerçekleştirilmesi bir sorun olarak durmaktadır. Özellikle gelişim dönemi özellikleri göz önüne alındığında, soyut düşüncenin, inceleme araştırma, analiz-sentez kabiliyetlerinin geliştiği bir dönemde bulunan gençlere telkine ve aşlamaya dayalı, dikte edici bir değerler eğitimi yaklaşımının yoğun olarak yapılmasının pedagojik olarak yanlış bir yaklaşım olduğu rahatlıkla söylenebilir.

4.7. Ders Kitaplarında Milli, Manevi ve Evrensel Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı

Değer aktarımında önemli bir yere sahip olan ders kitapları farklı yapısal özellikler içermektedir. İncelenen tüm ders kitaplarında ana metin haricinde ölçme ve değerlendirme bölümleri olmasına karşın, kitapların birbirlerinden oldukça farklılaştıkları alanlar da mevcuttur. Örneğin Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitapları ağırlıklı olarak okuma parçalarıyla örülmüşken, coğrafyada “Düşünüyorum”, “Bilgi Kutusu”, “Arazide Çalışma” ve “Beyin Fırtınası” gibi birçok farklı bölümler vardır. Temelde bilgi aktarma odaklı olan kitaplarda, telkin ağırlıklı bir yaklaşım benimsendiğinden değerler çoğunlukla konunun ele alındığı ana metinlerde yer almaktadır. Bunun dışında derslere göre değişik isimler olsa da dijital içerik, metin, okuma parçası, görsel, et-

kinlik ile ölçme ve değerlendirme kısımlarında da değer aktarımına farklı oranlarda yer verildiği görülmüştür. Bu konuda dersler bazında elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Ders Kitaplarındaki Değerlerin Veriliş Şekli/Formatı

Ders	Sınıf	f	Dijital	Ana metin	Okuma parçası	Görsel	Etkinlik	Ölçme ve değerlendirme
Hayat bilgisi	2	79	-	31	6	9	22	11
İlköğretim DKAB	6	203	-	92	33	11	37	30
Müzik	6	66		6		6	54	
Fen bilimleri	6	22		15		4	3	
Türkçe	2	119	9		49 ¹	13	39	9
Türkçe	6	188	8		107 ²	17	27	29
Sosyal	6	65		14	11	22	8	10
Ortaöğretim DKAB	10	221		114	25	22	28	32
Tarih	10	361	79	190	4	12	25	51
Coğrafya	10	75		25	7	16	13	14
Biyoloji	10	47	3	18		24	1	1
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	180	38	93	5	9	22	13
Türk dili ve edebiyatı	10	152		23	117 ³	4	8	
Toplam		1778	137	621	364	169	287	200

Tablo 7 incelendiğinde değerlere en fazla (%35) ana metin olarak adlandırılan konu anlatım kısmında yer verildiği anlaşılmaktadır. Bunu sırasıyla okuma parçası (%20), etkinlik (%16), ölçme ve değerlendirme araçları (%11), görsel (%10) ve dijital içerik (%8) takip etmiştir. Bulgular değer aktarımında neden daha çok telkin yönteminin tercih edildiğini de açıklamaktadır. Konu anlatım metinleri bilgi aktarımının olduğu kadar değer aktarımının da vazgeçilmez aracı olarak görünmektedir. Okuma parçaları konu anlatım metinlerini destekleyici içeriklere sahip olduğundan bunları da doğrudan bilgi ve değer aktaran araçlar arasında değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Okuma parçalarının sayısal olarak fazla yer tutmasında Türk dili ve edebiyatı ile

¹ Edebi metinler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

² Edebi metinler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

³ Edebi metinler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Türkçe ders kitaplarının ağırlıklı olarak okuma metinlerinden meydana gelmesi etkili olmuştur. Ders kitaplarında telkin dışındaki değer aktarım yöntemlerinin işe koşulması için uygun olan etkinlik faaliyetlerinin sınırlı ölçüde tercih edildiği görülmektedir. Ölçme ve değerlendirme araçlarından konuya hazırlık mahiyetinde sorular ile açık uçlu soruların da öğrencilerde değer gelişiminde tesirli olacağı aşikârdır. Kalıcı öğrenmeye etkisi bakımından daima ön planda tutulması gereken görsellerin de sınırlı ölçüde tercih edildiği anlaşılmaktadır. Her ders kitabında bulunmadıkları ve kitapların mütemmim cüzü olmadıkları için dijital içerikler hariç tutulduğunda değerlerin en az görseller aracılığıyla aktarıldığı görülmektedir. Birkaç ders kitabı (coğrafya, fen bilimleri, biyoloji) hariç incelenen ders kitaplarındaki görsel kalitelerinin yüksek olmadığı ve görsellerin değer aktarma amacıyla sınırlı düzeyde kullanıldığı görülmüştür.

Kitaplarda dijital içerik olarak sunulan kısımların öğrencilere farklı bir platform sunması bakımından ilgi çekici olacağı şüphesizdir. Ancak incelemeye tabi tutulan kitapların önemli bir kısmında bu içeriklere erişim sağlanamamıştır. Erişilen içeriklerin bir kısmı da kitabın doğrudan bir parçası değildir. Zira bu dijital içerikler kitap yazarları tarafından değil farklı uzmanlarca hazırlanıp EBA üzerinden erişime sunulmuştur. Kitapların çoğunda dijital içeriklere hiç erişim sağlanamaması sistemsel sınırlılıklar ya da açıklamaların yetersizliğine işaret etmektedir. T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları ile tarih ders kitaplarında gerek kitap yazarlarınca ve gerekse başka uzmanlarca hazırlanıp kare kodlar aracılığı ile erişime sunulan içerikler ise çok fazladır. Dijital içeriklerin avantajları yanında ders esnasında işlenmesindeki zorluklar ile her öğrenci için erişim imkânı olmama ihtimali gibi nedenlerle beklenen faydayı sağlayamamaları söz konusudur.

4.8. Ders Kitabında Dezavantajlı Bireylere Yönelik Yapılan Referanslar

Çalışmada, engeli olan bireyler başta olmak üzere diğer dezavantajlı bireyleri de kapsayan bir anlayışın olup olmadığı da değerler eğitimi kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda ders kitaplarında engeli olan bireyler başta olmak üzere diğer dezavantajlı gruplarla ilişkili öğrencilere yönelik olumlu tutum geliştirmeyi sağlamaya yönelik atıflar kapsayıcılık değeri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Tablo 8 bu kapsamda elde edilen sonuçları özetlemektedir.

Tablo 8. Ders Kitaplarının Kapsayıcılık Değerine ve Engeli Olan Bireylere Yer Verme Durumu

Ders	Sınıf	<i>f</i>	Kapsayıcılık değeri (<i>f</i>)	Engeli olan bireyleri içeren (<i>f</i>)
Hayat bilgisi	2	79	10	-
İlköğretim DKAB	6	203	1	-
Müzik	6	66	1	1
Fen bilimleri	6	22	1	1
Türkçe	2	119	1	1
Türkçe	6	188	1	1
Sosyal	6	65	1	1
Ortaöğretim DKAB	10	221	1	1
Tarih	10	361	27	-
Coğrafya	10	75	2	-
Biyoloji	10	47	-	-
T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük	12	180	-	-
Türk dili ve edebiyatı	10	152	2	-
Toplam		1778		

Tablo 8’de görüldüğü gibi ders kitaplarında kapsayıcılık değeri genel olarak oldukça sınırlı bir şekilde kendine yer bulmuştur. Engeli olan bireyler konusunda ise kitaplarda neredeyse hiçbir atıf bulunmamaktadır. Nitekim 2. sınıf Türkçe, 2. sınıf hayat bilgisi, 6. sınıf DKAB, 10. sınıf tarih, 10. sınıf coğrafya, 10. sınıf biyoloji, 10. sınıf Türk dili ve edebiyatı ile 12. sınıf T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında engeli olan bireylere yönelik farkındalık oluşturup varsa önyargılarını sorgulatacak ya da onlara yönelik olumlu tutum geliştirecek şekilde bir içeriğe rastlanmamıştır. Kalan derslerden 6. sınıf müzik, 6. sınıf fen bilimleri, 6. sınıf sosyal bilgiler, 10. sınıf DKAB kitapları ile 2. ve 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarında ise engelli bireylere birer kez yer verilmiştir. Türk dili ve edebiyatı dersinde ise engeli olan bireylere yönelik herhangi bir atıf yapılmamıştır. Toplumsal hayatta önemli yer tutan özel gereksinimli bireylere ders kitaplarında gerektiği kadar yer verilmemesi değerler eğitimi bağlamında önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Son Söz

Ders kitapları birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de eğitim-öğretim sisteminin vazgeçilmez bir unsurudur. Bunlar, hem eğitim politikalarının yansıdığı metinler olarak hem de sınıf içi uygulamalara etkisi bakımından büyük öneme sahiptirler. Öğretim programlarının çerçevesini çizdiği ulusal düzeydeki öğrenme çıktılarına ilişkin gereklilikler ve beklentiler, öğretim uygulamalarına ders kitapları aracılığıyla aktarılmaktadır. Uygulamada birçok öğretmen öğretim programlarını detaylı incelemeden doğrudan ders kitaplarını kullanmakta, işlediği dersin genel çerçevesini ders kitabına göre oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında da vurgulandığı gibi ders kitapları sadece bilgi aktarma odaklı olmamalı, içerikleri değerlerin aktarılması ve güçlendirilmesi için araç olarak da kullanılmalıdır. Bu projenin ilk ayağında öğretim programları incelenmiş ve bunların değerler eğitimi bakımından genel olarak arzu edilen bir şekilde hazırlanmadığı belirlenmişti. Çalışmanın bu kısmında ise aynı inceleme ders kitapları için yapılmış ve ders kitaplarında değerlerin yer alma durumu tespit edilmiştir.

Mevcut çalışmada 13 farklı dersin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ders kitaplarında milli, manevi ve evrensel değerlerin yer alma durumu analiz edilmiştir. Buna ek olarak çalışmada öğretim programlarındaki kazanım düzeyindeki değerler ile kök değerlerin ders kitaplarına yansımaları, ders kitaplarında yer alan değerlerin çeşitleri, dolaylı ya da doğrudan aktarılma durumları, aktarılma yöntemleri ve verilmiş formatları analiz edilmiştir. Yine kitaplarda kapsayıcılık değeriyle bağlantılı olarak dezavantajlı ve engeli olan bireylere değinilip değinilmediği de ele alınmıştır.

Ders kitaplarının incelenmesinden elde edilen sonuçlar çalışmanın ilk kısmında elde edilen öğretim programlarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ele alınan üç değer kategorisi (milli, manevi ve evrensel) bakımından evrensel değerlerin ağırlığı ders kitaplarında da kendini göstermektedir. 13 kitapta evrensel değerlere yapılan atıf sayısı neredeyse milli ve manevi değerlere toplam olarak yapılan atıf sayısına eşittir. Milli değerlerin yoğun olarak yer aldığı tarih dersleri ile manevi değerlerin yoğun olarak yer aldığı DKAB dersleri hariç tutulduğunda geriye kalan 11 ders kitabında milli ve manevi değerlerin sayısı belirgin şekilde düşmektedir. Öğretim programının içeriği bakımından milli değerleri içermeye potansiyeli olan hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde milli değerlere, manevi değerleri içermeye potansiyeli olan T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde manevi değerlere nispeten az sayıda atıf yapılmıştır.

İncelenen derslerin öğretim programlarında yer alan değerlerin büyük oranda ders kitabına yansıtıldığı tespit edilmiştir. Ancak bütün derslere ait öğretim programlarının giriş kısımlarında yer verilen ve kök değerler adı altında zikredilen on değer genel

ortalama olarak % 35 oranında kitaplarda yansıtılmadığı görülmektedir. Dersler bazında ise farklı oranlar söz konusudur. Üç derste adı geçen değerlerin tamamı yansıtılmışken diğer derslerdeki yansıtılma oranları %10 ila %90 arasında değişmektedir. Ulaşılan bulgular ders kitabı yazım süreçlerinde öğretim programlarının yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan kitap inceleme rehberinde içerik oluşturulurken kök değerlere uygunluk gözetilmesi ve kök değerlerin kitaplara dâhil edilmesi gerektiğine yönelik bir açıklaması söz konusudur. Buna rağmen kök değerler ders kitaplarında yeterince yer bulamamıştır.

Mevcut sistemde ders kitaplarında hangi değerlerin öne çıkarılacağı ve hangi yöntemlerle verileceğinin büyük oranda kitap yazarlarının inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Öğretim programlarında değerlerle ilişkili somut yönlendirme ve kazanım ilişkilendirmeleri çok sınırlı olduğundan, etkili bir değer eğitimi için öğretmenlerin bireysel tutum ve tavırları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ancak bu çalışmanın ilk cildinde öğretmen odak grup görüşmelerinde ortaya konulduğu üzere değer eğitimi günümüz sınav odaklı eğitim sisteminde öğretmenlerin gündeminde ilk sıralarda yer almamaktadır. Aynı zamanda bütün öğretmenlerin değer eğitimi konusunda ileri düzeyde farkındalığa ve ilgili becerilere yeterince sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu tespitler öğretim programlarında ve hazırlanabilecek öğretmen kılavuz kitaplarında değer eğitimiyle ilişkili süreçlere daha sistematik ve detaylı bir şekilde yer verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Değerlerin milli, manevi ve evrensel kategorilerine göre çeşit bakımından ders kitaplarına dağılımında derslere göre bazı farklılıklar olsa da genel eğilimin ne olduğu belirlenmiştir. Buna göre evrensel değerlerin oranı nispeten yüksek (%47.5) çıkmış, bunu manevi (%29) ve milli (%23.5) değerler takip etmiştir. Ders kitaplarında derslerin içeriğine göre değer çeşidinin farklı olması doğaldır. İlk bakışta din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında manevi değerlerin; tarih, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, Türkçe, sosyal bilgiler, Türk dili ve edebiyatı gibi ders kitaplarında ise milli değerlerin daha yüksek olacağı beklentisi olsa da bütün bu derslerin kitaplarında evrensel değerlere öncelik verildiği görülmektedir.

Ders kitaplarındaki değerlerle ilgili bir başka konu da bunların doğrudan ya da dolaylı verilme durumlarıdır. Dersler bazında farklı oranlar bulunmakla birlikte 9 derste doğrudan 4 derste ise dolaylı verilen değerlerin oranı daha fazladır. Bu hususta da dersler bazında bir tutarlılığın olmadığı, sistemli bir yaklaşım sergilenmediği anlaşılmaktadır. Erken yaşlar için hazırlanan ders kitaplarında doğrudan değer verme eğiliminin olması normal karşılanmakla birlikte ilerleyen yaş grupları için de doğrudan değer aktarımının yaygın olması bu konuda pedagojik bir yaklaşımın yeterince göz önüne alınmadığını göstermektedir. Değerlerin özellikle öğretim programlarında

açıkça doğrudan verildiği durumlarda amaçlar ve öğrenme hedefleri net bir biçimde tanımlandığı için öğretmenlerin işinin kolaylaştığı düşünülebilir. Ancak Türkiye’de öğretmenlerin öğretim programı yerine yaygın olarak ders kitaplarını esas almaları nedeniyle, değerlerin lise düzeyindeki ders kitaplarında da doğrudan mı yoksa dolaylı mı belirtilmesi gerektiği ya da yazılması muhtemel öğretmen kılavuz kitaplarında da konunun nasıl ele alınması gerektiği hususu detaylıca tartışılmalıdır.

Değer aktarımı söz konusu olduğunda dikkat edilmesi gereken bir husus da doğrudan yazılan değerlerin aktarım yöntemidir. Bütün ders kitapları dikkate alındığında başat değer aktarma yönteminin %94’lük oranla telkin olduğu diğer yöntemlerin (değer belirginleştirme, değer analizi ve ahlaki muhakeme) oldukça düşük bir oranda (%6) temsil edildiği görülmektedir. 13 dersin dördünde tamamen diğerlerinde de kahir ekseriyetle telkine başvurulmuştur. İlgili derslerin öğretmenleriyle yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilen bulgulara göre öğretim programlarının hemen tamamında müfredat yoğunluğu yaşanmakta ve öğretmenler ağırlıklı olarak değer eğitimi nasihat yoluyla vermektedirler. Konu yoğunluğu bir yana öğretim programlarının öncelikli kaygısı ve amacı değer öğretimi değil, bilgi aktarımıdır. Hal böyle olunca öğretmenlerin belirttiğine göre konu içerikleri değer yüklü olsa bile derslerde değerlere yer verilme durumu tesadüflere kalmaktadır.

İncelenen ders kitaplarında yazarların öğrencileri aktif kılmak için kitaplarda bazı etkinliklere de yer verdikleri görülmüştür. Ancak bu etkinliklerin çoğunda da öğretmenler duyuşsal alan yerine bilişsel alanı harekete geçirme gayesi gütmektedirler. Etkinliklerin zaman alıcı nitelikte olması nedeniyle öğretmenler öğrenciyi fazla işe koşmayan ve fazla zaman almayan telkin yöntemini kullanma eğilimindedirler. Bu halde öğrencilerin araştırıp sorgulayarak, eleştirerek, tartışarak hatta şüphe ederek bazı doğrulara ve gerçeklere ulaşmasına sınıflarımızdaki eğitim uygulamaları izin vermediği gibi bu yaklaşımlar ders kitaplarında da yeterince yer alamamaktadır. Oysa değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi değer geliştirme yöntemleri öğrencilerin değerler üzerine düşüncelerini, değerlerin toplum hayatı üzerindeki işlevlerini fark etmelerine yardımcı olabilir. Bu tür yaklaşımların kullanılabilmesi için ders kitabı yazarlarının bu yöntemlerin teorik temelleri ile uygulanma şekilleri konusunda derin bir bilgiye ve engin bir tecrübeye sahip olmaları gerekmektedir. İncelenen ders kitaplarındaki eksiklikler kitap yazarlarının bu konudaki yeterliklerinin son derece sınırlı olduğunu göstermektedir.

Telkin yönteminin yoğun kullanılmasında terbiye yöntemi olarak nasihat vermenin Osmanlı’dan günümüze en etkili yol olarak görülmesinin tesirleri de vardır. Gerek öğretim programı yazarları gerek ders kitabı yazarları ve gerekse bütün bu süreçleri planlayıp kontrol eden eğitim uzmanları aynı kültürel ortamda yetişmişlerdir. Telki-

nin erken yaşlardaki çocuklar için etkili olsa bile daha geç yaşlarda ve özellikle lise çağındaki çocuklar için çok da faydalı olmadığı söylenebilir. Nitekim kendileri ile odak grup görüşmesi yapılan ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenler, öğrencilerin doğrudan öğüt içeren değerler eğitimi derslerine tepki gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Şu hâlde zaman alıcı olsa bile telkin dışındaki değer geliştirme yöntemlerinin işe koşulmasının hem değer eğitime hem de kalıcı bilgi edinimi ve çeşitli becerilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.

Ders kitaplarının içerdiği değer aktarma yöntemleri dışında bir başka husus da bu değerlerin verilmiş formatıdır. İncelenen ders kitaplarındaki değerler çokluk bakımından sırasıyla konu anlatım metinleri, okuma parçaları, etkinlikler, ölçme ve değerlendirme araçları, görseller ve dijital içerikler aracılığı ile aktarılmışlardır. Değerlerin daha çok ders anlatım metinleri aracılığı ile verilmesi, kitapların ana çatısını bu metinlerin oluşturmasıyla doğrudan ilgilidir. Okuma parçaları bilgi aktarma merkezli içerik sunmaları nedeniyle ana metinleri tamamlayıcı niteliktedir. Türkçe ve Türk dili edebiyatı ders kitapları genel itibarıyla okuma metinlerinden müteşekkildir. Bu durum okuma metinlerinin ortalama ağırlığını artırmıştır. Bu metinlerde de genellikle çocuklara doğrudan mesaj ileten içerikler bulunmakta ve değer aktarım yöntemi olarak çoğunlukla telkin kullanılmaktadır.

İlkokul ve ortaokul düzeyinde konu anlatım metinlerinde telkinle değer aktarımı mümkünse de lise düzeyinde alternatif değer geliştirme yöntemlerine başvurularak anlatım metinlerinden ziyade etkinlik, ölçme ve değerlendirme ve görseller aracılığıyla değer öğretimi daha kalıcı etkilere yol açacaktır. Ders kitaplarında değer aktarımında en az kullanılan araç görsellerdir. Coğrafya gibi bazı istisnalar hariç kitaplarındaki görseller hem sayı hem de kalite bakımından düşük nitelikte olup genellikle de değer aktarma niyetiyle kitaplara dâhil edilmemiştir. Oysa görseller değer aktarma amacıyla etkin bir şekilde kullanılabilirler. Görselin unsurları olarak renkler, biçimler, çizgi ve resmetmeye çalıştıkları nesnelere bir söyleme sahiptirler. Her görsel, içeriğiyle kendi dilini oluşturur ve söylemini bakan kişiye aktarma amacı taşır. Böylece muhatabını anlam oluşturmaya dönük bir diyaloga davet eder. Bu sebeple ders kitabı yazarlarının görsel seçimine özel bir önem vermesi, rastgele ya da sayfada boşluk doldurma mantığıyla değil, konunun bağlamına uygun olarak ve ilgili değerle ilişkisini kurarak uygun görselleri seçmesi beklenir.

Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan “Ders Kitabı İçeriğinin Değerlendirmesine Esas Olacak Kriterler ve Açıklamaları” belgesinde ders kitaplarında “... kök değerlerin öğretim programlarının içeriklerine yedirilmiş olarak (örtük şekilde) verilmesi” (s. 17) gerektiği belirtilmektedir. Bu yaklaşımın etkili olabilmesi için ders kitabı kurgusunun buna uygun bir mantıkla oluşturulması beklenir. Nasıl ki çocuk kitabının, genç

ve yetişkin kitaplarından ayrılan yönleri varsa, okul öncesi ve ilkökul dönemindeki çocuklar için hazırlanan ders kitaplarının da onların canlandırmacı, hayal eden, genellemeler yapan, somut düşünce öncelikli zihinsel yapılarını dikkate alan bir üslupla hazırlanması gerekmektedir. Aynı şekilde çocukluktan çıkmış, artık yetişkinliğe doğru yol alan gençler için yazılan ders kitabından da alanın bilişsel gerekleri dışında onun enerjisine yön verecek, yaratıcı, yansıtıcı düşüncesini harekete geçirecek, epik-lirik edebi öğeler barındırması beklenir. Tüm bu kurgu içinde verilmesi planlanan değerler öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alarak kitaplara “yedirildiğinde” daha iyi sonuçlar elde edileceği şüphe götürmez.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın son 10 yıl içinde kapsayıcı eğitimle ilgili gerçekleştirdiği çalışma ve projeler göz önüne alındığında, bu çalışma çerçevesinde yapılan analiz sonuçlarının kapsayıcılık değeri bakımından oldukça yetersiz sayılar vermesi ve ders kitaplarında dezavantajlı ve engelli bireylere yapılan atıfların çok az olması şaşırtıcı bir bulgu olarak görülmüştür. Bu bulgu, eğitim materyallerindeki kritik bir eksikliğin altını çizmekte ve bütünsel/kapsayıcı bir eğitim için yapılması gerekenlere dair önemli ipuçları içermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından son yıllarda öğretmenlere ve okul yöneticilerine verilen kapsayıcılık temelli eğitimler ders kitapları gibi materyaller tarafından desteklenmezse, öğrencilerde oluşturulması umut edilen kapsayıcılık temelli değerleri gerekli şekilde geliştirmek oldukça güçleşecektir. Ders kitaplarında özellikle sayı olarak da toplumun önemli bir bölümünü oluşturan engelli bireylerin yeterince temsil edilmesini sağlamak, insan deneyiminin zengin dokusunu yansıtmak ve öğrencilerde kul hakkı, merhamet, eşitlik ve adalet gibi kapsayıcılıkla ilişkili diğer değerlerin gelişmesi bakımından önemlidir.

Günümüzde bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler önemli kazanımların yanı sıra değerler bağlamında bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. İnternet ve dijital araçlar insanların sanal ortamlarda daha fazla zaman geçirmesine ve yalnızlaşmasına yol açarken, bireyciliği de beslemektedir. Bu sanal ortamlarda özellikle çocuk ve genç bireylerin kontrolsüzce istenmeyen mesajlara maruz kalmaları tehlike oluşturmaktadır. Sanal ortamların ve teknolojinin sağladığı imkânlarla kendilerine yeni rol modeller bulan genç bireyler, ebeveynleri ve aile büyükleriyle sınırlı zaman geçirmekte, kendi toplumunun değerlerine ve geleneklerine günden güne yabancılaşmaktadır. Bunların dışında dünyada artan şiddet eğilimleri, madde bağımlılıkları, terör faaliyetleri, sosyo-ekonomik adaletsizlikler, hayata yönelik yaygın ben merkezci tutum insanlığın değer kaybına uğradığını işaret etmektedir. Bundan dolayı genel anlamda değer eğitimi, özel anlamda ise tüm öğrencilere ulaşan ana ders materyali olarak ders kitaplarındaki değerler konusu ihmale gelmeyecek bir alandır.

Sonuç olarak çağın sorun ve buhranları karşısında bilgi ve bilimle çözüm üreten; milli, manevi ve evrensel değerleri içselleştirmiş, farklı dünyalar arasında sıkışarak kimlik problemleri yaşamayan, ülkesine ve değerlerine aidiyeti yüksek bireyler yetiştirmek için eğitim öğretim süreçleriyle ilgili en küçük detay dahi ihmal edilmemelidir. Öğretim programları gibi ders kitapları da sıralanan bu hedeflere giden yolda değerler eğitimi dâhil her boyutuyla yeniden gözden geçirilmeli ve var olan eksiklikleri gidermek için aşağıda belirtilen öneriler başta olmak üzere ivedi tedbirler alınmalıdır.

Öneriler

Gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda aşağıda genel öneriler sıralanmıştır.

- İncelenen ders kitaplarında atıf yapılan milli ve manevi değerlerin toplam sayısı evrensel değerlere neredeyse eşittir. Konu alanları itibarıyla milli değerleri içermeye potansiyeli olan hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya ile T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersleri ile manevi değerleri içermeye potansiyeli olan sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde bu değerlere daha çok atıf yapılabilir.
- Ülkedeki tüm öğrencilere ulaşan ve bu yönüyle çok değerli bir kaynak olan ders kitaplarında değer aktarımı pedagojik ilkeler çerçevesinde dikkatli bir şekilde organize edilerek farklı yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Kitaplarda bilgi, beceri ve değerleri anlamlı ve tutarlı bir şekilde kitaba yansıtacak pedagojik bir yaklaşım sergilenmelidir. Ders kitapları öğrencilerin değerleri içselleştirerek davranış ve tutuma dönüştürmelerine, hayata hazırlanmalarına yardım etmeli; iyi insan, iyi vatandaş olmaları ve hayata hazırlanmaları için onlara rehber olmalı, yol göstermelidir. Ders kitaplarında yer alan etkinliklerin farklı değer eğitimi yöntemleriyle yürütülmesini sağlayacak içeriklere ve değer eğitimi yöntemlerine dair yönergelere yer verilmesi de sürece katkı sağlayacaktır.
- Geleneksel eğitim sisteminin en etkili ders materyali olan ders kitaplarında telkin dışındaki değer aktarma ve geliştirme yöntemlerine başvurulmalıdır. Türkiye’de 2005’ten itibaren genelde yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiş olsa da ders kitaplarının yapısı halen geleneksel davranışçı eğitim yaklaşımını sergilemektedir. Okullarda öğrenciyi merkeze alan; bilgi, beceri ve değerleri öğrencilerin kendilerinin inşa ettiği yapılandırmacı yaklaşımın zayıf kalıp yaygınlaşmamasında ders kitapları büyük bir role sahiptir. Ders kitaplarının yapılandırmacı bir anlayışla yazılması halinde telkin dışındaki değer geliştirme yöntemlerinin işe koşulması mümkündür. Telkin yönteminin öğüt

verici niteliği nedeniyle özellikle ortaöğretim öğrencilerinde sınırlı bir etkiye sahip olması öncelikle bu düzeydeki kitapların yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

- Değer aktarımını daha etkili hale getirme adına öğretim programlarındaki konu yoğunluğunun azaltılması ve hafifletilmesi uygun olacaktır. Öğretmenin üzerindeki müfredat baskısının azaltılması ve ders içeriğinin seyreltilmesinin kitapta yer verilen değerlere daha çok zaman ayrılmasını sağlayacağı söylenebilir.
- Öğretim programları yazılırken verilecek değerler ve bunların aktarılma yöntemleri programda izah edilmeli, değerlerin ders kitabına yansımaları kontrol edilmeli, değerlere hem programda ve hem de ders kitabında sistematik ve tutarlı bir yaklaşımla yer verilmelidir.
- Kitaplarda yer alacak değerlerin aktarımında bilimsel ilkelerden yola çıkılmalıdır. Değerlerin doğrudan ya da dolaylı verilmesinde öğrencilerin gelişimsel özellikleri dikkate alınarak yaş gruplarına göre temel kriterler belirlenmelidir. Doğrudan verilecek değerlerin hangi yöntemlerle aktarılacağı belirlenmelidir.
- Öğretim programlarında derslere özgü değer listesi oluşturularak bunların konuların özelliğine göre hangi yöntemlerle verileceği izah edilmelidir. Değer öğretiminin nasıl yapılacağına dair kılavuz niteliğinde bir el kitabı hazırlanmalıdır.
- İncelenen ders kitaplarında atıf yapılan milli ve manevi değerlerin toplam sayısı evrensel değerlerle neredeyse eşittir. İlgili ders içerikleri yeniden gözden geçirilerek özellikle milli ve manevi değerleri içermeye potansiyeli yüksek olan hayat bilgisi, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, sosyal bilgiler ve coğrafya derslerinde bu değerlere daha çok atıf yapılması sağlanmalıdır.
- Değer aktarım sürecinde öğrencinin farkına vardığı değerleri içselleştirip davranış haline getirmesi için *“Bu değer neden önemli? Günlük yaşam olayları karşısında sergilenebilecek davranış alternatifleri nelerdir? Bu alternatifleri sergilemek hangi sonuçları doğurur? Değere uygun davranışı sergilemek/sergilememek hangi sonuçları doğurur?”* gibi pek çok soru eğitim süreçlerinde öğrencinin karşısına çıkarılarak değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme yöntemleri işe koşulmalıdır.
- Zorunlu eğitim nedeniyle okul öncesinden liseye kadar her düzeydeki eğitim kurumlarında ve sosyal hayatta iç içe yaşanan dezavantajlı ve engeli olan

bireylerin ders kitaplarında pedagojik ilkelerle görünür kılınması gerekir. Bu bireylere ders kitaplarında acıma, şefkat gösterme, sıra dışı ilgi gibi yaklaşımdan uzak durularak görsellerde ve/veya etkinliklerde hayatın olağan akışı içerisinde yer verilmelidir. Kitaplarda toplumdaki farklılıkları içeren, başta engeli olan bireyler olmak üzere dezavantajlı bireylere yönelik ön ve kalıp yargıları gidermek maksatlı içerikler oluşturulmalıdır.

- Öğrencilerin yorum gücünü, analiz yeteneğini artırması beklenen edebi içeriklerin ders kitaplarında daha çok yer bulması değerler eğitimi süreçlerine katkı sağlayacaktır. Kissa, hikâye ve biyografi gibi edebi türler öğrencilerin rol model alacakları kişiler ile aralarında bağ kurmalarına yardım edecektir. Özellikle ahlaki ikilemler içeren, değerler eğitimi için örnek durumlar barındıran içerikler, pedagojik ilkeler doğrultusunda kitaplarda yer bulmalıdır. Kitapların etki değerini artırmak için, iyi bir araştırma süreciyle belirlenmiş, edebi ve sanatsal değeri olan orijinal metinler kitaplardan yer almalıdır.
- Ders kitaplarında kanıt niteliğinde veya bilgi amaçlı olarak seçilen metinlerin anlaşılabilir Türkçe kullanan kaynaklardan seçilmesi, edebi ve sanatsal değeri olan üst düzey entelektüel bakış açısını yansıtan metinler olmasına dikkat edilmelidir.
- Ders kitaplarında değer aktarımı için etkili olabilecek görseller, arşiv, kütüphane, müze, basın ve dijital ortamlarda kapsamlı bir tarama yapılarak temin edilmeli, kitap yazarlarına yönelik bir arşiv oluşturulmalıdır. “Bir resim bin kelimeye bedeldir” sözü gereği görseller pedagojik ilkeler çerçevesinde kitaplarda uygun yerlerde kullanılmalı, görsellerin öğrenci ve öğretmenler tarafından etkili kullanımı için yönergeler oluşturulmalıdır.
- Mevcut kitaplarda değerlerin aktarılmasındaki eksiklikler dikkate alındığında ders kitabı yazarlığının profesyonel bir iş olarak görülmesi, ders kitaplarının yeterli süre ve bütçe harcanarak uzman bir ekiple hazırlanması önem arz etmektedir. Eğitim sistemimizde hâlihazırda en yaygın olarak kullanılan öğretim materyali olan ders kitapları sadece bilgi aktarmak amacıyla değil, aynı zamanda değer ve beceri geliştirecek şekilde yazılmalıdır. Kitaplarda metinler yanında etkinliklere daha fazla yer verilmesi durumunda değer belirginleştirme, değer analizi ve ahlaki muhakeme gibi alternatif yöntemlerin işe koşulmasına imkân verilebilir. Bu kapsamda ders kitaplarının alandan uzman kişilerce ve profesyonel bir bakış açısıyla hazırlanmaları; içeriğin, içerikte kullanılan dilin, görsellerin, ölçme ve değerlendirme araçlarının gelişim ve öğrenme psikolojisi ilkeleri doğrultusunda öğrenci motivasyonunu artırıcı bir yöntemle geliştirilmesi önem arz etmektedir. Kitaplar bütüncül bir anla-

yışla hazırlanmalı, değerler ana metinlere sonradan eğreti bir şekilde dahil edilmemelidir.

- Okul dışı öğrenme mekânları öğrencilerin öğrenme motivasyonuna olumlu katkı sunma özelliği taşıdığından programlarda ve ders kitaplarında okul dışı öğrenme süreçleri teşvik edilmeli ve buralarda verilebilecek değerlere de değinilmelidir. Öğrencilerin okul dışı mekânlarda işe koşulacak yöntem ve tekniklerle değer geliştirmelerine fırsat tanınmalıdır.
- Öğretmenlerin değer öğretimindeki rolü ve etkisi göz önünde bulundurularak, onlar hem hizmet öncesinde ve hem de hizmete başladıktan sonra değerler eğitimi konusunda yetkin hale getirilmeli, bu konudaki bilgi ve becerileri geliştirilmelidir.

Kaynakça

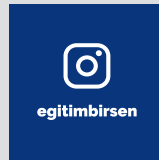
TTKB (2023). *Taslak ders kitabı ve eğitim araçları ile bunlara ait elektronik içeriklerin incelenmesinde değerlendirmeye esas olacak kriterler ve açıklamaları*. MEB. Erişim adresi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14172658_degerlendirmeye_esas_kriter_ve_aciklamalar.pdf



DERS KİTAPLARININ DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ: TESPİT VE ÖNERİLERİ

Temel öğretim materyalleri olan ders kitapları, günümüz eğitim sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Ders kitapları öğretim programlarıyla öğrenciye kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve değerleri kazandıracak şekilde hazırlanarak öğretim programlarının nispeten soyut ve genel ifadelerini, öğretmen ve öğrencilerin kolayca anlayabileceği ve takip edebileceği bir şekle dönüştürür. Ancak ders kitaplarının öncelikle bilgi aktarma temel gayesiyle hazırlandığı, ders kitaplarında değer eğitimi boyutunun oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bulgular dikkate alındığında programlarda ve ders kitaplarında değerlerin dağılımı konusunda sistematik ve tutarlı bir yaklaşımın bulunmadığı; bütün derslere ait öğretim programlarının ortak giriş kısımlarında yer verilen ve kök değerler adı altında zikredilen on değer genel ortalama olarak % 35 oranında kitaplarda yansıtılmadığı görülmektedir. Özetle, ulaşılan bulgular ders kitabı yazım süreçlerinde öğretim programlarının yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu kapsamda ders kitaplarında hangi değerlerin öne çıkarılacağı ve hangi yöntemlerle verileceğinin büyük oranda kitap yazarlarının inisiyatifine bırakıldığı ortaya çıkmaktadır. Öğretim programlarında değerlerle ilişkili somut yönlendirme ve kazanım ilişkilendirmeleri çok sınırlı olduğundan, etkili bir değer eğitimi için öğretmenlerin bireysel tutum ve tavırları daha fazla ön plana çıkmaktadır .

EĞİTİM-BİR-SEN (EĞİTİMCİLER BİRLİĞİ SENDİKASI) GENEL MERKEZİ



www.ebs.org.tr